

ศึกษามปกรณบุรีวารต

ปริทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง

สยามปกรณัประวัติ

ปริทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง เล่ม ๖

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล
บรรณาธิการ

โครงการเผยแพร่คลังความรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น ประจำปี ๒๕๖๕ :
หนังสือสยามปกรณัประวัติ ปริทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง
ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

สยามปกรณ์ปริวรรต

ปรีทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง เล่ม ๖

ISBN 978-616-443-744-9

พิมพ์ครั้งแรก ๒๐๐ เล่ม พุทธศักราช ๒๕๖๕
ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
จัดพิมพ์เผยแพร่

ที่ปรึกษา

วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม

คณบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล

กองบรรณาธิการ

อาจารย์ ดร.ณัฐกาญจน์ นาคนวล

นางสาวประภาศรี คำสอาด

อาจารย์วิภา งามฉันทกร

นายสุทธิพงษ์ ตะเกาทอง

อาจารย์ ดร.ธีระยุทธ สุริยะ

นางสาวอนัญญา ธรรมเกษร

ภาพปก

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องสุธนชาตในปัญญาชาตก ภายใต้อุโบสถวัดเขียน ตำบลศาลเจ้าโรงทอง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง มีลักษณะเฉพาะซึ่งเป็นฝีมือสกุลช่างวิเศษชัยชาญเขียนขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยได้รับอิทธิพลจากภาพจิตรกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย

ออกแบบปก : นายสุทธิพงษ์ ตะเกาทอง

พิมพ์ที่ :

ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา

๙/๑๒๐๕ หมู่ ๑ ซอยสะแกงาม ๓๕/๓ แยก ๑๒ ถนนสะแกงาม

แขวงสามต้น เขตบางขุนเทียน กรุงเทพฯ ๑๐๑๕๐

คำนิยม วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม

วรรณกรรมท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่บันทึกเรื่องราวชีวิตความเป็นอยู่ วิถีชีวิต การประพฤติปฏิบัติที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับคนไทยมาตั้งแต่ครั้งโบราณ การศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านจะช่วยให้เข้าใจวิถีชีวิต คำนิยม และความเชื่อของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นรากฐาน การศึกษาความคิดและพฤติกรรมของคนรุ่นปัจจุบัน โดยเฉพาะวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางที่จัดเก็บตามที่ตั้ง ที่ไม่ได้รับการศึกษา ปริญญาตรี และเผยแพร่ ซึ่งนับวันจะสูญหายและอยู่ในภาวะวิกฤต การศึกษาวรรณกรรม ท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญและเร่งด่วนที่ช่วยให้เข้าใจและเข้าถึงวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยส่งผลให้มองเห็นความ แตกต่างและความหลากหลายในสังคม

หนังสือ “สยามปรกรณ์ปริวรรต ปรีทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง เล่ม ๖” เป็นหนังสือทรงคุณค่า ที่รวบรวมและเผยแพร่องค์ความรู้ด้านวรรณกรรมท้องถิ่น ทั้งในลักษณะภาพรวมและบทปริวรรตวรรณกรรม ท้องถิ่นของจังหวัดในพื้นที่ภาคกลาง ทั้งกรุงเทพมหานคร เพชรบุรี สมุทรสงคราม ยังผลให้เกิดการรับรู้และต่อยอดในทางการสำรวจ ศึกษา ปริญญาตรี และการอนุรักษ์ในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

ในนามของวัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม ขอขอบพระคุณศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล บรรณาธิการ ที่รวบรวมวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางและวรรณกรรมท้องถิ่นของจังหวัดนครปฐมและจังหวัดในพื้นที่ภาค กลาง พร้อมจัดพิมพ์ขึ้นเป็นหนังสือ “สยามปรกรณ์ปริวรรต ปรีทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง เล่ม ๖” ใน ครั้งนี้ นับเป็นการเผยแพร่วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางและจังหวัดนครปฐมให้เป็นที่รับรู้ในวงกว้าง

ฐิติรัตน์ เรืองสังข์
วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม

คำนิยม

คณบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา ในฐานะหน่วยงานด้านไทยศึกษาของคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งมีนโยบายในการส่งเสริม สนับสนุน และเผยแพร่องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาความเป็นไทย เพื่อสืบทอด และอนุรักษ์องค์ความรู้ของศาสตร์แขนงต่าง ๆ ในสังคมไทย และกระตุ้นความสนใจให้เกิดการเรียนรู้และนำไปสู่การศึกษาวิจัยต่อไป การเก็บรวบรวมองค์ความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ ทั้งด้านไทยศึกษาและท้องถิ่นศึกษา และเผยแพร่ในรูปแบบเอกสารหรือผลงานทางวิชาการนั้น

หนังสือ “สยามปกรณัมปริวรรต ปรีทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง” เพื่อการศึกษา สำนวนปริวรรต และจัดพิมพ์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง โดยศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้ดำเนินการมาต่อเนื่องเป็นเล่มที่ ๖ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางซึ่งยังไม่ได้รับการปริวรรตและจัดพิมพ์เผยแพร่ โดยนำข้อมูลดังกล่าวมาปริวรรต เรียบเรียงวิเคราะห์ และจัดพิมพ์เผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง

ในนามคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือ “สยามปกรณัมปริวรรต ปรีทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง เล่ม ๖” จะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจแก่ท้องถิ่นผู้เป็นเจ้าของต้นฉบับ และยังประโยชน์สูงสุดต่อหน่วยงานการศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนผู้สนใจในวรรณกรรมท้องถิ่นทั่วไป ได้เข้ามาศึกษาและสืบทอดองค์ความรู้ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางและวรรณกรรมท้องถิ่นของจังหวัดนครปฐม ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล บรรณาธิการหนังสือ และกองบรรณาธิการทุกท่าน ที่เพียรวิริยะจนสำเร็จเป็นหนังสือเล่มนี้ขึ้น นับเป็นองค์ความรู้ที่ทรงคุณค่าและควรแก่การเผยแพร่ในวงกว้างต่อไป

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เลี้ยงอิสสระ
คณบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

คำนำ บรรณาธิการ

“สยามปรกรณ์ปริวรรต” เป็นความพยายามที่จะสำรวจ ปริวรรต และจัดพิมพ์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง เพื่อจะต่ออายุและเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาของบรรพชนให้กว้างขวางได้มากที่สุด การทำงานดังกล่าวของศูนย์สยามทรรศน์ศึกษาดำเนินการมามากกว่า ๑๐ ปี มีผลงานพิมพ์ต่อเนื่องจนถึงเล่มนี้เป็นเล่มที่ ๖ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางซึ่งยังไม่ได้รับการปริวรรตและจัดพิมพ์เผยแพร่ แล้วนำข้อมูลดังกล่าวมาปริวรรต เรียบเรียง วิเคราะห์ และจัดพิมพ์เผยแพร่องค์ความรู้ที่เกี่ยวกับวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง

หนังสือ “สยามปรกรณ์ปริวรรต ปริทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง เล่ม ๖” นี้ แบ่งเป็น ๒ ภาค ได้แก่ ภาค ๑ **วรรณคดีท้องถิ่นปริทรรศน์** เป็นการนำเสนอบทความปริทรรศน์ความรู้สำคัญในการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง ได้แก่ บทความเรื่อง “ภาพรวมและลักษณะของวรรณคดีท้องถิ่นภาค” ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล และบทความรับเชิญจากนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิ ๒ ท่าน ได้แก่ “นิทานกลอนสวด : บันทึกลักษณะคำประพันธ์ของภาคกลาง” ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ณิชฎา คำชู คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา และ “วรรณกรรมลายลักษณ์เมืองเพชร : ลักษณะเด่นและรูปแบบอันหลากหลายของการถ่ายทอด” ของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์แสนประเสริฐ ปานเนียม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

ส่วนภาค ๒ **วรรณคดีท้องถิ่นปริวรรต** เป็นการนำเสนอวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางจำนวน ๖ เรื่อง โดยนักวิชาการของศูนย์สยามทรรศน์ศึกษาและนักวิชาการรับเชิญ ได้แก่ ศพณีคดีโลภย์คำกลอน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ จังหวัดกรุงเทพมหานคร หงส์ยนต์คำกาพย์ ฉบับวัดป้อม จังหวัดเพชรบุรี บทละครเรื่องพิกุลทอง ฉบับวัดภูมรินทร์กุฎีทอง จังหวัดสมุทรสงคราม ตำราดูลักษณะปลา กัด ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร สมุดไทยเรื่อง “หนังสือทำขวัญนาค” ฉบับวัดสุวรรณาราม อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม สมุดไทยเรื่อง “สุบินกุมารกลอนสวด” ฉบับวัดสุวรรณาราม อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

ในนามบรรณาธิการ ขอขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน และขอขอบพระคุณผู้บริหารคณะศิลปศาสตร์ ที่เห็นความสำคัญของการรักษามรดกภูมิปัญญาของชาติและสนับสนุนงบประมาณในการจัดพิมพ์ครั้งนี้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล
ประธานกรรมการบริหารพิพิธภัณฑสถานเรือมหาสวัสดิ์ และ
ประธานศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

สารบัญ

คำนิยม วัฒนธรรมจังหวัดนครปฐม	ค
คำนิยม คณะบดีคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล	จ
คำนำ บรรณาธิการ	ช

ภาค ๑ วรรณคดีท้องถิ่นปริทรรศน์

ภาพรวมและลักษณะของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล

นิทานกลอนสวด : บันทึกลักษณะคำประพันธ์ของภาคกลาง

ณัฐา คำชู

วรรณกรรมลายลักษณ์เมืองเพชร :

ลักษณะเด่น และรูปแบบอันหลากหลายของการถ่ายทอด

แสนประเสริฐ ปานเนียม

ภาค ๒ วรรณคดีท้องถิ่นปริวรรต

ศพฝืดดีโลกย์คำกลอน ฉบับหอพระสมุทวชิรญาณ จังหวัดกรุงเทพมหานคร

อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล

หงส์ยนต์คำกาพย์ ฉบับวัดป้อม จังหวัดเพชรบุรี

ชนมณีภา มีทรัพย์ และ อังคณา สุขเอี่ยม

บทละครเรื่องพิกุลทอง ฉบับวัดกุฎีทอง จังหวัดสมุทรสงคราม

อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล

ตำราดูลักษณะปลากัด ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล

สมุดไทยเรื่อง “หนังสือทำขวัญนาค”

ฉบับวัดสุวรรณาราม อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล

สมุดไทยเรื่อง “สุบินกุมารกลอนสวด”

ฉบับวัดสุวรรณาราม อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล และ กุสุมา โภคา

ภาค ๑

วรรณคดีห้องถิ่นปริทรรศน์

ภาพรวมและลักษณะของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง^๑

อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล^๒

บทนำ

แม้ว่าปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับวรรณคดีท้องถิ่นจะไม่แน่นแฟ้นดังเดิม แต่การศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นก็ยังคงมีความสำคัญ เพราะการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นจะช่วยให้เข้าถึงและเข้าใจวัฒนธรรมไทยได้ใกล้ชิดมากขึ้น ได้มองเห็นความแตกต่างและความหลากหลายในสังคมไทยที่อยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข ที่สำคัญยังจะช่วยให้เรา (และคนไทยส่วนใหญ่) ได้ “เห็น” ถึงอัจฉริยภาพของบรรพบุรุษทั้งในเชิงมนุษยศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งอาจนำมาประยุกต์ พัฒนาและใช้ประโยชน์ได้ในปัจจุบันสมัย อันจะนำพาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไปได้ในที่สุด

ในวงวิชาการการศึกษาวรรณคดีท้องถิ่นได้มีนักวิชาการคนสำคัญนิยามความหมายของวรรณคดีท้องถิ่นไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจประมวลได้ว่า หมายถึง ผลผลิตทางภูมิปัญญาของนักปราชญ์ ผู้รู้พื้นบ้านที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อสนองความต้องการของสังคมมนุษย์ ทั้งในด้านความบันเทิงใจและสาระความรู้อื่น ๆ โดยเฉพาะคติสอนใจ เป็นวรรณคดีที่เผยแพร่อยู่ในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทย มีทั้งที่ถ่ายทอดด้วยปาก คือ เล่าหรือขับร้องเป็นเพลง ที่เรียกว่า “วรรณคดีมุขปาฐะ” และถ่ายทอดเป็นตัวหนังสือที่เรียกว่า “วรรณคดีลายลักษณ์” มีทั้งที่แต่งเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง ผู้แต่งส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่น เขียนหรือเล่าเพื่อสื่อเรื่องราว ความคิด ความรู้สึกกับคนในท้องถิ่น ถ้อยคำภาษาที่ใช้จึงเป็นภาษาท้องถิ่น หากเป็นวรรณคดีลายลักษณ์ที่เขียนขึ้นในสมัยก่อนก็มักใช้ตัวอักษรท้องถิ่นด้วย วรรณคดีท้องถิ่นอาจมีที่มา หรือรับอิทธิพลบางส่วนมาจากวรรณคดีของท้องถิ่นอื่นซึ่งอยู่ใกล้เคียงและมีขนบธรรมเนียมประเพณีและภาษาคลายคลึงกัน

อย่างไรก็ตาม ยังอาจพบวรรณคดีท้องถิ่นในกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งอยู่อาศัยมาแต่สมัยโบราณหรืออพยพเข้ามาภายหลังในแต่ละภาคของไทย เช่น ในภาคเหนือ มีวรรณคดีของกลุ่มคนไทยลื้อ ไทยจีน และไทยใหญ่ กลุ่มม้ง เย้า อีเก้อ มูเซอร์ ฯลฯ ในภาคอีสานมีกลุ่มแสก ไทยย้อ ผู้ไทย อีสานใต้มีวรรณคดีของกลุ่มชนที่พูดภาษาส่วย ในภาคใต้มีวรรณคดีของกลุ่มชนที่นับถือศาสนาอิสลาม และในภาคกลางมีวรรณคดีของกลุ่มชนที่พูดภาษามอญ วรรณคดีของไทยโซ่ง ไทยยวน และไทยพวน เป็นต้น นอกจากนี้ ในปัจจุบันยังพบวรรณคดีของชาวบ้านทั้งที่เป็นวรรณคดีมุขปาฐะและวรรณคดีลายลักษณ์ตามจังหวัดต่าง ๆ ในภาคกลางเป็นจำนวนมาก วรรณคดีดังกล่าวนี้ก็ถือว่าเป็นวรรณคดีท้องถิ่นด้วย (ประคอง นิมมานเหมินท์, ๒๕๔๒: น.๑)

อนึ่ง ในบทความเก็บข้อมูลวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางในพื้นที่ภาคกลางในเชิงพื้นที่วัฒนธรรม โดยยึดตามคำนิยามใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง** ดังที่ ประคอง นิมมานเหมินท์ ได้กล่าวว่า ภาคกลางของ

^๑ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “นามานุกรมวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง” โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการวิจัย (สกว.) ตีพิมพ์ครั้งแรกใน *วารสารศิลปศาสตร์ปริทัศน์*. ๑๕(๒) กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๓ หน้า ๖๐-๗๕.

^๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ประเทศไทยครอบคลุมอาณาบริเวณรวมทั้งสิ้น ๓๕ จังหวัด แบ่งตามสภาพทางภูมิศาสตร์ออกเป็น ๔ เขต คือ ภาคกลางตอนบน ภาคกลางตอนล่าง ภาคกลางด้านตะวันออกและภาคกลางด้านตะวันตก หลักฐานทางโบราณคดีบ่งบอกว่า ดินแดนดังกล่าวนี้เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนและเป็นแหล่งอารยธรรมที่เก่าแก่มานาน เป็นศูนย์อำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สืบต่อกันมาตลอดร่วมพันปีจนถึงปัจจุบัน เป็นดินแดนที่รวมของกลุ่มภาษาและชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่มาแต่สมัยโบราณและอพยพเข้ามาภายหลัง มีการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมอื่นทั้งทางตะวันตกและตะวันออก วัฒนธรรมในภาคกลางจึงมีความซับซ้อนหลากหลาย มีพัฒนาการที่สืบเนื่องและเปลี่ยนแปลง อนึ่งราชสำนักและพุทธศาสนามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการสนับสนุนส่งเสริมการสร้างสรรคและสืบทอดศิลปวัฒนธรรมในภาคกลางหลายแขนงร่วมกับชาวบ้าน จนอาจกล่าวได้ว่า อารยธรรมในภาคกลางเป็นอารยธรรมที่มาจากการประสานภูมิปัญญาของวัด วัง และบ้าน (ประคอง นิมมานเหมินท์, ๒๕๔๒: น.๗) ในส่วนของขอบเขตพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่ ๓๕ จังหวัด ได้แก่ อยุธยา สุโขทัย พิษณุโลก กำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์ นครสวรรค์ อุทัยธานี พระนครศรีอยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี สระบุรี ชัยนาท ลพบุรี กรุงเทพมหานคร นนทบุรี ปทุมธานี สมุทรสาคร นครปฐม สมุทรปราการ สมุทรสงคราม สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ นครนายก ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ปราจีนบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด และสระแก้ว นอกจากนี้ในบทความนี้ยังจะได้เพิ่ม จังหวัดนครราชสีมา อีก ๑ จังหวัด รวม ๓๖ จังหวัด เนื่องจากมีหลักฐานเชื่อมโยงในฐานะวัฒนธรรมภาคกลางมาแต่โบราณ เช่น เพลงโคราช ภาษาโคราช

ลักษณะโดยทั่วไปของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

วรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง หมายถึง วรรณคดีท้องถิ่นประเภทหลายลักษณะ ที่พบในภูมิภาคภาคกลาง ทั้งที่บันทึกด้วยตัวอักษรไทย และอักษรขอมไทย รวมทั้งตัวอักษรอื่น ๆ ของกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่ ภาคกลาง หรือคนในภาคกลางนำเอกสารที่บันทึกอักษรนั้น ๆ เข้ามาในสังคมภาคกลาง เช่น มีการแลกเปลี่ยนวรรณกรรมของพระอู่ดงค์ ของข้าราชการที่ย้ายไปตามหัวเมือง เป็นต้น

วรรณคดีลายลักษณ์ภาคกลางส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมที่มีการบันทึกเป็นภาษาไทย ทั้งที่บันทึกด้วยอักษรไทย และที่บันทึกด้วยอักษรขอม โดยมากมักจารลงในสมุดไทยและใบลาน ลักษณะการประพันธ์มีทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง เฉพาะที่เป็นร้อยกรองนั้นส่วนใหญ่แต่งเป็นคำกลอนและคำกาพย์ ซึ่งคำกาพย์ บางเรื่องที่น่าสนใจอ่านเป็นทำนองสวดจะเรียกว่า “กลอนสวด” เช่น โสวัตกลอนสวด นางอุทัยกลอนสวด พระสี่เส้ากลอนสวด เป็นต้น

๑. แหล่งที่มาของวรรณคดีลายลักษณ์ภาคกลาง

เนื้อเรื่องในวรรณคดีลายลักษณ์ภาคกลางส่วนใหญ่มีที่มาจากแหล่งต่าง ๆ ๒ แหล่ง ดังนี้

ก. จากวรรณคดีมุขปาฐะ

วรรณคดีท้องถิ่นในระยะแรกถ่ายทอดโดยวิธีมุขปาฐะคือเล่าสืบกันมาปากต่อปาก หรือผ่านคำขับต่าง ๆ ก่อน โดยมีทั้งเนื้อหาที่เป็นนิทาน ตำนาน เรื่องประโลมโลก รวมถึงเรื่องในประวัติศาสตร์

ต่าง ๆ ภายหลังจากผู้รู้หนังสือและมีความสามารถในเชิงประพันธ์ในท้องถิ่นจึงนำไปแต่งใหม่เป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรองแล้วบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร โดยอาจเพิ่มเติมหรือปรับเปลี่ยนเนื้อหาบางส่วนให้เข้ากับค่านิยมของคนในท้องถิ่น

ข. จากวรรณคดีลายลักษณ์ของเก่า

วรรณคดีลายลักษณ์ของเก่าในที่นี้ หมายถึงวรรณคดีลายลักษณ์ที่มีหลักฐานว่าได้มีการบันทึกมาก่อน ส่วนใหญ่มักเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น *พระไตรปิฎก อรรถกถาพระไตรปิฎก ปัญญาสชาดก* เป็นต้น และวรรณคดีราชสำนัก เช่น *พระมัลลย์คำหลวง บทละครเรื่องรามเกียรติ์* เป็นต้น วรรณคดีลายลักษณ์ของเก่าเหล่านี้ได้แพร่กระจายไปในท้องถิ่นต่าง ๆ ของภาคกลาง ทั้งในรูปของสมุดไทยและในรูปของมุขปาฐะจนเป็นที่นิยมและเป็นที่รับรู้ของคนส่วนใหญ่ และส่งอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรมในสังคมชาวบ้านต่อมา

อย่างไรก็ตามในการแพร่กระจายของวรรณคดีท้องถิ่นนั้น เนื่องจากการถ่ายทอดจากต้นฉบับอีกทอดหนึ่งจึงอาจทำให้รายละเอียดบางอย่างของเรื่องเช่น ชื่อเรื่อง ชื่อตัวละคร ชื่อสถานที่ อนุภาคสำคัญ เปลี่ยนแปลงไปจากต้นฉบับเดิม เรื่องใดที่ได้รับความนิยมแพร่หลายยาวนาน ก็ยิ่งทำให้มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดมากขึ้น ต่อมาเมื่อมีการบันทึกให้เป็นลายลักษณ์อักษรจึงอาจถือว่าเป็นวรรณกรรมเรื่องเดียวกันแต่คนละสำนวน หรือหากมีการผนวกเนื้อหาเรื่องต่าง ๆ และปรับเปลี่ยนรายละเอียดจนต่างไปจากโครงเรื่องเดิมก็อาจถือได้ว่าเป็นวรรณคดีท้องถิ่นที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ได้

อนึ่ง มีวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางจำนวนไม่น้อยที่มีเนื้อเรื่องพ้องกับวรรณคดีท้องถิ่นของภูมิภาคอื่น เช่น เรื่อง*บัวระวงษ์หงส์อามาตย์* ของภาคเหนือ ตรงกับเรื่อง*พระวรวงศ์*ของภาคกลาง เรื่อง*ท้าวสีทน* ของภาคอีสาน ตรงกับเรื่อง*พระสุธน มโนห์รา*ของภาคกลาง เรื่อง*นางสัปดน*ของภาคใต้ ตรงกับเรื่อง*แก้วหน้าม้า*ของภาคกลาง เป็นต้น อย่างไรก็ตามจะสังเกตได้ว่าเนื้อหาและรูปแบบคำประพันธ์ของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางมักจะพ้องกับวรรณคดีท้องถิ่นภาคใต้มากกว่าภูมิภาคอื่น ๆ อาทิ *สุบินกุมารกลอนสวดสังข์ทองกลอนสวด นางโศควดีกลอนสวด พระพุทธเจ้าเข้านิพพานคำกาพย์ พระปรมดัตถ์คำกาพย์* เป็นต้น

๒. รากฐานของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

รากฐานของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางที่สำคัญคือ สุนทรียะ ศรีทธา และ ปัญญา ที่ถือเป็นสิ่งที่มีอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ งานวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางเป็นการผสมผสานกันขององค์ประกอบ ๓ ส่วนนี้ที่ปรุงตามรสนิยมของแต่ละบุคคลและท้องถิ่น องค์ประกอบเหล่านี้เป็นพื้นฐานของงาน

ก. **สุนทรียะ** ประกอบไปด้วยการใช้ คำ - ความเปรียบ การสร้างสรรค์หรือกำหนดทำนองและจังหวะในการอ่าน/สวด การสร้างสัมผัส การใช้สัญลักษณ์ การสร้างสรรค์และวางกลบทจากย่นต์โบราณ การวาดภาพประกอบ การสร้างสรรค์ผ้าห่อคัมภีร์ ตลอดจนศิลปะงานช่างฝีมือแขนงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การทำไม้ประกับ การทำกาเกะเยีย เป็นต้น สุนทรียะเหล่านี้ สะท้อนความมี “วัฒนธรรมชั้นสูง” ของกลุ่ม

ชน แสดงถึงวิถีชีวิตที่ประณีตของคนในวัฒนธรรม ตลอดจนเป็นการแสดงแสนยานุภาพทางศิลปะและบารมีของผู้ปกครองในฐานะผู้อุปถัมภ์

ข. ศรัทธา ในสังคมไทยภาคกลาง ประกอบไปด้วยความเชื่อที่หลากหลาย ทั้ง “พุทธศาสนาชาวบ้าน” ที่มุ่งสอนเรื่องนรกสวรรค์มากกว่านิพพาน ความเชื่อทางไสย/พราหมณ์ชาวบ้าน ความเชื่อดั้งเดิมคือผีท้องถิ่น (คน สัตว์ต้นไม้ สิ่งของ) ตลอดจนความเชื่อท้องถิ่นเบ็ดเตล็ดที่แตกต่างกันไป ความศรัทธานี้เกิดจาก ๑) *ศรัทธากับการสร้างตัวบท* ได้แก่ ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ถวายเป็น/สร้างคัมภีร์ / คัดลอกคัมภีร์ ความเชื่อเรื่องการถวายเป็นพุทธบูชา อุทิศให้ผู้ล่วงลับ ๒) *ศรัทธากับการเขียน/ คัดลอกตัวบท* ได้แก่ การแทรกคาถาเพื่อทำให้วรรณคดีเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ผ่านการเขียนและการคัดลอกตัวบท การเลือกใช้ตัวอักษรขอมในวรรณกรรมเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์และยกระดับวัสดุบันทิก ความเชื่อเรื่องการเขียนผิดแล้วห้ามขีดฆ่าตัวอักษร การบันทึกเลขยันต์และการทำผงเลขยันต์ และ ๓) *ศรัทธากับการใช้ตัวบท* เช่น ประเพณีการสวดหนังสือ

ค. ปัญญาไทย ที่เป็นรากฐานในการสร้างสรรค์วรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง ประกอบด้วย ปัญญาในการเลือกวัสดุจาร ปัญญาในการเลือกเนื้อหาเพื่อใช้ในวัตถุประสงค์ต่าง ๆ อย่างเหมาะสม นำไปสู่การใช้ประโยชน์จากวรรณกรรม ปัญญาในการเรียงร้อย ลำดับเรื่อง เลือกใช้ศิลปะเล่าเรื่อง ปัญญาที่อยู่ในเนื้อหาเพื่อชี้แนะผู้อ่านให้ประพฤติปฏิบัติดี และปัญญาในการสร้างรหัสภาษา เป็นกลอักษรต่าง ๆ

ภาพรวมเนื้อหาของวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

วรรณคดีท้องถิ่นลายลักษณ์ในภาคกลางมีเป็นจำนวนมาก เนื้อหาและรายละเอียดมีความแตกต่างกันไป ซึ่งเราอาจแบ่งตามเนื้อหาได้กว้าง ๆ เป็น ๙ ประเภทดังนี้

๑. วรรณคดีพระพุทธศาสนา

วรรณคดีพระพุทธศาสนา คือวรรณคดีที่มีเนื้อหามุ่งสอนคติธรรมทางพระพุทธศาสนา และอธิบายคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามากกว่าวรรณคดีทั่ว ๆ ไป จำแนกตามกลุ่มเนื้อหาได้เป็น

๑.๑ วรรณคดีที่เล่าเรื่องชาดก

เรื่องชาดกในที่นี้ คือ ประวัติการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในพระชาติต่าง ๆ ก่อนตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งมักมีที่มาจากอรรถกถาชาดก และอรรถกถาธรรมบท ใน **อรรถกถาพระสุตันตปิฎก ขุททกนิกาย** ซึ่งชาดกที่ได้รับอิทธิพลด้านเนื้อหาจากคัมภีร์เหล่านี้มักเรียกกันว่า “ชาดกในนิบาต” หรือ “นิบาตชาดก” ชาดกที่นิยมนำมาเล่าใหม่ในรูปของวรรณคดีท้องถิ่นมักเป็นชาดกที่อยู่ในกลุ่ม “ทศชาดก” หรือ “ทศชาติ” เรื่องที่แพร่หลายมากที่สุด คือ เรื่องเวสสันดร ซึ่งมีที่มาจาก *มหาเวสสันดรชาดก* ในอรรถกถาชาดก นอกจากนี้ยังมีชาดกเรื่องอื่น ๆ ในอรรถกถาชาดก นอกเหนือจาก “ทศชาติชาดก” ที่มีการนำมาแต่งเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์อีกจำนวนหนึ่ง จนเป็นที่นิยมและแพร่หลาย อาทิ เรื่อง *พระยาช้างฉัททันต์* (ฉัททันตชาดก) *เรื่องปัทมเวณ* (มหาสุบินชาดก) *กุศราช* (กุสสชาดก) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม นอกจากเรื่องที่ยกมาทั้งในอรรถกถาชาดกและอรรถกถาธรรมบทที่กล่าวมาในข้างต้นแล้ว ก็ยังมีวรรณกรรมอีกบางส่วนแต่ไม่แพร่หลายหรือได้รับความนิยมนเท่าที่ควร

กระนั้นก็ดี ยังมีกลุ่มเรื่องชาดกอีกกลุ่มหนึ่งที่เล่าเรื่องประวัติการบำเพ็ญบารมีของ พระพุทธเจ้าในพระชาติต่าง ๆ เช่นกัน ซึ่งไม่มีกล่าวถึงในคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา แต่เนื่องจากเนื้อหา ส่วนใหญ่มุ่งเน้นความสนุกสนานของเนื้อเรื่องมากกว่าเน้นการสอนคติธรรมหรือให้เห็นถึงการบำเพ็ญบารมี ของพระพุทธเจ้า รวมทั้งยังมีการเพิ่มเติมและปรับเปลี่ยนอนุภาคตลอดจนรายละเอียดต่าง ๆ ตามความนิยม ของคนในท้องถิ่น จึงทำให้เรื่องคลี่คลายจากการเป็นชาดกไป ดังนั้นเรื่องชาดกในลักษณะนี้จึงไม่อยู่ในกลุ่มนี้ แต่จัดให้อยู่ในประเภทวรรณคดีนิทานแทน

๑.๒ วรรณคดีที่เล่าเรื่องพุทธประวัติ

วรรณคดีที่เล่าเรื่องพุทธประวัติ คือ วรรณคดีที่มีเนื้อหาส่วนใหญ่กล่าวถึงประวัติ ของพระพุทธเจ้า ทั้งพระอดีตพุทธเจ้า พระปัจจุบันพุทธเจ้า และพระอนาคตพุทธเจ้า เช่น เรื่องพุทธประวัติ คำฉันท์ พระพุทธเจ้าห้าพระองค์ พระพุทธเจ้าห้าพระนิพพาน พระมหเศรษฐเวรราช อย่างไรก็ตาม วรรณคดี ภายลักษณะที่เกี่ยวกับพุทธประวัติมีจำนวนไม่มากนัก เช่น วรรณกรรมเรื่อง **พุทธประวัติคำฉันท์** ฉบับ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยพระนครศรีอยุธยา เป็นการพรรณนาพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าพระองค์ ปัจจุบัน หรือที่มักเรียกกันว่า พระโคตมพุทธเจ้า นอกจากการเล่าเรื่องพุทธประวัติตลอดทั้งเรื่องแล้ว วรรณคดี ท้องถิ่นภาคกลางบางเรื่องยังพบว่ามีการหยิบยกเอาเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในพุทธประวัติมาแต่งขยายความ ที่แพร่หลายและเป็นที่ยุ้จักกันมาก ได้แก่ เรื่อง **พระพุทธเจ้าห้าพระนิพพาน**

๑.๓ วรรณคดีที่เล่าตำนานทางศาสนา

วรรณคดีกลุ่มนี้ว่าด้วยเรื่องศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาซึ่งไม่พบใน พระไตรปิฎกหรือคัมภีร์อรุทธกถาแต่อย่างใด มักเป็นเรื่องที่แต่งขึ้นภายหลัง เนื้อหามักเล่าถึงเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในพระพุทธศาสนา ทั้งของพระพุทธองค์และพระสาวก จนภายหลังได้กลายเป็นป่อเกิดของความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนาจำนวนมาก วรรณคดีเรื่องสำคัญในกลุ่มนี้ได้แก่เรื่อง **พระมาลัย** สังคมไทยในอดีตรู้จัก เรื่องพระมาลัยเป็นอย่างดี ทั้งยังมีความนิยมที่จะเผยแพร่เรื่องราวดังกล่าวให้กว้างขวางออกไปในรูปของ ศิลปกรรมต่าง ๆ ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรมและวรรณกรรม ด้วยเพราะมีความเชื่อว่าการสืบสานเรื่องราว ของพระมาลัยจะเป็นอานิสงส์ทำให้เกิดในยุคพระศรีอารีย์ด้วยเช่นกัน นอกจากเรื่องพระมาลัยแล้ว ก็ยังมีวรรณคดีท้องถิ่นในกลุ่มนี้อีกไม่มาก ที่เป็นที่ยุ้จักกันเช่น เรื่อง **ท้าวมหาขมพู** เล่าเรื่องในมหาขมพูดีสุด (ตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง) ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์แก่พระยาขมพูบดี เรื่อง **พระพุทธเจ้า เปิดโลกย์** เล่าเรื่องเศรษฐีได้ไม้จันทน์แดง แล้วทำเป็นบาตรขึ้นแขวนไว้ในอากาศ พวกเดียรถีย์เอาไปไม่ได้ ทำยที่สุดพระโมคคัลลานกับพระปิณโฑลภารทวาชแสดงปาฏิหาริย์นำมาได้ เป็นต้น

๑.๔ วรรณคดีที่สอนคติธรรม

วรรณคดีประเภทนี้เสนอหรือขยายความหลักธรรมที่มีกล่าวไว้ในคัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนา โดยเน้นการเข้าถึงพระธรรมและปฏิบัติธรรมซึ่งแตกต่างจากวรรณกรรมคำสอนที่มุ่งสอน การวางตน หรือการปฏิบัติตนต่อบุคคลต่าง ๆ และหน้าที่ของบุคคลในสังคม วรรณกรรมที่เล่าคติธรรมนี้มีทั้ง การเล่าคติธรรมโดยตรง และการเล่าคติธรรมโดยการผูกเป็นเรื่อง

วรรณคดีที่เล่าคติธรรมโดยตรง ได้แก่ เรื่อง **พระปรมัตถ์คัมภีร์** เรื่อง **พระกรรมฐาน** เป็นต้น ในเรื่อง**พระกรรมฐาน** ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เนื้อความว่าด้วยการพรรณนาการปลงสังขารร่างกายตามแนวพุทธปรัชญา แต่งเป็นคำกาพย์

ส่วนวรรณคดีที่เล่าคติธรรมผ่านการผูกเรื่องนั้น มีการนำเอาหลักธรรมเหล่านั้นมาขยายและอธิบายความโดยยกเรื่องราวต่าง ๆ มาอุปมาเปรียบเทียบให้เข้าใจ เช่น **มงคลทิปนีคัมภีร์** หรืออาจใช้วิธีการสร้างตัวละครให้สนทนาหรือแก้ปริศนาธรรมกัน เช่น **สักกปัญหาคำกาพย์** ที่มีที่มาจาก สักกปัญหาสูตรในพระสุตตันตปิฎก หรือเรื่อง **ศิริมานนทกลอนสวด** ที่มีที่มาจากศิริมานนทสูตร ตัวอย่าง **สักกปัญหาคำกาพย์** ตอนที่พระอินทร์พาเหล่าเทวดาไปทูลถามปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้าว่า ทานใดเป็นเลิศ รสใดเป็นเลิศ ความรักใดประเสริฐที่สุด และจะใช้อะไรตัดต้นหาจึงจะตัดได้คมที่สุด พระพุทธองค์จึงตรัสว่าการให้ธรรมเป็นทานประเสริฐที่สุด

วรรณคดีพระพุทธศาสนาเหล่านี้ โดยมากแต่งโดยพระภิกษุหรือฆราวาสผู้บวชเรียน และรู้พระไตรปิฎกแตกฉาน เนื้อหาของเรื่องมีวัตถุประสงค์ชัดเจนที่จะสอนคติธรรมทางพระพุทธศาสนา ทั้งทางตรงและทางอ้อมเพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้น มุ่งให้ผู้อ่านตระหนักถึงความสำคัญของการไปสู่พระนิพพาน ซึ่งเป็นคำสอนเชิง “โลกุตระ” ในขณะที่วรรณกรรมคำสอนมุ่งเพียงให้ผู้อ่านสามารถปฏิบัติและวางตนดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ซึ่งเป็นคำสอนเชิง “โลกียะ” นั่นเอง

๒. วรรณคดีคำสอน

สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่เคร่งครัดเรื่องมารยาท กาลเทศะ ตลอดจนการเข้าสังคมต่าง ๆ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ๆ ได้อย่างมีความสุข ความรู้เรื่องเหล่านี้เป็นสิ่งที่ค่อย ๆ เรียนรู้ทั้งจากการสั่งสอน และประสบการณ์ตรง อย่างไรก็ตาม สังคมก็ได้พยายามผลิต “ความรู้” ชุดนี้ขึ้นเพื่อให้สมาชิกรุ่นใหม่ได้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตน รวมทั้งเพื่อเตรียมพร้อมและเรียนรู้ก่อนที่จะต้องเผชิญปัญหาต่าง ๆ เมื่อต้องเข้าสู่ผู้ใหญ่หรือวัยทำงาน

เนื้อหาของวรรณคดีคำสอนส่วนใหญ่เน้นบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคลในสังคม เช่น หน้าที่ของเด็ก การวางตัวของผู้หญิง การวางตัวของผู้ชาย เป็นต้น วรรณคดีคำสอนของภาคกลาง ไม่เพียงแต่เป็นแบบเรียนชีวิตของคนรุ่นใหม่ในสังคมไทยเท่านั้น หากยังเป็นเสมือนธรรมนูญและบรรทัดฐานของคนในสังคมที่จะต้องดำเนินตาม เพื่อที่จะได้อยู่ในโลกแห่งความจริงได้อย่างเป็นสุข จากเนื้อหาของวรรณคดีคำสอนในภาคกลางนี้ เราสามารถจำแนกวรรณคดีคำสอนในภาคกลางออกได้เป็น

๒.๑ วรรณคดีคำสอนสำหรับเด็ก

วรรณคดีคำสอนสำหรับเด็ก เป็นวรรณกรรมที่ใช้สอนกุลบุตรกุลธิดาในสังคมไทย ให้รู้จักหน้าที่ของตน การปฏิบัติตนต่อผู้ใหญ่ รวมถึงการเตรียมตัวเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในสังคม คำสอนสำหรับเด็กนั้นแม้มีอยู่จำนวนไม่มากนัก แต่ก็แพร่หลายอยู่พอสมควร ตัวอย่างเช่น เช่น **สุภาชิตเนรโค่ง** เป็นวรรณกรรมท้องถิ่น

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ต้นฉบับเป็นของศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา ปรีวรรตโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์เลี่ยม ศรีทองเพชร (๒๕๒๖)

๒.๒ วรรณคดีคำสอนสำหรับสอนผู้ใหญ่

วรรณกรรมคำสอนสำหรับสอนผู้ใหญ่ เป็นคำสอนที่มีพบในทุกภาค ภาคกลาง ก็เช่นกัน มีวรรณกรรมคำสอนที่สอนการวางตัวในสังคม ตักเตือนและให้สติ ตลอดจนให้ข้อคิดแก่คนในสังคม เพื่อให้ดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข วรรณกรรมคำสอนประเภทนี้แบ่งออกได้เป็น

ก. **วรรณคดีสำหรับสอนหญิง** ในสังคมไทยสมัยโบราณมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจนระหว่างหญิงกับชาย ฝ่ายชายจะเป็นฝ่ายออกไปทำงานนอกบ้าน ส่วนฝ่ายหญิงจะรับผิดชอบดูแลกิจการงานบ้านทั้งปวง ซึ่งการดูแลการบ้านการเรือนนั้น มารยาทต่าง ๆ หลักการครองเรือน รวมถึงการปรนนิบัติสามี นั้น มีรายละเอียดต่าง ๆ มากมายที่ผู้หญิงไทยต้องเรียนรู้จากคนรุ่นก่อน เพื่อจะได้เป็น “แม่ศรีเรือน” การเรียนรู้ศาสตร์แขนงต่าง ๆ สำหรับผู้หญิงนี้ถือเป็นสิ่งจำเป็น จึงได้มีการประพันธ์เป็นบทร้อยกรองและบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เรียกว่า **วรรณกรรมสำหรับสอนหญิง** ซึ่งเรื่องที่แพร่หลายมากในสังคมไทยได้แก่เรื่อง **สุภาษิตสอนหญิง** ที่เดิมเข้าใจกันว่าสุนทรภู่เป็นคนแต่ง อีกเรื่องหนึ่งคือเรื่อง **กฤษณาสอนน้อง** ที่พบหลายแห่งในภาคกลาง

ข. **วรรณคดีสำหรับสอนชาย** เป็นวรรณกรรมที่เน้นสอนผู้ชายในสังคมไทยให้รู้หน้าที่ต่าง ๆ ของตน เช่น หน้าที่ต่อบิดามารดา หน้าที่ต่ออุปฌาย์อาจารย์ หน้าที่ต่อภรรยา เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อจะได้เป็นผู้นำครอบครัวและผู้นำสังคมที่ดีต่อไป วรรณกรรมสำหรับสอนชายนี้มีไม่มากนักพบในบางท้องถิ่นเท่านั้น เช่น **สุภาษิตขี้ยา** ฉบับโรงพิมพ์ราชภัฏจเริญ **พ่อสอนลูก** ฉบับวัดบางสะพาน จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น

ค. **วรรณคดีสำหรับสอนผู้ใหญ่ทั่วไป** ใช้สอนผู้ใหญ่ทั่วไป ไปไม่จำกัดเพศ เนื้อหาส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับคำสอนของหญิงและชาย ที่พบในภาคกลาง เช่น **สุภาษิตนายแสง** **สุภาษิตเบ็ดเตล็ด** ฉบับจังหวัดพิษณุโลก ปรีวรรตโดย ทิพสุดา นัยทรัพย์ (๒๕๒๙) **เงินพูดได้** ฉบับโรงพิมพ์ราชภัฏจเริญ เป็นต้น

๓. วรรณคดีนิทาน

วรรณคดีนิทานในภาคกลางส่วนใหญ่มักเป็นนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นเรื่องราวการผจญภัยของเจ้าชายหรือเจ้าหญิง และมักเกี่ยวข้องกับเทวดา นางฟ้า พระอินทร์ ยักษ์ ตัวละครอมมนุษย์ ตลอดจนของวิเศษต่าง ๆ มีเป็นส่วนน้อยเท่านั้นที่เป็นเรื่องของชาวบ้าน เช่น ไกรทอง วันอังคาร เป็นต้น เรื่องราวเหล่านี้มีทั้งที่นำมาจากวรรณกรรมมุขปาฐะ และเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่

วรรณคดีนิทานที่แพร่หลายอยู่ในภาคกลางมีเป็นจำนวนมาก ส่วนใหญ่มักพบตามวัดเก่าแก่ในภาคกลาง มีเป็นส่วนน้อยที่พบตามบ้านของชาวบ้าน โดยมากมักพบในรูปของกลอนสวด ตัวอย่างเช่น เรื่อง **แก่นจันทร์** **จำปากลิ้น** **ชินราช** **ดาวเรือง** **เดโชชัย** **เทวัญ** **นกกุงทอง** **นราสุริยวงศ์** **นางกระเชอกันรั้ว** **นางแดงอ่อน** **นางอัน** **นางอุทัย** **บุญทนางวงศ์** **เบญจมาศทอง** **ปังกะชา** **ปิ่นทอง** **พระนิมิตกุมาร** **พุทไธ** **มัลลิสล** **ลิ้นทอง** **วรลักษณ์** **วันอังคาร** **ศรีเมือง** **ศิลป์สารท** **สมุทรโคดม** **สิงห์สร้างศรี** **สุวรรณกุมาร** **ดาวเรือง**

แสงสุริยงค์ สุวรรณรัตน์ สุบินกุมาร สุวรรณ-ลอยล่อง นางประทุม อภัยทัต หอยทอง ณระงจิตร พระยานกยูงคำ ศรีธัญชัย วัฒนวงศ์ ชินวงศ์ จินดาสุริยวงศ์ สุวรรณเลขา เสภาพระยาภยพระยาพาน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีนิทานอีกกลุ่มหนึ่งที่น่ามาจากรื่องเล่าในท้องถิ่น แล้วนำมาเขียนในรูปแบบของนิทานชาดก เรียกกันว่าเป็น “ชาดกนอกนิบาต” ซึ่งมีทั้งชาดกที่รวบรวมเป็นหมวดหมู่เฉพาะ เช่น ชาดกในชุด “ปัญญาสาชดก” ชาดกในชุด “ปรมัตถมงคล” ชาดกในชุด “สัมโมหนิทาน” โดยเฉพาะชาดกในชุด “ปัญญาสาชดก” ถือเป็นชุดที่มีการนำมาแต่งเป็นวรรณกรรมลายลักษณ์มากกว่าชาดกในชุดอื่น ๆ อาทิ เรื่อง สังข์ทอง นกกระเจาบ พระสุธน พระรถเสน (พระรถเมรี) นางอุทัย โสวัต สุวรรณวงศ์ จันทคาธ วรรณทร-วรรณุช เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีชาดกอีกส่วนหนึ่งที่ไม่ได้รับการรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่เฉพาะ เช่น ธัญชัย บัณชิตชาดก โลกนัยชาดก ศรีวิชัยชาดก เป็นต้น

ภายหลังจากที่วิวัฒนาการทางการพิมพ์หนังสือได้เริ่มต้นขึ้นในกรุงเทพฯ เมื่อราวปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ ก็ได้เริ่มมีการพิมพ์หนังสือต่าง ๆ ขึ้น เกิดโรงพิมพ์ต่าง ๆ ขึ้นมากมาย มีการนำวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางออกมาตีพิมพ์จำหน่ายรวมถึงพิมพ์เรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ โดยมากมักเป็นนิทานประโลมโลกหรือเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ โรงพิมพ์ที่มีชื่อเสียงจะอยู่บริเวณย่านวัดเกาะสัมพันธวงศ์ โดยเฉพาะโรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ หรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า ร้านหนังสือหน้าวัดเกาะ หรือโรงพิมพ์วัดเกาะ

๔. วรรณคดีตำนาน

วรรณคดีตำนาน เป็นวรรณคดีที่กล่าวถึงเรื่องศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ คนสมัยโบราณเชื่อกันว่าครั้งหนึ่งเคยเกิดขึ้นจริง เนื้อหามักกล่าวถึงกำเนิดความเป็นมาของสิ่งต่าง ๆ หรือที่มาของประเพณีพิธีกรรม ในภาคกลางมีวรรณคดีตำนานอยู่ไม่มากนัก อาทิ เรื่องสุริยคราส จันทคราส ว่าด้วยตำนานราหูอมจันทร์ นางโศภิต ว่าด้วยการเสียสละชีวิตของนางโศภิตชญาแห่งพระอิศวรเพื่อสร้างสรรพสิ่งต่าง ๆ บนโลกมนุษย์ เถลิเมตรภาพ ว่าด้วยกำเนิดและความเป็นมาของสรรพสิ่งบนโลกมนุษย์ ตำนานข้าว หรือ เรื่องแม่โพสพ เล่าถึงกำเนิดของข้าว เหตุที่ต้องทำขวัญข้าว ตำนานพระยาภาเยือก เล่าถึงเรื่องความสัมพันธ์ของพระพุทธเจ้าทั้ง ๕ พระองค์ในภัทรกัปป์ ภายหลังกลายเป็นที่มาของประเพณีลอยกระทง ตำนานสงกรานต์ เล่าถึงเหตุที่มาของประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น ทั้งนี้ วรรณคดีตำนานลายลักษณ์ในภาคกลางที่แพร่หลายมาก ได้แก่ ตำนานข้าว หรือตำนานแม่โพสพ ตำนานธรรมบาลกุมาร หรือตำนานสงกรานต์ ตำนานพระยาภาเยือก ตำนานเหล่านี้เป็นที่รู้จักของชาวบ้านกันทั่วไป และกลายเป็นที่มาของประเพณีและพิธีกรรมในท้องถิ่นไปในที่สุด

๕. วรรณคดีประกอบพิธีกรรม

ในการประกอบพิธีกรรม ผู้ทำพิธีจะอ่านบทเพื่อสื่อสารกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งแต่เดิมอาจเป็นบทที่สืบทอดกันมาด้วยวิธีมุขปาฐะ ภายหลังก่อนนำมาใช้เป็นประจําจึงได้บันทึกเป็นลายลักษณ์และปรับปรุงให้มีความประณีตมากยิ่งขึ้น กลายเป็น วรรณคดีประกอบพิธีกรรม ประเภทต่าง ๆ ในภาคกลางแบ่งได้เป็น ๑) บททำขวัญ ในท้องถิ่นภาคกลางมีบททำขวัญอยู่หลายจำพวก เช่น บททำขวัญวัว-ควาย บททำขวัญเสาเรือน บททำขวัญข้าว บททำขวัญนาคน บททำขวัญจุก บททำขวัญยุงฉวาง บททำขวัญเกวียน

เป็นต้น **๒) โองการและคำแข่ง** ใช้ในพิธีกรรมที่ต้องแสดงอำนาจต่อภูตผีร้ายหรือสิ่งชั่วร้ายทั้งปวง โดยอาศัยหรืออ้างอิงอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติ ในท้องถิ่นภาคกลางมักนำโองการและคำแข่งมาใช้อ่านเพื่อรักษาโรคหรือปัดเคราะห์ เสนียดจัญไรต่าง ๆ ให้พ้นไป **๓) บทสวดและคาถาต่าง ๆ** แต่เดิมเรามีบทสวดและคาถาต่าง ๆ ที่บันทึกทั้งภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต ตลอดจนถึงภาษาเขมร ภาษาเหล่านี้ถือเป็นภาษาชั้นสูงที่น้อยคนนักในท้องถิ่นที่จะมีโอกาสเรียนรู้ได้แตกฉาน ด้วยเหตุดังนี้จึงเกิดบทสวดและคาถาต่าง ๆ ที่เป็นภาษาไทยเพื่อให้คนไทยในท้องถิ่นสามารถเข้าใจและเข้าถึงสิ่งที่ตนกำลังอ่านหรือท่องอยู่ บทสวดที่แพร่หลายในภาคกลาง เช่น บทไหว้พระบาทลายลักษณ์ บทสวดมนต์ลายลักษณ์ บทสวดศิริมานนทีสูตรแปล เป็นต้น ส่วนคาถาที่แพร่หลายในภาคกลางเช่น คาถาบูชานางกวัก คาถาบูชาแม่โพสพ เป็นต้น และน่าสังเกตว่าคำประพันธ์ที่ใช้แต่งวรรณคดีประเภทนี้ มักแต่งให้มีสัมผัสคล้องจองคล้ายร้อย

๖. วรรณคดีการแสดง

สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในการแสดงนอกจากตัวละคร ท่าทาง และดนตรีแล้ว สิ่งที่จะขาดเสียไม่ได้ คือ “ตัวบท” ซึ่งถือเป็นหัวใจของการแสดง บทที่ใช้ประกอบการแสดงนี้เองที่เรียกว่า *วรรณคดีการแสดง* เนื้อเรื่องส่วนใหญ่มักนำมาจากวรรณกรรมนิทาน และเรื่องชาดกต่าง ๆ แล้วนำมาปรับให้เป็นบทสำหรับใช้แสดง และเนื่องจากที่ในภาคกลางมีการแสดงพื้นบ้านหลายประเภท จึงอาจจำแนกวรรณคดีการแสดงของภาคกลางได้เป็น *วรรณคดีที่มีที่มาจากการแสดงของชาวบ้าน* และ *วรรณคดีที่มีที่มาจากการแสดงของชาววัง*

๖.๑ วรรณคดีที่มีที่มาจากการแสดงของชาวบ้าน

วรรณคดีประเภทนี้พัฒนามาจากการแสดงพื้นบ้านของชาวบ้านภาคกลาง ที่เป็นการแสดงประเภทเล่นเป็นเรื่อง มีการสมมติบทบาท รวมถึงมีการรำและการร้อง และมักมีการนำเสนอเนื้อหาและการดำเนินการแสดงที่กระชับ ส่วนใหญ่มักนำเนื้อหามาจากนิทานชาวบ้านที่นิยมอยู่ในท้องถิ่นแล้วนำมาแต่งใหม่ในรูปของร้อยกรอง แบ่งออกได้เป็น *วรรณคดีประกอบการเล่นละครชาวบ้าน* *วรรณคดีประกอบการเล่นลิเก* และ *วรรณกรรมประกอบการสวดคฤหัสถ์*

ก. วรรณคดีประกอบการเล่นละครชาวบ้าน ละครชาวบ้านและละครชาตรีเป็นมหรสพที่ได้รับความนิยมมาก อย่างหนึ่งในท้องถิ่นภาคกลาง มีเล่นทั่วไปทั้งจังหวัดเพชรบุรี พระนครศรีอยุธยา ลพบุรี จันทบุรี ตราด นครปฐม ราชบุรี นนทบุรี เป็นต้น ที่ขึ้นชื่อที่สุดคือ ละครชาตรีเมืองเพชรบุรี เนื้อหาส่วนใหญ่มักนำมาจากบทละครนอกต่าง ๆ ทั้งที่เป็นของเก่าและแต่งขึ้นใหม่ นอกจากนี้ภายหลังยังได้นำเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ของโรงพิมพ์วัดเกศามาดัดแปลงใช้ด้วยก็มี ตัวอย่างบทละครเรื่อง *ทิวทอง* ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ปิรวิวรรตโดยศาสตราจารย์ธวัช ปุณโณทก (๒๕๔๖)

ข. วรรณคดีประกอบการเล่นลิเก สำหรับบทร้อยกรองที่นำมาใช้ประกอบการเล่นลิเกนั้น มีทั้งที่แต่งเป็นกลอนบทละคร (โดยมากมักนำมาจากบทพระราชนิพนธ์ละครนอกในรัชกาลที่ ๒) และที่แต่งเป็นกลอนลิเก คือแต่งเป็นกลอนแปด ไม่เคร่งครัดสัมผัสมากนัก เมื่อจะร้องก็ร้องด้วยทำนองที่เรียกว่า “รานิเกริง” ซึ่งเป็นเพลงของครูดอกดิน เสือสง่า ซึ่งนำมาจากทำนองเพลงมอญ “ม้วยเกริง” ตัวอย่าง เรื่อง

โกมินทร์ ตอน คีกรณูทอง ของคณะ บุญเลิศ นาคพินิจ (ศิษย์หอมหวล) รวบรวมโดย พ.ต.หญิง ละเอียด โปชะกฤษณะ (๒๕๒๐)

ค. วรรณคดีประกอบการสวดคฤหัสถ์ สวดคฤหัสถ์เป็นการสวดในงานศพ โดยชาวบ้าน บางท้องถิ่นมีการแสดงประกอบด้วย ดั้งที่เรียกกันว่า รำสวด (จันทบุรี, ตราด) หรือสวดลำ (เพชรบุรี) โดยจะสวดภายหลังจากที่พระสวดศพแล้วเพื่อยู่อเป็นเพื่อนศพ เนื้อหามักนำมาจากนิทานชาวบ้าน และเรื่องในวรรณคดี เรื่องที่นิยมที่สุด ได้แก่ *เรื่องลักษณวงศ์* ตอนเปิดพระโกศ ก่อนการแสดงนั้นคณะสวด คฤหัสถ์จะมีบทไหว้ครูและบททักทายผู้ชม ดังเช่นใน *บทรำสวดของเก่า* ของจังหวัดตราด สำหรับนายกลม หวลถนอม ปริวรรตโดยอภิลักษณ์ เกษมผลกุล (๒๕๔๓)

๖.๒ วรรณคดีที่มีที่มาจากการเล่นของชาววัง

วรรณคดีประเภทนี้คลี่คลายมาจากการเป็นวรรณคดีประกอบการแสดงของหลวง โดยเฉพาะ “บทพากย์โขน” ซึ่งถือเป็นวรรณกรรมราชสำนัก ด้วยเหตุดังนี้เรื่องที่เล่นส่วนใหญ่จึงมักเป็นเรื่องเคย สนวนสำหรับเฉพาะเล่นในวังเช่น *เรื่องรามเกียรติ์* เป็นต้น ซึ่งในท้องถิ่นภาคกลางนั้นมี ๒ ชนิดคือ *วรรณคดีประกอบการเล่นหนังใหญ่* และ *วรรณคดีประกอบการเล่นหนังตะลุง*

ก. วรรณคดีประกอบการเล่นหนังใหญ่ หนังใหญ่เป็นมหรสพเก่าแก่ของไทย อย่างหนึ่ง มีมาอย่างน้อยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าไทยรับมาจากชนชาติใด เนื้อเรื่องต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการเล่นหนังใหญ่นั้น โดยมากมักเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่นกัน เรื่องที่นิยม เล่นกันมากคือเรื่อง รามเกียรติ์ บทที่ใช้ประกอบการเล่นหนังใหญ่แบ่งออกเป็น บทพากย์ กับบทเจรจา ซึ่ง บทพากย์จะแต่งด้วยกาพย์ และบทเจรจายกแต่งเป็นร้อยแก้ว นอกจากนี้ยังมีบทไหว้ครูที่ต้องใช้ร้องก่อน ทำการแสดงด้วย ตัวอย่างบทไหว้ครูตอนที่ ๑ ของหมื่นพินิจอักษร ฉบับนายละออ ทองมีสิทธิ์ ปริวรรตโดย พ.ต.หญิง ละเอียด โปชะกฤษณะ (๒๕๒๐)

ข. วรรณคดีประกอบการเล่นหนังตะลุง การเล่นหนังตะลุงเป็นมหรสพที่ได้รับความนิยมอย่างมากทางภาคใต้ ต่อมาจึงได้แพร่หลายเข้ามาในภาคกลางของไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัย รัชกาลที่ ๕ และได้รับความนิยมไม่น้อยเช่นกัน การเล่นหนังตะลุงในภาคกลางนั้นมีทั้งเล่นที่ เพชรบุรี อยุธยา จันทบุรี ตราด ราชบุรี นครปฐม อุทัยธานี และกรุงเทพฯ เรื่องที่นิยมมาเล่นหนังตะลุงส่วนใหญ่ คือ *เรื่อง รามเกียรติ์* นอกจากนี้ยังมีการแต่งเรื่องใหม่ ๆ ขึ้นอีกด้วย ธรรมเนียมการแสดงหนังตะลุงนั้นจะต้องมีการไหว้ครู ก่อนเพื่อความเป็นสิริมงคล ซึ่งบทไหว้ครูของแต่ละคณะก็จะแตกต่างกันออกไป

๗. วรรณคดีตำรา

ภาคกลางเป็นศูนย์กลางการศึกษาสำคัญแห่งหนึ่งของชาติในสมัยโบราณ เพราะมีนักปราชญ์ ราชบัณฑิตอยู่เป็นจำนวนมาก และบรรดานักปราชญ์เหล่านี้ต่างก็ได้รวบรวม ศึกษา และค้นคว้าสรรพวิทยาการ ต่าง ๆ และบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ ทั้งในรูปของร้อยแก้วและร้อยกรอง เพื่อให้เป็นคลังปัญญาแก่อนุชน รุ่นหลัง ซึ่งเราเรียกวรรณคดีประเภทนี้ว่า *วรรณคดีตำรา* วรรณคดีตำราในภาคกลางแบ่งออกได้เป็น

๗.๑ ตำราดูลักษณะต่าง ๆ

ตำราดูลักษณะต่าง ๆ เป็นตำราดูลักษณะดีชั่วของสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ซึ่งจะมีผลผูกพันกับบุคคลผู้เป็นเจ้าของ หรือดูลักษณะบุคคลต่าง ๆ (โหงวเฮ้ง) ตำราผูกนิพพานโลกีย์ (กามสูตรไทย) ส่วนใหญ่มักเป็นตำรา ดูลักษณะสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ เช่น ตำรานรลักษณ์ ตำราดูลักษณะแมว ตำราดูลักษณะวัวควาย ตำราดูลักษณะสุนัข ตำราดูลักษณะนกเขาชวา เป็นต้น

๗.๒ ตำราโหราศาสตร์

วรรณคดีประเภทนี้ มักกล่าวถึงเรื่องฤกษ์ยาม โฉลก และคำพยากรณ์ต่าง ๆ โดยแต่งเป็นคำประพันธ์ชนิดต่าง ๆ โดยมากมักแต่งเป็นคำกาพย์และคำกลอน เช่น ตำราดูทิศมีหลวงประจำวัน ตำราทำนายฝัน พยากรณ์-จันทร์อุปราคาคำกลอน เป็นต้น

๗.๓ ตำราแพทย์ - ตำรายาสมุนไพร

ตำราแพทย์ - ตำรายาสมุนไพรเป็นตำราที่พบได้ทั่วไปในท้องถิ่นภาคกลาง เนื่องจากมีความสำคัญต่อการรักษาโรคของคนในสังคม เนื้อหาของตำราแพทย์มักเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกำเนิดของโรค จุดสำคัญต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกร่างกาย อาการของโรคต่าง ๆ ส่วนตำรายาสมุนไพร มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับสูตรการปรุงยาขนานต่าง ๆ เพื่อรักษาโรคบางชนิด คาถาสำหรับใช้ปลุกเสกยา วิธีการเก็บยา เป็นต้น บันทึกเป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง โดยเฉพาะร้อยกรองนั้นมีความประณีตและจดจำง่ายกว่าฉบับร้อยแก้ว

๗.๔ ตำราโจทยเลข

การเรียนการสอนเลขคณิตในสมัยโบราณเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับกุลบุตรธิดา ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการแต่งตำราโจทยเลขขึ้นเพื่อให้ความรู้ดังกล่าว โดยมากมักผูกเป็นเรื่องราวร้อยแก้วเป็นโจทยคำถาม บวก ลบ คูณ หาร ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนมากนัก

๘. วรรณคดีนิราศ

เมื่อกกล่าวถึง “นิราศ” มักคุ้นเคยกันในความหมายของวรรณกรรมที่พรรณนาความรู้สึกของกวีที่ต้องพลัดพรากจากนางอันที่รัก ในความเป็นจริงวรรณคดีนิราศมีเนื้อหาหลากหลายไปมากกว่าคำนิยามข้างต้น ดังเช่นที่พบนิราศชนิดต่าง ๆ ในท้องถิ่นภาคกลาง ซึ่งแบ่งได้เป็น

๘.๑ นิราศพรรณนาการเดินทาง

นิราศชนิดนี้เป็นนิราศที่มุ่งแสดงเรื่องราวการเดินทางของกวีที่ต้องเดินทางจากที่หนึ่งไปอีกที่แห่งหนึ่ง เนื้อหาอาจกล่าวถึงการอาลัยนางอันเป็นที่รัก หรือผู้มีพระคุณต่าง ๆ ขณะเดียวกันก็มีการพรรณนาทิวทัศน์ วิถีชีวิตของสถานที่ต่าง ๆ ที่เดินทางผ่านด้วย นิราศชนิดนี้พบในภาคกลางเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น นิราศเขายี่สาร ฉบับสุนัยมานุษยวิทยาสิรินธร นิราศปากลัด นิราศเวียงจันทน์ นิราศบางยี่ขัน นิราศเมืองเทศ นิราศเขาคอกไอยรา นิราศ-ปราจีนบุรี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ปวีวรรณโดย โครงการวรรณกรรมไทยศึกษา ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (๒๕๔๓) เป็นต้น

๘.๒ นิราศพรรณนาการการพลัดพรากของตัวละครในวรรณกรรม

นิราศชนิดนี้มักเป็นนิราศที่เล่าเรื่องราวในวรรณกรรม โดยยกเอาเหตุการณ์ตอนที่ตัวละครเอกพลัดพรากจากกัน มาพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกให้กว้างขวางลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น นิราศชนิดนี้พบไม่มากนัก ซึ่งต่างจากนิราศชนิดแรก ตัวอย่างเช่น *พระบรวงศ์นิราศ ฉบับจังหวัดตราด*

๘.๓ นิราศพรรณนาเหตุการณ์สำคัญ

นิราศพรรณนาเหตุการณ์สำคัญในที่นี้ หมายถึงเรื่องนิราศที่มุ่งกล่าวถึงสถานการณ์บ้านเมือง หรือเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง มากกว่าที่จะมุ่งบันทึกการเดินทางของกวี มีทั้งที่บันทึกตรง ๆ และบันทึกแบบเสียดสี ซึ่งโดยมากมักเป็นเหตุการณ์ทางการเมืองหรือสังคม แต่พบไม่มากนัก เช่น *นิราศชาวนา นิราศเมืองตราด นิราศมหาวาริปีมะเล็ง นิราศเลิกไฟ นิราศบ่อนเล็ก นิราศห้วยเล็ก เป็นต้น*

๙. วรรณคดีเพลงยาว

ธรรมเนียมการบอกรักกันของหนุ่มสาวในสมัยโบราณมักเขียนจดหมายถึงกัน โดยแต่งเป็นคำประพันธ์ขนาดสั้นเพื่อสื่อถึงอารมณ์ความรู้สึกที่ตนมีต่ออีกฝ่ายหนึ่ง โดยมากมักเป็นฝ่ายชายที่เขียนถึงหญิง เมื่อฝ่ายหญิงได้รับแล้วก็จะเขียนตอบกลับมาให้อีกฝ่ายชายเพื่อแสดงการตอบรับหรือไม่ตอบรับ เพลงยาวเหล่านี้มักเขียนแทรกอยู่ในสมุดไทยต่าง ๆ ที่เหลือเนื้อที่ว่าง เนื่องจากเป็นบทกลอน หรือคำประพันธ์ขนาดสั้น ๆ ตัวอย่างคำประพันธ์ **บ่นเพื่อฟังถึง** (กระทู้ ๕๖ บท) ฉบับเมืองเพชรบุรี ปรีวรรตโดยล้อม เพ็งแก้ว (๒๕๒๕) แต่งเป็นโคลงกระทู้เนื้อหาเกี่ยวกับการขอความรัก

“คนไทยภาคกลาง” ในวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

วรรณคดีท้องถิ่นนอกจากจะมีบทบาทในการสร้างความบันเทิง ตลอดจนจรรโลงรักษามาตรฐานทางจริยธรรมด้วยการสอนผ่านวรรณกรรมแล้ว ยังทำหน้าที่ในการสะท้อนภาพสังคมและวัฒนธรรมในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางด้วย ได้แก่ ๑) **วิถีชีวิตและความเป็นอยู่** วรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางได้สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวภาคกลาง โดยเฉพาะความเป็นสังคมเกษตรกรรม ดังปรากฏในวรรณกรรมลายลักษณ์ที่เป็นบททำขวัญข้าว ปรากฏอยู่ในต้นฉบับสมุดไทยชาว ที่หอสมุดแห่งชาติให้ชื่อว่า “ตำรายาและคาถา” ฉบับตำบลด่างศิรี อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี ๒) **ศาสนาและความเชื่อ** ศาสนาและความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางสะท้อนเห็นการยึดมั่นในพระพุทธศาสนา และความเชื่อที่เกี่ยวข้อง ดังเช่นปรากฏการกล่าวถึงเรื่องเปรตต่าง ๆ ในนรก ซึ่งเป็นความเชื่อตามคติพระพุทธศาสนา ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องพระมาลัยกลอนสวด การกล่าวถึงเปรตในพระมาลัยกลอนสวดนี้มีอยู่หลายจำพวก ๓) **ประเพณีและพิธีกรรม** วรรณคดีเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการบันทึกประเพณีและพิธีกรรมในสังคม ในวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางได้สอดแทรกประเพณีและพิธีกรรมของชาวภาคกลางไว้ในเนื้อเรื่อง ดังปรากฏในพิธีศพ จากวรรณกรรมเรื่อง**พระสี่เส้ารักกลอนสวด**

วรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางเป็นเสมือนภาพแทนของผู้คนในท้องถิ่นภาคกลาง ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้-ความรู้สึก-นึก-คิด ไว้ครอบคลุมในทุกด้านของการใช้ชีวิต เหตุนี้จึงมีเนื้อหา

ทั้งวรรณคดีตำรา วรรณคดีคำสอน วรรณคดีศาสนา วรรณคดีประกอบพิธีกรรม ฯลฯ เพื่อตอบสนองการใช้ประโยชน์ในทุกมิติ นอกจากนี้ วรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางสะท้อนภาพความเป็นผู้มีสุนทรียะศิลปะ (ความงาม) ความศรัทธาที่มีต่อศาสนาและความเชื่อในท้องถิ่นภาคกลาง (ความดี) ที่นำมาสู่ปัญญาในการเข้าใจโลกและการสร้างนวัตกรรมทางวัฒนธรรม (ความจริง) ทั้งยังสะท้อนบุคลิกของคนในภาคกลางที่มีความผูกพันกับธรรมชาติ เข้าใจ และเรียนรู้ธรรมชาติ มีความเข้าใจและใกล้ชิดกับศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม มีการรู้จักใช้องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์อย่างแยบคาย (ตำราดูอุบาทว์) ความเป็นสังคมที่มีระบบความคิดซับซ้อน เป็นอารยะ มีระเบียบจารีต มีการใช้ชีวิตและมีวิถีคิดแบบสังคมเกษตร (ชาวนา) – การแบ่งปัน และมีค่านิยมเรื่องความกตัญญู ระบบอุปถัมภ์ และการเคารพผู้อาวุโส

วรรณคดีท้องถิ่นของภาคกลางแม้จะมีหลากหลายประเภท หรือแม้กระทั่งรายละเอียดเนื้อหา ก็แตกต่างกันไป แต่วรรณกรรมเหล่านี้ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึงความคิดความเชื่อ วิถีชีวิต ตลอดจนสังคมและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นภาคกลางได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำให้คนรุ่นหลังได้ตระหนักและภาคภูมิใจกับความสามารถ ภูมิรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ปัญญา” ของบรรพบุรุษ ที่สั่งสมสืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสายสืบมาจนถึงปัจจุบัน และทราบจนอนาคต

ความสง่าทวย

วรรณคดีที่พบในภาคกลางส่วนใหญ่พบในภูมิภาคอื่น ๆ ด้วย แต่ต่างสำนวนและรายละเอียด แต่โครงเรื่องหลักมีความใกล้เคียงกัน และเรื่องส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลมาจากปัญญาสชาดก สอดคล้องกับที่ ธวัช ปุณโณทก (๒๕๓๓, น.๑๖๕) กล่าวไว้ว่านิทานที่ปรากฏในปัญญาสชาดกเป็นนิทานที่แพร่กระจายอยู่ทั่วไป ภายหลังจากที่ท้องถิ่นหรือนักปราชญ์ในท้องถิ่นได้ประพันธ์เป็นลายลักษณ์อักษร โดยใช้ภาษา อักษร และฉันทลักษณ์ท้องถิ่น เพื่อให้อ่าน ชับล้ากันในหมู่ชาวบ้าน

วรรณคดีลายลักษณ์ของภาคกลางแม้จะมีหลากหลายประเภท หรือแม้กระทั่งรายละเอียดเนื้อหา ก็แตกต่างกันไป แต่วรรณคดีเหล่านี้นอกจากได้สร้างความบันเทิงแล้ว ยังได้สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาต่อพระศาสนา วิถีชีวิต แนวทางประเพณีและมาตรฐานทางจริยธรรม ตลอดจนสังคมและวัฒนธรรมของคนในท้องถิ่นภาคกลางได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำให้คนรุ่นหลังได้ตระหนักและภาคภูมิใจกับความสามารถ ภูมิรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ปัญญา” ของบรรพบุรุษ ที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและสั่งสมสืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสายสืบมาจนถึงปัจจุบัน และทราบจนอนาคต ดังที่ สุกัญญา สุฉฉายา (มปป., น.๒๐) กล่าวถึงบทบาทของวรรณคดีในท้องถิ่นที่ประกอบไปด้วย ๑) ให้ความบันเทิงสำเร็จอารมณ์ ๒) แนวทางประเพณีปฏิบัติในด้านจริยธรรมแก่สมาชิกในสังคม ๓) ให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ แก่ชุมชน ๔) รักษาและช่วยสืบศาสนา และ ๕) สร้างเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม

จากข้อมูลดังประมวลมาข้างต้น จะพบว่าวรรณคดีท้องถิ่นนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ตลอดจนบันทึกความรู้สึนึกคิด และสภาพสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งช่วยเติมเต็มองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ให้กว้างขวางขึ้น ทั้งยังเป็นแหล่งอ้างอิงสำหรับการค้นคว้าวิจัยด้านวรรณคดีไทย และวรรณคดีท้องถิ่น ตลอดจนแขนงวิชาที่เกี่ยวข้องต่อไป รวมถึงยังสามารถคัดสรรวรรณคดีท้องถิ่นในภูมิภาค

เพื่อเสนอในคณะกรรมการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ (ICH) ได้อีกด้วย ทั้งนี้หากมีการสนับสนุนให้ภาคต่าง ๆ ได้มีการจัดทำมานุกรมวรรณคดีท้องถิ่นครบทั้ง ๔ ภาค เช่นเดียวกับภาคเหนือ จะสามารถนำมาสู่การจัดทำ ดัชนีแบบเรื่องนิทานไทย (Tale Type Index) รวมถึง ดัชนีอนุภาคนิทานไทย (Motif Index) อันจะเป็นการขยายประโยชน์ของการศึกษาเชื่อมต่อไปในระดับนานาชาติได้

บรรณานุกรม

- จุฑารัตน์ เหลื่อนาค. (ม.ป.ป.). *การปริวรรตใบลานและสมุดข่อย*. พิษณุโลก: ภาควิชาภาษาไทยและภาษา
ตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก.
- เจตนา นาควัชระ. (๒๕๒๔). *ทางไปสู่วัฒนธรรมแห่งการวิจารณ์*. กรุงเทพฯ: ดวงกมล.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (๒๕๔๓). *กลอนสวดภาคกลาง*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตำราพระธาตุ กัณฑ์ไหว้พระและบูชาพระของเก่า. (๒๕๑๒). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางพยุ
ง ณ นคร ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง วันที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๒.
- ตำราโหราศาสตร์ ยันต์และคาถา ตำราฉันทศาสตร์ ร้อยกรองประชันดนตรี (พลัด). สมุดไทยขาว เส้นหมึก ฉบับ
วัดแหลมมะขาม ต.แหลมมะขาม อ.แหลมงอบ จ.ตราด. (สำเนาเอกสารตัวเขียน)
- เตือนใจ สีนทะเกิด. (๒๕๒๐). *วรรณกรรมชาวบ้านจาก "วัดเกาะ"*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขา
ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- ทิพย์สุดา นัยทรัพย์. (๒๕๒๘). *ศุภมิตรชาดกสำนวนจังหวัดพิษณุโลก: การศึกษาเชิงเปรียบเทียบ*. พิษณุโลก:
ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม.
- ทิพย์สุดา นัยทรัพย์. (๒๕๒๙). *วรรณกรรมคำสอน วัดบางสะพาน ต.วังทอง อ.วังทอง จ.พิษณุโลก*. พิษณุโลก:
ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก วิทยาลัยครูพิบูลสงคราม.
- ทิพย์สุดา นัยทรัพย์. (๒๕๓๖). *พระโพธิสัตว์ (จากสมุดข่อย)*. พิษณุโลก: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดพิษณุโลก
สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ธวัช ปุณโณทก (๒๕๓๓). *แนวทางการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทลายลักษณ์*. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.
- ธวัช ปุณโณทก ผู้ปริวรรต (๒๕๔๖). *พิภูลทอง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ*. (เอกสารอัดสำเนา).
- นิราศเขาคอกไอยรา ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (๒๕๔๓). กรุงเทพฯ: โครงการวรรณคดีไทยศึกษา ภาควิชา
ภาษาไทย และภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นิราศบางยี่ขัน ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (๒๕๔๓). กรุงเทพฯ: โครงการวรรณคดีไทยศึกษา ภาควิชาภาษาไทยและ
ภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นิราศปราจีนบุรี ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (๒๕๔๓). กรุงเทพฯ: โครงการวรรณคดีไทยศึกษา ภาควิชาภาษาไทย
และภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นิราศปากลัด ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (๒๕๔๓). กรุงเทพฯ: โครงการวรรณคดีไทยศึกษา ภาควิชาภาษาไทยและ
ภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นิราศเมืองเทศ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (๒๕๔๓). กรุงเทพฯ: โครงการวรรณคดีไทยศึกษา ภาควิชาภาษาไทยและ
ภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- นิราศยี่สาร (๒๕๔๓). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

นิราศเวียงจันทน์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (๒๕๔๓). กรุงเทพฯ: โครงการวรรณคดีไทยศึกษา ภาควิชาภาษาไทย และภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ประคอง นิมมานเหมินท์, “วรรณคดีท้องถิ่น” เอกสารประกอบการสอนวิชาสัมมนาวรรณคดีท้องถิ่น (หลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), หน้า ๑. (เอกสารอัดสำเนา).

ประคอง นิมมานเหมินท์. (๒๕๔๗). *มองภาษา*. กรุงเทพฯ: แม่คำผาง.

ปรีชา ช่างขวัญยืน (บรรณาธิการ). (๒๕๔๗). *การวิจัยทางมนุษยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปรีดี พิศภูมิวิถิ (บรรณาธิการ). (๒๕๔๘). *สุริยาศศิธร*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.

ปิ่นนรงค์ เกตุมนี. (๒๕๔๖). *วรรณกรรมตำราดูลักษณะแมว จังหวัดชลบุรี ต้นฉบับลายมือและฉบับพิมพ์เผยแพร่จำนวนต่าง ๆ*. รายงานการศึกษาค้นคว้าวิชา ๒๐๘๓๙๒ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา ภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๔๖.

ผะอบ โปชะกฤษณะ. (๒๕๒๐). *วรรณกรรมประกอบการเล่นหนังใหญ่ วัดขนอน จังหวัดราชบุรี*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทยทางโทรทัศน์และวิทยุ สำนักนายกรัฐมนตรี.

ผะอบ โปชะกฤษณะ และสุวรรณี อุดมผล. (๒๕๒๓). *วรรณกรรมประกอบการเล่นละครชาตรี*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่เอกลักษณ์ของไทยทางโทรทัศน์และวิทยุ สำนักนายกรัฐมนตรี.

ผะอบ โปชะกฤษณะ และสุวรรณี อุดมผล. (๒๕๓๓). *รายงานการวิจัยเรื่องวรรณกรรมประกอบการเล่นหนังตะลุง (ภาคกลาง)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี.

รวิพิมพ์ สมจิตร. (๒๕๔๔). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่อง “นางโศภิตา”*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.

ล้อม เพ็งแก้ว. (๒๕๒๕). *บ่นเพื่อฟังถึง (กระซู่ ๕๖ บท)*. เพชรบุรี: โครงการเผยแพร่วรรณกรรมท้องถิ่น ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคกลาง. (๒๕๔๒). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

สุกัญญา ภัทรราชย์ (บรรณาธิการ). (๒๕๓๙). *วรรณกรรมท้องถิ่นพินิจ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุกัญญา สุจนายา. (มปป.) *วรรณคดีท้องถิ่น: พินิจเชิงสังคม*. (เอกสารอัดสำเนา).

อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล ผู้ปริวรรต (๒๕๔๓). *บทราสวดของเก่า ของจังหวัดตราด สำหรับนายกรม หลวงถนอม*. (เอกสารอัดสำเนา)

นิทานกลอนสวด : บันทึกลักษณะคำประพันธ์ของภาคกลาง^๑

ณัฐา คำชู^๒

บทนำ

นิทานกลอนสวดหรือนิทานคำกาพย์เป็นนิทานที่นิยมประพันธ์กันในท้องถิ่นภาคกลางเมื่อครั้งที่เทคโนโลยีทางการพิมพ์และสื่อเทคโนโลยีสารสนเทศยังไม่เจริญก้าวหน้า เหตุที่เรียกว่ากลอนสวดเป็นเพราะนิทานประเภทนี้มีมักถูกนำไปเป็นต้นฉบับสำหรับสวดอ่านหนังสือให้ชาวบ้านชาววัดฟังในที่ประชุมชนหรือสวดอ่านกันตามบ้านเรือน ส่วนเหตุที่เรียกว่านิทานคำกาพย์นั้นเป็นเพราะนิทานประเภทนี้นิยมประพันธ์ด้วยกาพย์ชนิดต่าง ๆ ได้แก่ กาพย์ ๑๑ หรือที่ปัจจุบันรู้จักกันดีว่ากาพย์ยานี กาพย์ ๑๖ หรือที่รู้จักกันดีว่ากาพย์ฉบัง และกาพย์ ๒๘ หรือที่รู้จักกันดีว่ากาพย์สุรางคนางค์ สลับกันตลอดทั้งเรื่อง โดยอาจมีคำประพันธ์ประเภทอื่นแทรกบ้าง เหตุที่การผูกเรื่องนิยมเขียนด้วยกาพย์เป็นหลักอาจเป็นเพราะกาพย์เป็นรูปแบบคำประพันธ์ที่แต่งได้ง่าย มีลีลาจังหวะราบรื่น มีท่วงทำนองสวดอ่านหลายทำนอง (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, น.๒) และมีความเหมาะสมในการใช้สวดหนังสือ (ชวน เพชรแก้ว, ๒๕๔๘, น.๔๗๓)

คำประพันธ์กาพย์ที่พบในนิทานกลอนสวดไม่เคร่งครัดสัมผัส จำนวนคำ และจำนวนวรรค อาจไม่มีเสียงสัมผัสบังคับตามฉันทลักษณ์ มีจำนวนคำหรือจำนวนวรรคขาดหรือเกินก็ได้ตามที่กวีจักเห็นเหมาะสมสำหรับการใช้ต้นในวัฒนธรรมมุขปาฐะในอดีต นอกจากนี้ก็วิยงนิยมเขียนกำกับชื่อคำประพันธ์ด้วยชื่อเรียกอย่างอื่นซึ่งสันนิษฐานว่าเพื่อเป็นการบอกลีลาหรือท่วงทำนองของการสวดที่สัมพันธ์กับเนื้อหาหรือสอดคล้องกับอารมณ์ความรู้สึกในเนื้อเรื่องช่วงตอนนั้น ๆ เช่น กำกับชื่อคำประพันธ์ว่า “พิลาป” ในตอนที่เนื้อเรื่องแสดงความโศกเศร้า กำกับชื่อคำประพันธ์ว่า “ซำลูกให้นอน” ตอนที่เนื้อเรื่องกล่าวถึงการเทก่ล่อม กำกับชื่อคำประพันธ์ว่า “โลมเงือก” ในตอนที่ตัวละครเล่าโลมนางเงือก กำกับชื่อคำประพันธ์ว่า “ขับพล” ในตอนพรรณนากองทัพ เป็นต้น แต่กระนั้นก็ตาม ยังมีชื่อที่กำกับคำประพันธ์อีกหลายชื่อ บางชื่อพอที่จะสันนิษฐานจุดประสงค์ในการใช้ได้ ในขณะที่บางชื่อยังไม่ทราบแน่ชัดว่ามีจุดประสงค์ในการใช้อย่างไร เนื่องจากพบการใช้กำกับลักษณะคำประพันธ์ในนิทานกลอนสวดไม่มากนัก

เป็นที่น่าสนใจว่าในนิทานกลอนสวดปรากฏชื่อที่ใช้กำกับคำประพันธ์อย่างไรบ้างและมีความสัมพันธ์กับเนื้อเรื่องตอนใด ผู้ศึกษาจึงรวบรวมนิทานกลอนสวดภาคกลางเพื่อศึกษาว่ามีชื่อที่ใช้กำกับคำประพันธ์อย่างไรบ้าง อันจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เข้าใจและเป็นเสมือนสมุดบันทึกลักษณะคำประพันธ์ของวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลางต่อไป

^๑ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร ผู้บุกเบิกการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมกลอนสวดภาคกลาง และศาสตราจารย์ธวัช ปุณโณทก ครูผู้ประสิทธิ์วิชาความรู้และส่งเสริมให้ผู้เขียนสนใจศึกษาวรรณกรรมโบราณจากต้นฉบับตัวเขียน

^๒ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ชื่อที่ใช้กำกับลักษณะคำประพันธ์ที่พบในนิทานกลอนสวดภาคกลาง

๑. ชื่อที่ใช้กำกับกาพย์ ๑๑

กาพย์ ๑๑ คือ กาพย์ที่หนึ่งบาทมีจำนวนคำ ๑๑ คำ โดยวรรคหน้ามี ๕ คำ วรรคหลังมี ๖ คำ กาพย์ ๑๑ ที่รู้จักกันดีคือกาพย์ยานี นิยมใช้พรรณนาความ บรรยายเนื้อเรื่อง พรรณนาความรู้สึก หรือใช้ดำเนินเรื่องทั่วไป สัมพันธ์กับคำว่ายานี ที่แปลตามรูปศัพท์ได้ว่าการเคลื่อนไป (ประพนธ์ เรื่องณรงค์, ๒๕๔๘, น.๑๑๘)

ในนิทานกลอนสวดยังมีการเรียกชื่อกำกับลักษณะคำประพันธ์กาพย์ ๑๑ นี้อีกหลายชื่อซึ่งมักปรากฏในช่วงตอนที่ดำเนินเรื่องเหตุการณ์เฉพาะเจาะจง เช่น ปฐมมิ่ง นางกราย พิลาปสังกา กลมกล่อม ซ้ำลูกให้นอน ซ้ำลูกหลวง คืบ ๗ กาบอกข้าว ไชโย โธมาตี มณีรัตนะ ชลนียบท เอวัง โอโหม พัดชา

๑.๑ ปฐมมิ่งหรือปัดมิ่ง

ปฐมมิ่งเป็นชื่อลักษณะคำประพันธ์ที่มีปรากฏในจินตามณี โดยกล่าวว่ามิ่งลักษณะอย่างโศกฉันท สำหรับปฐมมิ่งหรือปัดมิ่งที่พบในนิทานกลอนสวดเป็นคำประพันธ์ที่ส่วนใหญ่มีลักษณะส่งสัมผัสและจำนวนคำอย่างกาพย์ยานี นิยมใช้ในตอนขึ้นเนื้อเรื่องใหม่ (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, น.๑๐๐) พบในเรื่องนางแดงอ่อน มัคคิลผล ศรีสุทศน์สังข์ไชย เป็นต้น

ตัวอย่างปฐมมิ่งที่พบในเรื่องศรีสุทศน์สังข์ไชย ตอนที่ศรีสุทศน์ลาพระมารดาและฝากภรรยา ก่อนที่จะออกเดินทางไปรบ เหล่าทหารต่างเตรียมความพร้อม จากนั้นศรีสุทศน์แต่งกายสง่างามแล้วออกเดินทาง ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ปฐมมิ่ง ... ๑ ท้าวจึงเข้าไปลา
ฝากเมียรักร่วมใจ
๑ แล้วจึงว่าน้อรัก
แล้วจึงเชิญมารดา
๑ เสรีจงพระที่นั่ง
โดยเสร็จพระเจ้า

ท้าวสองราม่าฝากไว้
ฝากสะใภ้แลนดดา
อย่าช้านักฟังพี่ว่า
ทั้งสองราม่าสำเภา
ทั้งชาววังแลข้าเฝ้า
ชาวสำเภาโทเอาชัย...

(ศรีสุทศน์สังข์ไชย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖)

นอกจากนี้ยังพบการระบุชื่อที่เจาะจงว่า “ปัดมิ่งนั่งคอย” ในเรื่องนางแดงอ่อน ตอนที่เหล่าเทวดาต่างมาชุมนุมชมบุญบารมีของท้าวมหาวงศ์และนางแดงอ่อนด้วย ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ปัดมิ่งนั่งคอย ... ๑ ทุกคลองท้องน้ำไหล
อินทร์พรหมยมนา
๑ อินศวรรนายณ์คี
ชมบุญพระราชา

เปรียบปรายทั่วทิศา
ชมบุญญาพระสองศรี
ชื่นชมยินดียิ่งนักหนา
ในใต้ฟ้าไม่มีสอง

(นางแดงอ่อน เล่ม ๕ เลขที่ ๕)

๑.๒ นางกราย

ภาพ ๑๑ ที่เขียนกำกับว่า “นางกราย” นิยมใช้ในตอนเหตุการณ์เกี่ยวกับการแสดงอิริยาบถ การเดิน หรือการแต่งตัวที่งดงามอ่อนช้อยของตัวละครหญิง (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, น.๙๔) แต่ก็มีที่ใช้ในการดำเนินเรื่องทั่วไป พบในนิทานกลอนสวดเรื่องนางอุทัย ศรีสุทัศน์สังข์ไชย ศรีพิณธ์ เป็นต้น

ตัวอย่างนางกรายในเรื่องนางอุทัย เป็นตอนที่นางอุทัยออกจากซากคางคก แต่งกาย และเดินอย่างลีลางดงามไปฟังธรรมที่วัด ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ยานี นางกราย ...๑ นางถอดรูปออกแล้ว	นางน่องแก้วงามมีศรี
คือทองหมดราศี	ศรีแสงงามพึงชม
๑ ผมเผ้าเพื่อยเหนือบ่า	เนียนมหน้างามอุดม
อ่อนแอ้นอรเอวกลม	นวลละอองคือทองคำ
๑ นางเมืองเยื้องย่างเดิน	เมื่อดำเนินดังจะรำ
แขนอ่อนอย่างระบำ	เหมือนนางหงส์เมื่อลิลลา
๑ ดวงหน้าคือวงเดือน	สองแขนเหมือนงวงไอยรา
เต้านางทั้งซ้ายขวา	คือบัวทองต้องติดใจ
๑ ผมดำคือแมงทับ	พรรณระยับงามสุกใส
เสียงหวานอ่อนเอาใจ	ว่าสิ่งไรเพราะทุกคำ...

(นางอุทัยกลอนสวด เลขที่ ๑๖๔)

นอกจากนี้ นางกรายที่พบในนิทานกลอนสวดอาจใช้พรรณนาเหตุการณ์ทั่วไป ไม่เฉพาะเจาะจงใช้ในตอนที่เกี่ยวกับท่าทางการเดินหรืออิริยาบถของตัวละครเอกหญิงเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากนางกรายในเรื่องศรีสุทัศน์สังข์ไชย ตอนที่ตัวละครเล่าสารทุกข์สุขดิบขณะที่ได้พลัดพรากจากกัน และเรื่องศรีพิณธ์ ตอนที่ศรีพิณธ์ตวาดครุฑ ทำให้ครุฑตกใจปล่อยนาค และตอนที่พิรุณาคาแปลงเป็นพระยานาคมาช่วยศรีพิณธ์ออกจากตรุ เช่น ตัวอย่างนางกรายตอนศรีพิณธ์ตวาดครุฑ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

นางกราย	๑ ยังมีพระยาครุฑ	บินสูงสุดรู้ร้อนมา
	แลเห็นท่านนาคา	บินผวาลงบัด
	๑ จัดเอาพระยานาค	ฉวยกระชากจะพาไป
	นาคาเพียงขาดใจ	รัดกึ่งไม้ได้มั่นคง
	๑ เสียงปีกอสุรี	ดังฟงพีจะผุยผง
	เมื่อนั้นจึงพระ(องค์)	ตื่นผวาขึ้นทันใจ
	๑ แลเห็นนาคกับครุฑ	มาต่อยุตบนต้นไทร
	ท้าวร้องตวาดไป	ครุฑตกใจก็บินหนี...

(ศรีพิณธ์ เล่ม ๑ เลขที่ ๔๙๓)

๑.๓ พิลापสังกา

พิลापสังกาใช้กำกับในตอนเนื้อเรื่องแสดงความโศกเศร้า พบในเรื่องนางแดงอ่อน
ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

พิลापสังกา ...	๑ ลูกยามารำรัก	ชบพระพักตร์ลงรำไห้	
	กลิ้งเกลือกเสือกไป	ครวญคร่ำมารำไร	สลบไม่ฟื้นองค์
	๑ ราชา ماتกใจ	เรียกเด็กใช้ให้ทุกคน	
	เอาน้ำมาบัตดล	ลูบไล่องค์พระลูกยา	
	๑ น้ำมตคนธรรส	อันปรากฏด้วยมาลา	
	ลูบไล้มาลาทา	พระพังงามาฟื้นกาย	

(นางแดงอ่อน เล่ม ๓ เลขที่ ๓)

๑.๔ กลมกล่อม, ซ้ำลูกให้นอน, ซ้ำลูกหลวง, คิน ๗

กลมกล่อม ซ้ำลูกให้นอน ซ้ำลูกหลวง คิน ๗ เป็นชื่อที่ใช้กำกับเหตุการณ์ตอนที่ตัวละครขับ
กล่อม ปลอดภัย หรือกล่อมทารก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

กลมกล่อมในเรื่องหงส์ยนต์ ตอนที่เลี้ยงขับกล่อมปลอดภัยนางปทุมเกสร ดังตัวอย่าง
คำประพันธ์ว่า

กลมกล่อม	๑ ศรีสวัสดิ์เจ้าเรียวใจ	จะกล่อมให้เกษมสันต์
	ปางก่อนมีนิทาน	พระกุมารโฉมโสภา
	๑ ทรงโฉมประโลมโลก	สาวใดเห็นโศกศัลย์หา
	วันหนึ่งเจ้าเดินมา	ที่ตรงหน้าพระบัญชา
	๑ พระพักตร์นวลบ่เศร้า	ทราบคลั่งเกล้าสโมสร
	น้องข้าได้แนบนอน	ตั้งจันทรเคียงสุริยา
	๑ เป็นพระญาติมาพลางหนอ	นำห้วงร้อให้นักหนา
	เรือใหญ่จะไปค้า	ไม่ใช่ใบไหนจะเปลือง
	๑ ก็จะมีอยู่กับัง	จะผูกพันป่วยการสร้าง
	ทางไกลไปไม่กาง	สร้างไว้เปล่าสำเภาเอย

(หงส์ยนต์ ฉบับจังหวัดราชบุรี)

ซ้ำลูกให้นอนในเรื่องโสวัต ตอนนางปทุมวดีขับกล่อมโอรส ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ซ้ำลูกให้นอน ...	๑ โอ้อะพระเนื้ออุ่น	เจ้าพระคุณนั้นนอนไป
	ผ่านฟ้ามาประลัย	เจ้าไม่ได้เห็นมารดา
	๑ ทูลกระหม่อมแก่ข้าเอย	อย่าสะอื้นเลยถึงฉายา
	ท้าวไปไม่เห็นมา	เป็นกำพร้าทั้งบิดร

บรรทมเถิดนะพ่อเจ้า
มารดาเจ้ามีวามรณ

ผู้ผ่านเกล้าอย่าวิงวอน
พระบิดรจากแม่ไป...

(โสวัตกลอนสวด เลขที่ ๖๐๓)

ในเรื่องนางแดงอ่อน ตอนท้าวมหางค์บอกนางแดงอ่อนว่านางสนมทั้งห้าไม่ได้เป็นมเหสี ข้า
ลูกหลวงพบในเรื่องจำปาสีตัน ตอนขับกล่อมโอรส และในพระสี่เส้าร์กลอนสวด ตอนสาวใช้ขับกล่อมสุทัตศรี
โอรสของพระสี่เส้าร์ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ยานี ข้าลูกหลวง ๑ นอนไปเถิดพี่จะกล่อม	งามละม่อมพระเอวกลม
เห่ข้าอย่าปรารมภ์	พระทราชมชนอนสำราญ
๑ ข้าข้าจะแกว่งไกว	พระสายใจยอดสงสาร
บรรทมให้สำราญ	ยอดสงสารของพี่เอย
๑ นอนเถิดพี่จะข้า	พระยอดฟ้าผู้ทราชมชย
รูปทองผุดผ่องเผย	ผ่านฟ้าเอยจงบรรทม
๑ นอนเถิดพระยอดสร้อย	อย่าละห้อยน้อยอารมณ์
ขอเชิญเจ้าบรรทม	พระเอวกลมอย่ารำไร ๗

(พระสี่เส้าร์กลอนสวด เลขที่ ๕๖๓)

ทั้งนี้ ข้าลูกหลวงที่พบในนิทานกลอนสวดบางเรื่องอาจปรากฏในตอนที่เป็นการขับร้องเพลง
หรือตอนที่ตัวละครขึ้นชมธรรมชาติขณะกำลังเดินทางได้ด้วย เช่น ข้าลูกหลวงที่พบในเรื่องศรีสุทัศน์สังข์ไชย
ตอนที่ตัวละครเอกหญิงขับร้องเพลง ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ข้าลูกหลวง...	๑ คิดแล้วเก็บดอกไม้	ชื่นชใจเป็นนักรหนา
	ร้องพลางทางแลมา	เอ้ระชาน่าชมชย
	๑ ข้าเจ้าหงส์ส่งเสียงร้อง	ปีกเจ้าอ่อนร่อนกล่อมกลม
	ร่อนลงดงสุกรม	เชิญมาชมสักหน้อยรา...

(ศรีสุทัศน์สังข์ไชย เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕)

คิน ๗ พบในเรื่องพระชินุรัตน์ ตอนนางประไพเวตีกล่อมโอรส ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

คิน ๗	๑ นอนไปเถิดแม่จะกล่อม	พ่อนื้อหอมอย่ารำไร
	ขวัญเอยอย่าจรไกล	อย่าเร่ไปในหิมวา
	๑ ขวัญเข้าเจ้านอนเถิด	งามประเสริฐอย่าไศกา
	ถ้าอยู่ยังพารา	จะพร้อมหน้าล้วนนางนม
	๑ จะบรรทมด้วยอุ่ทอง	คนขับกล่อมพ่อทราชมช
	นี้อยู่ไพรมน	มาสองคนกับมารดา
	๑ แม่จะมากล่อมเจ้า	พ่อขวัญเข้าจงนิตรา
	บรรทมเถิดลูกอา	นางมารดาเจ้าแกว่งไกว...

(พระชินุรัตน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๘๘)

๑.๕ กาบอกข้าว

กาบอกข้าวปรากฏในตอนทีตัวละครพูดปด โกหก พูดไม่จริง หรือใส่ร้ายป้ายสี พระองค์ และตอนที่นางสนมทั้งห้าของท้าวมหาหงส์ใส่ร้ายนางแดงอ่อนว่าคลอดลูกเป็นจระเข้ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

กาบอกข้าว ๑ ส่วนว่านางทั้งห้า	ทำมารยานางเทวี
จึงเอาลูกกุมภีร์	คลุกโลหิตติดนั๊กหนา
๑ ร้องว่าแก่เทวี	ลูกเจ้านี่เป็นกุมภา
ออกจากครรภ์นางฉายา	ข้าน่ากลัวเป็นพันใจ
๑ เหลืองเป็นขมิ้นทา	หางนั้นหนามาแกว่งไกว
อ้าปากแดงเป็นไฟ	อยากนมแล้วกระมังหนา...

(นางแดงอ่อน เล่ม ๒ เลขที่ ๒)

๑.๖ ไชโยโย

ไชโยโย สันนิษฐานว่าน่าจะใช้ในตอนที่แสดงอารมณ์สุขุขหรรษา (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, หน้า ๑๑๐) พบในนิทานกลอนสวดเพียงเรื่องเดียวคือเรื่องนางแดงอ่อน ตอนที่ท้าววิษณุกรรมแปลงเป็นกวางทอง ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ไชโยโย ๑ จะกล่าวถึงเวษณุกรรม	มาแต่สวรรค์อยู่พฤกษา
เห็นพลพระจักรี	เธอยินดีปรีหรรษา
๑ วิษณุกรรมนั้นฉลาด	เป็นอำมาตย์ท้าวพันตา
จำแลงแปลงรูปร่าง	เป็นมฤคคาพระยา กวางทอง
๑ งามเลิศเพริศพริ้งนัก	หูหางกวกังงามผันผยอง
แลตามลวดผืนทอง	แก้วแกมกรรองทองพรรณราย

(นางแดงอ่อน เล่ม ๑ เลขที่ ๑)

๑.๗ โรมาทิ

โรมาทิเป็นชื่อกำกับลักษณะคำประพันธ์ที่มีเนื้อเรื่องอย่างไรไม่ทราบแน่ชัดเพราะพบเพียงแห่งเดียวในเรื่องหงส์ยนต์ ตอนนางปทุมเกสรร้อยมาลัยเป็นรูปเรื่องราวต่าง ๆ อย่างวิจิตรพิสดารให้ยายนำไปถวาย ท้าวพรหมทัต ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

โรมาทิ ...๑ ร้อยเป็นพญานาค	เห็นงามหลากเป็นนั๊กหนา
เอาดอกโยทะกา	สลัปลายเป็นหลายกล
๑ มะกล่ำเจ้าร้อยเวียน	ทำเป็นเศียรแลกัมพล
ทำสิ้นดอกนิลบุล	แกมจงกลแนบเนียนกัน
๑ หงอนไก่ทำเป็นหงอน	เห็นซบซ้อนอยู่เฉิดฉิน
ดอกบานไม่รู้โรยนั้น	เห็นแดงฉินทำเป็นตา

๑ จึ่งเอาดอกนางแย้ม
ทับทิมเป็นพิมพา

มาเกี่ยวแกมเป็นนาสา
ประดับแนมให้แกมกล

(หงส์ยนต์ ฉบับจังหวัดราชบุรี)

๑.๘ มณีรัตนะ

มณีรัตนะพบในเรื่อง **พันทากุมาร** ตอนที่นายคลังทูลเสนอให้พันทากุมารตอบปริศนาแทน พระราชาดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

มณีรัตนะ ...๑ คิดแล้วจึ่งกราบทูล

บุตรข้าพเจ้ามี

๑ ปัญญาเจ้าแหลมหลัก

ได้เจ็ดพระราชา

๑ เกลือกจะรู้ปริศนา

ถามดูเห็นชอบกล

นเรนสูรป็นธรณี

คนหนึ่งเล่าชื่อพันทา

ประเสริฐนักในโลกา

ปรีชาเหลือเลิศบุคคล

จะขอลาพระจุมพล

ถ้ารู้แล้วจะกลับมา

(พันทากุมาร เลขที่ ๓๐๖)

๑.๙ ชลนียบท

ชลนียบทพบในเรื่อง **สมุทรโคดม** ตอนที่สมุทรโคดมขึ้นเกาะได้ นำเอาเมล็ดพันธุ์ที่นางชลคัพภา จัดใส่เตียบให้มาหว่านปลูก และขอให้ข้าวที่ปลูกเกิดเป็นรวงและไม่ต้องดำ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ชลนียบท ...๑ เจ้าค่อยมาถากถาง

บันดาลแผ่นดินดล

๑ เจ้าจึ่งเอาฟักแพง

หว่านไว้โดยใจปอง

๑ เข้าโพดเข้าฟาง

เข้าสารของจอมขวัญ

๑ เจ้าจึ่งเอาเม็ดเข้า

แผ่นดินของอาตมา

๑ ขอให้ (ขำรูด) เจ้า

เข้าสารบันดาลดล

๑ อย่าพักให้ตักดำ

ปรากฏในพระสุธา

ไม่ไล่ขว้างตามแรงตน

บังเกิดราบดุงหน้ากลอง

ทั้งถั่วแดงอันสมพอง

เป็นแถวทองอยู่เรียงรัน

เข้าทางข้างมีหลายพันธุ์

บรรจงแต่งให้พืมา

ทูนเหนือเกล้าตั้งสัจจา

จักเป็นพระโปรดผู้คน

หว่านลงเล่าเป็นพีชผล

บังเกิดให้เป็นรวงมา

อย่าพักทำจำเป็นมา

ที่เกาะแก้วอันพิสดาร...

(สมุทรโคดม หัว ๒ เลขที่ ๕๔๓)

๑.๑๐ เอวัง

เอวังพบในเรื่อง **สุวรรณกุมาร** ตอนที่นางประทุมเกสรช่วยยายเฒ่ามาลาร้อยมาลัยถวายท้าวมหัทธ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

เอวัง	๑ เมื่อนั้นโฉมล้ำพา	อยู่ด้วยยายเฒ่าเฒ่ามาลา
	สอนกรองดอกจำปา	ต่างยายเฒ่าเข้าไปถวาย
	๑ กรองเป็นรูปเทวา	ซีเสียงผางามเฉิดฉาย
	รูปเสือกวางเนื้อทราย	บ้างก็ห้อยย้อยลงมา...

(สุวรรณกุมาร เล่ม ๑ เลขที่ ๓๖)

๑.๑๑ ไอ้โลม

ไอ้โลม สันนิษฐานว่าน่าจะมีวัตถุประสงค์ในการใช้ในนิทานกลอนสวดเช่นเดียวกับเพลงไทยประเภทเพลงไอ้โลมและเพลงโลมที่ใช้ประกอบสำหรับการเข้าพระเข้านางหรือการเล่าโลมด้วยความรักสอดคล้องกับคำว่า ไอ้โลม ที่แปลว่า เอาอกเอาใจ ปลอดภัย ปลอดภัย เอาใจ การแสดงความรัก พบเพียงแห่งเดียวในเรื่อง **นราสุริยวงศ์** ตอนที่เศรษฐียกยักซ์ไอ้โลมนางยักซ์ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ไอ้โลม	๑ เมื่อนั้นขุนยักซ์รี	ฟังนารีตอบทันใด
	จะร้องก็ตามใจ	พี่ไม่ไปนางสาวศรี
	๑ พี่รักพี่มาหา	แก้วแววตาไม่ปราณี
	พี่จักเอาชีวี	มาแลกรักนางยักซ์
	๑ ว่าพลางทางยุคยื้อ	จับข้อมือนางกัลยา
	จูบซ้ายย้ายจูบขวา	กรสอดคว้าเคล้นนมนาง...

(นราสุริยวงศ์ เล่ม ๑ เลขที่ ๑)

๑.๑๒ พัดชา

พัดชาเป็นชื่อเพลงไทยทำนองหนึ่ง กาพย์ ๑๑ ที่เขียนกำกับชื่อว่าพัดชาที่พบในนิทานกลอนสวดพบเพียงเรื่องเดียวคือเรื่อง **นราสุริยวงศ์** ตอนพรรณนาความงดงามของบ้านเมือง ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

พัดชา	๑ แต่พื้นศิลาตาย	เลื่อมแลพรายล้วนมณี
	มรกฏเขียวสดสี	งามสุดที่จะพรรณนา
	๑ ดำแดงดั่งแก้งทำ	งามเลิศล้ำสุขหนักหนา
	แสงสายแพรวพรายตา	ล้วนจินดาตั้งเททอง
	๑ ทิวข้างครั้นน้ำพุ	ดูต้นดุงามเรืองรอง
	แพรวพร้อยฝอยละออง	ขาวผุดมองน่าใครชม...

(นราสุริยวงศ์ เล่ม ๑ เลขที่ ๑)

นอกจากนี้ยังมีการเรียกชื่อกำกับลักษณะคำประพันธ์กาพย์ ๑๑ ด้วยชื่ออย่างฉันทและกลบท แต่ไม่เคร่งครัดตามฉันทลักษณ์ เช่น “วิเชียรฉันทยานี” พบในเรื่อง **สมุทรโคดม** ตอนที่นางสุวรรณมาลาซึ่งเป็นนางชลศัปกาลกลับชาติมาเกิดคิดถึงบิดามารดาและพี่สาวทั้งหก จึงเสกขैनยทองให้มีรูปเหมือนตนเพื่ออยู่ปรนนิบัติสมุทรโคดมแทนระหว่างที่ตนไปเยี่ยมบิดามารดาและพี่สาว ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

วิเชียรฉันทยานี ...๑	นางจึงเอาขैनยทอง	ที่นางน้องเจ้าเคยทรง
	นิมิตไว้แทนองค์	เหมือนรูปเจ้าดั่งพิมพ์เดียว
๑	ครั้นนางซุบซิ้นแล้ว	ให้ชื่อแก้วพระทรมเปลี่ยน
	เหมือนน้องคพิมพ์เดียว	ชื่อประทุมเกศี
๑	ครั้นแล้วนางสอนสั่ง	เจ้าระวิงท้าวจงดี
	บำเรอบาพภูมี	กว่าพี่จะกลับมา...

(สมุทรโคดม หัว ๒ เลขที่ ๕๔๓)

“นาคบริพันธ์” เป็นกาพย์ ๑๑ ที่มีการเล่นสัมผัสอักษรอย่างน้อย ๒ คำ โดยสองคำสุดท้ายของวรรคหน้าสัมผัสกับสองคำแรกของวรรคต่อไป แต่ไม่เคร่งครัดนัก พบในเรื่อง **ทिनวงศ์** ตอนที่ทินวงศ์คำนึงถึงนางทิพย์มณฑา ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

นาคบริพันธ์ ๑ ๑๑ ๑	พระเสด็จสรงวารี	พระภูมีคิดอาวรณ์
	คะนึ่งถึงบังอร	พระภูธรถอนพระทัย
๑	พระทองคำนึ่งนั้ก	คะนึ่งรักยิ่งอาลัย
	อาลตระทดไป	ถึงดวงใจไม่จรดล
๑	จรดลสรงวารี	วารินรีไหลจากบน
	จากบรรพตเพียงล	(ชำระ) มีน้ำใส

(ทินวงศ์ เล่ม ๔ เลขที่ ๔)

๒. ชื่อที่ใช้กำกับกาพย์ ๑๖

กาพย์ ๑๖ คือ กาพย์ที่หนึ่งบทมีจำนวนคำ ๑๖ คำ โดยวรรคแรกมี ๖ คำ วรรคที่สองมี ๔ คำ วรรคที่สามมี ๖ คำ กาพย์ ๑๖ เป็นลักษณะคำประพันธ์ที่มีชื่อปรากฏในจินตามณี โดยเรียกว่า ๑๖ ฉบั้ง โคลง-สิ่งฉันทน์ฯ ฉันทลบำคำเนอรกลอน ๔ และฉันทลบำราชาพิลาปคำเนอรกลอน ๔

กาพย์ ๑๖ ที่รู้จักกันดีคือกาพย์ฉบั้ง นิยมใช้กำกับเหตุการณ์ทั่วไปและเหตุการณ์เฉพาะเจาะจง โดยเฉพาะเหตุการณ์เกี่ยวกับการยกทัพหรือการสู้รบ สอดคล้องกับความหมายของกาพย์ฉบั้งที่แปลตามรูปศัพท์ว่าการสงคราม การยกทัพ (ประพนธ์ เรื่องฉบั้ง, ๒๕๔๘, น.๑๑๘) แต่มีได้เป็นเช่นนี้เสมอไป ในนิทานกลอนสวดมณี การเรียกชื่อกำกับกาพย์ ๑๖ อีกหลายชื่อ เช่น ฉบั้งมหาชัย ฉบั้งโลมกัน ฉบั้งมหาเสนา ฉบั้งนางนง ฉบั้งนางแย้ม ฉบั้งนางนงคราญ ฉบั้งจัดหา ฉบั้งยั้งหยุด เอกาบท ปัทมมังกร เยสันตา และฉบั้งที่เรียกชื่ออย่างฉันท

๒.๑ ฉบับมหาชัย

ฉบับมหาชัยใช้กำกับเนื้อเรื่องตอนอวยชัยให้พร พบในเรื่อง **หงส์ยนต์** ตอนท้าวอาทิตย์และมเหสี สัจจาอวยพรสุวรรณทกุมารก่อนลาออกเดินทางไปศึกษา และในเรื่อง **ณรงคจิตรชาต** ตอนฤๅษีอวยพรณรงคจิตร นางบุษบง และนางบุษมาลี ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ฉบับมหาชัย ...	๑ ไชยะไชยะทราวมวัย ให้ได้เหมือนความปรารถนา	ไปเรียนศิลป์ชัย
	๑ ไชยะไชยะหมู่เทวา ลูกข้าจะไปเรียนศิลป์	ช่วยคุ้มรักษา

(หงส์ยนต์ ฉบับจังหวัดราชบุรี)

๒.๒ ฉบับโลมกัน

ฉบับโลมกันใช้กำกับตอนที่ตัวละครเกี่ยวพาราสีกัน พบในเรื่อง **ไสวัต** ตอนที่ไสวัตเล่าโลมนางศุภลักษณ์ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ฉบับโลมกัน ...	๑ นางได้ฟังคำภูวไนย พระนุชจะใคร่เสนาหา	ตาลเดือดคือไฟ
	๑ รำจวนป่วนปั่นนักษณา มารยามิให้แพรงพราย	อ่อนโอนไปมา
	๑ พระเจ้าคลังเกล้าโฉมฉาย กระหวัดก็รัดตริงตรา...	จูบทั่วร่างกาย

(ไสวัตกลอนสวด เลขที่ ๖๐๓)

๒.๓ ฉบับมหาเสนา

คำวามหาเสนา น่าจะมีความหมายไปในทำนองเดียวกับการยกพลหรือยกทัพ และอาจได้รับอิทธิพลจากบทพากย์โขน (ธนิศ อยุธยา, ๒๕๐๘, น.๑๙๖ – ๒๐๐ อ้างถึงในตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, น.๙๑) ฉบับมหาเสนาพบในเรื่อง **สุวรรณกุมาร** ตอนท้าวพรหมทัตยกพลประพาสป่า ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

มหาเสนา	๑ เมื่อนั้นยังมีพระยา ก็มาถึงป่าด้วยพลัน	พรหมทัตราชา
	๑ พลันขับพลออกมาแจจัน ก็มาไล่เนื้อเล่นสำราญ	บุกเปียดเสียดกัน
	๑ ชาวหมู่เขนลายร่าตาม ก็ตามสมเด็จพระราชา	ชี้หลังคชสาร

(สุวรรณกุมาร เล่ม ๑ เลขที่ ๓๖)

๒.๔ ฉบับนางนง

ฉบับนางนงพบในเรื่อง **มัลลิลผล** ตอนนายมณีพ้อค้าต่างเมืองมาซื้อวัวให้คุณ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ฉบับนางนง	๑ ยังมีมณีลูกค้า จะเที่ยวหาวัวอันต้องใจ	เพื่อนใช้เรือมา มิพบตั้งใจ
	๑ ทุกบ้านทุกเมืองเที่ยวไป ที่เพื่อนจะปรารถนา	ถึงเมืองพารา
	๑ วันหนึ่งจึงนายเข้ามา เศรษฐีผู้มีศักดิ์ใหญ่	(มัลลิลผล เล่ม ๑ เลขที่ ๑๘)

๒.๕ ฉบับนางแย้ม

ฉบับนางแย้มพบในเรื่อง **สมุทรโคดม** ตอนที่ท้าวสามนจะออกไปรบกับสมุทรโคดม โหราตรวจดวงชะตาทำนายว่าทรงมีเคราะห์หนัก แต่ท้าวสามนไม่เชื่อเพราะยามใจว่าสมุทรโคดมเป็นเพียงเขยที่ตนเคยกำจัดออกไป ไม่มีทางจะมาสู้กับพระองค์ซึ่งมีท้าวพกาเขยใหม่ที่ยิ่งใหญ่ได้ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ฉบับนางแย้ม ...	๑ ผ่านฟ้าจักมายกพล พระเคราะห์นี้ร้ายกวอดขัน	ปีนซัดสน ถึงแก่อาสัญญ
	๑ ได้เมื่อกฤษณรณทัณฑ์ ให้งาแกโสบุตร	โดยทิสบุตร
	๑ ปีนี้ท้าวอย่าเสด็จจร จะเกิดซึ่งภัยอันตราย	(สมุทรโคดม หัว ๒ เลขที่ ๕๔๓)

๒.๖ ฉบับนางนงคราญ

ฉบับนางนงคราญพบในเรื่อง **สมุทรโคดม** ตอนที่ท้าวอาทิตย์และนางจันทาเทวีได้พบโพธิทัตโอรสองค์เล็ก ต่างเศร้าโศกและปิติที่ได้พบกันอีกครั้ง ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ฉบับนางนงคราญ...	๑ โฉมเฉิดพระอรแจ่มจันทร์ นานครันได้สามปีปลาย	จากแม่วันทัน คิดถึงลูกชาย
	๑ ในทรงแม่เท่าเปล่าตาย เหมือนหนึ่งมาตายจากไป	เมื่อแรกจากไป
	๑ จงพี่น้องทั้งสองสายใจ ทั้งพี่ทั้งน้องสองรา	เหตุใดเชษฐา
	๑ โอ้แก้วสุดสวาทของแม่อา ไม่มาด้วยท้าวทูนหัว	(สมุทรโคดม หัว ๒ เลขที่ ๕๔๓)

๒.๗ ฉบับจัดหา

ฉบับจัดหาพบในเรื่อง **พันธุมเกสร** ตอนท้าวสุวรรณมีโองการให้เจ้าเมืองต่าง ๆ ส่งพระธิดามาให้โอรสเลือกคู่ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ฉบับจัดหา ๑ บัดนั้นเจ้าเมืองทั้งหลาย ได้ฟังกฎหมาย
ตกใจไปทุกพารา
๑ บรรดาที่มีลูกสาวศรี จัดแจงแต่งหา
ผ้าผ่อนแก้วแหวนแพรพรรณ

(พันธุมเกสร เล่ม ๑ เลขที่ ๑๐)

๒.๘ ฉบับยั้งหยุด (กินเพลเสียก่อน)

ฉบับยั้งหยุด (กินเพลเสียก่อน) พบในเรื่อง **สมุทรโคตม** ตอนที่นางสุวรรณมาลาออกรบกับท้าวสามน นางอริชฐานขอให้บุญบารมีที่นางซื่อสัตย์ต่อสามีทำให้พระขรรค์สามารถบั่นศีรษะท้าวสามนได้ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ฉบับยั้งหยุดกินเพลเสียก่อน ...๑ นางจึงบ้ายพระยาชสาร ออกจากพระทวาร
กระบัดถึงตำบล
๑ เห็นทัพท่านท้าวสามน เสนีรีพล
อเนกอนันต์กันมา
๑ ทรงช้างอยู่กลางเสนา นางตั้งสัจจา
นบเหนือประนมเหนือหัว
๑ เดชข้าซื้อต่อผ้า เมียไม่คิดตัว
ผลาญผ้าให้ม้วยมรณา

(สมุทรโคตม หัว ๒ เลขที่ ๕๔๓)

๒.๙ เอกาบท

เอกาบทพบในเรื่อง **สมุทรโคตม** ตอนที่สมุทรโคตมพบนางสุวรรณมาลาซึ่งเป็นนางชลศัพพา กลับชาติมาเกิด ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

เอกาบท ...๑ โอโธอินวลนางเทวี เจ้ารู้ว่าพื่อนี้
ได้ความยากลำบากเจ้าจึงตามมา
๑ พี่คิดว่าได้ความเวทนา ตกมือพกา
ผู้ใจบาปมันจะทำยุ่งหยาบให้เสียตัว
๑ เจ้าช่างมาซื้อต่อผ้า จนมอดม้วย
เดชบุญของเราด้วยจึงไม่อัปจน...

(สมุทรโคตม หัว ๒ เลขที่ ๕๔๓)

๒.๑๐ ปัทมมังกร

ปัทมมังกรพบในเรื่อง **สมุทรโคดม** ตอนที่สมุทรโคดมอธิษฐานขอให้บุญบารมีที่ตนสร้างไว้ทำให้มหาสมุทรปั่นป่วน ทำให้กองทัพท้าวสามนแตก ทหารตกน้ำเป็นอาหารปลา ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ปัทมมังกร	๑ บัดนั้นเจ้าสมุทรโคดม ขึ้นเหนือผมไหวเจ้าตรีงษ์ไตร	อุทิศถานแล้วประนม สกลห้วนไหว
	๑ เดชพระเดชบังเหตุใน ร้อนถึงตำใต้แดนปัตพี	บทธจรบวรลี
	๑ ร้อนเร่าเท่าถึงธรณี ยังชลธีมีทันนาน	ชีโนทุกทักชินมานาน
	๑ แต่ท้าวสร้างโพธิสมภาร ยังสมุทรทอธารทั้งสมุทรธา	ประจักษ์แก่ตา ให้ปรากฏในคงคาทะเลวน...

(สมุทรโคดม หัว ๒ เลขที่ ๕๔๓)

๒.๑๑ เยสันตา

เยสันตาที่ใช้กำกับคำประพันธ์มีลักษณะคล้ายกาพย์ ๑๖ พบในเรื่อง **นางแดงอ่อน ชินุรัตน์ นางโศควดี นางอึ่งทอง และพระสี่เส้า** ดังตัวอย่างคำประพันธ์เยสันตาในตอนพระสี่เส้าขออาศัยตายอยู่ว่า

เยสันตา...	๑ เมื่อนั้นจึงพระจอมไตร ๑ เดินเข็ดชลเนตรราชา ๑ แลเห็นเรือนยายตาพลัน ๑ เดินมาถึงเข้าบัดใจ	เจ็บปวดเหลือใจ ค่อยทรงกายา สมเด็จทรงธรรม จึงร้องขึ้นไป	ท้าวไทแทบม้วยมรณา เดินมาก็พอสายฉันท หมายมั่นจะขออาศัย ขอข้าอาศัยด้วยเถิดรา...
------------	---	---	--

(พระสี่เส้ากลอนสวด เลขที่ ๕๖๓)

นอกจากนี้ยังมีกาพย์ ๑๖ ที่มีชื่ออย่างฉันท ได้แก่ “**วิเชียรฉันท**” พบในเรื่อง **พันทากุมาร** ตอนที่นายคลังช่วยเหลือและเลี้ยงดูนางสุมนาและโอรส ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

วิเชียรฉันท ...	๑ บัดนี้ทุลกระหม่อมจอมปรางค์ พระชนมชีพฉายา	รับสั่งให้ล้าง จะรอดชีวา
	๑ พระจอมขวัญคิดฉันทไหน ชีวิตให้ยืนยาวนาน	เสาวนีย์ตอบสาร เราใช้ไม่กลัวมรณา
	๑ นางฟังนายคลังบรรหาร ๑ ตัวเราไม่มีโทษา ลงโทษปรับถึงที่ตาย	ควรฤกษ์สตา

(พันทากุมาร เลขที่ ๓๐๖)

๓. ชื่อที่ใช้กำกับกาพย์ ๒๘

กาพย์ ๒๘ คือคำประพันธ์ที่หนึ่งบทมีจำนวนคำ ๒๘ คำ โดยแบ่งเป็น ๗ วรรค วรรคละ ๔ คำ เป็นกาพย์ที่มีลักษณะคำประพันธ์คล้ายกาพย์กาพย์คฤในกาพย์สารวิลาสินีและกาพย์ทัศนิกาในกาพย์คันฉะ และเป็นกาพย์ที่มีชื่อปรากฏในจินตตามณี

กาพย์ ๒๘ รู้จักกันทั่วไปว่ากาพย์สุรางคนางค์ ซึ่งในนิทานกลอนสวดมีการเรียกชื่อกำกับอย่างหลากหลาย เช่น ราบ พิลาป นางกราย โลมเงือก ชมตง มังกร ๕ คำ โรทรตรี ๒๘ สุรางคนางค์ทองปราง เยสันตา

๓.๑ ราบ

กาพย์ ๒๘ ที่เขียนกำกับว่าราบใช้ในการดำเนินเรื่องทั่วไป ส่วนใหญ่พบในนิทานกลอนสวดภาคใต้ แต่ในนิทานกลอนสวดภาคกลางก็พบอยู่บ้าง เช่น ราบในเรื่องเบญจมาศทอง ตอนชานาช่วยเหลือและรับนางศรีดอกไม้เป็นน้องสาว ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

๒๘ ราบ ๑ น้ำท่าสิ่งอันใด	สี่คนหาให้	มิได้ตักเตือน	
จึงส่งขนิษฐา	อย่าลงจากเรือน	เจ้าอย่าคบเพื่อน	ลงเล่นกลางดิน
๑ คอยรักษากัน	ทุกวันอาจิม	เป็นปฏิทิน	
สี่คนไปหา	มาให้นางกิน	บ่ได้ลงดิน	อยู่แต่เคหา
๑ แต่อยู่ขณะนั้น	เป็นนิจันรันตร์	ค่อยจำเนียรมา	
เก็บผักมาขาย	ทุกวันอัตรา	ปลุกถั่วปลุกงา	พอมาเลี้ยงกัน...

(เบญจมาศทอง เล่ม ๑ เลขที่ ๒๒๕)

๓.๒ พิลาป

พิลาปใช้กำกับคำประพันธ์ตอนที่ตัวละครอยู่ในอารมณ์เศร้าโศก พลัดพราก คร่ำครวญถึงคนรัก หรือชะตากรรมที่ตกยากและเป็นทุกข์ สอดคล้องกับคำว่าพิลาป ที่หมายถึง ร่ำไร ร่ำพัน คร่ำครวญ ร้องไห้บ่นเพื่อ (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖, น.๘๓๘) เช่น พิลาปตอนนางกินรีรำลาสุวรรณลอยล่อง ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

พิลาป ๑ โอ้อโอะเจ้าพี่	ค่อยอยู่จงดี	พี่ขอลาไป	
อยู่ด้วยพระศรี	อย่ามีโทษภัย	แวนฟ้าอย่าใจ	อย่าได้โศกา
๑ นวลนางทั้งสี่	ลาหน่อธรรณี	บินขึ้นเวหา	
เหลียวดูประอบ	บินกระหลบลงมา	อุ้มเอาเจ้าฟ้า	จากประอบพลัน
๑ บ้างกอดบ้างจูบ	บ้างโถมบ้างลูบ	บ้างจับรับขวัญ	
เจ้าเอยวันนี้	พี่น้องจากกัน	แล้ววางจอมขวัญ	ในประอบทอง

(สุวรรณลอยล่อง เล่ม ๑ เลขที่ ๕๘๗)

พิลาปที่ใช้กำกับคำประพันธ์ตอนโศกเศร้านี้ยังมีการใช้คำว่า “โอดพิลาป” ด้วย พบในเรื่อง สุวรรณกุมาร ตอนนางรัตนาครั่ำครวญหาสุวรรณกุมาร ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

โอดพิลาป ๑ รัตนนางแก้ว	ถึงฝั่งเข้าแล้ว	คอยหาราชา	
ฝนฟ้าสาด	โยตรัสไม่มา	ฤกษ์สิ้นปิ่นถา	เจ้ามาจมนไป
๑ ที่นี้เมียแก้ว	รอดถึงฝั่งแล้ว	พระองค์ไปไหน	
จักรอดฤตตาย	มาสูญหายไป	น้องมาโหยให้	ละห้อยคอยหา...

(สุวรรณกุมาร เล่ม ๑ เลขที่ ๓๖)

นอกจากนี้ยังมีการใช้ชื่อกำกับว่า “พิลาปตื่น” ในตอนที่ตัวละครตกใจตื่นจากฝันร้ายด้วย พบในเรื่อง **ลีนทอง** ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

พิลาปตื่น ๑ ลีนทองราชา	ตื่นจากนิตรรา	จินดาพระทัย	
ในฝันคืนนี้	ร้ายดีเป็นไฉน	จะได้แก่ใคร	ไม่รู้วิญญา...

(ลีนทอง เล่ม ๑ เลขที่ ๑)

๓.๓ นางกราย

นางกรายที่พบในนิทานกลอนสวดมีทั้งที่ใช้กำกับคำประพันธ์กาพย์ ๑๑ และกาพย์ ๒๘ สำหรับนางกรายที่ใช้กำกับกาพย์ ๒๘ นี้ปรากฏในช่วงตอนที่เป็นการพรรณนาท่วงท่า อารมณ์ รวมทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวละครหญิงที่อยู่ในสภาวะตระหนก กระวนกระวายใจ หรือได้รับความยากลำบาก พบในเรื่อง **ศรีสุทศน์สังข์สไซ** ตอนนางสังข์สไซพลัดพรากจากสังข์สไซ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

นางกราย ๑ เเดินดงพงไพร	ลำบากยากใจ	นั้นใช่พอดี	
ครั้งเวลาค่ำ	ย่ำสองราตรี	เข้าพุ่มพนาลี	เทวีนิตรรา
๑ เอาเกศมาเกย	รากไม้ต่างเขนย	หมิเคยนิตรรา	
เอาแผ่นดินดอน	เป็นหมอนหนุนมา	เอาไม้พฤษกา	มารองตัวนอน...

(ศรีสุทศน์สังข์สไซ เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕)

๓.๔ โลมเงือก

โลมเงือกใช้กำกับเหตุการณ์ที่ตัวละครเล่าโลม เกี้ยวพาราสี และสังวาสกับนางเงือก สัมพันธ์กับคำว่า โลม ที่หมายถึง ทำอาการประครองลูบให้รู้สึกว่าเป็นตุรักใคร่ อาจปรากฏในคำว่า โลมเล่าหรือเล่าโลม ซึ่งหมายถึงกอดจูบลูบลำแสดงความรัก พุดปลอบประโลมให้โอนอ่อนตาม (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖, น. ๑๐๙๒) ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

โลมเงือก ...๑ พระยิ้มแย้มหัว	นุขบมีผิว	จงได้เมตตา	
อื่นอื่นจักให้	เรียมไม่ปรารถนา	แกลิ่งเขจรมา	หวังจะฝากไมตรี
๑ นางเงือกก้มเกล้า	สุดแต่พระเจ้า	จักโปรดปรานี	
คุณบุญยิ่งนัก	จักรักพันปี	ชดใจโยมี	ให้เคื่องพระทัย
๑ พระฟังนางว่า	ยอกรอุ้มมา	กอดแก้วกลอยใจ	
พิศวาสด้วยนาง	ที่กลางพงไพร	แสนสนิทพิสมัย	ชวนจ่านรรจา...

(ไสวัตกลอนสวด เลขที่ ๖๐๓)

๓.๕ ชมดง

ชมดงใช้ในตอนที่ตัวละครประพาสป่า เช่น ชมดงในเรื่องนางอุทัย ตอนที่กายสุทธกุมารประพาสป่า ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ชมดง ...๑	เสด็จเข้าดงหลวง	ชมไม้ทั้งปวง	ต่างพรรณพรรณนา
	ต้นจิวสาล้าง	หมากปรางไม้หว่า	ละมุดสีดา พะวาลำไย
๑	หมากตูมเนืองนอง	มะค่าพลวงพลอง	ตะโกหมากไฟ
	ตะเคียนยู่ยง	อ้อยข้างกร่างไกร	ตั้งรังไฟไพร มีในดงหลวง
๑	กระแบกสัตตบรรณ	กระถินอินจัน	มีพรรณทั้งปวง
	บ้างอ่อนบ้างแก่	เล็งแลเป็นพวง	รู้พลทั้งปวง เอาเป็นอาหาร
๑	มะเดื่อมะตูม	ลูกไม้ส้มสุก	หมากพร้าวจาวตาล
	ทุเรียนมังคุด	ละมุดหอมหวาน	แต่ล้วนตระการ สารพันจะมี
๑	จิกแจงจิ้งจ้อ	แสมสมอ	สนรักสักขี
	หอมดอกลำดวน	ยวนใจภูมิ	เมื่อยามราตรี พระพายชายโขย

(นางอุทัยกลอนสวด เลขที่ ๑๖๓)

๓.๖ มังกร

มังกรปรากฏเพียงแห่งเดียว พบในเรื่องศรีสุทศน์สังข์ไชย ตอนที่สังข์ไชยไม่รู้กล แอบเข้าห้องนางสังข์เสกสรจึงถูกฤๅษีจับได้ สังข์ไชยสารภาพความจริง และขอฝากตัวเป็นลูกศิษย์ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

มังกร	๑ เห็นหลังฤๅษี	นึกว่าเทวี	แก้วพี่แนใจ
	ลูบหลังนั่งเคียง	ร่วมเรียงภูวนัย	สาวน้อยกลอยใจ จงได้เมตตา
๑	เมื่อนั้นฤๅษี	เธอทำท่วงที	ถอยหนีราชา
	กลั้นหัวไม่ได้	จนใจนักหนา	จึงพระสิทธา ถามมาด้วยปล้น...

(ศรีสุทศน์สังข์ไชย เล่ม ๑ เลขที่ ๕๑๕)

๓.๗ ๕ คำ

๕ คำพบในเรื่องพระชินุรัตน์ ตอนที่พระอินทร์อัญเชิญเทพบุตรจตุไปเกิดในครรภ์นางประไพควดีและตอนที่นางประดิษฐ์เป่ามนต์เสน่ห์ทำให้ท้าวชินุราชโกรธนางประไพควดีที่ถูกใส่ร้ายว่าคลอดโอรสเป็นกาลี ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

๕ คำ	๑ แลเห็นสองกษัตริย์	ทรงโคกโสมนัส	แล้วคลานเข้าไป
	ทำเป็นโศก	พิริพีไร	มันแกลิ่งไสไคลล์ รำไรนักหนา
๑	โอ้แม่จอมขวัญ	เป็นกรรมเวรา	คลอดลูกเสนาหา
	มาเป็นกาลี	สงสารโอรส	หวังใจทรงยศ ได้แทนภูมิ

๑ โอ้พระพันปี	จะคิดไฉน	ก็จวนรุ่งแล้ว	
พระแก้วว่าไป	เกลือกว่าเภทภัย	จะเกิดปรีชา	
๑ มันแก้งค์ไค้	ให้พระภูมิ	คล้ายที่สงกา	
ข้าเป่ามนต์ไป	ถูกไทรราชา	คลุ้มคลั่งวิญญา	ลูกมาบัตตล
๑ กระที่บพระบาท	สุรเสียงตรียวตราด	ภูวนาทโกรธา	
มานั่งอยู่ไย	ที่ในปรางค์ปรา	จะเฝ้าโคศกา	อยู่ว่าทำไม...

(พระชินุรัตน์ เล่ม ๑ เลขที่ ๘๙)

๓.๘ โรทรรตี

โรทรรตีน่าจะหมายถึง รุท หรือ โรท ซึ่งแปลว่าร้องไห้ โรทนต์ จึงแปลว่า กำลังร้องไห้ (ตรีศิลป์ บุญขจร, ๒๕๔๗, น.๘๖) พบในเรื่อง **สุวรรณภูมิ** ตอนนางประทุมเกสรตามหาสุวรรณภูมิ เมื่อกลับมาไม่พบ โอสรจึงคร่ำครวญสลับไป ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

โรทรรตี ๑ เมื่อนั้นเทวี	ตามหาภูมิ	ในท้องไพรสมนธ์	
นางจึงกลับมา	หาพระลูกตน	ไม่พบโฉมยง	นางก็ทอดตนตาย
๑ หายแต่พระพ่อ	ยามปานฉะนี้หนอ	ลูกแก้วแม่หาย	
คือกรร้องไห้	นางสลับนึ่งตาย	คิดถึงลูกชาย	ปืมจะม้วยเป็นผี

(สุวรรณภูมิ เล่ม ๑ เลขที่ ๓๖)

๓.๙ ๒๘ สूरางคนางค์ทองปราย

๒๘ สूरางคนางค์ทองปราย พบในเรื่อง **ปิงคชา** ตอนที่สุริษาโอสรของนางปิงคชาและเหล่าเด็ก เลี้ยงควายยกขบวนเดินทางไปกลางไพร ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

๒๘ สूरางคนางค์ทองปราย ๑ พระศรีสุริษา	เสด็จในหิมวา	สำราญพระทัย	
ฝูงเด็กแห่ห้อม	พรั่งพร้อมกันไป	ชมผลต้นไม้	สล้างกลางป่า
๑ เป็นชั้นกันไป	ระกำลำไย	โสกสนคนธา	
ประคู้ประรุง	ชงโคโยธกา	ละมุดพุทรา	หว่านหลายพันธุ์
๑ บ้างเป็นดอกดวง	ลูกสุกทุกพวง	ที่ในหิมวันต์	
อ่อนแก่แจจัน	บางต้นโกงเกง	ใบเต็งใบร้าง	ที่ในหิมวันต์ เป็นชั้นกันไป

(ปิงคชา เล่ม ๑ เลขที่ ๒๖๒)

๓.๑๐ เยสันตา

เยสันตาเป็นชื่อลักษณะคำประพันธ์ที่มีปรากฏในจินตามณี โดยได้กล่าวว่าหนึ่งบทมี ๗ วรรค วรรคละ ๓ คำ แต่เยสันตาที่ปรากฏในนิทานกลอนสวดมีลักษณะอย่างกาพย์ ๒๘ พบในเรื่อง **พระชินุรัตน์** ตอนที่เหล่าเทวดามาชุมนุมยินดีที่ท้าวตรีณกรรจุมภณได้ธิดาในดอกบัวมาเลี้ยงดู ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

เยสันตา ๑	ดูก่อนทเวา	เทเวศอุทธา	ถ้วนหน้ามาใน
	เราไปเล่นไพร	ในพงพุกกษี	
๑	ได้พระลูกยา	ในดอกดวงผกา	เป็นกุมารี
	ท่านช่วยจัดแจง	ตบแต่งให้ดี	โรงราชพิธธิ สมโภชน์ลูกยา
๑	เทพเจ้าทุกองค์	แจ้งในใจจง	กลัวเดชขอสุรา
	ต่างคนออกมา	เร่งรัดจัดการ	
๑	เนรมิตพิธธิ	สุกใสรุจี	รุ่งเรืองซัชवाल
	กว้างลิบฟ้าห้อง	เทียนทองส่องสว่าง	แสงแก้วแวววาม อร่ามสุขใส...

(พระชินุรัตน์ เล่ม ๒ เลขที่ ๙๐)

นอกจากนี้ยังมีภาพย์ ๒๘ ที่มีชื่อกำกับอย่างชื่อกลบท ได้แก่ ก้านต่อดอกและนาคบริพันธ์ สำหรับก้านต่อดอกในนิทานกลอนสวดนั้นเป็นภาพย์ ๒๘ ที่มีการซ้ำคำสุดท้ายของวรรคกับคำแรกของวรรคต่อไปแต่ไม่เคร่งครัด พบในเรื่อง**ทินวงศ์**และ**พระชินุรัตน์** ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ก้านต่อดอก	๑ โศกคล้ายกำสรด	สรดไม่เปลื้องปลด	ปลดเปลื้องหมองศรี
	ศรีเศร้าโรยรา	ราเผือดมากมี	สมเด็จพันปี มาในอัมพร
๑	พิศพันธุ์พุกษา	ตูมตาดดาชดา	ดาชดกตงดอน
	ลูกอินลูกจัน	พลับพลวงม่วงมัน	ระกำกำยกอง ชลเนตรไหลนอง คิดถึงเจ้าตา

(พระชินุรัตน์ เล่ม ๒ เลขที่ ๙๐)

ส่วนนาคบริพันธ์ที่กำกับภาพย์ ๒๘ นั้น พบในเรื่อง**พันทากุมาร** ตอนที่ท้าวโกรพนำปริศนาธรรมจากพระกาฬมาปรึกษาเหล่าเสนาอำมาตย์แต่ไม่มีผู้ใดตอบได้ จึงแนะนำให้พระองค์ปรึกษามเหสี มเหสีแนะนำให้พระองค์ปลงต่อชะตากรรม ท้าวโกรพโกรธมาก สั่งประหารมเหสีขณะกำลังทรงครรรค์ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่านาคบริพันธ์ที่พบนี้มีลักษณะคำประพันธ์อย่างภาพย์สุรางคนางค์ทั่วไปมากกว่า เพราะมิได้มีการเล่นคำหรือเสียงพิเศษเฉพาะอย่างใด ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

นาคบริพันธ์ ...๑	พระองค์ทรงฟัง	จึงมีรับสั่ง	ให้ห้ามเหสี
	มาสู่ที่เฝ้า	ตรัสเล่าคดี	แก้วตาของพี่ เจ้าศรีสุมนา
๑	ยังมีเทวฤทธิ์	อาจองทะนงจิต	มาถามปริศนา
	ตรัสเล่าแต่ต้น	จนจบปัญหา	ตัวพีนีหนา อันอันตันใจ
๑	เห็นแต่พักตร์น้อง	ช่วยตรีกนีกตรอง	ปริศนานี้ไซ้ไร
	เหมือนยกเขาหลวง	จากทรงวงพีไป	ถ้าคิดไม่ได้ พี่ไซ้รั้มวยมรณ์
๑	นวลนางสุมนา	ได้ฟังภัสดา	ฉายายอกร
	ฤทัยรันทต	ทุกข์ด้วยภูธร	ยอดยั้งมิ่งสมร กราบพูลภัสดา

(พันทากุมาร เลขที่ ๓๐๖)

๔. ชื่อที่ใช้กำกับลักษณะคำประพันธ์ที่คล้ายกาพย์และอื่น ๆ

๔.๑ ขับพล

ขับพลมีลักษณะคำประพันธ์คล้ายกาพย์ ๑๖ ใช้ในการพรรณนากองทัพ พบในเรื่อง**ณรงคจิตร**ชาตก ตอนท้าวไกรสุริยวงศ์และโอรสตรีดาวงษ์แห่งเมืองโกลับยกทัพไปตีเมืองณรงกา ดังคำประพันธ์ว่า

ขับพล ๑ พลคชชาไอยรา	ไสเสยงงา	ทุราเคยรณ
๑ พลคชชาข้างต้น	ประเสริฐเลิศล้ำ	แต่ล้วนเขนทอง
๑ พลคชชาลำยอง	เห็นงามเรื่องรอง	ล้วนทองเพชรพราย
๑ พลคชชาข้างร้าย	แทงคนบ่วย	ยอมกล้าใจหาญ
๑ พลคชชาข้างสาร	งาดำสำราญ	เห็นงามไสว
๑ พลปัตติกปัตติภททิไกร	ยื่นก่งหน้าไม้	ใส่ลูกปืนยา...

(ณรงคจิตรชาตก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ)

๔.๒ จำเพริศ

จำเพริศใช้ในการพรรณนากองทัพ พบในเรื่อง**ศรีสุทศน์สังข์สไสย** ตอนพรรณนาความยิ่งใหญ่ของทัพเรือและทัพบก ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

จำเพริศ ๑ พลนาวา ๆ มากมี	หัวเป็นมฤคคี	ดูไสว
๑ พลนาวา ๆ แล่นไป	เห็นงามไสว	แลหัวกวาง
๑ พลนาวา ๆ ต่างต่าง	ลดเลี้ยวส้าง	แลหัวหมี
๑ พลนาวา ๆ มารี่รี่	โห่ร้องมะมี	แลหัวเสือ
๑ พลนาวา ๆ ทับเรือ	ท้ายแกลเป็นผีเสื้อ	แลหัวสิงห์
๑ พลนาวา ๆ ยอดยิ่ง	หิบบินยีนยั้ง	แลหัวโต
๑ พลนาวา ๆ ผินโผ	ยั้งบินยีนโห่	แลหัวนก
๑ พลนาวา ๆ ผันผก	ใบป้องปิดปก	แลหัวกา...

(ศรีสุทศน์สังข์สไสย เล่ม ๓ เลขที่ ๕๖๖)

๔.๓ ชินวร

ชินวรเป็นคำประพันธ์ที่มีปรากฏในจินตามณี โดยหนึ่งบทมี ๓ วรรค วรรคแรกมี ๘ คำ วรรคที่สองมี ๔ คำ และวรรคที่สามมี ๓ คำ สำหรับชินวรที่ปรากฏในนิทานกลอนสวดใช้ตอนดำเนินเรื่อง พบในเรื่อง**วรลักษณ์** ตอนเทวดาดลใจ **นางโกลควดี** ตอนพรรณนาความรู้สึกรักยินดีปรีดาของเหล่าเทพเทวาที่มาชุมนุมแซ่ซ้องสรรเสริญนางโกลควดี **มหาขมภูบตีสูตร** ตอนนางกาญจนเทวีสั่งทหารให้เตรียมพลเพื่อออกเดินทางไปเฝ้าพระยาขมภูบตี ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

ชินวร...๑ สมเด็จพระเสาวนีย์ทราบทาง	พลเรียบไว้วาง	ระตะดาษ
๑ เตรียมท่าเสด็จจรเคลื่อนกลาด	ปางอนงค์นาค	เสาวนีย์

๑ ตรีสพลอบพระโอรสธิตี	แต่งองค์ทรงศรี	ภูษิตสรรรค์
๑ เครื่องต้นแต่ละอย่างยิ่งหลายพรรณ	พื้นทองเรืองรัล	รัตนา
๑ ประดับองค์เทียมเทพอัมรา	ผู้ผ่านแผ่นฟ้า	ฤจะปาน
๑ ได้ฤกษ์จรจากมณเฑียรสถาน	เสด็จขึ้นสู่ยาน	เยียรยง...

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗)

๔.๔ คัมภีรา

คัมภีราเป็นชื่อลักษณะคำประพันธ์ที่มีปรากฏในจินตามณี โดยกล่าวว่าหนึ่งบทมี ๑๙ คำ วรรคแรก ๑๒ คำ วรรคที่สอง ๕ คำ และวรรคที่สาม ๒ คำ สำหรับคัมภีราในนิทานกลอนสวดมีจำนวนคำแตกต่างจากคัมภีราในจินตามณี พบในเรื่อง **สุวรรณภูมิ** ตอนสุวรรณภูมิอริชฐานขอเรือเนรมิตและตอนที่ฤๅษีสอบถามความเป็นมาของนางรัตนา ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

คัมภีรา ๑ พระจึงอริชฐานถ้าสมภารภูมามี	จะเป็นพระชินสี	ในโลกา
๑ ผิดำกูได้ตรีสเป็นศาสดา	จงมีเรือมา	อย่าทันนาน
๑ บัดนั้นเทพหิมพานต์	ร้อนไปในวิมาน	ทุกทิศตา
๑ ผิดำเรามีในซึ่งนาวา	เห็นเกศา	จะแตกตาย
๑ จึงนิมิตเป็นเรือแลพาย	สันการมากมาย	ในนาวา

(สุวรรณภูมิ เล่ม ๑ เลขที่ ๙๒)

๔.๕ รัต, รัต - เร่ง

รัต หรือ รัต - เร่ง มีลักษณะคำประพันธ์คล้ายร้าย มีวรรคละ ๓ คำ ส่งสัมผัสสร้อยกันโดยตลอด ไม่จำกัดจำนวนวรรค ใช้ในตอนที่ต้องการดำเนินเรื่องรวดเร็ว พบใน **มหาชมภูบดีสูตร** ตอนพระพุทธเจ้าเนรมิตบ้านเมืองและสิ่งของต่าง ๆ และ **เบญจมาศทอง** ตอนตัวละครประพาสป่า ดังตัวอย่างคำประพันธ์ว่า

รัต ...๑ การที่งาม	ตามตำแหน่ง	แต่งขนบ	ครบทำนอง	ต้องธรรมเนียม
เอี่ยมอเนก	เอกเหลือนับ	สรรพทุกสิ่ง	ยิ่งทุกอัน	สรรพประเสริฐ
เลิศกระจ่าง	ล้ำเหลืออย่าง	ทางพุทธฤทธิ	สิทธิ์รังสรรค์	
ปรางค์น้อยพัน	ปรางค์ใหญ่พัน	คลังแก้วพัน	คลังทองพัน	คลังเงินพัน
โรงรถพัน	โรงช้างพัน	โรงสรรพพันหนึ่งสิ้น		

(มหาชมภูบดีสูตร เลขที่ ๔๓๗)

ข้อสังเกตจากการศึกษา

การศึกษาลักษณะคำประพันธ์ของนิทานกลอนสวดภาคกลางนี้ทำให้ทราบว่านิทานกลอนสวดเป็นแหล่งรวบรวมชื่อท่วงทำนองการสวดอ่านไว้จำนวนมาก คำประพันธ์กาพย์แต่ละชนิดต่างมีชื่อท่วงทำนองกำกับที่แตกต่างกันไป

ชื่อที่ใช้กำกับลักษณะคำประพันธ์ที่พบในนิทานกลอนสวด บางชื่อมีปรากฏใน **จินตามณี** ซึ่งเป็นตำราภาพยกลอนโบราณ เช่น เยสันตา ชินวร คัมภีรา บางชื่อคล้ายทำนองเพลงไทยหรือบทพากย์ เช่น พัดชา โอโลม ชมดง ขับพล แต่ลักษณะฉันทลักษณ์ในนิทานกลอนสวดอาจไม่เหมือนกับฉันทลักษณ์ตามตำราโบราณ บางชื่อเป็นชื่อที่อาจสันนิษฐานถึงความหมายและความสัมพันธ์กับท่วงทำนองในการสวดอ่านได้ บางชื่อต้องสันนิษฐานจากเนื้อเรื่อง ในขณะที่บางชื่อมีอาจสันนิษฐานความหมายและความสัมพันธ์กับท่วงทำนองในการสวดอ่านได้ เพราะอาจพบการปรากฏใช้กำกับลักษณะคำประพันธ์ในนิทานกลอนสวดเพียงเรื่องเดียวหรือเพียงตอนเดียวเท่านั้น

ชื่อที่ใช้กำกับลักษณะคำประพันธ์ที่พบมากที่สุด มีปรากฏในนิทานกลอนสวดเกือบทุกเรื่อง คือ พิลाप ซึ่งใช้กำกับเนื้อเรื่องตอนโตกเศร่า สันนิษฐานว่าพิลापน่าจะเป็นท่วงทำนองที่ได้รับความนิยมและกระทบใจผู้ฟังในอดีตมาก

จากการสัมภาษณ์ “ครู” ผู้เชี่ยวชาญการขับร้องเพลงไทยเดิมทำให้ทราบว่าชื่อที่ใช้กำกับลักษณะคำประพันธ์กลอนสวดซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นการบอกท่วงทำนองในการสวดอ่านนั้นกำลังหาผู้ที่รู้จักได้น้อยลงทุกที หากไม่มีการศึกษาค้นคว้าในด้านนี้ต่อไปอาจทำให้ข้อมูลความรู้เหล่านี้สูญหายไปจากสังคมไทยได้

การศึกษาครั้งนี้ใช้ตัวบทนิทานกลอนสวดภาคกลางเพียงบางเรื่องเท่านั้น ยังมีนิทานกลอนสวดภาคกลางอีกหลายเรื่องซึ่งอาจมีลักษณะคำประพันธ์ที่แตกต่างจากนี้ อีกทั้งยังมีนิทานกลอนสวดภาคใต้ที่น่าจะมีลักษณะคำประพันธ์ที่น่าสนใจอีกมาก ซึ่งผู้ที่สนใจควรได้ศึกษาต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (๒๕๓๐). *วรรณกรรมสมัยอยุธยาตอนกลาง*. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์.
- กรมศิลปากร. (๒๕๔๒). *นางอุทัยกลอนสวด*. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (๒๕๔๗). *สุธนูกลอนสวด*. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (๒๕๔๘). *นกกะจาบกลอนสวด*. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (๒๕๔๘). *พระสี่เส้ากลอนสวด*. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (๒๕๔๘). *โสวัตกลอนสวด*. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- ชวน เพชรแก้ว. (๒๕๔๘). วันคาราคำกพย์ ใน *วรรณกรรมทักษิณ วรรณกรรมคัตสร เล่มที่ ๖*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ณัฐา คำชู. (๒๕๔๗). *การศึกษาวเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวด เรื่อง มหาชมภูบตีสูตร*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ณัฐา คำชู. (๒๕๕๓). *วิเคราะห์การสร้างสรรคันทานคำกพย์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ตรีศิลป์ บุญขจร. (๒๕๔๗). *วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประพนธ์ เรืองณรงค์. (๒๕๔๘). พระวรวงศ์คำกพย์ ใน *วรรณกรรมทักษิณ วรรณกรรมคัตสร เล่มที่ ๑๐*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๕๖). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ (พิมพ์ครั้งที่ ๒)*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี. (๒๕๔๘). *จันทาคาคำกพย์ วันคาราคำกพย์ ป้องครกคำกพย์ เจ็ดจาคำกพย์ นายตันคำกพย์ ใน วรรณกรรมทักษิณ: วรรณกรรมคัตสร เล่มที่ ๖*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี. (๒๕๔๘). *สุบินชาดก พระวรวงศ์ คำกพย์ วรพินธ์คำกพย์ ใน วรรณกรรมทักษิณ: วรรณกรรมคัตสร เล่มที่ ๑๐*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง,
- โสภี สุขเกษม. (๒๕๓๕). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่องณรงคจิตรชาดก*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจารึกภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อุบล เทศทอง. (๒๕๓๒). *การวิเคราะห์นิทานคำกพย์เรื่องหงส์ยนต์ฉบับจังหวัดราชบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ต้นฉบับเอกสารตัวเขียน

- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *กุศราชชาดก*. สมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นดินสอ. เลขที่ ๒.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เบญจมาศทอง เล่ม ๑*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๒๒๕.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เบญจมาศทอง เล่ม ๒*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๒๒๖.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เบญจมาศทอง เล่ม ๓*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๒๒๑.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เบญจมาศทอง เล่ม ๔*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๒๒๒.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *เบญจมาศทอง เล่ม ๕*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๒๒๓.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ปังกษา เล่ม ๑*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๒๖๒.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ปังกษา เล่ม ๒*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นดินสอ. เลขที่ ๒๕๗.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ปังกษา เล่ม ๓*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๒๖๔.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *พระชินุรัตน์ เล่ม ๑*. สมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๘๙.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *พระชินุรัตน์ เล่ม ๒*. สมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๙๐.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *พันทากุมาร*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๓๐๖.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ศรีพินธ์ เล่ม ๑*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๔๙๓.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ศรีพินธ์ เล่ม ๒*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๔๙๑.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ศรีสุทัศน์สังหัลไชย เล่ม ๑*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๕๑๕.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ศรีสุทัศน์สังหัลไชย เล่ม ๒*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นจรดาก. เลขที่ ๕๖๕.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ศรีสุทัศน์สังหัลไชย เล่ม ๓*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๕๑๖.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *สมุทรโคดม*. สมุดไทยขาว. อักษรขอม – ไทย. ภาษาบาลี – ไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๕๔๖.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *สมุทรโคดม เล่ม ๑*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๕๓๘.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *สมุทรโคดม เล่ม ๒*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๕๔๓.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *สมุทรโคดม เล่ม ๓*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๕๔๑.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *สุวรรณลอยล่อง เล่ม ๑*. สมุดไทยขาว. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นหมึก. เลขที่ ๕๘๗.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *สุวรรณลอยล่อง เล่ม ๒*. สมุดไทยดำ. อักษรไทย. ภาษาไทย. เส้นดินสอ. เลขที่ ๕๘๕.

วรรณกรรมลายลักษณ์เมืองเพชร :
ลักษณะเด่น และรูปแบบอันหลากหลายของการถ่ายทอด^๑

แสนประเสริฐ ปานเนียม^๒

เพชรบุรีเป็นเมืองที่พบต้นฉบับวรรณกรรมลายลักษณ์เป็นจำนวนมาก วรรณกรรมหลายเรื่องมีอายุเก่าแก่ขึ้นไปถึงสมัยอยุธยา บางเรื่องมีคุณค่าในฐานะเป็นเอกสารสำคัญของชาติ ปัจจุบันวรรณกรรมลายลักษณ์ที่บันทึกในสมุดข่อย ใบลาน สมุดฝรั่ง ยังคงเก็บรักษาเอาไว้ตามวัด บ้าน ห้องสมุดสถานศึกษา ในเมืองเพชรบุรี วรรณกรรมเหล่านี้เป็นคลังภูมิปัญญาที่สำคัญของผู้สนใจ

ความสำคัญของเพชรบุรีกับการเป็นแหล่งสะสมวรรณกรรมลายลักษณ์

เพชรบุรีเป็นเมืองสำคัญมาตั้งแต่โบราณเพราะตั้งอยู่ในชัยภูมิที่เหมาะสม ทางด้านตะวันออกเป็นทะเลทางตะวันตกเป็นพื้นที่ป่าเขา ตรงกลางระหว่างทะเลกับป่าเขาเป็นที่ราบลาดไปลงทะเล และมีแม่น้ำเพชรบุรีกับแม่น้ำสาขาอื่น ๆ ไหลกระจายตัวตามเส้นทางตะวันตกไปสู่ตะวันออกตลอดทั้งแนวเขตจังหวัด ด้วยลักษณะเช่นนี้จึงเป็นเหตุให้มีผู้คนตั้งถิ่นฐานกันมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์สืบมาจนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้แล้วเพชรบุรียังเป็นจุดเชื่อมต่อของเส้นทางการค้า การเดินทาง การเผยแผ่ศาสนา ดูจากแผนที่เพชรบุรีเป็นจุดตัดระหว่างคาบสมุทรในภาคใต้และผืนแผ่นดินกว้างใหญ่ของภาคกลาง การเดินทางจากเหนือลงใต้จึงต้องผ่านเพชรบุรี ขณะเดียวกันเมื่อสงครามไทยเข้าสู่ยุคการค้าสำเภากับจีนและอินเดียเพชรบุรีก็ตั้งอยู่ในจุดตัดระหว่างอ่าวไทยและอันดามันที่เมืองมะริด ตะนาวศรี โดยมีเมืองกุยบุรี และเมืองปราณบุรีซึ่งเคยเป็นแขวงเมืองของเมืองเพชรบุรี เป็นเส้นทางผ่านของการเดินทางสายนี้

การเป็นชุมทางเช่นนี้ จึงทำให้เพชรบุรีเป็นเมืองหนึ่งที่ได้แลกรับปรับเปลี่ยนความรู้จากภายนอกตลอดจนมีผู้คนไปศึกษาเรียนรู้จากภายนอก วรรณกรรมลายลักษณ์ซึ่งเป็นประจักษ์พยานของศาสตร์และศิลป์อันหลายหลากจึงตกค้างอยู่ที่เพชรบุรีเป็นจำนวนมากสืบมาจนถึงปัจจุบัน ดังที่ นฤทธิ ศรีวรรณ (๒๕๔๒, น.๘) ได้กล่าวไว้ว่า **เพชรบุรีเป็นเมืองเก่าเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งในประวัติศาสตร์ ในเขตเมืองเพชรบุรีมีวัดจำนวนมากมาย ความเจริญเหล่านี้ย่อมแสดงให้เห็นเกี่ยวกับการศึกษาด้วย เพราะวัดเป็นแหล่งรวบรวมของสรรพวิชาต่าง ๆ มากมาย ทั้งนี้เราจะเห็นว่า สมุดตำราต่าง ๆ จำนวนมากจะรวมอยู่ตามวัดต่าง ๆ ในเพชรบุรี**

สิ่งที่น่าสนใจมากคือการพบวรรณคดีสมัยอยุธยาเป็นจำนวนมากยังตกค้างอยู่ที่เมืองเพชรบุรี ไม่ได้ถูกพม่าเผาทำลายไป เช่น **ไตรภูมิพระร่วง พระญาลิไท** (๒๕๐๖, น.๒) ที่ได้ต้นฉบับไปจากเมืองเพชรบุรีตั้งความว่า

^๑ บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ “ประคองขวัญวรรณกรรม” พินิจวรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง: นิยาม พรมแดน อัตลักษณ์ และความหมาย ๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๒ ณ โรงแรม เลอ เมอริเดียน กรุงเทพฯ

^๒ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี

หนังสือไตรภูมิฉบับนี้ **ว่าเป็นของพระเจ้ากรุงศรีสัตนาละสุโขทัย ผู้ทรงพระนามว่าพระญาติไทยได้แต่งขึ้นไว้เมื่อปีระกา คักราชได้ ๒๓ ปี ต้นฉบับหอสมุดวชิรญาณได้มาจากเมืองเพชรบุรี เป็นหนังสือ ๑๐ ผูก**

พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งถือกันว่าเป็นพระราชพงศาวดารที่ระบุศักราชแม่นยำที่สุดก็ได้ไปจากเมืองเพชรบุรี ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (หอพระสมุดวชิรญาณ, ๒๕๔๗: น.๑) ทรงมีพระนิพนธ์ไว้ว่า **“พระราชพงศาวดารฉบับนี้ เดิมพระปรียัติธรรมธาดา (แพ เปரியุ) แต่ยังเป็นหลวงประเสริฐอักษรนิติ ไปพบต้นฉบับที่บ้านราษฎรแห่ง ๑ จึงขอมาให้แก่หอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๐ กรรมการหอพระสมุดเห็นเป็นหนังสือพระราชพงษาวดารแปลกจากฉบับอื่น ๆ ที่มีแล้ว จึงให้เรียกชื่อว่า “พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ” ให้เป็นเกียรติยศแก่ผู้พบ แลพามาให้หอพระสมุด”**

นอกจากนี้ยังมีเอกสารอีกเป็นจำนวนมากที่พบที่เพชรบุรีซึ่งเป็นเอกสารที่มีความเก่าหรือมีเนื้อหาขึ้นไปถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย เช่น พระมัลลย์ฉบับตัวขอมาภาษาบาลีพบที่วัดกุฎีดาว (ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่หอสมุดแห่งชาติ) และมหาชาติเมืองเพชรหลากหลายสำนวน พระสี่เส้ารกลอนสวดฉบับวัดหนองกาทอง พระวรวงศ์ฉบับวัดท่าไชยศิริ มหาหงษชาติอักษรไทยย่อฉบับวัดศาลาเขื่อน เป็นต้น

ในสมัยอยุธยาตอนปลายเมืองเพชรบุรีมีความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาเป็นอย่างมาก และในยุคนี้เมืองคงสั่งสมความมั่งคั่งจากการค้าข้ามคาบสมุทรจึงได้มีการสร้างวัดที่งดงามเป็นจำนวนมาก ซึ่งวัดเหล่านี้มีงานสกุลช่างตามแบบความนิยมของราชสำนักอยุธยาปรากฏอยู่ เมื่อกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าตีแตกและเผาทำลายไปเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ แม้ว่าในสงครามครั้งนั้นเมืองเพชรบุรีจะถูกพม่าตีแตก แต่ก็ไม่ได้ถูกเผาทำลายเหมือนอย่างที่พม่าเผากรุงศรีอยุธยา รวมถึงการขนย้ายหนังสือและทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ ไปซุกซ่อนตามโพรงถ้ำ ในช่วงเวลาดังกล่าว ดังที่ พระยาปรียัติธรรมธาดา (ม.ป.ป., น.๙๑) กล่าวว่า ท่านสมภารจ้อยวัดหนองกระชองก็เคยเล่าถวายพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้รับสั่งถามสมภารจ้อยวัดหนองกระชองว่า **“เพชรบุรีเคยเกิดยุคเชื้ญจนบ้านแตกเมืองแตกครั้งพม่า ทำไมหนังสือเก่า ๆ โบราณถึงยังคงมีอยู่มาก สมภารจ้อยทูลว่า พระแลชาวบ้านได้ขนหนีซุกซ่อนไว้ตามโพรงแลถ้ำ” ด้วยเหตุนี้วรรณกรรมและเอกสารโบราณจึงยังตกค้างอยู่ที่เมืองเพชรบุรีเป็นจำนวนมาก**

อีกปัจจัยหนึ่งซึ่งส่งผลให้ต้นฉบับวรรณกรรมโบราณยังตกค้างอยู่ที่เพชรบุรีเป็นจำนวนมากคือ การมีค่านิยมในการคัดลอกวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ กลับมาไว้ยังเมืองเพชรบุรี ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๓๘, น. ๓๘๔ - ๓๘๕) ได้กล่าวถึงมหาชาติเมืองเพชรไว้ว่าน่าจะเป็นฉบับที่คัดลอกไปจากในกรุงตั้งแต่สมัยอยุธยา

“จากข้อสังเกตโดยการเปรียบเทียบเช่นนี้ ทำให้พอประมาณอายุของมหาชาติเมืองเพชรได้ กล่าวคือ สำนวนมหาชาติเมืองเพชรนี้ จะต้องเก่ากว่าสำนวนสมเด็จพระบรมพรมาณุชิตชินโรส เก่ากว่าสำนวนสำนักวัดถนน และเก่ากว่าสำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เจ้าพระยาพระคลัง (หน) ถึงแก่อนิจกรรมในรัชกาลที่ ๑ และสำนวนกวดถนนก็น่าจะได้แต่งซ่อมปรุ่กัณฑ์ทานกัณฑ์สำเร็จไปแล้วก่อนสิ้นรัชกาลที่ ๑ เช่นกัน จึงน่าเป็นไปได้

ว่า มหาชาติเมืองเพชรน้ำจะเก่าไปกว่ารัชกาลที่ ๑ คือระหว่างรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรีขึ้นไป จนถึงปลายอยุธยา การที่มหาชาติเมืองเพชรไปมีฉบับเหลือตกทอดและคัดลอกสืบกันมา ในเพชรบุรี ทำให้น่าเชื่อว่าจะเป็นสำนวนที่มีมาในปลายอยุธยาเสียมากกว่า เนื่องจากว่า เพชรบุรีเป็นแหล่งที่ได้พบเอกสารสำคัญอยู่ไม่น้อย เพชรบุรีอยู่ใกล้เคียงกับอยุธยาและ ครั้งหนึ่งเคยเป็นเมืองสำคัญ คัมภีร์ศาสนาและเอกสารอื่น ๆ คงได้ถูกคัดลอกจากอยุธยาไปไว้ เพชรบุรีมาตั้งแต่ครั้งเมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีแล้ว นอกจากนี้เมื่อครั้งจะเสียกรุงนั้น ยังอาจมีผู้นำคัมภีร์หรือตำราที่เห็นว่าสำคัญติดตัวหลบภัยสงครามไปที่เพชรบุรีอีกด้วย ทั้งเมืองเพชรบุรีเองก็โดนภัยจากสงครามครั้งนั้นน้อย เหตุฉะนั้นจึงได้เคยมีผู้พบเอกสารสำคัญของอยุธยาที่เพชรบุรีอยู่เหมือนกัน ดังเช่น ต้นฉบับพระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐก็ได้ พบครั้งแรกที่เมืองเพชรบุรี **มหาชาติกลอนเทศน์ฉบับเมืองเพชรนี้คงถูกคัดลอกต่อ ๆ กันไป จากอยุธยา ทั้งคัดเอาจากความของสำนักต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียงด้วย เช่น วนปเวสน์และทานกัณฑ์ ก็คงคัดจากสำนวนที่ถือกันว่าแต่่งดี จึงทำให้กวีรุ่นหลังใช้ความสำนวนนี้เป็นต้นแบบ ในการแต่งซ่อมปรุงในต้นรัตนโกสินทร์”**

ทั้งนี้เพราะเมื่อมีชาวเพชรบุรีเข้าไปศึกษาหรือทำราชการในกรุง ทั้งกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ มักจะคัดลอกวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ กลับมาไว้ยังเมืองเพชรบุรี ดังเช่นที่ เสยย์ เกิดเจริญ (๒๕๓๘, น.๑๘๐) พบในบานแผนกของลิลิตอุณหิสวิชัย ฉบับวัดบางทะเล ระบุว่า **“วันศุกร์ ขึ้น ๓ ค่ำ เดือน ๑๐ จุลศักราช ๑๑๕๒ (พ.ศ. ๒๓๓๓: ผู้เขียน) ปี่จ้อ โทศก ข้าพระพุทธเจ้า นายชู บ้านอยู่วัดปีบ เข้าไปเป็นอาลักษณ์ ทรงพระกรุณาชุบเกล้าชุบกระหม่อมเลี้ยง ให้พระราชทานชื่อ หมื่นสวัสดิ์อักษรอาลักษณ์ จำลองมาจาก ฉบับหลวงถวายท้าวเจ้าคุณ”**

ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพชรบุรีมีพระภิกษุเข้าไปศึกษา และบุคคลเข้าไปทำราชการในกรุงเป็นจำนวนมาก ดังเช่นที่บุญมี พิบูลย์สมบัติ กล่าวถึงตำนาน สมเด็จเจ้าแดงโม ที่ได้ฟังมาในสำนักวัดใหญ่สุวรรณารามว่า **“สามเณรแดงโมปัญญาดีเรียนหนังสือแตกฉานไม่มีใคร เทียบเท่า ทั้งยังมีชื่อเสียงทางเทศนาอีกด้วย ต่อมาท่านเจ้าเมืองรับเป็นโยมอุปฐากได้ส่งไปยังเมืองหลวง อาศัยไปกับเรือน้ำตาล พักอยู่ที่วัดมเหยงค์ เล่าเรียนจนแตกฉานเจนจบพระไตรปิฎก”**

จำนงค์ เอมริน (๒๕๕๙, น.๕๘) กล่าวถึงพระภิกษุสามเณรจำนวนมากที่ลงเรือน้ำตาลไปศึกษาในช่วง ต้นกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น

“พระฉิม บ้านบางจาน ได้เป็นที่สมเด็จพะพุทธโฆษาจารย์ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ พระลิน บ้านห้วยหลวง ได้เป็นที่พระเทพโมลี วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ ต่อมา ต้องโทษสึก เข้ารับราชการ เป็นพระอาลักษณ์ (ลิน)

พระจ้อย เปரியูเอก ได้เป็นที่พระศรีสุธรรมมุนี ต่อมาสึกได้ภรรยาแล้วยกครอบครัว ออกมาตั้งอยู่ริมน้ำเพชรใกล้วัดพลับพลาชัย

พระคุษ ชาวบ้านป้อม ริมวัดเกาะ เป็นเปรียญเอก รัชกาลที่ ๓ โปรดให้เป็น
พระญาณรักขิต ไปอยู่วัดบรมนิวาส ถึงรัชกาลที่ ๔ ทูลลาสิกขาโปรดเกล้าฯให้รับราชการตั้งให้
เป็นที่ พระธรรมการ

พระทอง บ้านศาลาหมูลี ได้เปรียญเอก รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่ พระกวี
วงศ์ รัชกาลที่ ๕ เลื่อนเป็น พระเทพมุนี อยู่วัดราชนาคดา แล้วเลื่อนเป็นที่ พระธรรมไตรโลก
อยู่วัดอรุณราชวราราม

พระผ่อง บ้านต้นมะเดื่อ ใกล้วัดแกลบ ได้เป็นเปรียญเอก เป็นที่ พระธรรมภาณ
พิลาส แล้วเลื่อนเป็นที่ พระโพธิวงศาจารย์ แล้วถูกลดชั้นลงเป็นพระธรรมภาณพิลาสตามเดิม
เพราะรับงาน (ฎีกา) นิมนต์ในงานพระราชพิธีแล้วไปไม่ทัน

พระมาก บ้านบางจาน เป็นศิษย์ในสำนักพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) ได้เปรียญ ๘
ประโยคสมัยรัชกาลที่ ๓ แล้วทูลลาสิกขาสมัยรัชกาลที่ ๔ ไปได้ภรรยาตั้งครอบครัวอยู่ริมวัด
อัมพวัน เมืองเพชรบุรี

พระปาน เข้าไปอยู่วัดกัลยาณมิตร ได้เปรียญ ๔ ประโยคสมัยรัชกาลที่ ๓ แล้วทูลลา
สิกขาสมัยรัชกาลที่ ๔ ไปตั้งเรือนอยู่บ้านหม้อ ใกล้วัดยาง เมืองเพชรบุรี

พระกลีน ได้เปรียญ ๔ ประโยคสมัยรัชกาลที่ ๓ แล้วทูลลาสิกขาสมัยรัชกาลที่ ๔
ไปตั้งเรือนอยู่ใกล้วัดมหาธาตุฯ เมืองเพชรบุรี แล้วเป็นที่หลวงมหาดไทย”

ท่านเหล่านี้ล้วนมีส่วนในการคัดลอกวรรณกรรมตำราต่าง ๆ กลับมายังเพชรบุรี ดังที่ได้พบ
วรรณกรรมลายลักษณ์เป็นจำนวนมากสืบมาจนถึงปัจจุบัน

วรรณกรรมลายลักษณ์เหล่านี้ส่วนใหญ่เก็บรักษาไว้ที่วัด ในสมัยโบราณวัดเป็นแหล่งสะสม ถ่ายทอด
สืบทอดความรู้ เพชรบุรีเป็นเมืองที่มีวัดเป็นจำนวนมาก วรรณกรรมลายลักษณ์ที่เก็บสะสมไว้ตามวัดต่าง ๆ จึงมี
เป็นจำนวนมาก ดังที่ นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว (๒๕๔๖, น.๑๐๕) กล่าวถึงความสำคัญของวัดในเมืองเพชรบุรี
กับวรรณกรรมว่า

“หากเปรียบกับจังหวัดอื่นแล้วเพชรบุรีเป็นบ้านเมืองหนึ่งที่มีวัดอยู่จำนวนมาก
กระจุกตัวหนาแน่นอยู่ตลอดสองฟากฝั่งแม่น้ำเพชร ยิ่งในเขตตัวเมืองแม้จะมีวัดเก่าร้างไป
จำนวนมากเป็นสิบ ๆ แห่งแต่วัดที่เหลืออยู่ก็ยังเรียกได้ว่าอยู่ในลักษณะรั้วชนกัน แนวกำแพง
ติด ๆ กันทุกซอกซอຍ ประชันฝีมือการสร้างโบสถ์วิหารตกแต่งกุฎีศาลางามกระจ่างตา

วัดจำนวนมากในเมืองเพชรนี้มีใช้เพียงแหล่งรวมศิลปะสถาปัตยกรรมและ
ประติมากรรมไทยอันทรงคุณค่าเท่านั้น หากยังเป็น “ตักศิลา” สำคัญ เป็นแหล่งภูมิปัญญา
ท้องถิ่นไทยภาคกลางที่จัดการสรรพความรู้ลงในสมุดไทยและใบลาน เก็บสะสมไว้ตามวัดต่าง ๆ
จำนวนมากมายมหาศาล มากขนาดที่แม้ว่าในปัจจุบันจะถูกทำลาย เสื่อมสภาพ สูญหาย
ถูกขโมย ถูกขนออกนอกจังหวัดไปหลายระลอก แต่ถ้าหากเอารถมาชนสองสามคันรถเห็นจะ
ไม่พอ

เอกสารสำคัญของชาติอย่างเช่น **ไตรภูมิพระร่วง** และ **พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐ** ต่างล้วนได้ไปจากเมืองเพชรบุรี ซึ่งหมายถึงว่า แต่โบราณมาเพชรบุรี เป็นแหล่งการศึกษาและมีต้นฉบับวรรณกรรมอยู่มาก มีหลักฐานว่าคราวจัดตั้งหอสมุดสำหรับ พระนร ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้หนังสือจากเมืองเพชรบุรี เป็นอันมากและในสมัยหลัง ๆ ก็ยังมีการรวบรวมหนังสือไปอีกหลายครั้งตั้งที่ยังปรากฏรายชื่อ บัญชีหนังสือจากเมืองเพชรบุรีอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติมาจนบัดนี้

เพชรบุรีจึงเป็นแหล่งวรรณกรรมสำคัญของประเทศ แม้เอกสารจำนวนมาก ถูกนำเข้ามาเมืองหลวงแต่ต้นฉบับที่ตกค้างอยู่ในเมืองเพชรก็ยังมีให้ศึกษาค้นคว้าไม่รู้จัก”

วรรณกรรมลายลักษณ์เพชรบุรี

เพชรบุรีเป็นเมืองที่มีความเจริญในด้านศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ และมีการสั่งสมมรดก ทางศิลปวัฒนธรรมสืบทอดมาหลายยุคสมัย แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองในอดีต โดยเฉพาะวรรณกรรม ลายลักษณ์ที่มีอยู่มากตามวัดต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระอภิธรรม พระมาลัย มหาชาติ พระปฐมสมโพธิ คาถาอาคม นิทาน นิราศ กฎหมาย บทละคร วรรณคดี เลขโบราณ ฯลฯ

ศูนย์วัฒนธรรมสถาบันราชภัฏเพชรบุรี ได้พิจารณากำหนดประเภทของวรรณกรรมลายลักษณ์ที่พบ ในเพชรบุรีตามลักษณะคำประพันธ์ไว้ ดังนี้ สมบูรณ์ แก่นตะเคียน (๒๕๔๔, น.๑๐๗)

๑. กาพย์ กลอนสวด เช่น ศรีสวัสดิวัตร พระสุบิน หอยสังข์ ไชยเชษฐ์ อภัยทัศ บุนทนางค์ พระศรีพิน พระยาฉันทันต์ สมุทราโคตม ศุภมิตา มัคคลีผล ฯลฯ

๒. กลอน กลอนเพลงยาว และนิราศ เช่น เพลงยาวคำพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา เพลงยาวปรารภ พระรณนิราศ พาลีสอนน้อง สุภาจิตสอนหญิง ปรมัตถ์คำสอน กากี นิราศเขาลูกช้าง นิราศเขมร นิราศ ลังกา อนุศาสน์คำสอน ฯลฯ

๓. ร่าย เช่น สุภาจิตตั้ง นิทานปรกรณ์เรื่องนงกขเป็นพาล

๔. ร่ายยาว ได้แก่ มหาเวสสันดรชาดก ร่ายยาวพระปฐมสมโพธิ

๕. โคลง ได้แก่ โคลงกระทู้ ๕๖ บท โคลงโลกนิติ ๑๐๐ บท โคลงประดิษฐ์พระร่วง

๖. ร้อยแก้ว ได้แก่ คำทำนายฝัน พิชัยสงคราม อรรถปัญหารธรรม พระพุทธโฆษาตำราดาว ทศชาติชาดก ตำราการทำนา ฯลฯ

๗. ฉันท ได้แก่ นิพพานสูตรคำฉันท์ พระปฐมสมโพธิคำฉันท์ โลกนิติคำฉันท์ สุธนคำฉันท์

นอกจากนี้ ยังมีวรรณกรรมประเภทแบบเรียน เช่น ปฐมมาลา ปฐม ก กา หัดอ่าน ปทานุกรม จินตามณี และศรีสวัสดิวัตร ฯลฯ

ปัจจุบันวัดต่าง ๆ ในเมืองเพชรบุรี เช่น วัดมหาธาตุวรวิหาร วัดใหญ่สุวรรณารามวรวิหาร วัดพลับพลาชัย วัดยาง วัดคงคาราม วัดลาด วัดชีวีประเสริฐ วัดเกาะ วัดป้อม วัดพระรูป วัดขุนตรา วัดหนองกาทอง วัดนอกต้นสน วัดบางทะเล วัดโคก วัดศาลาเขื่อน วัดโคมนาราม วัดบางทะเล วัดโรงเข้

วัดท่าไชยศิริ วัดกุฎีบ้านแหลม วัดโพธิ์กรู วัดหนองไม้เหลือง วัดอินจำปา วัดโพธิ์เรียง วัดดอนกอก ฯลฯ ยังคงเก็บรักษาวรรณกรรมลายลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ในใบลานและสมุดข่อยอีกเป็นจำนวนมาก

ตัวอย่าง การสำรวจวัดศาลาเขื่อนซึ่งเป็นวัดที่มีความสำคัญทางการศึกษาการพระศาสนา และวัฒนธรรมแห่งอำเภอตะวันตก ตอนกลางของเมืองเพชรบุรี (เดิมมี ๒ อำเภอ คืออำเภอตะวันตก และอำเภอตะวันตก) เป็นสถานที่ที่มีความเจริญทางด้านวรรณกรรมมาแต่โบราณ มีวรรณกรรมวัดอยู่มากมาย ทั้งที่เป็นใบลานและสมุดไทย เพียงวัดเดียวก็พบวรรณกรรมเป็นจำนวนมาก (เสยย์ เกิดเจริญ, ๒๕๓๘: น.๕๔) เช่น ตำราโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ มหาหงษชาติก ลิลิตเพชรมงกุฎ สมุทรโฆษ ตำหรับพิชัยสงคราม ประดนตรีกรรม สุภาชิตตั้ง ปฐมมาลา ประถม ก.กา และจินตามณี โคลงโลกนิติ ฯลฯ

คัมภีร์ใบลานก็มีมาก เช่น ปัญจคติ อรรถถา พุทธคุณ บาลีจริยปิฎก ปริมัตถปิณ็อรรถถากถาจริยาปิฎก ทสชาติ คัมภีร์ทสชาติ มหาเวสสันดรย่อ มหาเวสสันดรวิถถาร วิวรรณมหาเวสสันดร คัมภีร์ถาวรจินดา มหาเวสสันดร จินท์ถปกาสินีฎีกามหาเวสสันดร อรรถถากถามหาเวสสันดร ทีปนิมมหาเวสสันดร บาลีอนาคตวงค์ย่อ และวิถถาร สมันตภักทออักถอนาคตวงค์ อมัตถถาวรฎีกากอนาคตวงค์ บาลีชินลังกา อรรถถาชินาลังกา สุจิตาลังกา โอกาสโลก โลกสันนิษฐาน ทสวัตถุ วิสุทธีมรรค บาลีพุทธวงค์ จุลนิเทศ ปฐมสมโพธิ์พิสดาร พุทธานุประวัติ มธุรสสมภู สัมภาสวิปาก สารัตถสมุจจัย สารสังคหะ มหาวิปาก บาลีปัญญาสนิบาท สะเมหะ นิทาน สีหราชพงศาวดาร จามเทวีวงค์ มธุรสสวาหินีลังการ บาลีมหาวงค์ สฎุปวงค์สังเขป สฎุปวงค์วิถถาร พิมพานิพพาน ปัญญาสชาติก พระศรีวิไชยชาติก ปสาทนียกถา โลกทีปกะ จักรวาลทีปนี ฎีกาพาหุง บาลีวงค์ สมาลีณี โลกนัย ศรีวิไชย โลกสันนิษฐานบัญญัติ มงคลทีปนี จุลกฐิน มหากฐิน จิตคัมภีร์ ชินกาลมาลีณี ทีปวงค์ ชินวิหาร ชินมหานิพพาน คัมภีร์ธรรมจักร อรุณวัตติ มงคลสตาที มหาชัยมหาสานติ ทันตธาตุ นลาธาตุ พุทธบางมงคล ปัญจพุทธพยากรณ์ โพธิวังสาที อรรถถากถาโพธิวงค์ สุโพธาลังกา พระวินัยปิฎก พบ ๔๘ คัมภีร์ พระสุตตันตปิฎกพบ ๑๖๗ คัมภีร์ ๑๙๕๘ ผูก กับ ๑๑ ลาน พระอภิธรรมปิฎกพบ ๖๐ คัมภีร์ ๗๖๒ ผูก กับ ๔ ลาน ศรีทธาวิเศษพบ ๔๔ คัมภีร์ ๔๔๕ ผูก กับ ๙ ลาน

ลักษณะเด่นของวรรณกรรมลายลักษณ์เมืองเพชรบุรี

๑. เพชรบุรีมีวรรณกรรมพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะมหาชาติ

ดังได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นว่าเพชรบุรีเป็นเมืองที่มีวัดมาก มีพระที่เข้าไปศึกษาหาความรู้ในกรุงมาก มีการคัดลอกตำราทางศาสนาเอาไว้มาก วัดโบราณต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นสำนักเรียน มีพระบวชเรียนเป็นจำนวนมาก ในพรรษามีพระเป็นร้อยรูปขึ้นไป เช่น วัดใหญ่สุวรรณารามวรวิหาร วัดยาง วัดลาด วัดโพธิ์เรียง วัดเกาะ วัดศาลาเขื่อน วัดเหล่านี้บางแห่งมีกุฎีถึงสองคณะเป็นเครื่องยืนยันถึงจำนวนพระที่จำพรรษา

วัดเหล่านี้เป็นสำนักเรียน มีการสะสมและสร้างวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ตลอดจนวรรณกรรมต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมาก ในบรรดาวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่สำรวจได้จากวัดต่าง ๆ ในเพชรบุรี พบว่า มหาชาติ หรือ มหาเวสสันดรชาติก เป็นวรรณกรรมที่มีความหลากหลายด้านรูปแบบการประพันธ์ และสำนวนมากที่สุด เช่น มหาเวสสันดรย่อ มหาเวสสันดรวิถถาร วิวรรณมหาเวสสันดร คัมภีร์ถาวรจินดา มหาเวสสันดร จินท์ถปกาสินีฎีกา มหาเวสสันดร อรรถถากถามหาเวสสันดร ทีปนิมมหาเวสสันดรบันตัน ทีปนิมมหาเวสสันดรบันปลาย เหล่านี้พบที่พบที่วัดศาลาเขื่อน

มหาชาติเมืองเพชร เป็นร่ายยาวใช้สำหรับการเทศน์มหาชาติ มีสำนวนต่างจากฉบับหลวงนิติ เอียวศรีวงศ์ วิเคราะห์ว่าน่าจะเป็นสำนวนเก่าที่ตกทอดมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาตอนปลายหรือกรุงธนบุรี

ชาญพุฒิ พัฒนพัชร (๒๕๔๒, น.๘) ได้ศึกษาร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดกที่ใช้สำหรับการเทศน์มหาชาติฉบับท้องถิ่นที่พบในเมืองเพชรบุรี แล้วตั้งชื่อเรียกว่ามหาชาติเมืองเพชร วรรณกรรมชุดนี้แต่เดิมเป็นคัมภีร์โบราณจารด้วยตัวอักษรขอม มีความครบทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ เป็นสำนวนเก่าแก่คัดลอกกันสืบมา ต้นฉบับเดิมไม่ทราบว่ายู่ที่ใด แต่เป็นที่นิยมแพร่หลายอยู่ทั่วไปตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดเพชรบุรี เช่น วัดเกาะ วัดนาพรหม วัดอินจำปา วัดป่าแป้น วัดจันทราวาส และวัดเพชรพลี เป็นต้น พระครูพิศิษฐ์ศีลปาคมอดีตเจ้าอาวาสวัดเพชรพลีได้เคยกล่าวว่า เดิมมหาชาติฉบับเก่าเป็นของวัดพริบพรี(ชื่อเดิมของวัดเพชรพลี) ต่อมาถึงสมัยพระอธิการเสื่อใหญ่เป็นเจ้าอาวาสเกิดทะเลาะกับพระเสื่อเล็กผู้เป็นน้องชายอย่างรุนแรง พระเสื่อเล็กจึงได้ลอบเอาคัมภีร์หนีไปอยู่วัดเกตุ ภายหลังวัดเกตุร้างคัมภีร์มหาชาติก็ได้รับการคัดลอกต่อไวยังวัดต่าง ๆ สืบมา

นอกจากมหาชาติเมืองเพชร ซึ่งมีเนื้อความสำหรับเทศน์มหาชาติครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์แล้ว ยังมีวรรณกรรมมหาชาติในรูปแบบอื่น ๆ ปรากฏอยู่ในเมืองเพชรบุรีเป็นจำนวนมาก เช่น

๑. ร่ายยาวมหาชาติ กัณฑ์ทศพร วัดบันไดทอง พบ ๒ สำนวน
๒. มหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชก สำนวนขรัวอินสร่าง
๓. พระมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาพน สำนวนวัดศาลาเชื่อน ความต่างจากมหาชาติเมืองเพชร
๔. พระมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาพน สำนวนหมอปาน จารขึ้นเมื่อวันแรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๐ ปจอจัตวาศก (พ.ศ. ๒๓๔๕)
๕. มหาพนคำฉันท์ วัดเกาะ และวัดบางทะเล เป็นสำนวนเดียวกัน เป็นสำนวนครั้งต้นกรุงรัตนโกสินทร์
๖. มหาชาติกลอนสวด วัดศาลาเชื่อน กัณฑ์ชูชก และกัณฑ์กุมาร
๗. มัทรีคำฉันท์ วัดใหญ่สุวรรณาราม
๘. มหาราชกลอนสวด วัดเขากะจิว

เหตุที่พบวรรณกรรมมหาชาติเป็นจำนวนมาก เพราะเพชรบุรีเป็นเมืองที่มีธรรมเนียมนิยมในการฟังเทศน์มหาชาติ วัดต่าง ๆ มีการจัดเทศน์มหาชาติประจำทุกปี นอกจากจะมีการเทศน์มหาชาติในวัดแล้วตามหมู่บ้านต่าง ๆ ก็ยังนิยมจัดเทศน์มหาชาติ หรือที่เรียกว่าเทศน์คาถาพัน และในระดับครอบครัวก็ยังมีธรรมเนียมการจัดเทศน์คาถาพันในบ้าน ในฐานะบุคคล บุญของการเป็นเจ้าภาพจัดเทศน์คาถาพันเป็นหนึ่งในสามบุญที่ถือว่าได้กุศลแรง ได้แก่ บุญบวชลูก บุญทอดกฐิน และบุญเทศน์คาถาพัน

เมื่อมีค่านิยมในการฟังเทศน์มหาชาติ จึงมีพระสงฆ์หัดเทศน์มหาชาติกันมาก โดยมีอาจารย์ผู้ฝึกหัดทั้งพระสงฆ์และฆราวาส ตลอดจนมีการแต่งและคัดลอกมหาชาติสำนวนต่าง ๆ ออกไปอย่างแพร่หลาย

พบหลักฐานค่านิยมการจัดเทศน์มหาชาติในสมัยรัชกาลที่ ๑ ดังปรากฏในแผ่นไม้จารึกการสร้างอุโบสถวัดศาลาเชื่อน อ.บ้านลาด ว่า

“พุทธศักราชไทย ๒๓๕๔ พระวสา ปิวอก จัตวาศก ตามากบานขนอน ตามีศาลา
เขียน นายมีบานลหานนอย นายเพชรบานปากเหมือง ชวนกันใหญ่มีมหาชาติวัดศาลาเขียน

สามปีได้เงิน ๔ ชั่ง ๗ ตำลึง ๓ สลึง ๑ เพื่อส่งอุปถัมภ์เงินทองกันนั้น แล้วยังไม่ยกเอาทนาย
ผู้มีชื่อเสียงอันมากชวยเป็นเงิน ๒ ชั่ง ๑๓ ตำลึง แล้วเสดเป็นเงินเจดซึ่งสามสลึงเพื่อ

ส่วนในวรรณกรรมเรื่อง **เงรเภา** ซึ่งเป็นกลอนสวด พบที่วัดโคก ระบุนามพระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียง
ในสมัยที่แต่งวรรณกรรม ได้แก่ ขรัวสาเทศน์กัณฑ์ชูชก ขรัวมาวัดโคกเทศน์กัณฑ์มหาราช

นอกจากนี้ยังพบว่า **มหาชาติเมืองเพชร** มีอิทธิพลต่อการเขียนภาพพระปฐมมหาชาติของช่างเมืองเพชร
อีกด้วย

๒. เพชรบุรีมีวรรณกรรมนิราศเป็นจำนวนมาก

เพชรบุรีเป็นเมืองสำคัญมาแต่โบราณ จึงมีกวีเดินทางมายังเพชรบุรีอยู่เสมอ ท่านเหล่านี้ได้แต่งนิราศ
ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับเมืองเพชรบุรีไว้เป็นจำนวนมาก เช่น

๑. **นิราศเมืองเพชรบุรี** ของหม่อมภิมเสน สมัยอยุธยาตอนปลาย
๒. **นิราศนรินทร์** ของนายนรินทร์ธิเบศร์ (ผ่านเพชรบุรีไปตะนาวศรี)
๓. **นิราศเมืองเพชร** ของสุนทรภู่
๔. **นิราศเกาะจวน** ของพระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรุ่น ศรีเพ็ญ) ผ่านเพชรบุรีไปเกาะจวน
๕. **นิราศหาดเจ้าสำราญ** ของนายเพ็ญ ขวาลี ตามเสด็จรัชกาลที่ ๒ ไปหาดเจ้าสำราญ
๖. **นิราศชะอำ** ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงนิพนธ์เมื่อคราว
มาประทับที่สหคามชะอำ

นอกจากนิราศที่มีกวีจากที่ต่าง ๆ แต่งถึงเพชรบุรีแล้ว ยังมีนิราศอีกจำนวนหนึ่งซึ่งชาวเพชรบุรีได้แต่ง
เอาไว้ซึ่งเนื้อหามีทั้งกล่าวถึงการเดินทางในเมืองเพชรบุรี และการเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ เช่น

นิราศเขาลูกช้าง

ต้นฉบับของนางผจงจิตต์ จันท์เกตุ แห่งบ้านหัวสวน เป็นสมุดไทยพบต้นฉบับเมื่อ
พ.ศ. ๒๕๒๓ ผู้แต่งชื่อนายต่วน แต่งขึ้นในโอกาสที่เดินทางไปเตรียมการรับเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งเสด็จประพาส ณ เขาลูกช้าง ตำบลท่าไม้รวก อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ นิราศเขาลูกช้างมีความยาว ๘๙๐ คำกลอน เป็นนิราศที่ขึ้นต้นด้วยโคลงสี่สุภาพสองบท

นิราศเขาหลวง

ขุนรกรการแต่ง บรรยายการเดินทางจากบ้านศาลเจ้าเสือเมืองเพชรบุรี ผ่านจวนเก่า
วัดโพธาราม ท่าเกวียน ค่ายทหาร ดอนคาน ถ้ำแกลบ ไปยังเขาหลวง เพื่อนมัสการพระในถ้ำเขาหลวง
ในเทศกาลตรุษสงกรานต์ประจำปี จากข้อมูลในนิราศสันนิษฐานว่าแต่งขึ้นในช่วงประมาณปลายรัชกาลที่ ๕ ถึง
ต้นรัชกาลที่ ๖

นิราศบ้านแหลม

นายพิน พ่อค้าชาวบ้านแหลม เพชรบุรี แต่งในคราวเดินทางด้วยเรือเลียบชายฝั่งจากบ้านแหลมเพชรบุรีไปยังบางสะพาน

นิราศลังกา

ต้นฉบับของวัดท่าไชยศิริเป็นสมุดไทยขาว ผู้แต่งเป็นภิกษุวัดท่าไชยศิริ แต่งขึ้นในคราวเดินทางไปประเทศลังกาเพื่อนมัสการพระทันตธาตุพระเขี้ยวแก้ว และรอยพระพุทธรูปเขาสุมนภูฏอกเดินทางเมื่อวันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ โดยเรือใบสามเสาที่บรรทุกเกลือไปขายทางใต้

นิราศเขมร

ต้นฉบับเป็นของวัดโรงเข้ ไม่ทราบผู้แต่ง ขึ้นต้นด้วยโคลงกระทู้สอง บรรยายถึงสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยเฉพาะเหตุการณ์จลาจลในราชวงศ์เขมรใน พ.ศ. ๒๔๐๔ ครั้งนั้นรัชกาลที่ ๔ ผู้แต่งร่วมเดินทางตามนายไประงับเหตุการณ์ดังกล่าว

นิราศเหล่านี้มีคุณค่าด้านวรรณศิลป์ ความรู้ทางภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมท้องถิ่นและเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

๓. เพชรบุรีมีวรรณกรรมที่มีสำนวนต่างไปจากวรรณกรรมแบบฉบับเป็นจำนวนมาก

เพชรบุรีมีวรรณกรรมที่มีสำนวนต่างไปจากวรรณกรรมแบบฉบับเป็นจำนวนมาก สามารถใช้เป็นคูเทียบ-สอบทานในการศึกษาวรรณกรรมแบบฉบับ หรือวรรณกรรมเรื่องเดียวกันในท้องถิ่นอื่น ๆ ได้ เช่น

มหาชาติเมืองเพชร พบเป็นจำนวนมาก ได้แสดงข้อมูลไว้ในข้างต้นแล้ว

กฤษณาสอนน้องคำกลอน เนื้อความต่างจากกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ คือเป็นเรื่องพี่สาวสอนน้องเกี่ยวกับการครองเรือน แต่กฤษณาสอนน้องคำกลอนฉบับเพชรบุรี กล่าวถึงพี่สาวสอนน้องสาวที่ยังไม่มีสามี ให้ประพฤติตนอยู่ในกรอบของกุลสตรี คลุมถึงความเป็นอยู่ กิริยามารยาท การแต่งตัว การคบเพื่อน การเที่ยวเตร่ และการจะครองเรือน

สวัสดิรักษา ฉบับวัดลาด เนื้อความต่างจากสำนวนสุนทรภู่ และยังพบสวัสดิรักษาฉบับนายสุทิน บ้านระหานน้อยและฉบับบ้านดอนผิงแดดที่เป็นสำนวนเดียวกัน แต่ความต่างจากฉบับวัดลาด

ศุภมิตชาดก คำเรื่องเดิมรวมอยู่ในปัญญาสชาดก เป็นเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงแสดงวิบากกรรมที่ต้องชดใช้ในชาติต่าง ๆ และเป็นการยืนยันในธรรมะที่ว่า “การพลัดพรากจากสิ่งที่รักเป็นทุกข์”

ประดณธรรม ต้นฉบับได้จากวัดจันทราวาส เป็นฉบับที่คัดลอกขึ้นไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๒ มีส่วนคล้ายคลึงกับฉบับของพระอมราภิกษิต นอกจากนี้ยังพบที่วัดบางทะเลด้วย

พาลีสอนน้อง ต้นฉบับวัดมหาธาตุฯ และวัดในบางแก้ว อ.บ้านแหลม ตอนท้ายบอกว่าผู้แต่งคือพระมหายศ ข้าราชการกรมพระราชวังบวรฯ

แบบสอนอ่านเรื่องสวัสดิวัตร ต้นฉบับสมุดไทยพบที่วัดจันทราวาส วัดชีวีประเสริฐและวัดมหาธาตุฯ แต่ละวัดไม่สมบูรณ์ มีเนื้อหาเป็นข้อปฏิบัติต่อบุคคลต่าง ๆ และให้เป็นคนรู้บาปบุญคุณโทษ แต่งเป็นกลอนสุภาพ

ลิลิตอุณทิสวิชัย ฉบับของวัดบางทะเลและวัดหนองไม้เหลือง แต่งในราวสมัยต้นรัตนโกสินทร์ วรรณกรรมเป็นเครื่องเตือนสติไม่ให้ประมาท ให้ตั้งมั่นอยู่ในสัมมาปฏิบัติ หมั่นรักษาศีล พังกรรม จะนำตนไปสู่ แสงสว่าง

ปรมัตถ์คัมภีร์ ฉบับวัดโพธิ์กรุ ระบุนามผู้แต่งว่า มหาวชิรารัตนะ ภูมิติวชิรธานี แต่งจบในวัน วิสาขบูชา พ.ศ. ๒๓๘๗

ข้าผู้สังสัดในนิवास	ภูมิติวชิรธานีที่สุขา
ดำรงรสพจนารถพระศาสดา	ตจบุปาริสุทธิศีลสังวรทรง
ชื่อว่ามหาวชิรารัตนะ	แสดงพระอภิธรรมตามประสงค์
ประดิษฐ์พจน์มธุรสจำนงผจง	ยุรยงศุภสร้อยสุนทรธรรม

สุบินกลอนสวด ฉบับหลวงตาพุทธวัดโพธิ์กรุ ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี และสภวิทยาลัยครู เพชรบุรีร่วมจัดพิมพ์เผยแพร่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑

กลอนบทละครลักษณวงศ์ ฉบับวัดปลับปลาชัย

กลอนบทละครพระลอ ฉบับวัดอ้อ กล่าวว่าพระลอครองกรุงอยุธยา นายจีนเป็นผู้เขียน ใช้ประกอบการเล่นละครชาตรี

พระวรวงศ์กลอนสวด ฉบับวัดท่าไชยศิริ น่าจะเก่าไปถึงสมัยอยุธยา ต้นฉบับบางส่วนใช้อักษรไทย ย่อบันทึก และมีภาพประกอบ ๔ ภาพ ได้แก่ ประณามบท พระสุริยมาศกับพระวรวงศ์เดินป่า พระสุริยมาศ กับพระวรวงศ์ชนไก่ และโหรนพศุลทำนายฝันพระเจ้าสุทนต์ ภาพทั้งสี่นี้มีฝีมือการเขียนตามขนบศิลปะอยุธยา ตอนปลาย นอกจากนี้ยังพบต้นฉบับที่วัดโพธิ์พระนอก วัดโคก

พระรถนิราศ พบต้นฉบับที่วัดลาด วัดปากคลอง วัดจันทราวาส

ปฐมสมโพธิคำฉันท์ ฉบับวัดพระรูป ใช้อักษรไทยย่อบันทึก

มโหสถคำกลอน ฉบับวัดพระรูป วัดพระนอน วัดคงคาราม แต่ละฉบับต่างตอนกันออกไป

พระสี่เสาร์กลอนสวด ฉบับวัดหนองกาทอง ระบุปีแต่ง คือ พ.ศ. ๒๒๖๖

รูปแบบอันหลากหลายของการถ่ายทอดวรรณกรรมเมืองเพชร

๑. อ่านวรรณกรรมลายลักษณ์ให้ผู้อื่นซึ่งไม่รู้หนังสือฟัง

วรรณกรรมลายลักษณ์นั้นใช้สำหรับการอ่าน ผู้ที่จะสามารถอ่านวรรณกรรมลายลักษณ์ได้จึงต้องเป็นผู้รู้หนังสือ นอกจากนี้ผู้รู้ยังทำหน้าที่อ่านให้ผู้อื่นฟังด้วยดังปรากฏคำบอกเล่าเรื่องจากตั้งวงฟังการอ่านวรรณคดีตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในชนบท

๒. วรรณกรรมลายลักษณ์เป็นแบบฝึกอ่าน – เขียน

วัดเป็นสถานที่จัดการศึกษามาก่อนมีโรงเรียน การเรียนหนังสือสมัยโบราณไม่มีแบบเรียนเป็นการเฉพาะ แต่ละสำนักวัดจึงต้องคัดเลือกวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ มาใช้สำหรับเป็นแบบฝึกหัดอ่านเมื่อนักเรียนอ่านคล่องแล้ว มีหลักฐานคำบอกเล่าของพระสุเมธีวโรดมว่า ที่สำนักวัดเขากระฉิวใช้วรรณกรรมเรื่องพระสมุรโคดม

เป็นแบบหัดอ่านหนังสือไทย ส่วนหนังสือขอมนั้นครูเลิศ พ่วงพระเดช ระบุว่าใช้วรรณกรรมเรื่องพระมลัยเป็นแบบฝึกอ่าน

จากการสำรวจวรรณกรรมลายลักษณ์ตามสำนักวัดต่าง ๆ นั้น พบว่ากลอนสวดบางเรื่องมีผู้คัดลอกหลายลายมือในเล่มเดียวกัน และเป็นลายมือฝึกหัดเขียน เป็นไปได้ว่า การฝึกหัดเขียนในสมัยโบราณนั้น ใช้กลอนสวดเป็นแบบหัดเขียน

๓. เผยแพร่วรรณกรรมลายลักษณ์ผ่านพิธีกรรมทางศาสนา

ในสังคมที่ยังมีผู้รู้หนังสือน้อยการส่งผ่านวรรณกรรมทางศาสนาผ่านการเทศน์สวดเป็นเรื่องที่ได้รับความนิยม ในเมืองเพชรบุรีมีการเทศน์มหาชาติ เทศน์พระมลัย เทศน์พระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์ การเทศน์ชาดกบางเรื่อง เช่น พระยาฉันทันต์ พระสี่เส้า การสวดพระมลัย การสวดล้ากลอนสวดต่าง ๆ

๔. เผยแพร่วรรณกรรมลายลักษณ์ผ่านทางมหรสพ

มีมหรสพจำนวนมากที่เป็นที่นิยมในเมืองเพชรบุรี เช่น ละครชาตรี หนังตะลุง เพลงปรบไก่ ผู้แสดงมหรสพเหล่านี้ล้วนต้องใช้วรรณกรรมลายลักษณ์ในการประกอบการแสดง โต้โผลละคร นายหนังตะลุง และพ่อเพลง-แม่เพลงปรบไก่ ล้วนมีสมุดจดเนื้อหาวรรณกรรมสำหรับประกอบการแสดงทั้งสิ้น แต่การจดบันทึกวรรณกรรมเหล่านี้จัดไว้เฉพาะตอนที่ใช้นั้น ไม่ได้จดตลอดเรื่อง

๕. เผยแพร่วรรณกรรมลายลักษณ์ผ่านงานช่าง

ช่างเมืองเพชรจำนวนมากเป็นผู้รู้วรรณคดี เป็นผู้สนใจอ่านวรรณคดี แล้วนำมาใช้เป็นเนื้อหาในการสร้างสรรค์ผลงาน เช่น พระอาจารย์เป้า วัดพระทรง เขียนภาพพระปฐมมหาเวสสันดรชาดกกัณฑ์จุลพน โดยใส่รายละเอียดภาพสุนัขของพรานเจตบุตรตามเนื้อหาในมหาชาติเมืองเพชร ช่างบางคนยังสามารถแต่งคำประพันธ์ได้ เช่น ครูหวน ตาลวันนา ครูพิน อินฟ้าแสง เขียนภาพพุทธประวัติ และรามเกียรติ์ พร้อมทั้งเขียนโคลงประกอบภาพด้วย แสดงให้เห็นว่าช่างเหล่านี้รู้วรรณกรรม และนำไปต่อยอดสร้างสรรค์ผลงาน

บรรณานุกรม

- จำนงค์ เอ็มรีน. (๒๕๕๙). ๗๒ปี พระครูสุนทรทรวชิรคุณ. เพชรบุรี: เพชรภูมิการพิมพ์.
- ชาญพุมิ พัฒนพัชร.(๒๕๕๒). มหาชาติปริบท. เพชรบุรี: เพชรภูมิการพิมพ์.
- ณัฐวุฒิ คล้ายสุวรรณ. (๒๕๖๐). วรรณกรรมท้องถิ่นเมืองเพชร. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์ .
- นฤทธิ ศรีวรรณ .(๒๕๕๓). การศึกษาสมุทรไทย ประถม ก กา ฉบับพื้นบ้านเพชรบุรี. เพชรบุรี: สถาบันราชภัฏเพชรบุรี.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์.(๒๕๓๘). ปากไก่และใบเรือ: ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว.(๒๕๕๖). คำบอกเล่าของแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: สายธาร .
- ปรียัติธรรมธาดา,พระยา. (ม.ป.ป.).ตำนานเมืองเพชร. เพชรบุรี: เพชรบุรีการพิมพ์.
- บุญมี พิบูลย์สมบัติ. (๒๕๑๒). ของดีเมืองเพชร. มปท.
- พระญาติไทย. (๒๕๐๖). ไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ล้อม เฟ็งแก้ว. (๒๕๒๕). ภาษาและวรรณกรรม. ใน สมุดเพชรบุรี ๒๕๒๕. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- เสยย์ เกิดเจริญ. (๒๕๓๘). ภูมิปัญญาที่วัดศาลาเขื่อน. ใน งานผูกพัทธสีมาฝังลูกนิมิต วัดศาลาเขื่อน เพชรบุรี. เพชรบุรี: เพชรภูมิออฟเซทการพิมพ์.
- หอพระสมุดวชิรญาณ. (๒๕๕๓). พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ที่ระลึกในงานศพหม่อมเจ้าदनัยวรานุช ท.จ., กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย.

ภาค ๒

วรรณคดีห้องถิ่นปริวรรต

ศพผีคดีโลกย์ค่ากลอน ฉบับหอพระสมุทวชิรญาณ จังหวัดกรุงเทพมหานคร

อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล*

ภูมิหลังต้นฉบับ

ต้นฉบับเป็นสมุดไทย บันทึกด้วยภาษาไทย ของหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ต้นฉบับไม่ปรากฏนามผู้แต่ง ปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับการคัดลอกว่าทำวสันตสารนุกรม (เพิ่ม) ได้ต้นฉบับมาจากพระยาธรรมสารนิติให้ยืมมาคัดไว้ในหอพระสมุทวชิรญาณ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๖

ลักษณะคำประพันธ์

กลอนสุภาพ

เนื้อเรื่องย่อ

ศพผีคดีโลกย์ กล่าวถึงข้อปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการตาย ได้แก่

๑. เหตุที่ต้องโกนผม นุ่งขาวห่มขาวในพิธีเผาศพ เพราะให้รู้ว่าบ้านใดเป็นเจ้าภาพจัดงานเผาศพ ทั้งนี้เพราะการเผาศพ ส่งผลให้เกิดไฟไหม้บ้านผู้อื่นแล้วไม่สามารถหาผู้รับผิดชอบได้ ในอดีตจึงตรากฎให้บ้านที่เป็นผู้จัดงานศพต้องโกนผม นุ่งขาวห่มขาวเพื่อให้ทราบแน่ชัด และต้องชักฟืนออกจากเชิงตะกอน หากผู้จัดพิธีเดินทางกลับบ้าน เพื่อป้องกันไม่ให้ไฟลุกลาม

๒. เหตุที่ต้องมัดตราสังข์ และปักกิ่งไม้ที่ประตู การมัดตราสังข์ที่คอ มือ และเท้า เนื่องจากปวงชนมีบ่วง ๓ ประการ และการปักกิ่งไม้ก็เพื่อแสดงว่าเป็นประตูที่นำศพออกจากบ้าน คล้ายกับคติประตูป่า

๓. เหตุที่ต้องใส่เงินปากผี มีนิทานอธิบายเหตุว่าเนื่องจาก หญิงหนึ่งเคยใส่ทองบาทหนึ่งเข้าไปในปากศพสามีตามคำสัญญา เมื่อเผาศพแล้วทองเหลือเพียงสามสลึง เมื่อภักษัตริย์ให้เก็บทองคำจากประชาชน หญิงชราทูลภักษัตริย์ว่าเหตุที่ทองเหลือสามสลึงเพราะเอาเผาไปกับศพ ทำให้ภักษัตริย์โปรดให้ยกเลิกการเก็บทองคำจากประชาชน

๔. เหตุที่ต้องเบิกโลง เนื่องด้วยอดีตใช้โลงที่ทำจากไม้ท่อนเดียว จึงต้องมีการรมไฟเพื่อให้ไม้ขยายตัว

๕. เหตุที่ต้องซื้อที่ให้ผี เนื่องมาจากยายกลีเคยเป็นผู้รักษาป่าช้าและเรียกเก็บทรัพย์สินจากผู้มาเผา

๖. เหตุที่ต้องชดฝากเรือนอกสามขึ้นและตีหม้อน้ำสามใบ เพราะเป็นปริศนาธรรม การชักฝากออก ๓ ชีเทียบได้กับภูมิทั้ง ๓ ในไตรภูมิ คือ กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ ส่วนการตีหม้อน้ำ ๓ ใบ เทียบได้กับ ๓ ช่วงวัยที่ย่อมเปลี่ยนแปลงและดับสิ้นไป นับแต่ปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย

๗. เหตุที่ห้ามนำผีลอดชื่อบ้าน เพราะอาจเกิดอันตรายแก่ผู้ห้ามศพ

๘. เหตุที่ห้ามนำศพไปบนไธนา เพราะป้องกันการเหยียบข้าว

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และหัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง นามานุกรมวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

๙. เหตุที่ต้องเวียนศพรอบเชิงตะกอน ๓ รอบ เป็นปริศนาธรรมให้เข้าใจว่าชีวิตวนเวียนอยู่ใน ๓ ภพภูมิ คือเป็นชีวิตที่ยังอยู่ในสังสารวัฏ ไม่หลุดพ้น

๑๐. เหตุที่จำเป็นต้องนำรูปเทียนไปขมาศพ และผู้ตายจะรู้หรือโหลสิกรรมได้อย่างไร คำตอบคือ รูปเทียนเป็นเครื่องแสดงความเคารพสักการะ การขอขมาต่อหน้าศพ เพื่อไม่ให้มีเวรกรรมต่อกัน โดยมีพระภิกษุเป็นพยาน สืบเนื่องจากเรื่องที่พระเจ้าอชาตศัตรูได้ขอขมาต่อพระศพพระบิดาที่ได้ทำปิตุฆาต โดยมีพระพุทธรูปเป็นพยาน

๑๑. เหตุที่ไม่จุดได้ต่อ ๆ กัน เพราะป้องกันน้ำมันยางใต้ที่จะทำให้ไฟลวกมือได้

๑๒. เหตุที่ไม่ให้พายเรือพาศพทวนน้ำ เพราะคนพายจะพายไม่ไหว

๑๓. เหตุที่เผาศพต้องให้ศพนอนคว่ำหน้า เพื่อป้องกันภัยจากอวิชา

๑๔. เหตุที่ต้องผูกธูปแปดเมื่อเก็บกระดูก เพื่อให้พระภิกษุสงฆ์ปลงพระกรรมฐาน พิจารณาความตายที่เกิดขึ้นเป็นธรรมดา

๑๕. เหตุที่ห้ามนำศพข้ามด่าน เพราะมีการซ่อนศพที่ถูกฆาตกรรมขณะข้ามด่าน แต่ถูกจับได้

๑๖. เหตุที่ต้องหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก สืบเนื่องจากนิทานเรื่องพันดาตัดจุกลูกชายแต่ไม่บอกเชิญ พระอังคาร พระอังคารจึงสาปให้ศีรษะลูกชายหาย ต้องนำศีรษะศพข้างที่ตายทางทิศตะวันตกมาติดแทนศีรษะที่หายไป

๑๗. เหตุที่เชื่อถือกันว่าห้ามเผาศพในวันพระ และข้างแรมให้เผาศพดี ข้างขึ้นให้เผาศพเลวคู่ มีนิทานอธิบายเหตุว่า ชายหญิงคู่หนึ่งรักกันมาก ต่อมาฝ่ายหญิงเสียชีวิต และญาติได้เผาศพในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เมื่อฝ่ายชายทราบ จึงตามมาและกระโดดเข้ากองไฟตายเป็นสองศพ

๑๘. เหตุที่ต้องมีบันได ๓ ขั้น เพื่อให้เห็นการเวียนว่ายตายเกิดใน ๓ ภพ

๑๙. การนุ่งผ้าให้ศพ เพื่อให้เห็นและละกิเลสตัณหา อวิชาที่รัดรีงกายไว้

๒๐. การทำสามหาบในงานเก็บกระดูก เพื่อให้พิจารณาเห็นการเวียนว่ายใน ๓ ภพภูมิ

๒๑. การบวชน้ำไฟ เพื่อให้ญาติผู้ตายมีโอกาสได้รักษาศีล

๒๒. เหตุที่ต้องการโยนผ้าสามสามพับข้ามไฟ เป็นการให้ปุณฺชนพิจารณาเห็นว่าชีวิตนั้นยังไม่ข้ามพ้นไปจากไตรภูมิได้เพราะยังมีกิเลส

๒๓. เหตุที่ต้องอาบน้ำผี เพื่อเป็นการขอขมาศพโดยใช้สายน้ำเป็นสื่อ เป็นการช่วยล้างบาปกรรมที่มีต่อกันระหว่างคนเป็นกับคนตาย และช่วยทำให้ศพสะอาด ขจัดกลิ่นไม่พึงประสงค์

๒๔. เหตุที่สวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เพื่อให้คนเป็นรู้สึกสังเวชในชีวิตที่ยังเวียนว่ายตายเกิด

คุณค่าโดยสังเขป

๑. ทำให้เข้าใจมูลเหตุและความสำคัญของพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายในสังคมไทย

วรรณคดีเรื่อง **ศพผิดดีโลกย์** มีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ การให้ความรู้เรื่องเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมในการทำศพในแทบทุกขั้นตอน นับแต่การอาบน้ำแต่งตัวศพ พิธีกรรมการนำศพเข้าโลง การสวดพระอภิธรรม การเชิญศพ การเผาศพ ไปจนถึงการเก็บกระดูก สิ่งเหล่านี้ล้วนสามารถอธิบายได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล

กรณีอธิบายเหตุของขั้นตอนต่าง ๆ ในประเพณีเกี่ยวกับการตายถึง ๒๔ ขั้นตอน โดยใช้กลวิธีแบบปุจฉา - วิสัชนา คือการตั้งคำถามและแสดงคำตอบ เพื่อให้ผู้อ่านทราบว่ามีการตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพิธีทำศพและทราบคำตอบของปัญหานั้น ๆ ได้ทันที การตอบปัญหาต่าง ๆ มีประโยชน์ ๒ ประการ คือ

๑) ทำให้ผู้อ่านเข้าใจถึงมูลเหตุที่มาของขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การอธิบายมูลเหตุการโกนผม นุ่งขาวห่มขาว และมูลเหตุที่ไม่ให้นำศพลอดข้ามชื่อบ้าน เป็นต้น ซึ่งเป็นไปอย่างมีเหตุมีผล ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑) ถามว่าเขาไม่ให้ห้ามผีลอดชื่อ	เป็นไรฤจจะแจ้งแกลงไซ
๑) ตอบว่าเรือนชื่อตำเขาทำไว้	คนห้ามไปโดนชื่อหัวแตกลง
จึงห้ามไม่ให้ห้ามผีลอดชื่อ	เป็นความคือเช่นนี้อย่าไหลหลง

๒) ทำให้ผู้อ่านเข้าใจความสำคัญของขั้นตอนต่าง ๆ ความสำคัญที่พบมากที่สุดหลายขั้นตอน คือ การทำให้คนเป็นมองเห็นชีวิตในสังสารวัฏ ที่ยงวนเวียนใน ๓ ภพภูมิ เพื่อให้ปลงสังเวชและหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด นอกจากนี้บางขั้นตอนยังเป็นการเปิดโอกาสให้คนเป็นได้ละทิฐิ ให้อภัยทาน และแสดงความกตัญญู ความรักความผูกพันระหว่างคนเป็นกับคนตายด้วย

๒. ทำให้เห็นพลวัตของพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายในสังคมไทย

การอธิบายมูลเหตุและความสำคัญของขั้นตอนต่าง ๆ ในประเพณีเกี่ยวกับการศพในบางขั้นตอน ยังช่วยให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับขั้นตอนนั้น ๆ ซึ่งบางขั้นตอนมีการถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา โดยมีคติความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เช่น กรณีการนุ่งขาวในงานศพที่มีความเชื่อในภายหลังว่าเป็นการรักษา ศีล หรือความเชื่อจากการนุ่งขาวในงานศพตามวัฒนธรรมจีน และบางขั้นตอนมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปฏิบัติเพราะปัจจัยดั้งเดิมที่เอื้อให้เกิดขั้นตอนนั้นจะเปลี่ยนแปลงไป เช่น การเบิกโลงที่เดิมเป็นการรมไฟเพื่อการขยายไม้ท่อนให้สามารถบรรจุศพได้ เปลี่ยนเป็นการจุกเทียนเช่นวักแทนเพราะปัจจุบันเป็นโลงที่ได้จากการต่อไม้หลายแผ่นเข้าด้วยกัน เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑) จึงถามว่าเขาเบิกโลงนั้นไซรั	เนื้อความเปนไฉนอย่างไรนั้น
๑) ปราชญ์จึงได้ตอบผันแปรแต่เดิมนั้น	โลงทำกันแต่ก่อนทั้งท่อนไม้
เอามาขุดอุดหัวอุดท้ายมี	แล้วใส่ฝักโลงลงไม่ได้
จึงรมไฟเบิกถ่างให้กว้างไป	แต่ก่อนไซรัทำกันเช่นนั้นมา
แต่เดี๋ยวนี้ทำเล่นเปนสมมุติ	เอาเทียนจุกเส้นวักเห็นหนักหนา

๓. ช่วยบันทึกนิทานเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับประเพณีการทำศพ

การอธิบายมูลเหตุของบางขั้นตอน กรณีมีการยกนิทานและตำนานต่าง ๆ มาประกอบการอธิบายเพื่อให้เข้าใจที่มาของขั้นตอนนั้น ๆ โดยเป็นการยกนิทานที่เล่าสืบทอดต่อกันมา เช่น การเล่านิทานเรื่องยายกลีเฝ้าป่า

ซ้ำเพื่ออธิบายมูลเหตุการซื้อที่เมื่อมีการเผาศพ การเล่านิทานเรื่องพระเจ้าอชาตศัตรูเพื่ออธิบายการขอขมาศพ และการเล่านิทานเกี่ยวกับหญิงชายที่มีความรักต่อกันเพื่ออธิบายคติการห้ามเผาผีวันพระและข้อปฏิบัติในการเผาศพช่วงข้างขึ้นข้างแรม เป็นต้น การกล่าวถึงนิทานเหล่านี้นอกจากจะช่วยให้เข้าใจพิธีกรรมแล้วยังเป็นการบันทึกนิทานเหล่านี้ไม่ให้สูญหายไปด้วย

๔. สะท้อนคติความเชื่อ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมไทย

การเล่ามูลเหตุและความสำคัญของประเพณีเกี่ยวกับการตายสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อในสังคมไทย เช่น คติความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ความเชื่อเรื่องกรรม นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นความหลากหลายทางวัฒนธรรมในสังคมไทย เช่น การกล่าวถึงมูลเหตุของการนุ่งขาวห่มขาวที่คนในยุคที่มีการแต่งวรรณคดีนั้น เชื่อว่าเกี่ยวเนื่องกับการแต่งกายสีขาวในงานศพตามวัฒนธรรมจีน และการเล่าตำนานลูกหัวหายที่ต้องนำหัวข้างมาต่อใหม่เพื่ออธิบายการหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก คล้ายคลึงกับตำนานพระพิฆเนศในศาสนาฮินดู ที่มีเศียรเป็นช้างเนื่องมาจากเศียรเดิมขาดหายไป เป็นต้น

วรรณคดีเรื่อง**ศพผีคดีโลกย์**นี้นับว่ามีประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาประเพณีเกี่ยวกับการตายของคนไทย ถือเป็นข้อมูลทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่ช่วยให้เข้าใจภูมิปัญญาของบรรพชนไทย และทำให้เห็นความสำคัญของประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายที่เป็นกุศโลบายให้เกิดประโยชน์ต่อคนเป็น

บรรณานุกรม

อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล. (๒๕๕๐). “เรื่องศพผีคดีโลกย์”. ใน อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล. *อัฐยายซื้อขนมยาย*. พิมพ์แจกในงานบำเพ็ญกุศลสวดมวาร คุณยายสลิด เกษโกวิท ๑๒ สิงหาคม ๒๕๕๐ ณ วัดท่าพริก ต.ท่าพริก อ.เมืองตราด จ.ตราด.

บทปริวรรต ศพผีคดีโลกย์คำกลอน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ จังหวัดกรุงเทพมหานคร

คำโบราณสมัยเก่าท่านแจ้งภิปราย
 เปนข้อความเรื่องศพผีคดีโลกย์
 ควรจะรู้ดูจำข้อสำคัญ

ทำไมต้องนุ่ฆาตโกนผม
 ๑ จึงตอบว่าครั้งว่างพระศาสดา
 ครั้นตายฝ่ายคนที่จนยาก
 ฝ่ายคนมีปัญญาคิดปราณี
 ครั้นใส่ไฟแล้วก็พากันมาบ้าน
 ลามไหม้เรือนผู้อื่นขึ้นเปนจุน
 จึงตั้งบทกวีไว้ใครเผาผี
 แล้วถ้าจะกลับให้ดับไฟ
 จึงทำมาต่อกันทุกวันนี้
 บ้างนับว่าถือศีลจินตนา
 ๑ จึงถามว่าซากผีที่ตราสัง
 เมื่อถึงวันคำรบเอาศพไป
 ๑ จึงตอบว่าปุถุชนมีบ่วงสาม
 คือบ่วงหนึ่งผูกคอตายตรึงตรา
 อีกบ่วงทรัพย์นั้นหนอผูกข้อมือ
 บ่วงเมียผูกข้อเท้าโดยคดี
 ที่เอากิ่งไม้หักปักประตู่
 เปนประตูผีออกบอกคะเน
 เมื่อผีออกจากบ้านเข้าลานซัด
 มิให้เข้าเฝ้าอยู่ทำตุตัน
 ๑ จึงถามว่าผีตายเงินใส่ปาก
 ๑ จึงตอบว่ามีนิทานนั้นนานมา
 มาจนแก่มีทองอยู่บาทหนึ่ง
 แม้นผู้ใดม้วยก่อนไปก่อนกัน
 ครั้นอยู่มาสามีวายชีวิต
 แล้วชักศพผู้เอาไปเผาไฟ

๑ ขอแสดงแจ้งบทกำหนดหมาย
 ให้หญิงชายดูรู้กัน
 แต่โลกตั้งหล้าสุธาสวรรค์
 ลูกหลานเหลนลือนั้นเมื่อจะถามให้ชี้แจง
 ๑ เหมือนที่คนตายวายชีวา
 ด้วยปรารมภ์อย่างไรโฉนหนา
 วัตวาอาไศรยนั้นไม่มี
 ก็เอาซากศพไปทิ้งในไพรสี
 เอาซากผีช่วยเผาให้เอาบุญ
 อยู่ภายหลังอาการเกิดวายุุ่น
 มาฟุ้งขุนศาลก็ไม่ได้ต้นไฟ
 ให้โกนศีรษะลงสิ้นสงไสย
 ชักฟืนลามออกเสียให้อัคคีชา
 อันข้อที่นุ่งขาวนั้นเล่าหนา
 บ้างถือมาตามอย่างข้างจีนไป
 ผูกคอรั้งมือเท้าเล่าโฉน
 ต้องปักด้วยกิ่งไม้ทวารา
 กำหนดตามอย่างมีเช่นนี้หนา
 ด้วยบทว่าบุตตกันเถมี
 ด้วยบทคือธนะหัตถ์นี้
 ด้วยบทมีว่าภริยาปาเท
 คือให้รู้สำคัญทำหันเห
 คือตามเล่าห์ประตู่ปาที่ว่ากัน
 เพื่อกำจัดผีกล้าที่อาสัจ
 เพราะเช่นนั้นถือเปนตำรา
 ให้กับซากศพไปทำไมหนา
 มีสองราฝัวเมียอยู่ด้วยกัน
 ฝัวเมียจึงสั่งกันว่าถ้าอาสัจ
 เอาทองนั้นใส่ปากซากศพไป
 ฝ่ายเมียนั้นเอาทองใส่ปากให้
 ทองขาดไปเหลือสามสลึงมี

กระษัตริย์หนึ่งพึงให้ใจละโมบ
จึงให้เก็บเอาทองชาวธานี
ฝ่ายยายที่ผิวตายได้ทองขาด
ให้รัศเร้งเคร่งเอาเถ้าชรา
ก็มีทองเต็มบาทหาขาดไม่
ผิวก็เอาทองไปหาได้มี
ยังเหลือทองสามสลึงซึ่งอยู่คง
เปนที่พึงสัตว์ผู้ยากลำบากใจ
จักรพงศ์ทรงพึงให้สังเวช
ก็ให้เลิกเอาทองชาวภารา
จึงได้ทำตามแบบฉบับไว้
ไว้ให้พิจารณาไปตามมี
๑ จึงถามว่าเขาเบิกโลงนั้นไซ้ไร
๑ ปราชญ์จึงได้ตอบผันแปรแต่เดิมนั้น
เอามาขุดอุดหัวอุดท้ายมี
จึงรมไฟเบิกถ่างให้กว้างไป
แต่เดี๋ยวนี้อ่าเล่นเปนสมมุติ
๑ แล้วมีผู้ถามต่อข้ออีกจจา
๑ ตอบว่าเขาใส่ไว้เมื่อใกล้ตาย
ว่ายังมีพระสงฆ์องค์หนึ่งไซ้ไร
เมื่อใกล้ตายหลับตาเฝ้ามาเห็น
ก็บอกพระลูกช่วยด้วยเต็มที
จึงเอารูปเทียนใส่ไว้ในหัตถ์
จงตั้งจิตรแลดูเครื่องบูชา
นายพรานก็เลงแลดูรูปเทียน
ครั้นสิ้นชีพโดยกุศลพาทนไป
ด้วยฉะนั้นจึงทำตามกันมา
๑ ถามว่าเขาเผาผีมีประมาณ
ความนั้นเปนอย่างไรไฉนฤ
เปนนิทานชักนำในคัมภีร์
เปนคนเฝ้าป่าข้าราชการที่
ถ้าไม่ให้ไล่ขับให้กลับมา
แต่เดี๋ยวนี้นายกะเสวะพากกรุณามีได้ว่า

ด้วยความโลภอยากได้ลาภชาวกรุงศรี
กำหนดมีบาทถ้วนจำนวนมา
ไม่ถึงบาทพระองค์ทรงโทษา
ยายจึงว่าเดิมเล่าข้าพระพุทธเจ้านี้
แต่ได้ใส่ปากผิวเมื่อเปนผี
ครั้นเผาจึงทองบาทก็ขาดไป
ขอพระองค์เมตตาอัชฌาไศรย
หาไม่ครบครันดังบัญชา
คิดสมเพทในพระไทยเปนหนักหนา
ผู้เมธาจึงเห็นเหตุเช่นนี้
เอาเงินใส่ในปากให้ซากผี
จนเดี๋ยวนี้อ่ามาชั่วทุกวัน
เนื้อความเป็นไฉนอย่างไรนั้น
โลงทำกันแต่ก่อนทั้งท่อนไม้
แล้วใส่ผีคืบโลงลงไม่ได้
แต่ก่อนไซ้ไรทำกันเช่นนั้นมา
เอาเทียนจุดเส้นวักเห็นหนักหนา
ใส่รูปเทียนหัดถาผีทำไม
ด้วยนิยายมีแจ้งแกลงไซ้
โยมนั้นได้ฆ่าสัตว์ไว้มากมี
ล้วนแต่เช่นสารพัดหมู่อสัตว์สี่
พระภิกขุรู้ว่ามีกรรมบิดา
แล้วแจ้งอรธบอกโยมให้อุส่าห์
ได้วันทาพระรัตนไตรย
จำนงเนียรไม่เสื่อมความเลื่อมใส
บังเกิดในดาวดิ่งถึงนิพพาน
เพราะเห็นว่าหมายมั่นเปนแก่นสาร
ชื่อที่ทานยายกลาตากลี
ปราชญ์จึงตอบเรื่องเล่าตามเผาผี
มีแต่นางกลีแต่เดิมมา
ใครเอาผีมาเผาเอามูลค่า
เช่นนั้นหนาเผาผีชื่อที่กัน
ไม่ต้องซื้อต้องหาผู้ไฉนนั้น

ด้วยยายกลีไม่มีแล้วทุกวัน
 ๑ ทำไมเมื่อเอาผีจากที่บ้าน
 ดีหม้อน้ำสามใบทำไมมี
 ๑ ผู้ตอบตอบว่าเปนปฤษณารธรรม
 หนึ่งคือถือน้ำปฐุมไวย
 หนึ่งปัจฉิมไวยให้เห็นชัด
 อันเกิดแก่ไข้ตายวายชีวา
 ที่ชักฟากสามซี้มีปรารภ
 คือกามภพรูปภพหนึ่งพึงมี
 ๑ ถามว่าเขาไม่ให้ห้ามผีลอดชื่อ
 ๑ ตอบว่าเรือนชื่อตำเขาทำไว้
 จึงห้ามไม่ให้ห้ามผีลอดชื่อ
 ๑ ผู้ถามข้อต่อคำดังจำนง
 ๑ ตอบว่าห้ามผีเลียเข้าไปเหยียบเข้า
 บ้างถือห้ามผีไปเข้าไร่นา
 ๑ มีผู้ถามความต่อข้อคดี
 เวียนเชิงตะกอนสามรอบชอบอย่างไร
 ๑ ผู้ตอบแถลงแจ้งว่าบรรดาชน
 ย่อมเกิดแก่ไข้ตายถึงวายปราณ
 ๑ ถามว่ารูปเทียนจำเนียรโชน
 ๑ ผู้ตอบตอบว่าสังเกตเหตุทั้งนี้
 ด้วยคนเป็นคนตายเมื่อภายหลัง
 ๑ มีผู้ถามความขำที่สำคัญ
 ๑ ตอบว่าได้แต่ให้มีพยานอยู่
 เปนภิกษุสามเณรคงเห็นไว้
 เหมือนพระยาชาติศัตรูภูวนาถ
 ไปขอสมมาต่อพระพุทธรองค์
 ๑ ผู้ถามว่าเผาผีที่ว่าไว้
 จะเปนด้วยเหตุใดไฉนนาย
 ๑ ตอบว่าคำโลกฤถือนั้นว่า
 คนนั้นจุดคนนี้ต่อจ้อล่อกัน
 เพราะเหตุนั้นมีเท่านี้หนอ
 ๑ มีผู้ถามความมาขอหาภ

ผู้รำพรรณถามต่อข้อคดี
 ต้องชักฟากเรือนชานเลียสามซี้
 ความข้อนี้ว่ากันเปนฉันใด
 ดีหม้อน้ำทั้งสามตามนิไสย
 หนึ่งนั้นไซ้รั้มฉนิมไวยมา
 ด้วยว่าสัตว์เกิดมาอย่าอมสังขาร
 ในไวยาทังสามว่าโดยคดี
 อาไศรยภพทั้งสามตามวิถี
 อรูปภพหนึ่งนี่ย่อมเปนไป
 เปนไรฤจงแจ้งแถลงไข
 คนهامไปโดนชื่อหัวแตกลง
 เปนความคือเช่นนี้อย่าไหลหลง
 โฉนจงห้ามผีข้ามสวนนา
 นี้และเขาจึงห้ามเนื้อความว่า
 เกิดชั่วข้าสารพัดวิบัติไป
 เขาห้ามผีเวียนวงน่าสงไสย
 จงบอกให้รู้แจ้งแสดงการ
 ย่อมเวียนวนให้พะวงในสงสาร
 ในสถานภพสามอยู่ตามมี
 เขาจึงได้ต้องเอาไปเผาผี
 เพราะเปนที่เขาบูชาสมากัน
 ได้ปลดปลั่งวาจาจิตรให้ผิดผัน
 คนตายนั้นขอสมมาได้ฤไร
 ได้เปนผู้กำจัดปิดไทย
 โทษหนักไซ้รพอบาบรรเทาลง
 พิษ่าฆาฏปิตุเรศเปนผุยผง
 ก็ปลดปลงความร้อนได้ผ่อนคลาย
 ไม่จุดไฟต่อติดกันดั่งมันหมาย
 อธิบายให้แจ้งแห่งสำคัญ
 ได้ตัดมาจุดไฟไว้สั้นสั้น
 จนน้ำมันยางไหลไฟไหม้มือ
 จึงห้ามต่อไฟในมือถือ
 อย่างไม่ให้ไฟไหม้ทวนน้ำไป

๑ ตอบว่าผู้พายเรือขึ้นเหลื่ออ่อน
จึงไม่ทวนคงคาให้คลาไคล
๑ ผู้ถามว่าผีทำไมไม่หงายเผา
๑ ผู้ตอบผันแปรแก้ความตามคติ
ปฤชณเมื่อทำลายวายสังขาร
เหมือนหนึ่งคนนอนคว่ำทำเช่นนั้น
๑ ถามว่าเผาผีแล้วเมื่อจะเก็บกระดูก
เป็นรูปคนเปลี่ยนท่าหันมาไป
๑ ตอบว่าทำรูปไว้ให้พระสงฆ์
ด้วยพุทธองค์ทรงให้เป็นเปนประธาน
ดูศิรัชะลงไปให้ถึงเท้า
ศิรัชะไปตะวันตกยกกิจจา
ว่าอนิจจาวัตตสังขารา
ศิรัชะกลับไปตะวันออกนี้
อจิริงวัตตยังกาโย
ว่าด้วยความกำเนิดเกิดและตาย
ที่เขาทำสามหาบจงทราบ
๑ ผู้สงสัยในข้อถามต่อความ
๑ ผู้ตอบว่าเดินมาเข่าก้น
จึงห้ามผีข้ามด่านเช่นนั้นไซรั
เขาเผาผีวางผีและที่ยก
๑ ผู้ตอบตอบว่านี่ฤทธิกันมา
มิได้บอกพระอังคารท่านจึงโกรธ
ได้หัวช้างมาติดสนิทกาย
๑ ผู้ถามว่าแรมเขาให้เผาชี
เปนโฉนช่วยแจ้งแสดงการ
ทั้งสองลูกเศรษฐีมีสมบัติ
แต่ปฤญาณการรักสามัคคี
ครั้นอยู่มานารีสิ้นชีวาตม์
แล้วเอาศพนางเยาว์มาเผาพลัน
แล้วพากันกลับหลังยังเคหา
ได้รู้เหตุโฉมยงปลงชีวี
จึงว่าเผาผีกันเมื่อวันพระ

จะพายคอนฤกษ์หนักไม่ยกไหว
เพราะวิไลยสามัญเช่นนั้น
คว่าหน้าเอาลงไว้ไฉนนี่
ว่าวิธีปฤชณาเข่าก้น
ด้วยอวิชาครอบงำทำผวนผัน
มีโยยันต์มาไม่เห็นเปนกระไร
โยต้องผูกรูปแปรแนวโฉน
เปนฉันใดเช่นนี้วิธีการ
จะได้ปลงในธรรมกรรมฐาน
ให้ภิกษุดูประมาณเท่าขึ้นมา
ข้อที่เขาทำกิจปฤชณา
พิจารณาความม้วยด้วยอรรถมี
อันกายาเนาเหม็นล้นนเปนผี
ความก็มี ความซัดอธบาย
พระพุทโธมีบทกำหนดหมาย
ย่อมเวียนว่ายวนอยู่เปนคู่ตาม
ให้พิจารณาเห็นจบในภพสาม
ผีเขาห้ามข้ามด่านเปนฉันใด
เอาผีนั้นซ่อนลับด่านจับได้
ผู้ถามไปอีกต่อข้อสงกา
เอาหัวไปตะวันตกอย่างไรหนา
แต่พันตาดัดจุกลูกชาย
บันดาลโทษมีดลงนะศิรัชะหาย
เพราะนอนตายตะวันตกยกมาพาน
ข้างขึ้นนี้เผาผู้บรรหาร
จึงตอบว่านิทานนั้นยังมี
ฟังแรกรักมิได้ชมประสมศรี
สัญญาามีเปนตายตายด้วยกัน
เหล่าวงศ์ญาติต่างวิโยคเฝ้าโศกศัลย์
แต่ในวันสิบห้าค่ำกำหนดมี
ข้างฝ่ายว่าบริสุทธิ์บุตรเศรษฐี
ก็รีบรีมาเข้ากองไฟตายด้วยกัน
มักเกะกะเช่นนี้ไม่ตีหลาย

กลับกันมาเกลี้ยกลบเผาศพชาย
 ว่าข้างขึ้นเผาผีที่หนึ่งเล่า
 คำโลกจึงสำเหนียกเรียกกันไป
 ข้างขึ้นให้เผาคุโดยผู้กล่าว
 กะโตสามคั่นมีใส่ผีมา
 ปุถุชนเวียนวนเหมือนกันหอย
 ผ่ามุ่งผีหน้าหลังเป็นกังวน
 อวิชาปิดข้างนำมาข้างหลัง
 ทำสามหาบให้ผู้ข้างที่วางวาย
 บวชนาไฟให้อุทิศจิตรเป็นต้น
 ที่โยนผ้าสามพับข้ามอัคคี
 ปุถุชนยังไม่ข้ามจากสามภพ
 ที่ผีตายไว้กราบอาบน้ำนั้น
 ให้ล้างบาปกรรมโดยกำหนด
 ที่พระสงฆ์สวดเสร็จเจ็ดคัมภีร์
 ๑ ก็สิ้นเรื่องศพผีคดีโลกย์

เปนสองรายสองศพปรารภไป
 ข้างแรมเผาอีกที่หาดีไม่
 ข้างแรมให้เผาขี้เช่นนี้มา
 เปนเรื่องราวโลกมีเช่นนี้หนา
 ในปัญหาภพสามตามยุบล
 มักลวงลอยเกิดโภยให้สับสน
 ด้วยให้ยลสัตตภูริที่กิดตาย
 ตัณหาเหนียวเกี่ยวรั้งยังไม่หาย
 ได้เวียนววยภพสามอยู่ตามมี
 ให้ญาติตมถือศีลชินศรี
 ให้เปนที่พิจารณากัน
 ดั่งปรารภด้วยจิตรคิดกระคล้อย
 คือสมาทอกันด้วยวารี
 ทั้งใสสดกลืนสางที่ร่างผี
 ให้คนเบนฟังเบนที่สังเวชใจ ฯ
 เปนประโยชน์กลอนอ่านฟังง่ายง่าย

เรื่องศพผีคดีโลกย์นี้ จะเท็จจริงฉันใดพูดด้วยไม่ได้ ถ้าจริงก็ควรฟังเป็นหลักฐาน ถ้าเท็จก็ดูจฟังท่านสมัย
 เก่าเล่านิทาน เทอญ ฯ

หนังสือคัดค้านคำพิพากษาของศาลฎีกา

ชนมณีภา มีทรัพย์

อังคณา สุขเยี่ยม

ภูมิหลังต้นฉบับ

เอกสารประเภทสมุดไทยขาว ยังไม่มีเลขทะเบียนบัญชี มีขนาดความกว้าง ๑๑.๕ เซนติเมตร ความยาว ๓๕.๘ เซนติเมตร ตัวอักษรที่ใช้เขียนเป็นเส้นหมึกดำ อักษรไทย ภาษาไทย หน้าต้นเขียนหน้ากระดาษละ ๕ บรรทัด หน้าปลาย เขียนหน้ากระดาษละ ๖ บรรทัด มีจำนวนทั้งสิ้น ๑๐๔ หน้า ต้นฉบับไม่สมบูรณ์ เนื่องจากหน้าต้นและหน้าปลายบางส่วนขาดหายไป ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดป่าโมกข์ จ.พิจิตร อ.เมือง จ.พิจิตร

จากการศึกษา พบว่าหนังสือคัดค้านคำพิพากษาของศาลฎีกา เป็นสำนวนเดียวกับฉบับราชบุรี จะมีความต่างอยู่บ้างบางถ้อยคำ ซึ่งน่าจะเป็นผลมาจากการคัดลอกต้นฉบับสืบทอดกันมา สำหรับฉบับราชบุรีนั้นเดิมเป็นสมบัติของนางบัวเฮียะ เกตุวิจิตร พบที่ ต.ดำเนินสะดวก อ.ดำเนินสะดวก จ.ราชบุรี อุบล เทศทอง ได้ศึกษาและให้ข้อสันนิษฐานว่านิทานคำพิพากษาเรื่อง หนังสือคัดค้านคำพิพากษาของศาลฎีกา เป็นวรรณคดีที่ได้รับการบันทึกไว้ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๕๐ - พ.ศ. ๒๔๕๐ โดยได้รับเค้าโครงจากชาตคนอกนิบาตที่ไม่ปรากฏในปัญญาสาตก เรื่อง วัฒนพราหมณ์ อันเป็นที่นิยมในล้านนา

ลักษณะคำประพันธ์

ร้อยกรองประเภทกลอนสวด ประกอบด้วยกาพย์ยานี ๑๑ กาพย์ฉบัง ๑๖ และกาพย์สุรางคนางค์ ๒๘ สลับกันไป

เนื้อเรื่องย่อ

ท้าวอาทิตย์ครองเมืองไพโรจิต มีมเหสีชื่อนางแก้วสัจจา มีสนมมากมายแต่ไม่มีโอรส ท้าวอาทิตย์กับนางแก้วสัจจาและนางสนมจึงไปบวงสรวงขอโอรสแต่ก็ไม่มีใครได้โอรส ต่อมานางแก้วสัจจาฝันว่าพระอินทร์เอาดวงแก้วมาส่งให้นาง นางชมดวงแก้วอยู่ได้ไม่นานก็หลุดลอยไปที่อื่นแล้วได้ลอยกลับมาหานางอีกครั้งพร้อมกับดอกไม้และดวงดาว พอรุ่งเช้านางแก้วสัจจาก็เข้าเฝ้ากราบทูลท้าวอาทิตย์ โหรทำนายว่าจะได้โอรสแต่ต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองและจะกลับพร้อมกับชายาและโอรส ต่อมานางแก้วสัจจาตั้งครรภ์และประสูติโอรสชื่อว่า สุวรรณทกุมาร

เมื่อสุวรรณทกุมารอายุได้ ๑๖ ปี ท้าวอาทิตย์จะให้ครองเมือง มีกษัตริย์เมืองต่าง ๆ ส่งพระราชธิดามาให้สุวรรณทกุมารเลือก แต่พระกุมารไม่พอใจ นายช่างสร้างหนังสือซึ่งเป็นยานเหาะมาถวายท้าวอาทิตย์ สุวรรณทกุมารเห็นจึงทูลขอหนังสือเพื่อนั่งไปศึกษาความรู้ แล้วเดินทางไปจนถึงเมืองอุดร

เมืองอุดรมีกษัตริย์ชื่อท้าวเบญจจา มีพระราชธิดาชื่อนางปทุมเกสร มีปุโรหิตชื่อวัฒนพราหมณ์ สุวรรณทกุมารสนพระทัยในความรู้ของวัฒนพราหมณ์จึงไปฝากตัวเป็นศิษย์ เมื่อเรียนจบแล้ววัฒนพราหมณ์นำสุวรรณทกุมารเข้าไปถวายท้าวเบญจจา สุวรรณทกุมารก็ได้เจอกับนางปทุมเกสรทั้งสองแอบรักใคร่กันจนในที่สุด

นางปทุมเกสรตั้งครรรค์ ท้าวเบญจาสงสัยจึงทำอุบายและจับได้ว่าสุวรรณทกุมารลักลอบเข้าหานางปทุมเกสร จึงสั่งให้เพชรฆาตไปประหารสุวรรณทกุมาร สุวรรณทกุมารออกอุบายกับเพชรฆาตว่าหงส์ยืนต้อยบนต้นไม้ ถ้าอยากได้ให้ไปเอา เพชรฆาตขึ้นไปเอาแต่เอาไม่ได้ สุวรรณทกุมารก็เลยขึ้นไปเอาหงส์ยืนต้อย เมื่อได้หงส์ยืนต้อยแล้ว จึงมาบิวนรอบเมืองอุดร แล้วเอาหงส์ยืนต้อยมารับนางปทุมเกสรแล้วมุ่งหน้ากลับเมืองเมืองไพรจิต

ระหว่างนั้นนางปทุมเกสรเจ็บท้องคลอดก็จึงนำหงส์ยืนต้อยมาจอดกลางป่า เมื่อคลอดแล้วต้องการฝังไฟ สุวรรณทกุมารก็จึงไปหาหินมาให้ฝังไฟ ขณะที่เดินทางกลับไปหานางปทุมเกสรไฟได้ไหม้หงส์ยืนต้อย หงส์ยืนต้อยและ สุวรรณทกุมารตกลงไปในทะเล สุวรรณทกุมารว่ายน้ำอยู่หลายวันจึงมีเรือสำเภามาช่วยนางปทุมเกสร รอสุวรรณทกุมารอยู่ ๗ วัน ที่ได้ต้นกฤษณา เมื่อไม่เห็นกลับมาเกิดเป็นห่วงจึงออกไปตามหาโดยทิ้งลูกไว้ต้น กฤษณา ระหว่างนั้นท้าวพรหมทัต เมืองพาราณสี เสด็จประพาสป่ามาพบกุมารน้อยจึงเก็บไปเลี้ยงตั้งชื่อว่า พระโอรสกฤษณา นางปทุมเกสรกลับมาไม่พบลูกเห็นแต่รอยเท้าคน จึงเดินตามรอยเท้าไปเจอตาข่าย นางได้ ไปอาศัยอยู่กับตายาย ช่วยรื้อยพวงมาลัยมาถวายท้าวพรหมทัต

เมื่อโอรสกฤษณาเจริญชันษาท้าวพรหมทัตให้เลือกคู่ ในที่สุดโอรสกฤษณาก็มาเลือกนางปทุมเกสร ซึ่งเป็นแม่ของตัวเอง เมื่อโอรสกฤษณาจะเข้าหานางปทุมเกสร หมา แมว แพะ ร้องว่าลูกมันจะไปเอาแม่ โอรส กฤษณาเอะใจจึงได้ซักถามและรู้ว่าเป็นแม่ลูกกันมากที่สุด แต่ไม่บอกใครเพื่อไม่ให้ท้าวพรหมทัตพ่อเลี้ยงตัวเองรู้ ว่านางปทุมเกสรเป็นแม่ของตน

เนื้อความในหงส์ยืนต้อย ฉบับวัดป่าอัมพวัน สันฉบับแต่เพียงเท่านี้

เนื้อความต่อไปตามท้องเรื่องมีว่า

นายสำเภาเห็นหงส์ยืนต้อยถูกไฟไหม้อยู่กลางทะเล พ่อค้าจึงนำไปถวายท้าวพรหมทัตพร้อมกับของ บรรณาการอื่น ๆ นางปทุมเกสรพบหงส์ยืนต้อยก็จำได้ จึงให้พระโอรสกฤษณาสร้างศาลาที่พักมีข้าวปลาอาหารไว้ ให้ทานแก่คนเดินทาง และวาดภาพเรื่องราวของสุวรรณทกุมาร นางปทุมเกสร และโอรสกฤษณาตั้งแต่ต้นจนจบ ไว้ในศาลาให้คนที่มาพักอาศัยได้ทราบเรื่องราว

สำเภาลำที่ได้ช่วยสุวรรณทกุมารไว้ได้มาค้าขายที่เมืองพาราณสี สุวรรณทกุมารขึ้นจากเรือ มาตามหา พระชยาและโอรส เมื่อเดินทางมาพักที่ศาลาจึงได้ทราบเรื่องราวทั้งหมดจากภาพเขียนจึงได้ร้องให้อยู่บนศาลา คนเฝ้าศาลาเห็นจึงนำตัวไปถวายพระโอรส สุวรรณทกุมารจึงได้พบกับชยาและโอรส ทั้งสามพระองค์ปรึกษา กันว่าจะกลับเมืองไพรจิต จึงเขียนหนังสือเล่าความจริงให้ท้าวพรหมทัตทราบและสัญญาว่าจะกลับมาเฝ้าท้าว พรหมทัตอีก

เมื่อกลับถึงเมืองไพรจิตท้าวอาทิตย์กับนางแก้วสัจจาจัดให้มีพิธีรับขวัญสุวรรณทกุมาร นางปทุมเกสร และโอรสกฤษณา ให้สุวรรณทกุมารกับนางปทุมเกสรครองเมือง ต่อมานางปทุมเกสรมีโอรสอีกองค์หนึ่งชื่อว่า ปทุมทุมาร

ต่อมาท้าวอาทิตย์และนางแก้วสัจจาสวรรคต เมื่อถวายพระเพลิงแล้ว พระโอรสกฤษณาก็ทูลลาไปเฝ้า ท้าวพรหมทัต ท้าวพรหมทัตจึงให้ครองเมืองพาราณสีและให้อภิเษกสมรสกับพระราชนัดดาของพระองค์ ต่อมา ท้าวพรหมทัตกับนางสุมนทาก็สวรรคต

ฝ่ายเมืองอุดรเมื่อท้าวเบญจาสวรรคตก็ไม่มีผู้ใดครองเมือง สุวรรณทกุมารจึงให้ปทุมกุมารไปครองเมือง
อุดร สุวรรณทกุมารกับนางปทุมเกสรครองเมืองไพโรจิต

คุณค่าโดยสังเขป

คุณค่าด้านวรรณศิลป์

หงส์ยนต์คำกภาพย์ ฉบับวัดป้อม เป็นวรรณคดีที่มีคุณค่า มีความไพเราะสละสลวย ใช้ศิลปะเรียบเรียง
ถ้อยคำให้เกิดสุนทรียรส ทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ความรู้สึกและเห็นภาพคล้อยตามผู้ประพันธ์ มีกลวิธีการ
ประพันธ์ที่หลากหลาย เช่น การสรรคำ โดยการใช้น้ำคำซ้ำ วลีซ้ำ หลากคำ มีการเล่นเสียง โดยการการเล่นเสียง
สัมผัสพยัญชนะ และการเล่นเสียงสัมผัสสระ และมีลีลาการประพันธ์ครบถ้วน ดังตัวอย่าง

ตัวอย่าง การสรรคำ ประเภทการใช้คำซ้ำ

เห็นดอกกรักร้าง ร้างแล้วมาห่าง ห่างน้องกลางหน
หนใดได้พบ พบพระจุมพล พ้นจากผัวตน ตนไม่สบาย

ตัวอย่าง การสรรคำ การใช้วลีซ้ำ

ทุกข์ถึงชนนี้ ทุกข์ถึงมเหสี ทุกข์ถึงบิดา
ทุกข์ถึงราชบุตร รักสุดเสนาหา ทุกข์ถึงอาตมา คิดน่าใจหาย

ตัวอย่าง การเล่นเสียง ประเภทเสียงสัมผัสพยัญชนะ

กระถินอินจัน แก้วกุ่มกระทุ่มวัน เที่ยงหันคันทรง
พุมเรียงเรียงราย ที่ชายแดนดง โยทะกาทาหลง ในดงพงพี

ตัวอย่าง ลีลาการประพันธ์ ประเภทเสาวرنี

ดวงหน้าคือวงเดือน	ใครจะเหมือนในโลกี้
รูปทรงนางเทวี	ยิ่งนารีเมืองสวรรค์
รูปร่างอย่างนิมิต	ชั้นดุสิตไม่เทียมทัน
พระกรของเจ้านั้น	คือดั่งวงไอยรา
พระโอษฐ์คือชาติแต่้ม	เมื่อยิ้มแย้มเจรจา
พระเนตรทั้งซ้ายขวา	ดั่งในตามฤคิ
ขนตาเจ้างามอน	ดั่งเกสรประทุมศรี
พระปรารค์นางเทวี	งามมีศรีดั่งปรารค์ทอง

คุณค่าด้านเนื้อหา

เนื้อหาที่ปรากฏใน**หงส์ยนต์คำกาพย์** ฉบับวัดป้อม แสดงให้เห็นสัจธรรมเรื่องการพลัดพรากอันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้กับมนุษย์ทุกคน การพลัดพรากจากสิ่งที่รักย่อมนำทุกข์มาสู่บุคคล และสะท้อนภาพความเพียรในการติดตามหาครอบครัวของตัวละครในเรื่องด้วยกลวิธีการสื่อสารแบบต่าง ๆ นอกจากนี้ยังสะท้อนภาพความรักที่มีต่อครอบครัวและผู้มีพระคุณของตัวละครในเรื่อง

คุณค่าด้านสังคม

หงส์ยนต์คำกาพย์ ฉบับวัดป้อม สะท้อนภาพสังคมไทยสมัยโบราณผ่านประเพณี พิธีกรรม วัฒนธรรม และค่านิยมของตัวละครที่ปรากฏในเรื่องได้เป็นอย่างดี เช่น สะท้อนความเชื่อเรื่องกรรม ไสยศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การดูลูกข่าง การบวงสรวงเทวดา ประเพณีการทำขวัญ การจุ่มหรดสพสมโภช การจัดกระบวนเสด็จพยุหยาตรา เครื่องทรงของกษัตริย์ การศึกษาหาความรู้ของชนชั้นปกครอง ความรู้ในการร้อยมาลัย การเตรียมอาหารสำหรับเดินทางไกล

ตัวอย่าง การพรรณนาพวงมาลัยนางปทุมเกสรร้อยไปถวายท้าวพรหมทัต

ร้อยเป็นพญานาค	เห็นงามหลากเป็นหนักหนา
เอาดอกโยทะกา	สลบลายเป็นลายกล
รูปร้อยเจ้าร้อยเรียน	ทำเป็นเศียรแลกำพล
เอาดอกนิลอุบล	แกมจกกลแนบเนียนกัน
หงอนไก่ทำเป็นหงอน	ดูซบซ้อนงามเฉิดฉัน
ดอกบานมิรู้โรยนั้น	เห็นแดงฉานทำเป็นตา
จึงเอาดอกนางแย้ม	มาเกี่ยวแกมมะลิลา
ทับทิมเป็นพิมพา	ประดับแนมไว้แกมกัน
มะลิทำเชี้ยวแก้ว	ตูมเป็นแถวแยกเชี้ยวชั้น
สารภีมะลิวัลย์	แกมดอกกันทะเลิกา
สนสร้อยร้อยเป็นเกล็ด	กาละเม็ดงามหนักหนา
ร้อยแล้วมิทันช้า	ส่งให้มาเร็วพลัน

บรรณานุกรม

อังคณา สุขเอี่ยม และคณะ. (๒๕๕๗). *การปริวรรตวรรณกรรมลายลักษณ์: หงส์ยนต์คำกาพย์ ฉบับวัดป้อม*.

ภาคนิพนธ์รายวิชาวรรณกรรมท้องถิ่นเพชรบุรี ปริญญาครุศาสตรบัณฑิต: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๕๙.

อุบล เทศทอง. (๒๕๓๒). *การวิเคราะห์นิทานคำกาพย์เรื่องหงส์ยนต์ฉบับจังหวัดราชบุรี*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๒.

บทปริวรรต หงส์ยนต์คำกาพย์ ฉบับวัดป้อม จังหวัดเพชรบุรี

หน้าต้น

สุรางคนางค์ ๒๘

(ต้นฉบับส่วนต้นขาดหายไป)

(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....	จะคิดจินดา
จะไปป่าใหญ่	ชมไพรพฤกษา	คิดแล้วราชา	เสด็จขึ้นหงส์ยนต์
พระชกยนต์ไป	ออกจากเวียงชัย	ไปบนเวหา	
ชกหงส์ยนต์ไป	ถึงป่าไพรสมณต์	พระชกหงส์ยนต์	ร้อนลงในไพร
พระชมพฤกษา	ตามแถวแนวป่า	งอกงามไสว	
ตะโกนน้อยหน้า	พะवाल่ำโย	บรรดากินได้	ท้าวเก็บเอามา
ปริงปรางกลางสาด	เงาะงุ่นโดยระดาด	ขวิดขวาดตาชดา	
ระกำส้มลำโย	เฟื่องไฟนানা	พระเก็บเอามา	ใส่ในหงส์ทอง
หมากดูหมากดัน	ลูกอินลูกจัน	สารพันกายกอง	
ทุเรียนมังคุด	ละมุดเนืองนอง	ลูกหว้าลูกพลอง	พระเก็บเอามา
ใส่ในหงส์ทอง	เพลายืนลง	ชกหงส์ล่อยล่อง	
พระชกหงส์ทอง	บินบนเวหา	มาถึงพารา	ร้อนลงทันใจ
พระมาถึงแล้ว	สมเด็จจพระแก้ว	จึงเอาผลไม้	
แจกให้พระสนม	ทุกกรมนางใน	เข้าเสด็จจักไป	เย็นเย็นกลับมา
สุวรรณทกุมาร	โฉมล้ำเพาพาล	ลูกรักรราชา	
พระผู้หนุ่มหน้า	ขึ้นเฝ้าบิดา	จึงพระลูกยา	ทูลขอหงส์ยนต์
เมื่อนั้นบิดา	ได้ฟังลูกยา	เจ้าทูลยุบล	
ความรักกุมาร	จึงประทานหงส์ยนต์	ให้แก่จุมพล	สมเด็จจลูกยา
เมื่อนั้นพระแก้ว	ได้หงส์ยนต์แล้ว	เจ้าจึงทูลลา	
จะไปเรียนศิลป์	อีกทั้งวิทยา	บิดาและมารดา	ลูกจักลาไป
เป็นธรรมเนียมมา	หน่อกษัตรา	ให้รู้ศิลป์ไชย	
โง่งงเปล่าอยู่	ไม่รู้สิ่งไร	ข้าเฝ้าชาวใน	เขาจะนิินทา
เป็นหน่อกษัตริย์	ไม่รู้ในอรรถ	สิ่งไรเลยหนา	
เสียแรงเป็นใหญ่	อยู่ในพารา	ไม่รู้วิชา	ศิลปศาสตร์สักอัน
ขอลาพระบาท	เรียนศิลปศาสตร์	วิชาแข่งขัน	
ได้แล้วกลับมา	พระอย่าไศกศัลย์	ทั้งสองนักรธรรม	อนุญาตลูกยา
ไปด้วยหงส์ยนต์	จะเดินทางบน	อากาศเวหา	

ได้จบครบแล้ว	ลูกแก้วกลับมา	บิดามารดา	อย่าเศร้าหมองศรี
ท้าวทั้งสองรา	ได้ฟังลูกยา	เจ้ากล่าววาจา	
มิเสียทีว่า	กษัตริย์บิดี	จะเรียนฤทธิ์	ต่างองค์กษัตรา
ทั้งสองทราวม้วย	ว่าแก่ท้าวไท	พระลูกฟังงา	
ไปเรียนศิลป์ไชย	ได้แล้วกลับมา	บิดามารดา	บัญชาลูกชาย
ครั้งจะทานพิศ	กล่าวว่าจะขัด	พระทัยโฉมฉาย	
แต่โบราณมา	กษัตราทั้งหลาย	ถ้ามีลูกชาย	ให้เรียนฤทธิ์
ท้าวจึงอนุญาต	ลูกรักสุดสวาท	ให้ไปจงดี	
จะเรียนศิลป์ไชย	ตามใจภูมิ	ได้แล้ว...(ขาดหาย)...	เจ้ากลับคืนมา
เมื่อนั้นเทวี	พระเสาวนีย์	จึงส่งลงมา	
ให้แต่งเสบียง	ให้พระลูก...(ขาดหาย)...	...(ขาดหาย)..นั้นซ้ายขวา	อย่าช้าจงไว
ให้แต่งของเสวย	ขนมนมเนย	สำหรับทางไกล	
บรรดาของแห้ง	แต่งให้...(ขาดหาย)...ไท	จะไปทางไกล	ไว้ได้ช้านาน
แต่งหิ้งเมืองหมาก	ข้าวตูข้าวตาก	ของคาวของหวาน	
กงเกวียนชะมด	มีรสตระการ	เสร็จแล้วมีนาน	บรรทุกหงส์ทอง
เมื่อนั้นภูมิ	เห็นนางสาวศรี	พระสนมทั้งผอง	
จะจากนางใน	หฤทัยเศร้าหมอง	สมเด็จพระทอง	สั่งนางทั้งหลาย
ดูร่าก้านัล	อยู่เถิดสาวสรร	จะลานั้นโฉมฉาย	
อยู่ปกครองกัน	อย่าให้อันตราย	นางน้องทั้งหลาย	ฝากไว้กับบิดา
จึงนางทั้งหลาย	ฟังพระโฉมฉาย	รำไรโศกา	
ก้านัลทั้งหลาย	พุ่มพายน้าตา	กราบกรานาทา	โศการำไร
พระเจ้าไปจาก	ดังกอกจะคราก	ปรีมะจะม้วยบรรลัย	
เคยอยู่เป็นสุข	ไม่มีทุกข์ภัย	แต่นี้มิได้	เห็นท้าวแล้วนา
โอ้แต่นี้ไป	จะพึงบุญใคร	เหมือนพระราชา	
พระคุณพระเจ้า	ปกเกล้าเกศา	สืบไปเมื่อหน้า	จะพึงบุญใคร
โอ้พ่อร่มโพธิ์ทอง	เจ้าจะทิ้งน้อง	ไปเสียอย่างไร	
ก้านัลซ้ายขวา	...(ขาดหาย)...น้ำตาไหล	จะพึงบุญใคร	เหมือนพระราชา
พระฟังก้านัล	พระทัยไหวหวั่น	ด้วยความเส่นหา	
พระปลอมบงเยาว์	อย่าเศร้าโศกา	แข็งใจเดินมา	จากนางสาวศรี
เสด็จไปทูลลา	ท้าวทั้งสองรา	บังเกิด...(ขาดหาย)...	
กราบบาทบิดา	ผ่านฟ้าชนนี้	ค่อยอยู่จงดี	ลูกนี้ขอลา
เมื่อนั้นพระบาท	อาทิตยธีราช	นางนาฏ...(ขาดหาย)...	
บิดามารดร	อวยพรลูกยา	กอดจูบฟังงา	อวยพรมหาชัย

ภาพย์ฉบับ ๑๖

ชั้ยยะชั้ยยะเสด็จจะได้	สวัสดีมีชัย
โพล่ยกยออย่าได้มาต้องพาน	
ชั้ยยะชั้ยยะพระกุมาร	ศิลปศาสตร์เชี่ยวชาญ
หม่อมารให้้อปราชัย	
ชั้ยยะชั้ยยะจงว่องไว	ไปเรียนศิลป์ไชย
ให้ได้ตั้งความปรารถนา	
ชั้ยยะชั้ยยะหมู่เทวา	ช่วยคุ้มรักษา
ลูกยาจะไปเรียนศิลป์ไชย	
ชั้ยยะชั้ยยะพระนรินทร์	เจ้าจะไปเรียนศิลป์
ได้แล้วภูมินทร์จงกลับคืนมา	
ชั้ยยะชั้ยยะหมู่่นาคา	ผูกมันขึ้นไป
นาคาจงช่วยอวยพร	
ชั้ยยะชั้ยยะไกรศร	ลูกท้าวถวายพร
สิ้นทั้งร้อยเอ็ดเมือง	
ชั้ยยะชั้ยยะพระบุญเรือง	ให้พรเนื่องเนื่อง
ขอให้บุญเรือนจงมีชัย	

สุรางคนางค์ ๒๘

เมื่อนั้นพระภูธร	ก้มเกล้ารับพร	ทั้งสองท้าวไท	
กราบกับบาทา	น้ำตาลามไหล	ลูกมิใครไป	จากพระมารดา
ครั้นเจ้าลาแล้ว	สมเด็จพระแก้ว	จึงเสด็จลินลา	
ทักษิณสามรอบ	นบนอบอำลา	ครั้นแล้วเจ้าฟ้า	เข้าในหงส์ยนต์
พระชั้กหงส์ทอง	เห็นงามเรื่องรอง	ร้อนขึ้นเวหน	
ทักษิณสามรอบ	นบนอบเสมามณฑล	แล้วพระจุมพล	ชั้กหงส์ยนต์ไป
ทั้งสองกษัตรา	แลดูลูกยา	น้ำตาลามไหล	
เร่่งเหลียวชะแ้ง	เร่่งแลเร่่งไกล	แลดูท้าวไท	ปานนี้จะถึงไหน
สุดแล้วแลตา	จึงชวนเมียแก้ว	เข้าห้องปรารค์ปรา	
คิดถึงลูกชาย	ไม่วายโศกา	โอ้พระลูกยา	ปานนี้จะถึงไหน
เจ้าสุวรรณทกุมาร	ชั้กยนต์บ่มีนาน	ออกจากกรุงไกร	
พันแดนพารา	เข้าป่าพนาลัย	เหนือนักท้าวไท	ชั้กหงส์ลงมา
หยุดในป่าไม้	สมเด็จท้าวไท	ชมพรรณพฤกษา	
เลียบเรียงระรัง	ยุงยงนานา	สล้างกลางป่า	เห็นมาฟังชม

รอกฟ้าขานาง	ชมพู่หูกวาง	ในกลางพนม	
ชมต้นสระศรี	สมอมะยม	มะตูกสุกรม	นำชมเรียงรัน
เพกาตาเสื่อ	มะกล่ำมะเกลือ	มะเต๋อมะดัน	
สมุลแวง	กำแพงเจ็ดชั้น	ชุมแสงแสงพัน	มีในชั้นไพร
จันทน์ขาวจันทน์แดง	การะพริกจิกแจง	ไม้แดงโพไพร	
ประดู่ปรูปรง	ประยงค์มะไฟ	ปริงปรางมะชาง	ที่ในกลางดง
กระถินอินจัน	แก้วกุ่มกระท่อมวัน	เหียงหันคันทรง	
พุ่มเรียงเรียงราย	ที่ชายแดนดง	โยทะกาทาหลง	ในดงพงพี
ต้นเทพทารู ^๑	กระวานกานพลู	จุกกระรุหีนี	
เรียบเรียงเคียงอยู่	กับเนระพูลี่	ในดงพงพี	มากมีหลายพันธุ์
แคคางหางไหล	เบนยะพันสลัดโต	ประจำไก่อะทั่งหัน	
กฤษณาตาตุ่ม	กระท่อมสุ่มพัน	ที่ในหิมวันต์	สารพันมากมาย
หูกวางหางรอก	มะกักมะกอก	ขอนดอกแคซ้าย	
ระทรรดรวาย	แทงทวยนมควาย	ตะโกไฟใบ	มากมายหลายพันธุ์
พระชมผูนง	ผกโผนโหนก	บั้งร้องขานขัน	
พิราบขาบคุม	อีลุ้มอัญชัน	โผผากากัน	ในอรัญวา
เงือกงั่วบัวบิน	กาเหี่ยวเหี่ยวกิน	นกกะมินโกญจา	
นางนวลนกพริก	จับจิกพฤษยา	เอียงอายหายมา	โผผากากัน
โพระดกรำร้อง	พิลึกก๊กก้อง	ในท้องหิมวันต์	
แขกเต้าสาธิตา	ไก่อ่าขันขาน	นางนกวอลจันทร์	ผายผันบินมา
ชมสัตว์จัตุบาท	เม่นหมี่สิงหราช	แผ่นผาดดาษดา	
หมูหมี่สีห์สิงห์	โคกระทิงเสียงผา	ฟานกวางวางมา	ในป่าพนาลี
เสื่อโคร่งเสื่อเหลื่อง	มุงมอแงเมียงเสื่อง	ทรายทองอยู่นี้	
ทักทอนรสิงห์	มหิงส์ทรพี	แรดข้างเสื่อสีห์	มีในพฤษยา
พระชมข้างโหลง	ฉุดดินกินโป่ง	พาโหลงเดินมา	
กระต่ายกระจง	เข้าดงพฤษยา	ฝูงสัตว์ในป่า	..(ขาดหาย)...มากมาย
ชมแล้วจุมพล	ซึกหงส์บินบน	สูงสุดใจหมาย	
แลเห็นเมืองน้อย	เมืองใหญ่โดยหมาย	พระผู้โฉมฉาย	เห็นเมืองอุดร
ท้าวเสวยราชย์	นามกรพระบาท	เบญจารุจร	
เสนาสามน	ไพร่พลสลอน	เฝ้าท้าวจร	ทุกวันอัตรา
เมืองใหญ่ไพจิตร	ยังมีประโรหิต	เป็นครูพระยา	

^๑ ชื่อไม้ต้นขนาดใหญ่ชนิดหนึ่ง ใบ เปลือก และรากมีกลิ่นหอมคล้ายการบูร ใช้ปรุงอาหารและทำยาได้

อยู่ในเมืองนั้น	รู้ทันคาถา	เป็นครูพระยา	สั่งสอนทุกอัน
พระชกยนต์มา	ในกลางเวหา	อากาศผาดผัน	
เข้าแดนพารา	เบญจาทรงธรรม	ชกยนต์ผายผัน	คอยร่อนลงมา
ใกล้ถึงเมืองแล้ว	สมเด็จพระแก้ว	ลงจากเวหา	
เห็นต้นพระไทร	สูงใหญ่สคา	ชกยนต์ลงมา	พระเจ้าอาศัย
เมื่อนั้นจุมพล	จึงผูกหงส์ยนต์	ไว้บนตาไม้	
พระองค์เห็นอ่อนน้ก	หยุดพักอาศัย	บนคาคบไม้	ค่อยคลายวิญญา
พระคิดในใจ	ต้นไม้นี้ไซ้	สูงใหญ่สาขา	
จะเป็นวิมาน	อารักษ์เทวา	คิดแล้วเจ้าฟ้า	บวงสรวงพระทัย
โภชนาอาหาร	มีถ้วนทุกประการ	เอามาใส่ใจ	
ในท้องหงส์นั้น	สารพันมีใน	เอามาพันใจ	แต่งเครื่องพลีการ
จึงพระราชา	เอาเครื่องออกมา	บูชาด้วยพลัน	
เดชะเทวา	มาช่วยป้องกัน	อย่าให้มีอัน-	ตรายเลยหนา
จะกล่าวบทไป	ถึงเทพไท	อายุรักษา	
เห็นเจ้าพลีการ	รับเครื่องบูชา	แต่งองค์ลงมา	สนทนาพาที
จึงว่าหน่อไท	จะทรงสิ่งไร	จงแจ้งคดี	
จะช่วยแก้ไข	บอกไปทันที	ตัวของเรานี้	มิใช่อื่นไกล
คือไ้เทวา	อันอยู่รักษา	ที่ต้นพระไทร	
ธรรมาทวาร	ขัดสนสิ่งไร	จะช่วยแก้ไข	บอกไปเถิดนา
สุวรรณทกุมาร	ครั้นรู้อาการ	ว่าไ้เทวา	
จึงบอกคดี	มีแต่หลังมา	ตัวข้านี้หนา	มาเรียนศิลป์ไชย
ในเมืองนี้	ยังมีฤทธา	บ้างหรือไฉน	
วิทยาอาคม	อุดมเลิศไกร	มีบ้างหรือไร	ในพระพารา
จึงท้าวเทเวศ	สำแดงแจ้งเหตุ	แก่พระพารา	
ในพระบุรี	ยังมีฤทธา	เป็นครูพญา	เลิศล้ำแดนไตร
รู้จบครบครัน	กัลยแพทย์ ^๑ ทั้งนั้น	ทั้งพูดทั้งศรัย	
อาคมเชี่ยวชาญ	อาจารย์ท้าวไท	นามกรนั้นไซ้	ชื่อว่าอันตราย
ท่านท้าวเบญจา	มีพระธิดา	กัลยาทรงนาม	
ชื่อประทุมเกสร	อรชรโฉมงาม	จะบอกเนื้อความ	ให้แจ้งพระทัย
บัดนั้นภูเบศ	ครั้นพระรู้เหตุ	จึงกล่าวปราศรัย	
ว่าแก่เทวา	จะขอลาไป	ฝากแต่ยนต์ไว้	บนต้นพฤษภา

^๑ วิชาที่ว่าด้วยเวทมนต์คาถา

ขอฝากหงส์ยนต์	แม้ว่าผู้คน	จะไปจะมา	
ช่วยกำบังไว้	เหมือนได้กรุณา	จงช่วยบังตา	ให้เผชิญเมินไป
จึงพระเทพเทวา	รับคำเทวา	ว่าอย่าร้อนใจ	
หงส์ยนต์นี้หนา	จะรักษาไว้	เจ้าอย่าร้อนใจ	ไม่ให้อันตราย
เมื่อนั้นทราวม้วย	จะลาผันผาย	จงช่วยรับทรง	
ขึ้นลงง่ายดาย	อย่าให้อันตราย	...(ขาดหาย)...	เมื่อนั้นจะลงไป
เมื่อนั้นเทวา	ช่วยส่งเจ้าฟ้า	ลงจากต้นไทร	
ลงมาง่ายดาย	ค่อยสบายใจ	จึงพระภูวไนย	เจ้าคอยลินลา
จึงพระภูธร	เจ้าค่อยบพจร	เข้าไปพารา	
ถือผอบทอง	ลอยชายเดินมา	เจ้าจึงลินลา	ตามถนนหลวง
เจ้าคอยลินลาศ	มาถึงตลาด	เห็นนางหึ่งปวง	
นั่งร้านเดียวราษ	ในห้องตลาดหลวง	ชายของหึ่งปวง	ต่างต่างนานา
นางหนึ่งนั่งร้าน	รูปร่างสะคราญ	ขายพานขายผ้า	
เห็นพระจอมจักร	ร้องทักราชา	เชิญเจ้าเข้ามา	นั่งเล่นสำราญ
นางคนหนึ่งเล่า	ขนมผิงตั้งเตา	น้อยจ้อยสงสาร	
ปรี้งเปร่งเคร่งครัด	พื้งกำตัดพาน	เชิญพระภูบาล	มาร้านก่อนรา
นางคนหนึ่งนั้น	แลเห็นทรงธรรม	แกล้งชายเดินมา	
ทำเล่นเป็นซู้	ทำเล่นหุดา	เชิญเจ้าเข้ามา	พูดเล่นเป็นไร
สาวสาวชาวร้าน	เห็นพระภูบาล	พิศวาสอาลัย	
สาวสาวงามงาม	เล่นตามเจ้าไป	จะด่วนไปไหน	หยุดนั่งก่อนรา
นางหนึ่งสาวใหญ่	พูดรักขึ้นได้	วิ่งตามราชา	
เจ้าลืมห้าม	เปิดนมวิ่งมา	ร้องเรียกเจ้าฟ้า	ว่าอย่าเพิ่งไป
ถึงร้านต้นโพธิ์	ปะนางคนโอ้	นมโตเหลือใจ	
แกล้งเปิดผ้าห่ม	อวดนมท้าวไท	ชวนเข้าห้องใน	โปรดน้องก่อนลา
พระลินลาไป	ถึงศาลาลัย	หน้าวังราชา	
พระเข้าอาศัย	ที่ในศาลา	สมเด็จพระเจ้าฟ้า	นั่งเล่นสำราญ
เมื่อนั้นพราหมณ์เฒ่า	ออกจากที่เฝ้า	สมเด็จพระภูบาล	
วรรณพราหมณ์ฤทธา	ออกมาบ่นาน	เห็นพระภูบาล	อยู่ในศาลา
เฒ่าคิดในใจ	เจ้าคนนี้ไซ้	โฉมงามหนักหนา	
รักคนราศี	จะมีปัญญา	รูปโฉมโสกา	พักตราคมสัน
เจ้าคนนี้มา	กู้อับปัญญา	ที่ว่าบอกหัน	
พิศดูเจ้าฟ้า	พักตราคมสัน	จึงพราหมณ์เฒ่า	เข้ามาปราศรัย

ดูรากูมาน	หนุ่มน้อยสะคราญ	เจ้ามาแต่ไหน	
เชื้อวงศ์พงศ์เผ่า	ลูกเต้าของใคร	เจ้ามาแต่ไหน	บอกไปจงพลัน
พระคิดในใจ	พราหมณ์คนนี้ไซ้	เจรจาคนสัน	
ชะรอยอาจารย์	ของพระทรงธรรม	เจ้าบอกด้วยพลัน	ว่าจะมาเรียนศิลป์ไชย
จึงพระโถมงาม	บอกแก้วรรณพราหมณ์	โดยใจถวิล	
เข้าปิ่นธรรณี	เป็นเจ้าของดิน	ลาพระภูมินทร์	มาเรียนศิลป์ไชย
อันพราหมณ์ผู้เฒ่า	ได้ฟังผู้ท้าว	จึงกล่าวปราศรัย	
วิทยาอาคม	อุดมเลิศไทร	จะเรียนศิลป์ไชย	ไปอยู่ด้วยกัน
ตัวข้านี้ไซ้	จะเลี้ยงเจ้าไว้	เป็นลูกบุญธรรม	
รำเรียนศิลป์ไชย	ไปอยู่ด้วยกัน	ไทรเพททั้งนั้น	เรียนธรรมทั้งหลาย
เมื่อนั้นพระเจ้า	ได้ฟังพราหมณ์เฒ่า	แย้มยิ้มภิปราย	
ข้ามาแต่ไกล	โดยใจข้าหมาย	เรียนธรรมทั้งหลาย	ข้าขออาศัย
วรรณพราหมณ์ฤทธา	พาพระราชา	ลินลาคลาโคล	
ครั้นมาถึงเรือน	ร้องเตือนทันใจ	ตาพราหมณ์บอกให้	แก่นางภริยา
วันนี้หนาเจ้า	เป็นลากของเรา	มากมายนักหนา	
ได้บุตรบุญธรรม	เลิศล้ำโลกา	หน่อนามกษัตรา	มาแต่เมืองไกล
อันตัวของเรา	ได้เลี้ยงเจ้าหน่อไท	...(ขาดหาย)...	
เป็นบุตรบุญธรรม	เลิศล้ำจะมีไหน	รำเรียนศิลป์ไชย	จะได้แทนตัว
นางเมียววรรณพราหมณ์	ครั้นได้ฟังความ	นางยิ้มแย้มหัว	
มีความยินดี	ที่นี้บุญตัว	ได้พระทูนหัว	มาเป็นบุญธรรม
นางจึงไถ่ถาม	ชื่อไรโถมงาม	เจ้าจงบอกพลัน	
จึงพระหน่อไท	บอกให้พราหมณ์นั้น	ชื่อของดิฉัน	ชื่อสุวรรณทกุมาร
รู้จักชื่อเจ้า	ผิวเมียบองเฒ่า	เร่งมาขึ้นบาน	
จึงสั่งข้าไท	เร็วไวอย่านาน	โภชนาอาหาร	จัดแจงแต่งมา
บรรดาข้าไท	อยู่ในครัวไฟ	ตักแต่งโภชนา	
.....จิมมีน	สารพันโอชา	เสร็จแล้วมิช้า	ยกมาครบครัน
เจ้าสุวรรณทกุมาร	เสวยโภชนาหาร	เสร็จแล้วด้วยพลัน	
ค่อยอยู่สบาย	มาได้หลายวัน	พระองค์ทรงธรรม	รำเรียนศิลป์ไชย
เรียนศิลปศาสตร์	ปัญญาสามารถ	จำได้ขึ้นใจ	
วิทยาอาคม	อุดมเลิศไกร	เรียนได้ขึ้นใจ	จำได้มั่นคง
จึงพระภูเบศ	เรียนจบไทรเพท	มิได้ล้มหลง	
เรียนได้เท่าไร	จำได้มั่นคง	ปัญญาพระองค์	เลิศล้ำโลกา

จะเรียนสิ่งไร	พราหมณ์เฒ่าบอกให้	สิ้นพุงสิ้นท่า	
เรียนจบครบครัน	สารพันวิชา	เรียนพระคาถา	จบสรณาคมน์
วรรณพราหมณ์จึงว่า	เจ้ามีปัญญา	เลิศล้ำอุดม	
จบชินวิทยา	จบสรณาคมน์	ปัญญาอุดม	จะให้แทนตัว
ได้ฟังอาจารย์	พระสุวรรณทกุมาร	เจ้ายิ้มแย้มหัว	
ยอมให้พราหมณ์เฒ่า	เอาเข้าถวายตัว	เฒ่ายิ้มแย้มหัว	จึงสั่งภริยา
ให้หาดอกไม้	รูปเทียนแต่งไว้	ดอกไม้บานา	
จะถวายตัวเจ้า	พระเฝ้าฟังา	ให้แทนตัวข้า	เฝ้าท้าวทุกวัน
เมียพราหมณ์ดีใจ	เห็นว่าจะได้	ประทานรางวัล	
รูปเทียนดอกไม้	แต่งได้ครบครัน	จึงพราหมณ์เฒ่านั้น	ดูฤกษ์ทันใจ
ครันได้ฤกษ์ดี	ให้พระภูมี	แต่งตัวทันใจ	
อาบน้ำทาแป้ง	แต่งหน้ากันไร	รูปทรงท้าวไท	งามยิ่งเทวา
นุ่งผ้าพื้นม่วง	ห่มแพรพุดดวง	เห็นงามรจนา	
จึงตาพราหมณ์เฒ่า	พาเจ้าเข้ามา	พอท้าวเบญจา	เสด็จออกจากทันใจ
เมื่อนั้นพราหมณ์เฒ่า	บังคมก้มเกล้า	ทูลถวายหน่อไท	
ข้าขอถวาย	ลูกสาวทรมวย	แก่พระภูวไนย	สมเด็จพระราชา
บัดนั้นพระบาท	เบญจาธิราช	ประพาสชงคา	
ว่าลูกวรรณพราหมณ์	โฉมงามพอลา	ศรีศักดิ์ลึคนา	เป็น...(ขาดหาย)...เอ็นดู
เสียดายตำศักดิ์	รูปทรงงามนัก	อรชรเฉิดฉาย	
นรลักษณ์พักตรา	เป็นหน้าเอ็นดู	เป็นลูกเขยกู	เห็นจะควรกัน
คิดแต่ในใจ	ออกมามีได้	หมายพระกระสัน	
พระคิดจะให้	หน่อไทจอมขวัญ	เจ้าปกครองกัน	กับพระบุตรี
คิดแล้วภูบาล	จึงพระราชทาน	ให้แก่โฉมศรี	
เงินทองเสื้อผ้า	เงินตรามากมี	ให้แก่พันปี	เจ้าสุวรรณทกุมาร
เงินตราสิบห้าชั่ง	เอามาจากคลัง	ให้เอาบ้านาน	
วรรณพราหมณ์นั้นไซ้	ดีใจใครจะปาน	ถวายภูบาล	เสร็จแล้วทูลลา
มาถึงเรือนแล้ว	ผิวเมียสองเฒ่า	ชื่นชมภรรยา	
ดีเนื้อดีใจ	ได้ฟังจินดา	สมความปรารถนา	สองราดีใจ
เจ้าสุวรรณทกุมาร	เจ้าได้ประทาน	มากมายเท่าใด	
ให้ท้าวทั้งสอง	เงินทองกองใหญ่	สองเฒ่าเก็บไว้	ดีใจหนักหนา
เมื่อนั้นราชา	เฝ้าท้าวเจรจา	เป็นนิจทุกวัน	
เย็นเช้าเข้าเฝ้า	เจ้าไม่เดียดฉันท์	เฝ้าท้าวทุกวัน	เป็นนิรันดร

ภาพยยานี ๑๑

เมื่อนั้นท้าวเบญจา	มีธิดางามบวร
ชื่อเจ้าประทุมเกสร	เป็นสาวแท้สืบท่าปี
ดวงหน้าคือวงเดือน	ใครจะเหมือนในโลกี้
รูปทรงนางเทวี	ยิ่งนารีเมืองสวรรค์
รูปร่างอย่างนิมิต	ชั้นดุสิตไม่เทียมทัน
พระกรของเจ้านั้น	คือดั่งวงไอยรา
พระโอษฐ์คือชาติแต่้ม	เมื่อยิ้มแย้มเจรจา
พระเนตรทั้งซ้ายขวา	ดั่งในตามฤคิ
ขนตาเจ้างามอน	ดั่งเกสรประทุมศรี
พระปรางค์นางเทวี	งามมีศรีดั่งปรางค์ทอง
เต้านมเจ้าครัดเคร่ง	งามปลั่งเปล่งอยู่ทั้งสอง
น้องเอ๋ยตมตั้งดั่งบัวทอง	งามเรื่องรองรจนา
เกศาเจ้าดำขลับ	คือแมงทับปีกภุมรา
คิ้วโก่งสุดทางตา	หน้าเป็นนวลยวนใจชาย
ปราสาททำด้วยแก้ว	ประดับแก้วอยู่พรายพราย
นางน้องผู้โฉมฉาย	เจ้าขึ้นอยู่ปราสาททอง
วันหนึ่งนั้นเล่าหนา	นางธิดาคอยเยียมมอง
จึงเห็นพระทอง	เจ้าเดินมาผ่านแกลชัย
แล้วเห็นรูปพระเจ้า	นางนงเยาว์ต้องดีใจ
มีความพิสมัย	นางจะใคร่เส่นหา
หรือว่านอกอภิชริย์	เหตุไรพลัดจากเมืองมา
โฉมยงเจ้าสงกา	ความเส่นหาบังเกิดมี
ไพเราะหากเฝ้าพลาญ	ให้ฟุ้งช่านด้วยโลกิ
แลดูพระโฉมศรี	จนสุดเนตรไม่เห็นองค์
สุดตาเจ้าแลแล้ว	นางน้องแก้วเร่งพิศวง
แลไปไม่เห็นองค์	นางโฉมยงเข้าที่นอน
จะนอนบ่ห่อนได้	ร้อนดั่งไฟมาสุ่มซอน
คิดถึงพระภูธร	ถอนใจใหญ่ไม่เจรจา
ลืมนเล่นด้วยสาวสรร	พระกำนัลทั้งซ้ายขวา
ลืมสรงพระคองคา	นางฉายาให้ห้วงยง
คำนึงถึงภูบาล	ให้พลุ่งพล่านดั่งเพลิงลอน
สไบเจ้าเคยทรง	ตกจากองค์ไม่รู้ตัว

เอนนอนถอนใจใหญ่
เคลิ้มไปไม่รู้ตัว
อกระห้อยลำบาก
ใครรู้สุดสุดใจ
รำพึงคะนึ่งนึ่ง
รำจวนคร่ำครวญหา
พี่เลี้ยงอันอยู่งาน
วันหนึ่งนางทราวม้วย
พี่เลี้ยงจึงว่าเล่า
จึงไม่สรงสนาน
ไม่เล่นด้วยสาวศรี
ประสงค์สิ่งอันใด
น้องนี้...(ขาดหาย)
จะเล่าให้พี่ฟัง
มีเล่าจะเข้าใจ
ความทุกขในครั้งนี้
วิภาว่าข้านี้
ไม่ให้รู้ก็แล้วไป
จึงเจ้าจะเล่าความ
ข้าเจ้าเล่าเสียที
นางหนึ่งว่าพี่เจ้า
จะรู้กลับมิรู้
ไม่พอใจร่วมคิด
ว่าแล้วก็แล้วไป
หายทั้งความเดือดร้อน
เพื่อนม้วยไม่ช่วยทุกข์
คิดมาก็น่าสรवल
มองเห็นอยู่แหวแหว
เจ้าว่าไม่ปรารมภ์
ได้นอนเอนกายให้สบายใจ
ศรีศรีสวัสดิ์จำเริญใจ
ปางก่อนมีนิทาน
ทรงโฉมประโลมโลก
วันหนึ่งเจ้าเดินมา

นางอรัยเจ้าเหมาย
มัวคิดถึงคำนึงใน
จะออกปากแก่ใคร
นางใคร่ครวญอยู่ไปมา
ด้วยความรักพระราชา
ไม่รู้ว่าจะอยู่แห่งไร
เห็นเวยมาลย์รำคาญใจ
เยี่ยมแกลซัยเห็นกุมาร
เหตุใดเล่าเจ้ารำคาญ
ไม่สัพยอกก้านลใน
ตรงเข้าที่ถอนใจใหญ่
จึงมีเล่าให้พี่ฟัง
...(ขาดหาย)...ให้คลุ้มคลั่ง
ตั้งตัวน้องเป็นสตรี
อย่าอาลัยด้วยเอาที
ไม่มีที่จะเห็นใคร
ไม่ควรที่จะไว้ใจ
ช่วยอาลัยได้แต่ครานี้
พี่ทั้งสามก็ควรที่
ใช้ตัวพี่จะลวงรู้
ว่าฉะนี้เล่าน่าอดสู
พอแจ้งอยู่ในน้ำใจ
...(ขาดหาย)..อะไรได้
สิ้นสงสัยไม่มีทุกข์
จะนั่งนอนก็สาสุข
อย่ากระตุกพันทุกขใจ
ด้วยนึมนวลนางอรัย
ประสมแล้วก็ผิดไป
บรรทมเถิดจะตรอมใจ
ได้นอนบ้างให้สำราญ
จะกล่อมให้เกษมสันต์
พระผู้กุมารงามโสภา
สาวสาวใดเห็นโคกสรรหา
ที่ตรงหน้าพระบัญชา

พระพักตร์นวลป้เกล้า	คลาคลั่งเกล้าสมเสร
น้องข้าได้แนบนอน	ตั้งจันทรเคียงสุริยา
เป็นพญามาล้าง...(ขาดหาย)... นำหัวเราะเป็นน้กหนา	
เรือใหญ่จะไปค้า	ไม่ใช่ใบให้เปลืองทาง
จะย้บอยู่กับฝั่ง	จะผุพังป่วยการ
ทางไกลไม่ใช่ใบกลาง	สร้างไว้เปล่าสำเพาเอย
เมื่อนั้นนางเนื้อเกลี้ยง	ฟังพี่เลี้ยงกล่าวเฉลย
เศร้ร่าสร้อยค้อยเสบย	ย้มย้มเผยซึ่งวาวจา
พี่เจ้าผู้ร่วมใจ	นับดาวได้ในเวหา
ไม่ควรมาเจรจา	คิดขึ้นมา่าอายุใจ
กระนี้หรือว่าไม่รู้	พี่เอ็นดูช่วยแก้ไข
จะให้น้องใช้ใบ	กลัวพายุกใหญ่จะพัดพา
เกลือกกว่าจะอับปาง	ลงที่กลางพระคงคา
ไม่ถึงฝั่งกระมังหนา	แต่ตัวข้ายังขัดสน
พี่เจ้าเป็นคนท้าย	ใบและสายเรือเป็นยนต์
พี่เป็นทั้งต้นหน	เป็นพนักงานล่นทั้งนั้น
พี่เลี้ยงจึงทูลมา	พิจารณาสาวยสวรรค
เคยสร้างมาด้วยกัน	จะสมความปรารถนา
เพลารุ่งนี้เข้า	ออกจากเฝ้าพระราชา
จะคอยเจ้าออกมา	จะพบเจ้าอภิปราย
เมื่อนั้นนางเนื้อเกลี้ยง	ฟังพี่เลี้ยงย้มย้มพราย
แม่นพบพระโคมฉาย	พี่จึงถามพระงามดู
ให้รู้ว่าชื่อไร	มาแต่ไหนจะใครรู้
จงบอกพระโคมตรู	ว่าเมื่อค้่าให้มาหา
พอรู้พระพี่เลี้ยง	ค้อยบ้ายเบี่ยงลนลามา
มาคอยพระราชา	ที่หน้าวังมิตันนาน
เพลาออกจากเฝ้า	จึงพระเจ้าจากสถาน
ลนลามามินาน	พอตรงหน้านางวิภา
วิภาแลเห็น	พระนเรนผู้เรืองศรี
พี่เชิญพระภูมิ	มาพูดเล่นก่อนเป็นไร
เมื่อนั้นพระราชา	ฟังวิภาเจ้าปราศรัย
สมเด็จพระภูวไนย	จึงปราศรัยด้วยวาวจา
ฉันไคนางเทวี	จึงเรียกพี่มาหา
กังวลสิ่งไรหนา	จงบอกข้าให้เข้าใจ

เมื่อนั้นนางพี่เลี้ยง
ว่านางทรมวีย
ให้ถามนามกร
ด้วยว่านางฉายา
พระตอบนางเทวี
ขอถามทรมวีย
พี่เลี้ยงจึงว่าเล่า
รูปหล่ออรองค์
ผู้เป็นพระธิดา
ให้ถามนามกร
แม่นพระบอกชื่อแล้ว
สั่งมาถึงท้าวไท
เมื่อนั้นพระเนื้อเกลี้ยง
ยิ้มแย้มอยู่ไปมา
ผู้เฒ่ามักใส่ปาก
ชื่อข้าเป็นบาลี
อันว่าทวารชัย
เมื่อคำจะไปหา
เมื่อนั้นนางวิภา
จึงลาพระทรมวีย
ว่างเปล่าก็เข้าไป
เมื่อคำจะไปหา
ผู้เฒ่ามักใส่ปาก
บอกชื่อมาเป็นบาลี
นางเจ้าจึงคิด
ได้ชื่อแห่งพระเจ้า
รู้จักชื่อพระเจ้า
รู้จักชื่อสุวรรณ
เวลาย่ำค่ำลงแล้ว
คอยหาพระภูวไนย
เมื่อนั้นจึงพระทอง
รำพึงคำนึงหา
จะเข้าก็ไม่ได้
พระไชยในไพศาล

จึงบ้ายเบี่ยงด้วยกลไค
เจ้าแกล้งใช้ให้มาหา
พระภูธรชื่อไรหนา
ใครรู้จักภูวไนย
ว่าทั้งนี้ยังสงสัย
นางผู้ใดแกล้งใจจง
จะบอกเจ้าด้วยใจจง
ชื่อประทุมเกสร
ให้มาหาพระภูธร
พระภูธรเจ้าชื่อไร
นางน้องแก้วผู้ทรมวีย
ว่าเมื่อคำให้มาหา
ฟังพี่เลี้ยงกล่าววาจา
บอกชื่อข้าเป็นบาลี
ท้าวบุญมากแซมเกศี
ให้คิดเอาตามชอบใจ
อย่าปิดไว้เจ้าพี่อา
อย่านิทราให้หลับไหล
ฟังพาที่ก็ดีใจ
เข้าในวังมิได้ซ้ำ
ทูลอรทัยแจ้งกิจจา
บอกชื่อมาเป็นบาลี
ท้าวบุญมากแซมเกศี
ปัญญามีให้คิดเอา
เห็นมิผิดตั้งใจเรา
อันแซมกล่าวคือทองคำ
นางหนุ่มหน้าเรงกระสัน
ได้ชื่อแล้วต้องตั้งใจ
นางน้องแก้วเรงครวญหา
ว่าเมื่อไหร่จึงจะมา
ถึงยามสองจึงไคลคลา
จึงเข้ามาถึงทวาร
จึงท้าวพิษฐาน
มาช่วยเปิดทวาร

มาข้าจะกล่าวบทไป	จึงท้าวไทพิชฐาน
พระไชยในไพศาล	มาช่วยเปิดทวาร
มาข้าจะกล่าวบทไป	ถึงพระทัยมีฤทธา
มีจิตคิดเมตตา	สำแดงแต่งองค์มาทันใจ
จึงเปิดพระทวาร	นำภูบาลเจ้าเข้าไป
ครั้นมาถึงพระทวารปราสาทชัย	ชี้ห้องให้พระภูมิ
บอกแก่โฉมตรู	ห้องนางอยู่ที่ตรงนี้
เข้าไปเถิดพระภูมิ	ตัวเรานี้จะลาไป
บอกแล้วมีทันนาน	อันตรธานบัดเดียวใจ
กลับกลายสูญหายไป	พระภูวไนยจึงเข้ามา
ครั้นถึงทวารชัย	พระแลไปตามช่องฝา
เห็นองค์กัลยา	พระราชาเกษมสันต์
เทียบยามอันตามเห็น	โฉมตรูกลิ้งกลางวัน
พระพักตร์คือดวงจันทร์	ได้เห็นแล้วต้องติดตาม
จึงผลัगतวารชัย	ไม่หวาดหวั่นมันตรึงตรา
จึงร้องด้วยวาจา	พี่มาแล้วเจ้าไปไหน
นัดแนะให้พี่มา	ว่าจะเปิดทวารชัย
แล้วคิดเป็นไฉน	จึงปิดไว้มันตรึงตรา
ใครหนอช่างแสนรู้	ไปสั่งภูให้มาหา
มาแล้วทำมารยา	หลับตากรนบนเตียงนอน
หลับจริงหรือทำเล่น	แลไปเห็นอยู่รอรอง
ครั้นแล้วทำยิ้มย่อง	แล้วชักผ้าคลุมหัวนอน
บัดนั้นนางเทวี	เห็นภูมิจะเดือดร้อน
นางประทุมเกสร	เจ้าจึงกล่าวซึ่งวาจา
ชายนี้มาแต่ไหน	ขึ้นมาไยผิดเวลา
ตัวใครไปนัดมา	ช่างเจรจากาโลไล
ยามดึกคนจะนอน	มาทำอ่อนอยู่หรือไร
อย่าอยู่เร่งลงไป	บ่นพี่ไรรำคาญหู
แม้ว่ารักน้องไซ้	ให้ผู้ใหญ่มาขอสู่
พ่อแม่ยังอยู่	ทำจู่จู่อยู่ไม่เกรงใจ
บิดาและมารดา	ทั้งสองรานั้นเป็นใหญ่
พ่อแม่ท่านยกให้	ลำเนาเห็นอยู่ไกลพ่อ
ช่างมาพูดความเบา	...(ขาดหาย)...
แม้รู้ถึงท่านท้าว	เห็นว่าเจ้าไม่เป็นตัว

เมื่อนั้นพระราช	ได้ฟังว่ายิ้มแยมหัว
ถึงตายไม่คิดตัว	จะไฉไลเมื่อภายหลัง
ตัวตายก็ตามเหตุ	เห็นวิเศษกว่าตัวยัง
อย่าขับพี่ไม่ฟัง	จะทำเล่นให้หน้าใจ
นัดแนะให้พี่มา	ว่าจะเปิดประตูไว้
แล้วคิดเป็นไฉน	จึงปิดไว้มันตรึงตรา
จึงเปิดพระทวาร	นางเยาวมาลย์ได้เมตตา
เสียแรงพี่มาหา	หวังจะฝากซึ่งไมตรี
เจ้าอย่าคิดเดียดฉันท	นางจอมขวัญจึงปราณี
สู้ตายไม่หนี	เอ็นดูรับด้วยรา
นางคิดแต่ในใจ	นางอรทัยตั้งสัจจา
เดชะด้วยบุญญา	ได้สร้างมาแต่ก่อนไกล
เคยสร้างด้วยกันแล้ว	อย่าให้แคล้วคลาดกันไป
จงเปิดออกด้วยไว	มิใช่คู่อายาเผยผาย
ถ้าคู่ด้วยน้อง	ประตูห้องเปิดง่ายตาย
ถ้าน้องคู่ด้วยชาย	จึงเผยออกจงเร็วพลัน
เจ้าสุวรรณทกumar	ฟังนางคราญเร่งกระสัน
ครั้นแล้วพระทรงธรรม	เสียงด้วยโพธิสมภาร
แต่ก่อนเป็นคู่สร้าง	มาด้วยนางแล้วช้านาน
ขอให้พระทวาร	เปิดออกได้ตั้งใจหมาย
เจ้าสุวรรณทกumar	ผลักทวารออกง่ายตาย
เปิดด้วยใจหมาย	จึงผันผายเข้าห้องใน
ทำว่นั่งบนเตียงทอง	แนบนางนั่งผู้ทราวมวัย
เขยชมนางอรทัย	บนแท่นทองอันผ่องศรี
เมื่อนั้นนางทราวมวัย	จึงผลักไสพระภูมิ
จะร้องขึ้นให้มี	ทำเล่นไปไม่กลัวเกรง
รักเจ้าพี่มาหา	น้องอย่าว่าให้ครั้นเครง
ด้วยว่าแต่กันเอง	อย่างครั้นเครงน่าอายใจ
ตัวเจ้าคือศาลา	พี่ชายมาขออาศัย
ทำว่น้องอย่าตัดใจ	ให้อาศัยด้วยสมพอง
ตัวเจ้าคือสระศรี	องค์ตัวพี่คือหงส์ทอง
บ่าหน้ามาหาน้อง	ตัวหงส์ทองอันพอใจ
นางตอบพระภูมิ	ช่างพาที่จะมีนัย
ลวงล่อแต่พอได้	แล้วทิ้งไว้ได้ความอาย

ตัวน้องย่อมใจจริง	เป็นผู้หญิงชื้อต่อชาย
แม่นตายจะสู้ตาย	ใจน้องชื้อต่อผัว
เป็นหญิงความจริงนั้ก	แม่นใครรักไม่คิดตัว
สู้ตายตายตามผัว	ไม่ติดตัวน้องเลยหนา
ใจชายมักกลอกกลับ	ย่อมสับปลับเจรจา
ได้แล้วไม่นำพา	ทำเหินห่างเร็ดร้างไป
พระตอบเสาวนีย์	ชั่งพาที่จะมีไเหน
ทราบทรวงในดวงใจ	จึงท้าวไทมี่วาจา
ตัวพี่กับน้องแก้ว	ได้สร้างแล้วแต่ก่อนมา
พระน้องอย่าสงกา	ด้วยพี่ยาจะหน่ายหนี
ดวงหน้าคือวงเดือน	ใครจะเหมือนในโลกี้
ตายด้วยม้วยเป็นผี	พี่จะอยู่เป็นคู่ครอง
ว่าพลางทางเซยชม	เล่นเต้านมเจ้าทั้งสอง
ตุมตั้งตั้งบัวทอง	จูบแก้มน้องทั้งซ้ายขวา
เมื่อนั้นนางทรมว้ย	ทำปลักใส่ด้วยมารยา
พระองค์จ้งเมตตา	งดก่อนอย่าหุนหัน
พระองค์จะหยิกหยอก	เป็นภายนอกนางจอมขวัญ
ภายในไว้สำคัญ	ทำฉนั้นนงดก่อนรา
สิ่งนี้ะพระเอ้ย	น้องมิเคยพระราชา
ควรได้ไปเมื่อหน้า	ตัวของข้ายังเกรงกลัว
ได้ฟังนางฉายา	พระราชายิ้มแยมหัว
พวกน้องอย่าเกรงกลัว	ประเวณีความสงสาร
กล่าวมาให้ปรากฏ	คือหนึ่งมดกินน้ำตาล
อดได้ใครจะปาน(ขาดหาย).....
.....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....
.....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....

(ต้นฉบับส่วนปลายขาดหาย)

หน้าปลาย

กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘

(ต้นฉบับส่วนต้นขาดหาย)

.....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....	
.....(ขาดหาย).....	...(ตัวหนังสือไม่ชัดเจน)...	... (ไม่ชัดเจน)...	ลาตาย คอยอยู่เถิดรา
ทุกข์ถึงชนนี	ทุกข์ถึงแม่เหสี	ทุกข์ถึงบิดา	
ทุกข์ถึงราชบุตร	รักสุดเส่นหา	ทุกข์ถึงอาตมา	คิดน้ำใจหาย
ทั้งห้ากองทุกข์	ไม่มีความสุข	..(ไม่ชัดเจน)..	ฝันหาย ^๑
พระทรงโศกา	น้ำตาบ้วย	คิดน้ำใจหาย	แก่ออกกุเอ๋ย
โอร่าสงสาร	เจ้าสุวรรณหงส์	ชบพักตร์บ่งแย	
จะ...(ไม่ชัดเจน)...หน้าไป	ไม่เห็นหน้าใครเลย	เอ็นดูทรมาย	บ่เสบยน้ำตา

กาพย์ยานี ๑๑

เมื่อนั้นเพชฌฆาต	พาพระบาทจะโคลคลา
จะเอาพระราชชา	ไปฆ่าเสียที่นอกเมือง
ครั้นออกนอกเมืองแล้ว	ออกพระแก้วเจ้าแค้นเคือง
สมเด็จพระบุญเรือง	รำพึงคิดแต่ในใจ
เห็นว่าในครั้งนี้	จะมีพันความบรลัย
หงส์ทองอันสุกใส	เราผูกไว้ต้นพฤษภา
ว่าแก่องครักษ์	ตัวเราจะมรณา
ไม่คิดแก่ชีวา	ถึงจะตายก็ตามกรรม
หงส์ทองอันค่ามาก	งามหลายหลากย่อมทองคำ
ตัวตายก็ตามกรรม	เราจะให้สุ้ทั้งหลาย
เมื่อนั้นนายเพชฌฆาต	ฟังพระบาทเจ้าภิปราย
จึงถามพระฤาษาย	ว่าหงส์ทองอยู่ไหนหนา
พระเจ้าจึงบอกไป	เราผูกไว้ปลายพฤษภา
เพชฌฆาตผู้ใจกล้า	ให้ราชาเจ้านำไป
เมื่อนั้นจึงพระบาท	นำเพชฌฆาตมาทันใจ
ครั้นถึงต้นพระไทร	ชี้บอกให้มีได้ช้า
หงส์ทองเราผูกไว้	บนต้นไทรใหญ่สาขา
จะเอาก็เอาร	หาปัญญาสุ้ทั้งหลาย

^๑ ผู้ปริวรรตสันนิษฐานว่าอาจเพี้ยนจากคำว่า “ขวัญหาย”

เพชฌฆาตเป็นนายใหญ่ เห็นหงส์งามเฉิดฉาย ขึ้นไปได้หน่อยหนึ่ง ใจคอให้อาวรณ์ ครั้นแล้วกลับคืนไป รักหงส์เป็นหนักหนา แต่ขึ้นไปหลายคน ให้กลัวตัวสั้นไป เพชฌฆาตจึงว่าไป เจ้าขึ้นไปอย่าช้า จึงเปลื้องซึ่งจำจอง ว่าเจ้าจงขึ้นไป เจ้าขึ้นไปอย่าช้า เมื่อนั้นพระจุมพล ขอจงเทพไท จะขึ้นบนพฤกษา ว่าแล้วพระบุตรา ปีนป่ายร้ายขึ้นไป ทำเป็นจะพลัดตก ตกลงมีผลึกซ้า เมื่อนั้นจึงพระไทร มีจิตคิดเมตตา เจ้าขึ้นไปได้แล้ว เพชฌฆาตทั้งซ้ายขวา เพชฌฆาตฟังท้าวว่า มึลงมาหรือไร พระฟังเพชฌฆาตว่า สูโค่นต้นไม้ลง เพชฌฆาตได้ฟังท้าว ตัวเราสั้นทั้งนี้ บัดนี้ปล่อยนักโทษ . ชาวเราให้โง่เหลือ พวกเราทั้งนี้ไซ้(ขาดหาย).....	แลขึ้นไปด้วยใจหมาย จึงปีนป่ายขึ้นไปพลัน ตกตะลึงอยู่กังน ขึ้นมือสั้นตกลงมา ขึ้นไม่ได้เป็นหลายครา สุดปัญญาจะขึ้นไป เทพยุกเข้าตลใจ ขึ้นไม่ได้หัวลงมา ขึ้นไม่ได้สุดปัญญา เอาลงมาจงเร็วไว ปล่อยพระทองออกทันใจ บนต้นไม้เอาหงส์ทอง เอาลงมาบัดเดียวดล ยืมในใจอยู่ไปมา ครั้งนี้ไซ้ได้เมตตา มารับช้าด้วยฉับไว มีทันช้าจึงคลาไคล พระภูวไนยเจ้าแกล้งทำ ผาดโผนตกว่าตามกรรม ว่าตามกรรมไม่เวรา เห็นภูวไนยเจ้าขึ้นมา ลงมารับด้วยฉับไว จึงพระแก้วร้องลงไป เร็วอย่าช้าจงกลับไป ร้องขึ้นมาด้วยเร็วไว กูจะโค่นต้นไม้ลง ร้องลงมาด้วยใจจง(ขาดหาย)..... ออกผะผ่าวคืออัคคี จะคิดอ่านประการใด(ขาดหาย).....(ขาดหาย)..... จะคิดอ่านประการใด จะบรรลีย์ด้วยอาชญา
---	--

คนนึ่งจึงว่าเรา	ตัวของเรานี้แหละหนา
จะทูลท้าวราชา	ชาวเราอาอย่าร้อนใจ
เพชฌฆาตทั้งสี่นาย	จึงผันผายเข้าในวัง
พากันมาทันใจ	เข้าในเมืองพระพารา
บัดนั้นจึงพระบาท	เพชฌฆาตนั้นก็กลับมา
จึงลาให้เทวา	ซังกหงส์มาในเวียงชัย
เพชฌฆาตทั้งสี่นาย	จึงผันผายเข้าวังใน
ถวายบังคมไท	ทูลถวายไนมิได้ช้า
นักโทษนั้นเราไซ้	จะมาให้มรณา
ขอทูลพระราชา	ให้ท้าวทราบบาทงส์
ยกดาบขึ้นจะฟัน	หงส์ทองนั้นก็ฉาบลง
ฉวยดาบไปด้วยโดยจง(ขาดหาย).....
แล้วพาพระภูเบศ	ทอดพระเนตรบนเวหา
ให้เห็นประจักษ์ตา	มิใช่ว่าแกลิ่งทูลสาร
ของจกภูไนย	อย่าไว้ใจพระภูบาล
เห็นว่าจะรำคาญ	จะอลหม่านทั้งพารา

กาพย์บัง ๑๖

เมื่อนั้นจึงท้าวเบญจา	ทอดพระเนตรแลมา
มิซ้าก็เห็นหงส์ยนต์	
ร้อนอยู่ในกลางเวหน	เห็นพระจุมพล
ซึกยนต์อยู่บนเวหา	
พระองค์จึงร้องลงมา	บอกท้าวเบญจา
ตัวข้าใส่ลูกปูโรหิต	
ข้านี้ลูกท้าวอาทิตย์	เจ้าเมืองไพจิตร
ตัวข้ามาเรียนศิลป์ไชย	
ควรหรือท้าวไทไม่ถามไถ่	จะให้บรรลีย์
ครั้งนี้จะได้เห็นกัน	
ท่านท้าวเบญจาทรงทัณฑ์	พระทัยไหวหวั่น
พระองค์ตัวสั่นอยู่เทาเทา	
ดูราแสนตราตาขาว	ตัวสั่นเทาเทา
พระบาทก็กลัวนักหนา	
ร้องเชิญสมเด็จจราชา	เชิญเจ้าลงมา
จะให้เจ้าครองไอศวรรย์	

ให้เจ้าทั้งสองครองกัน	น้องสาวถัดนั้น
จะแถมให้อีกสักสองคน	
นางประทุมเกสรร้อนรน	เจ้าเปิดไฟชยนต์
สิงห์บุษย์ชไรไชยศรี	
เมื่อนั้นจึงนางเทวี	แลเห็นภูมิ
ใจนางจะขาดอยู่รอนรอน	
จึงนางประทุมเกสร	ร้องเชิญภูธร
ลงมารับเมียด้วยรา	
เมื่อนั้นจึงพระราชา	ชักหงส์ลงมา
ก็ตรงเข้าหน้าบุษย์ชไร	
มารับเมียสายสมร	เจ้าประทุมเกสร
บังอรเข้าในหงส์ยนต์	
เมื่อนั้นจึงพระจุมพล	ชักหงส์ทองยนต์
ไปบนอากาศผาดผืน	
ค่อยคลายหายทุกขโศกศัลย์	นางน้องทรงครรรค์
ครรรค์ใหญ่พ้อถ้วนสืบเดือนโดยตรา	
ทูลพระนางแก้วราชา	จงทราบบาทา
เมื่อนั้นนางน้องมาเจ็บครรรค์	
ชักหงส์ลงไปเร็วพลัน	เมียรักเจ็บครรรค์
...(ขาดหาย)... ก็พันปัญญา	
จอมจักรฟิ่งอัครชายา	จึงพระราชา
ชักหงส์ลงมาทันใจ	
ร่อนลงที่กลางพงไพร	จึงเข้าอาศัย
ไต้ร่มไม้กฤษณา	
เมื่อนั้นจึงพระราชา	เห็นนางโศกา
พระองค์เจ้ามาตกใจ	
จึงปลอบเมียรักทรมวย	อุตส่าห์แข่งใจ
น้องรักอย่าได้โศกา	
เมียรักเจ็บหนักราชา	ช่วยเมียด้วยรา
อย่าให้เมียม้วยบรรลัย	
นางนาฏเพียงจะขาดใจตาย	กลิ้งเกลือกเสือกไป
อรทัยไม่เป็นสมประดี	
เมื่อนั้นจึงพระภูมิ	ตกใจไซ้ก็ดี
กลัวเทวีจะมรณา	

พระคิดในใจราชา	จึงอ่านคาถา
ว่าสะเดาะทันใจ	
สามคาบเจ็ดคาบฉับไว	เป่าลงทันใจ
ที่ในพระเกตุเกศา	
เดชะคุณพระศาสดา	ปกเกล้าเกศา
ป้องกันอย่าให้อันตราย	
ยามปลอดภัยคลอคู่ชาย	ออกมาง่ายตาย
เป็นชายกึ่งามโสภา	
โลหิตไม่คิดราชา	เหมือนพระบิดา
ฉายาเจ้าเร่งพิศวง	
นางจึงชำระพระองค์	ลูกน้อยโฉมยง
ให้เจ้าสรรสรคงคา	
ความรักพระราชาบุตรา	บิดามารดา
สองราเจ้ามาเขยชม	
แล้วให้ลูกน้อยเสวยนม	นางคิดปรารมภ์
จะใคร่ได้ฝังอัครี	
จึงว่าแก่สามี	ไปหาอัครี
เมื่อนี้จะใคร่ฝังไฟ	
เมื่อนั้นจึงพระภูไวย	ได้ฟังทรมว้ย
บัดใจก็ขึ้นหงส์ยนต์	
แล้วชักขึ้นบนเวหน	เมื่อนั้นจุมพล
เจ้าแลไปเห็นภตตรา	
ชักหงส์ก็ตรงลงมา	ครั้นถึงภตตรา
ราชาช่วยเอาดุ้นไฟ	
ได้แล้วพามาทันใจ	จึงวางดุ้นไฟ
บัดใจก็ไหม้ใส่หงส์	
ตกลงในคงคาลัย(ขาดหาย).....
.....(ขาดหาย).....	
.....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....
.....(ขาดหาย).....	

กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘

.....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....	
.....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....	ช่วยเอาข้าวไป	บอกท้าวด้วยรา

แต่พระว้ายน้ำ	เจ็ดวันยังค่ำ	เห็นแต่ฝูงปลา	
บ้างผูกบ้างว้าย	ที่ในคองคา	ห้อมล้อมเจ้าฟ้า	มิให้อันตราย
ฝูงปลาทั้งนั้น	มาช่วยป้องกัน	แห่งพระโฉมฉาย	
ห้อมล้อมทรงธรรม	ป้องกันปลาร้าย	กลัวพระโฉมฉาย	เจ้าจะตกใจ
ว้ายพลางครวญพลาง	คำนึงถึงนาง	กับลูกสายใจ	
เจ้าจะคอยท่า	ว่ามาหาไฟ	พระร่ำร้องให้	อยู่ในกลางชล
ยังมีเกตรา	ใช้ใบแล่นมา	ในกลางทะเลวน	
พาณิชแล่นมา	เห็นพระจุมพล	ว้ายอยู่กลางชล	คนเดียวเอกา
.....(ขาดหาย).....	โดดปล้นวุ่นว้าย	อยู่ในคองคา	
ดูราชาวเรา	รับเอาก่อนรา	ทอดสมอรอท่า	ลงสัจจงไป
เลงลี้ยสัจจง	มาถึงพระทอง	รับเอาท้าวไท	
จึงกลับเข้ามา	เกตราทันใจ	ส่งให้ท้าวไท	ขึ้นบนเกตรา
			สำราญพระทัย ^๑
จึงนายเกตรา	ถามพระราชา	ว่ามาแต่ไหน	
ดูน่าสงสาร	เหตุการณ์ฉับไฉ	จึงอยู่ที่ไหน	กลางพระคองคา
เมื่อนั้นพระเจ้า	บอกนายสำเภา	แต่หนหลังมา	
ท่านท้าวอาทิตย์	เป็นพระบิดา	ตัวเรานี้หนา	ชื่อสุวรรณหกุมาร
อยู่เมืองไพจิตร	ขอลาทรงฤทธิ	บิตุเรศชาญสมาน	
มาด้วยหงส์ทอง	อันงามโอहार	มาพบอาจารย์	ในเมืองเบญจา
อยู่เรียนศิลป์ไชย	จึงได้อรทัย	พระราชาบิดา	
นางมีครรภ์เล่า	พาเจ้าหนีมา	มาคลอดลูกยา	อยู่ในกลางไพร
คลอดแล้วบัดดล	จึงชักหงส์ยนต์	มาหาพินไฟ	
ไฟไหม้สายหงส์	ตกลงทันใจ	จึงตัวข้าไซ้	ต้องว้ายคองคา
จนนายสำเภา	ได้ฟังพระเจ้า	มีใจเมตตา	
รู้ว่าหน่อกษัตริย์	พรากพลัดเมืองมา	จึงแต่งโภชนา	มาถวายภูมิ
นายสำเภาผู้ใหญ่	เลี้ยงพระภูวไนย	สมเด็จพระราชา	
พระเร่งรำพึง	คิดถึงชายน	อยู่ริมพฤษภา	คอยท่าภูวไนย
แต่เข้าจนเย็น	คอยหาไม่เห็น	เป็นเหตุสิ่งไร	
ไอ้พระทูลกล่าว	เจ้าเป็นฉับไฉ	เป็นเหตุสิ่งใด	จึงไม่เห็นมา
เย็นลงรอนรอน	คอยพระภูธร	จนเข้าสนธยา	
มีดคำล่งแล้ว	นางแก้วเมียอา	มาถึงลูกยา	ไว้ในกลางไพร

^๑ มีจำนวนเกิน ๘ พรรค

เที่ยงคืนราตรี	นวลนางเทวี	ครวญคร่ำรำไร	
เจ้ากลัวสิงห์สัตว์	ทีในซึ้งไพร	แต่กันแสงให้	อยู่ริมพุกษา
ไอ้พระลูกแก้ว	เจ้าเกิดมาแล้ว	ไม่เห็นบิดา	
ไอ้พระลูกรัก	หลากน้กเจ้าแม่อา	ไม่เห็นบิดา	เกิดมาอาลัย
บิดาเจ้านั้น	ไปได้เจ็ดวัน	จะเป็นฉันท	
แม่นี้คอยท่า	หาพระภูวไนย	เก็บแต่ผลไม้	กินเป็นอาหาร
ตัวกู่นี้ไซ้	จะนั่งร้องไห้	เห็นไม่เป็นการ	
จะเที่ยวค้นหา	ในป่าไพรสาณท์	คิดแล้วนางคราญ	ให้ลูกเสวยนม
เจ้าเสวยนมแล้ว	นวลนางน้องแก้ว	กล่อมให้บรรทม	
ไอ้แก้วแม่อา	เจ้าอย่าปรารมภ์	เชิญเจ้าบรรทม	ที่ร่มพุกษา
จึงเอาอำมรงค์	ผูกผ้าบรรจง	ของพระบิดา	
ทำขวัญให้เจ้า	พระเพราพังงา	แล้วใส่เปลผ้า	เอซาให้นอน
ครั้นว่าหลับแล้ว	นวลนางน้องแก้ว	เจ้าบทจร	
จึงยกกรไหว้	เทพไท้สิงขร	ขอฝากผู้บังอร	ลูกข้าด้วยรา
ขอฝากเจ้าไว้	ที่ต้นพระไทร	จงได้เมตตา	
ขอฝากลูกไว้	ใต้ต้นกฤษณา	จงช่วยรักษา	อย่าให้อันตราย
ฝากพระลูกแก้ว	นวลนางน้องแก้ว	จึงเสด็จผันผาย	
เที่ยวหาทั่วไท	เพียงขาดใจตาย	จึงนางโฉมฉาย	ตะโกนเรียกหา
ไอ้พ่อดวงแก้ว	สุดเสียงเมื่อยแล้ว	เจ้าพายน้าตา	
เห็นแต่ต้นไม้	นางให้ครวญหา	หาพระราชา	ในป่าพงไพร
ไอ้ดอกลำดวน	ใจน้องคร่ำครวญ	ครวญหาสายใจ	
ใจน้องเป็นทุกข์	ทุกข์ถึงภูวไนย	ในอกหมกไหม้	ไม่เห็นจุมพล
เห็นดอกกรักร่าง	ร่างแล้วมาห่าง	ห่างน้องกลางหน	
หนใดได้พบ	พบพระจุมพล	พ้นจากผัวตน	ตนไม่สบาย
เห็นโคกโคกเศร้า	เศร้าสร้อยคอยเปล่า	เปล่าใจใจหาย	
หายไปไกลไกล	ไกลแล้วนะฤาสาย	สายใจใจหาย	หายไปไม่มา
ไอ้ดอกกาหลง	หลงอยู่ในดง	ดงไม้กฤษณา	
หน้าน้องหมองไหม้	ไม่เห็นภูวไนย	น้องให้ครวญหา	หาผัวผัวข้า
			ข้าไม่พบเลย
ไอ้ดอกกำจัด	กำจายพรายพริต	แล้วนะพระเอย	
แต่น้องเรียกหา	หาอยู่เบยเบย	ไอ้พระคุณเอ้ย	เมื่อยไม่...(ขาดหาย)...
แต่น้องเรียกหา	หาพระราชา	ไม่มาพบพาน	
ตะโกนเรียกหา	มาเป็นช้านาน	เจ้าเยาวมาลัย	ไม่วายน้ำตา

ภาพยยานี ๑๑

กล่าวถึงพรหมทัต	จอมกษัตริย์ป็นโลกา
ครองชั้น๗เสมา	แสนเสนาก์มากมี
ท้าวครองพระพารา	ด้วยสุมนทามเหสี
เป็นป็นพระบุรี	พระภูมิเป็นยศธรรม
มีทั้งปราสาททอง	งามเรื่องรองดูเฉิดฉัน
พระสนมหมื่นหกพัน	เป็นผาสุกทุกราตรี
สมเด็จพระภูธร	ครองนครพาราณศรี
วันหนึ่งพระภูมิ	รำพึงคิดแต่ในใจ
จึงสั่งแก่เสนา	เร็วอย่าช้าพระทราวม้วย
กะเกณฑ์พลไกร	เราจะไปพนาลี
ให้พร้อมในสามวัน	เร่งเกณฑ์กันให้ทันที
เสนาและมนตรี	รับสั่งท้าวแล้วออกมา
หมายกะเกณฑ์ทุกหมวด	แปดตำรวจเร่งตรวจตรา
กรมข้างกรมม้า	กองอาชาผู้กล้าหาญ
ศาสตราแลอาวุธ	เครื่องสัประยุทธ์ทุกประการ
ให้เกณฑ์เอาหมู่พราน	อันชำนาญในดงดอน
หลาวแหลนและเพนชัย	อีกหน้าไม้ธนูศร
ถวายเป็นกองมอญ	เป็นกองหน้าพระราชา
เกณฑ์ทหารป็นแดง	ล้วนกำแหงหมู่อาสา
ตามเสด็จหมู่ราชา	รักษาองค์...(ขาดหาย)...
กรมวังตั้งกระบวน	เกณฑ์ถี่ถ้วนงามเฉิดฉาย
ตำรวจทั้งสี่นาย	แห่หน้าข้างพระราชา
ขุนช้างแต่งข้างต้น	สายยันสกลันล้วนดารา
พู่ห้อยทั้งซ้ายขวา	ล้วนดารางามสุกใส
ขุนม้าก็แต่งม้า	ย่อมตัวตราอาชาใน
ขุนรถเร่งรถให้	มาแต่งรถมิทันนาน
เสร็จแล้วมิทันช้า	จึงเสนากราบทูลสาร
เกณฑ์หมู่พลทหาร	เสร็จแล้วพระราชา
บัดนั้นท้าวพรหมทัต	โองการตรัสแก่โหรา
พຽงนี้จะยาตรา	ดูฤกษ์ลาให้จงดี
จึงตามโหราผู้เฒ่า	ก้มกราบกล่าวทูลภูมิ
ยกไปในพຽงนี้	จะมีลาภอันพึงใจ

เมื่อนั้นพระราช
สั่งแก่เสนาใน
สั่งแล้วเข้าสู่ห้อง
ครั้นรุ่งเสด็จออกมา
ทางสรงสุคนธา
เครื่องประดับสำหรับองค์
ทับทรวงแลคุณทล
กรรเจียกทั้งซ้ายขวา
สอดใส่อำมรงค์
เสร็จแล้วพระภูมี
เสวยแล้วจึงพระบาท
รู้พลโยธา
ช้างต้นประทับไว้
สมเด็จพระภูบาล
พระองค์ทรงเครื่องต้น
ยิงปืนขึ้นสามครา
ออกจากพระนคร
ขมนกที่ป่าใหญ่
นกหกจับทางไหล
วายุภักซ์จับสุพรรณ
กะลิงจับกาหลง
หมู่แก้วจับพุงแก
นกระเรียนมาเวียนร้อง
นกแก้วจับแก้วกลาย
ทั้งหมดจับทั้งถ่อน
กาจับต้นตุมกา
นกเปล้าจับกิ่งเปล้า
นางนวลจับอยู่นาน
โพระดกจับโพร้อง
สาธิตกาจับกาหลง
นกแก้วจับนางแก้ว
อัญชันจับชิงชัน
นกยางจับยอดยาง
จับเกล้าแล้วเข้านอน

ฟังโหรามาทูลไข
พรุ่งนี้ไซ้จะยาตรา
เขยชมน้องเสนาหา
พระผ่านฟ้าเข้าที่สรง
ทรงภูษางามบรรจง
ทรงสังวาลตระการตา
อันเลิศล้ำงามพอลา
ประดับด้วยแก้วมณี
อันบรรจงงามมีศรี
เข้าที่เสวยโภชนา
แล้วลินลาตขึ้นเกยชालา
คอยรับเสด็จพระภูบาล
ขึ้นเกยชัยมีทันนาน
เสด็จทรงไอยรา
เคลื่อนพหลโยธา
ให้โยธาโห่เอาชัย
พระภูธรเข้าพงไพร
จับต้นไม้อยู่เรียงรัน
หงส์ยนต์จับไม้กะทิงหัน
นกเขาขันคาคับแค
กาจับปรงเซ็งแซ่
นกคับแคจับแคทราย
นกยูงทองบินผันผาย
แล้วผันผายบินไปมา
แล้วบินว่อนขึ้นเวหา
หมู่กคลาจับโคคลาน
นกกาเหว่าจับกระวาน
เขาขานจับคันทรง
เสียงกีก้องในท้องดง
ที่ในดงหิมวันต์
นกระทาปากแล้วชันขาน
นกนวลจันทร์จับจันนอน
นกกลางแลสลอน
อยู่เรียงเรียงเคียงคู่กัน

หมุ่นกพญาเสวย	มาจับเชยพนมสุวรรณค์
รำแพนจับรำพัน	มีในชั้นอรัญญา
มีหมุ่นกุลาโท	มาจับโกวิดารา
ปักซีมีนานา	จับพฤกษาอยู่ไสว
พระชมสัตว์ในป่า	หมุ่นฤคาวิ้งไสว
โดดเต้เล่นพงไพร	บ้างเล่นไล่กันมา
ทักกระทอนรสิงห์	ทั้งมหิงส์และเลียงผา
โคกระทิงสิงหรา	มีในป่าอยู่มากมาย
พระชมหมุ่นช้างโขลง	เที่ยวกินโป่งเล่นดินทราย
พลายพังสิ้นทั้งหลาย	สีดินทรายมาแต่ไกล
พี่น้องทั้งหลายแม่	ร้องเซ็งแซ่อยู่ในไพร
ทองแดงสีหม้อใหม่	ทั้งกำกวมแลเผือกเนียม
ทั้งสีชมพูนุช	แล..(ขาดหาย)...จะเทียม
สีดอคลอกับเนียม	เห็นงามเอี่ยมดูโสภา
ชมแล้วประพาสไป	ถึงต้นไม้กฤษณา
หอมระรื่นชื่นวิญญา	ท้าวให้ตั้งพลับพลาชัย
ประพาสมาในไพร	กำหนดได้ถึงเจ็ดวัน
ชมสมเด็จพระทรงธรรม์	ประทับร้อนหยุดโยธา
ท้าวหยุดรู้พลไว้	ในดงไม้กฤษณา
หอมระรื่นชื่นวิญญา	ลมพัดมาหอมชื่นใจ
พระเสด็จยุรยาตร	ด้วยพระบาทประพาสไป
ได้ยินเสียงร้องไห้	ที่ต้นไม้กฤษณา
ท้าวทอดพระเนตรดู	เป็นฟูกอยู่ใต้พฤกษา
ท้าวเสด็จจะเข้ามา	เห็นทารกก็หลากใจ
ออกเอยน่าสงสาร	เจ้ากุมารนี้ลูกใคร
มาทิ้งไว้กลางไพร	หลากแกลใจเป็นหนักหนา
ท้าวเห็นอำมรงค์	ชะรอยองค์กษัตรา
เห็นทั้งพระภูษา	อีกทั้งผ้ารัดกัมพล
เหตุการณ์เป็นไฉน	ทิ้งลูกไว้ในไพรสมณท์
หรือว่ามาวายชนม์	ทิ้งลูกอยู่เอกรา
อย่าเลยจะเอาไป	เลี้ยงลูกไว้เป็นลูกยา
ตรัสให้เสนา	รับกุมารมาทันใจ
ท้าวสั่งให้ยกทัพ	เราจะกลับเข้าเวียงชัย
อย่าช้าจงเร็วไว	เลิกพลไกรเข้าพารา

ยกพลทวยทหาร	จากไพรสาณฑ์มิได้ช้า
รับเร่งตะเบงมา	ถึงพาราเข้าทันใจ
ประทับกับเกษมาศ	เสด็จยุรยาตรเข้าวังใน
สุมณฑาเจ้าทรมวย	มารับเสด็จพระภูมี
ท้าว...(ขาดหาย)...	พี่เสด็จไปพนาลี
เที่ยวเล่นในป่าไพรีศรี	พินี้ได้กุมารา
จึงเอาพระกุมาร	ให้นางคราญสุมณฑา
...(ขาดหาย)...นางฉายา	รับเอาเจ้ายอดสงสาร
พินิจดูพระพักตร์	เจ้าน่ารักใครจะปาน
ความรักพระกุมาร	นางนงคราญเจ้ายินดี
ลูกเต้าเจ้าหาไม่	ความรักใคร่แสนทวี
จูบกอดพระภูมี	รักตั้งลูกในอุทร
สั่งให้หาแม่นม	ให้ทรมชมเจ้าสายสมร
พี่เลี้ยงนั่งสลอน	ไม่อุทธรณ์มาร้อนรน
บ่อนข้าววันละสามชาม	แล้วอาบน้ำวันละหน
เมื่อนั้นพระจุมพล	ทำขวัญพระกุมาร
ขวัญแล้วจึงให้พร	ทรมบังอรมีทันนาน
ให้นามพระภูบาล	ชื่อทรงฤทธิ์ฤๅษณา
เสร็จแล้วมีทันนาน	ด้วยพระเยาวมาลย์เลี้ยงรักษา
สบายหลายวันมา	เจ้ากฤษณาค่อยสำราญ
จะกล่าวถึงฉายา	จะเที่ยวหาพระภูบาล
เที่ยวไปในไพรสาณฑ์	ไม่พบแล้วเจ้ากลับมา
คิดถึงพระลูกน้อย	เจ้าจะคอยพระมารดา
คิดพลางนางกลับมา	ไม่พบลูกก็ตกใจ
ไอ้กรรมแล้วแลหนา	พระลูกเข้ามาหายไป
นางนาฏแทบขาดใจ	ทำไฉนจะนอกอา
นางทอดตัวลงเสือก	กลิ้งเกลือกเพียงมรณา
ทุ่มทอดพระกายา	นางโศกาถึงลูกชาย

พิลาป (สุรางคนางค์ ๒๘)

เมื่อนั้นนางชานา	ให้รักฟังา	เพียงจะขาดใจตาย
ไอ้กรรมแล้วแล	แคล้วแม่มาหาย	นางทอดตัวตาย
พลัดจากผิวแล้ว	ไม่เห็นลูกแก้ว	ค้อยคลายวิญญา
บัดนี้ลูกชาย	มาหายในป่า	ชะรอยเวรา
		เล่าได้ทำไว้

ไอ้พระลูกแก้ว	จากอกแม่แล้ว	ที่กลางพงไพร	
แม่ร้องไห้หา	เพียงเลือดตาไหล	เจ้าเพื่อนเชษฐใจ	จากอกมารดา
เจ้าออกจากครรรภ์	มาได้เจ็ดวัน	เป็นกรรมเวร	
จากลูกจากผิว	ไอ้ตัวกูอา	แล้วแก้วกัลยา	โศกาสลบไป
ค่อยได้สมประดี	เจ้าวรเทวี	รำพึงในใจ	
ไอ้ตัวอาเห็น	ว่าจะบรรลีย์	จะอยู่ไปใย	ทนเวทนา
ให้รักลูกน้อย	แล้วคิดละห้อย	ถึงพระราชา	
ไปเที่ยวหาไฟ	เมียไม่เห็นมา	ให้เมียนี่หนา	เป็นหม้ายแต่สาว
ส่วนตัวพระพลัด	จากนวลน้อง..(ขาดหาย)..	เป็นหม้ายแต่สาว	
พลัดพรากจากกัน	แต่หนุ่มกับสาว	จะรอดหรือหน้า	แกอกเมียรา
ให้รักผิวแล้ว	ให้รักลูกแก้ว	รัญจวนครวญหา	
ทั้งหลายกินข้าว	เจ้ากินน้ำตา	ไอ้พระลูกยา	ใครพาเจ้าไป
รำพึงไปมา	จึงนางฉายา	เจ้าค่อยคลาไคล	
เที่ยวหาลูกยา	น้ำตาลามไหล	นางรำร้องไห้	ถึงพระลูกยา
เห็นรอยตีนคน	กลางเถื่อนเกลื่อนกล่น	รอยข้างรอยม้า	
ชะรอยกษัตริย์	ประพาสในป่า	พานพบลูกข้า	จึงพาเอาไป
แม่แพ้แน่นอน	เจ้าประทุมเกสร	อร่อนคือไฟ	
เห็นแล้วนางงาม	เจ้าตามรอยไป	เดินพลางทางให้	รำไรเดินมา
ไอ้ตัวกูว่า	เหมือนคนเป็นผี	เจ็บปวดหนักหนา	
ชายคนหนึ่งเล่า	จึงเอาปืนยา	ยิงซ้ำจำฆ่า	ป้อมมาบรรลีย์
เหมือนครั้งนี้เล่า	มาจากผิวเจ้า	จากลูกหลายใจ	
ทุกข์เป็นสองเท่า	สร้อยเศร้านพระทัย	ครวญพลางทางให้	รำไรโศก
ไอ้พระลูกเอ๋ย	เจ้ามิได้เสวย	นมพระมารดา	
น้ำนมแม่เอ๋ย	เร่งไหลออกมา	ปานนี้ลูกยา	จะเสวยนมใคร
เดินพลางทางครวญ	เห็นต้นลำดวน	รัญจวนพระทัย	
เห็นต้นโคกเส้า	เปลี่ยวเปล่าหัวใจ	รำพลางทางให้	แข็งใจเดินมา
.....(ขาดหาย).....	เห็นต้นเต้าร้าง	ร้างไว้เอกา	
เหมือนร้างห่างเจ้า	คู่เกล้าเมียอา	ไอ้พระราชา	ปานนี้เป็นโฉน
เห็นแต่เนื่อนก	น้ำตาไหลตก	คิดถึงภูวนาย	
นกพรากจากคู่	เหมือนจากภูวนาย	จากอกเมียไป	แต่ตนคนเดียว
เห็นนกจากพราก	เหมือนเมียมาจาก	ไม่...(ขาดหาย)...เหลือ	
พลัดพรากจากผิว	แต่ตัวคนเดียว	อยู่ในไพรเขียว	คนเดียววังเวง
จักจั่นร้องใน	แจ้วเจื้อยเรื่อยไป	ในไพรครืนเครง	
กระทาขันก้อง	ร้องทำกันเอง	นกกระรางกางเขน	เอนเกล้าไปมา

ยางเจ้าตัวน้อย	จับพงดงอ้อย	อยู่คอยมองปลา	
เมียคอยหาเจ้า	คู่เกล้าเมียอา	เหมือนนกคอยปลา	คอยเปล่าเศร้าใจ
นางนกสาลิกา	คาบเหยื่อบินมา	คนพาลูกไป	
กลิ้งเกลือกเสือกร้อง	น้ำตาไหลนอง	เหมือนข้าร้องหา	ถึงพระลูกยา
ไก่ขันสนั่นก้อง	กาเหว่าเร่าร้อง	กีกก้องในป่า	
โพระตกเสียงใส	ร้องในพนาว่า	ห้านัยน์ไก่ฟ้า	ในป่าพงไพร
บินเร่รำร้อง	พิลึกกึกก้อง	ในท้องป่าใหญ่	
นกเอี้ยงอีแอ่น	นกขุนแผนตาไล่	ฝูงนกระวังภัย	กาสาระวังนาง
นกคุ่มนกคาบ	นกจิบนกจาบ	พิราบนกยาง	
นกกระเต็นฝูง	นกยูงเล่นหาง	ห้านัยน์อยู่ในกลาง	กลางไพรพฤษษา
ชมพลงทางเดิน	เจ้าค่อยดำเนิน	ตามรอยโยธา	
ออกจากพงไพร	ใกล้ถึงพารา	พอพระสุรียา	ใกล้ค้ำลงรอนรอน
ยากที่จะอาศัย	นางรำร้องไห้	เที่ยวไปเขจร	
จะเข้าสนธยา	เราเร่งอาวรณ์	สงสารสายสมร	ร้องให้รำไร
แล้วรำไรเดินมา	พบสวนมาลา	นางค่อยดีใจ	
จึงเข้าไปมา	ยายตาถามไถ่	นางยกมือไหว้	เฒ่าทั้งสองรา
เมื่อนั้นตายาย	เห็นนางโฉมฉาย	จึงมีวาจา	
ปราศรัยไถ่ถาม	ด้วยความเสนาหา	ว่านางฉายา	เจ้ามาแต่ไหน
จึงนางเทวี	เล่าเรื่องคดี	สองเจ้าทันใจ	
อันตัวของข้า	มาแต่เมืองไกล	ข้ากับท้าวไท	มาด้วยหงส์ยนต์
ข้านี้ครรรภ์มา	มาในเวหา	เจ็บท้องกลางหน	
ซักหงส์ลงมา	ในป่าไพรสนธ์	จึงคลอดลูกตน	ได้ต้นกฤษณา
ท้าวไปหาไฟ	ข้าหลากแก่ใจ	ไม่เห็นท้าวมา	
คอยที่ไหน	เจ็ดวันแล้วหนา	ไม่เห็นกลับมา	ข้าเพียงขาดใจ
ไม่เห็นมาแล้ว	ผูกเปลลูกแก้ว	ไว้ไต่ต้นไม้	
ข้าเที่ยวไปหา	หาพระทราวม้วย	กลับมาทันใจ	ไม่เห็นลูกยา
เห็นรอยร้อพล	ที่โนไพรสนธ์	มากมายหนักหนา	
จึงรู้ว่าคน	พาลูกตนมา	จึงตามมาหา	ลูกรักทราวม้วย
เล่าพลงทางให้	ชลเนตรเจ้าไหล	คือท้อธาร	
ทั้งยายทั้งตา	เห็นน่าสงสาร	จึงปลอบเยวามาลัย	เจ้าอย่าโศกา
ยายจะบอกเจ้า	สมเด็จท่านท้าว	พรหมทัตตราชา	
ไปพิพาสไพร	ได้กุมารมา	มาถึงพารา	ท้าวแต่งทำขวัญ
ว่าแก่โฉมฉาย	เจ้าอยู่กับยาย	เถิดหนาแจ่มจัน	
พานางขึ้นไป	บนเรือนด้วยปล้น	จึงให้แจ่มจัน	เสวยขนานหาร

ทั้งยายทั้งตา	รักนางฉายา	คือดังลูกหลาน
ให้เจ้านิทราน	ในราตรีกาล	นางนาฏเยาวมาลัย นอนสำราญใจ

ภาพยยานี ๑๑

นางทอดตัวลงเสือก	กลิ้งเกลือกเพียงมรณา
ทุ่มทอดพระกายา	นางไศกาถึงลูกชาย
ครั้นว่าเมื่อรุ่งเช้า	จึงยายเฒ่าเก็บดอกไม้
เคยร้อยพวงมาลัย	เข้าไปถวายทุกวันวาน
เมื่อนั้นนางหน่อไท	รับดอกไม้มาด้วยพลัน
ว่าแม่แก่งก้งัน	ตัวดีฉันจะร้อยแทน
แล้วจึงเอาไปถวาย	ตัวแม่ยายเห็นไม่แคลน
รางวัลเป็นอันแม่น	นางร้อยแทนยายมาลา
ร้อยเป็นพญานาค	เห็นงามหลากหลายเป็นหนักหนา
เอาดอกโยทะกา	สลับกลายเป็นลายกล
รูปร้อยเจ้าร้อยเรียน	ทำเป็นเศียรแลกำพล
เอาดอกนิลบุล	แกมจกกลแนบเนียนกัน
หงอนไก่ทำเป็นหงอน	ดูซบซ้อนงามเจิดฉิน
ดอกบานมีรูโรยนั้น	เห็นแดงฉานทำเป็นตา
จึงเอาดอกนางแย้ม	มาเกี่ยวแกมมะลิลา
ทับทิมเป็นพิมพา	ประดับแนมไว้แกมกัน
มะลิทำเชี้ยวแก้ว	ดูมเป็นแถวแยกเขี้ยวขัน
สารภีมะลิวัลย์	แกมดอกกันทลิกา
สนสร้อยร้อยเป็นเกล็ด	กาละเม็ดงามหนักหนา
ร้อยแล้วมีทันช้า	ส่งให้เร็วพลัน
เมื่อนั้นยายมาลา	รับเอามาขมิขมัน
จึงว่านางจอมขวัญ	แม่ช่างร้อยงามหนักหนา
ยายเฒ่าก็แต่งตัว	จึงหิวหัวแล้วนุ่งผ้า
เอาแป้งละลายทา	ยายมาลากก็เข้าไป
สั่งผิวให้อยู่เรื้อน	แล้วจึงเตือนนางทรมวย
ว่าแล้วก็เข้าไป	ถึงวังในพระราช
เข้าเฝ้าพระฤาษาย	จึงถวายพวงมาลัย
สมเด็จพระราชา	เจ้ารับเอาพวงมาลัย
พิศดูพวงมาลา	งามหนักหนากก็สงสัย
ผิดมือยายมาลัย	งามกะไรเป็นหนักหนา

จึงถามยายมาลัย	ตัวของใครร้อยมาลา
ร้อยเองหรือไรหนา	ยายบอกมาให้เข้าใจ
เมื่อนั้นยายมาลา	ทูลราชาด้วยฉับไว
ขึ้นว่าพวงมาลัย	หลานข้าเจ้าร้อยมาลาเข้ามา
ท้าวจึงตรัสว่าเล่า	หลานยายเฒ่าดีหนักหนา
ให้เอาตัวเข้ามา	ร้อยมาลาที่ในวัง
บัดนั้นจึงยายเฒ่า	ทูลพระเจ้าโดยใจหวัง
จะเอาไปในวัง	มิได้ขัดพระโองการ
แต่ว่าเป็นนักลอง	ตัวมันเองก็พิการ
ขอทูลพระภูบาล	เป็นขี้เรื้อนสิ้นทั้งตน
ยายเฒ่าป้องปิดไว้	พุดแก้ไขด้วยเล่ห์กล
เมื่อนั้นพระจุมพล	ว่าเสียดายด้วยโรคา
ท้าวจึงให้รางวัล	เงินครานั้นสามสิบห้า
ให้หลานยายมาลา	ทั้งผ้าผ่อนและแพรพรรณ
ท้าวว่าแก่ยายเฒ่า	หลานออเจ้าช่างคมสัน
เสียดายแต่เจ้านั้น	เป็นขี้เรื้อนสิ้นทั้งตน
ให้ร้อยต่างต่างกัน	ส่งทุกวันอย่าขัดสน
จะให้ในอุมล	เจ้ากฤษณาทกุมาร
เมื่อนั้นยายเฒ่า	ก้มกราบเกล้าลาภูบาล
ได้รับพระราชทาน	ไปอุทยานมิทันช้า
ครั้นถึงบอกเจ้า	ว่าท่านท้าวเห็นมาลา
จะเอาตัวฉวยา	เจ้าเข้าไปไว้ในวัง
ยายทูลว่านางนาฏ	เป็นพยาธิอยู่รุ่งรัง
เอาเงินสิบห้าชั่ง	ประทานมาให้เทวี
นางจึงมีวาจา	ตัวของข้าไม่เคยดี
ขอฝากแต่เทวี	กว่าจะพบพระลูกยา
เงินทองทั้งนี้ไซ้	ข้าฝากไว้ทั้งสองรา
เมื่อนั้นยายกับตา	ทั้งสองราก็ดีใจ
เมื่อนั้นนางฉวยา	เจ้าอุตสำหรับร้อยมาลัย
ร้อยแล้วส่งเข้าไป	ให้สายใจชมทุกวัน
ชวนว่ากฤษณา	จำเรียมางามเฉิดฉัน
อายุของเจ้านั้น	สิบหกขวบงามโสภา
พรหมทัตภูวไนย	ท้าวรักใคร่เป็นหนักหนา
จะให้ป็นฝ่ายหน้า	ให้บัญชาแก่มนตรี

คิดแล้วสั่งเสนา	มีขงคามนตรี
แต่งตราพระราชสีห์	ไปแจ้งเหตุทุกหัวเมือง
ทั้งร้อยเอ็ดพญา	แต่งธิดามานองเนื่อง
สิ้นทั้งร้อยเอ็ดเมือง	แต่งธิดามาถวาย
เมื่อนั้นจึงเสนา	รับขงคาแล้วผันผาย
เร่งกันแต่งกฎหมาย	ให้นักการด้วยฉับไว
นักการแต่งกฎหมาย	แล้วแยกย้ายรายกันไป
ไปถึงพระเวียงชัย	ทั้งร้อยเอ็ดนครา
เมื่อนั้นนายนักการ	เอาราชสารมีทันช้า
สั่งให้แก่พระยา	ทั้งร้อยเอ็ดพระบุรี
ทั้งร้อยเอ็ดพระยา	เห็นท้องตราพระราชสีห์
ครั้นรู้ซึ่งคดี	แต่งบุตรีมาถวาย
ทั้งร้อยเอ็ดพระธิดา	งามโสภาคูเฉิดฉาย
จึงเอามาถวาย	แก่สมเด็จพระราชา
เมื่อนั้นพรหมทัต	โองการตรัสมีทันช้า
แก่เจ้ากฤษณา	ให้เลือกเอาตามชอบใจ
กฤษณาทกุมาร	รับโองการของท้าวไท
จึงเรียกนางทราวมัย	ทั้งร้อยเอ็ดพระธิดา
เจ้าไม่ชอบน้ำใจ	พระทราวมัยทูลบิดา
นวลนางทั้งนี้หนา	ตัวลูกยาไม่ชอบใจ
ไม่ต้องในลักขณา	จะเอามาครองกรุงไกร
ลูกรักไม่ชอบใจ	ขอท้าวไททราบบาทา

ภาพย์ฉบัง ๑๖

เมื่อนั้นพรหมทัตราชา	งมีขงคา
สั่งแก่เสนาทันใจ	
ให้เก็บลูกสาวชาวกรุงไกร	ผู้ดีเชื้อใจ
ตามบุญของใครเถิดหนา	
ในเมืองนอกเมืองเก็บเอามา	บ้านนอกคอกนา
ชาวป่าชาวสวนทั่วทั้งเมืองคน	
คหบดีไพร่พล	เศรษฐีถ้วนคน
ให้เลือกเอาตามใจ	
เสนารับสั่งภูวไนย	ออกมาทันใจ
ไปเก็บเอาลูกสาวชาวเมือง	

ลูกลาวลูกมอญนองเนือง	ดำแดงขาวเหลือง
สุดแต่เป็นสาวเอามา	
ลูกสาวชาวตลาดนานา	เที่ยวเก็บเอามา
ทั้งผู้ดีเชิญใจ	
เก็บทั้งลูกจีนลูกไทย	ชาวเหนือชาวใต้
ชาวไร่ชาวนาป่าดง	
เอามาถวายพระองค์	กฤษณาโคมยง
พระองค์ก็ไม่พอใจ	
หมดสิ้นทั้งเมืองเวียงชัย	เจ้าไม่พอใจ
บอกให้กลับไปด้วยพลัน	
อำมาตย์จึงกราบทูลพลัน	แก่พระทรงธรรม์
ว่าแต่หลานยายมาลา	
รูปร่างนางงามพอตา	ขอลุลราชา
พระองค์จึงทราบพระทัย	
จึงมีโองการทันใจ	อำมาตย์เร่งไป
หายายมาลัยเข้ามา	
อำมาตย์ถวายบังคมลา	ลนลานวิ่งมา
มีข้าก็ถึงสวนขวัญ	
จึงเลือกเอาไปด้วยพลัน	บัดนี้ทรงธรรม์
ให้หายายเฒ่าเข้าไป	
เมื่อนั้นจึงยายมาลัย	ตาแก่ตกใจ
ฉวยได้ผ้าห่มแล้วก็ออกมา	
อำมาตย์พายายมาลา	ลนลานวิ่งมา
ยายเฒ่ามาลาหอบแทบตาย	
ครั้นถึงจึงเฝ้าถวาย	ยายเฒ่าจึงถวาย
แก่พระราช	
ท่านท้าวจึงมีวาจา	ตายายมาลา
พาเฒ่าชี้ร้ายบัดสี	
ปดเปล่ามาเล่าคดี	ว่านางเทวี
เจ้าเป็นชี้เรื้อนทั้งตน	
เขาบอกว่านิรมล	โถมงามเลิศล้ำ
ใครเห็นเป็นทำขวัญตา	
ยายเฒ่าจึงรับบัญชา	ข้าเฒ่ารักษา
หายแล้วจะเอามาถวาย	

รูปร่างนางงามเฉิดฉาย	ข้าเฒ่าถวย
พระกฤษณาพระภูมี	
เมื่อนั้นพระจักรี	ขึ้นชมยินดี
ภูมีจึงให้ประทาน	
ตารางผ้าอย่างโบราณ	แล้วจึงประทาน
อีกทั้งผ้าห่มดอกคำ	
ยายเฒ่าจึงลุกขึ้นรำ	ห่มผ้าดอกคำ
ทั้งพินก็หักนมนาน	
เมื่อนั้นจึงพระภูบาล	ตรัสสั่งมีนาน
ให้จัดพนักงานซ้ายขวา	
ให้จัดวอทองรจนา	ไปรับฉายา
อีกทั้งผ้าไตรเครื่องทรง	
ชาววังรับสั่งพระองค์	ตกแต่งเครื่องทรง
อีกทั้งสังวาลรจนา	
ผ้าดันทงามโสภา	สุคนธมาลา
ทั้งน้ำกุหลาบอาบองค์	
รวรงทองอันงามเย็นระยง	สำหรับนางทรง
เสร็จแล้วก็พากันมา	
ครั้นถึงจึงย้ายมาลา	บอกนางฉายา
ว่าท้าวให้รับเข้าไป	
เมื่อนั้นจึงนางทรมวย	เจ้าค่อยคลายใจ
จะได้พบพระลูกยา	
คิดแล้วนางจึงออกมา	ชาวในซ้ายขวา
ชวนกันเข้ามาปราศรัย	
ให้เจ้าสรงน้ำดอกไม้	สุคนธมาลัย
เครื่องหอมกระแจะจันทร์	
ผ้าดันทงามเฉิดฉั่น	ทรงสังวาลครั้น
น้ำมันบำรุงโทสา	
งามฉัตรเพียงจะบาดตา	แล้วจะลินลา
เข้าสู่วอทองทันใจ	
ชาวแม่แห่หอมไสว	ครั้นถึงวังใน
ขึ้นเฝ้าสมเด็จพระภูบาล	
เมื่อนั้นพรหมทัตฉายฉาน	พิศดูนางคราญ
งามยิ่งนารีเมืองสวรรค์	

งามพระพักตร์คือจันทร์	ใครจะเทียมทัน
ควรที่จะครองเวียงชัย	
เพ่งพิศเร่งต้องติดใจ	ด้วยโฉม...(ขาดหาย)...
พิสมัยในองค์นงคราญ	
ประเสริฐเลิศโลกสงสาร	ไกรพบจบสถาน
ไม่ปานโฉมนางบังอร	
ร่างอย่างเทพอัปสร	ในแผ่นดินดินดอน
บ่ห่อนจะเปรียบบอรัย	
ท้าวโกรธแก้ยายมาลัย	ลวงกูไว้ได้
ว่าเป็นขี้เรือนทั้งตน	
ตัวกูไม่รู้แยบยล	ที่เฒ่าแสนดล
มันแข่งแก่งเปียดบังนาง	
ท้าวพิศวงหลงไหล	แล้วคิดอ่านใจ
ท้าวไทจึงมีโองการ	
ตรัสกฤษณา कुमार	ลูกรักสงสาร
มาดูยายมาลา	
เมื่อนั้นจึงเจ้ากฤษณา	เห็นพระมารดา
กฤษณาเจ้าขอบพระทัย	

กาพย์ยานี ๑๑

ส่วนว่าเจ้ากฤษณา	ไม่รู้ว่ามารดาไท
ให้รักให้พอใจ	จึงกราบทูลพระบิดา
อันว่านางองค์นี้	จะควรที่ครองพารา
ควรเป็นอัครฉายา	ควรครองพระบุรี
ลูกรักมาขอบใจ	นางหน่อไทผู้โฉมศรี
ขอบใจนางเทวี	ท้าวจึงมีพระชงคา
.....(ขาดหาย).....	สั่งเสนาและมนตรี
อภิเชกเจ้าสองศรี	ให้ครองพระพารา
สมโภชทั้งเจ็ดวัน	เครื่องเล่นนั้นทุกภาษา
ให้แต่งงานเข้ามา	ทั้งโขนนั่งแลซ้องกลอง
ละครแลมอญรำ	ทั้งระบำแลเทพช่วง
เครื่องเล่นสิ้นทั้งปวง	ให้ถ้ถ้วนทุกประการ
ครั้นว่าได้ฤกษ์ดี	ทั้งพราหมณ์ชีพฤตมาจารย์
พร้อมกันมิทันนาน	อุปัชฌาย์เจ้าสองทรมวย

ครั้นแล้วมิทันช้า	ชวนกันมาอวยพรชัย
ให้เจ้าสองทราวม้วย	อยู่เป็นสุขทุกวันวาน
ให้ครองพระพารา	พระชนมาจยยืนนาน
โรคาอย่ามาพาน	ทั้ง...(ขาดหาย)...อย่าได้มี
พรเดชขงฟุ้งเฟื่อง	ให้ลือเลื่องทั้งกรุงศรี
ร้อยเอ็ดพระบุรี	มาก้มเกล้าถวายพร
หม่อมารปิจจามิตร	จงกลัวฤทธิ์พระภูธร
พระเดชฤาษี	ทุกทุกเมืองเลื่องลือชา
สมเด็จพระพรหมทัต	โองการตรัสแก้ฉายา
ชาวในทั้งซ้ายขวา	ให้ไปอยู่ปราสาทจันทร์
นางประทุมเกสร	ลาภูธรแล้วผายผัน
พระสนมนางกำนัล	ตามจอมขวัญเข้าวังใน
นางขึ้นปราสาททอง	งามเรื่องรองงามสุกใส
พระสนมกรมใน	ไปอยู่ตามตำแหน่งกัน
เมื่อนั้นเจ้ากฤษณา	ครั้นเพลาเข้าสู่เรียน
คิดถึงนางนิรมล	พระจุมพลเสด็จมา
เพลายามหนึ่งแล้ว	จึงพระแก้วเจ้าลินลา
มาหานางฉายา	เสด็จลินลามาทันใจ
จึงปลัดพระทวาร	เปิดโอบดาลนั้นเข้าไป
เทวาเข้าคลใจ	ม้าแม่ลูกจะเจรจากัน
ลูกม้ามาเชยชม	อ่อนกินนมแม่ด้วยพลัน
แม้ว่าอัศจรรย์	อย่าเพิ่งกินนะลูกยา
ลูกคนโหดเหี้ยมหนัก	บรู๊จักพระมารดา
ควรหรือพระลูกยา	ทำมิจฉาดด้วยพระชนนี
พระกฤษณาจันทร์	ฟังม้านั้นม้าพาที
ยามนี้มีสู้ดี	พระภูมิเจ้ากลับมา
ยามว่าถึงยามสอง	พระทองเจ้าไคลคลา
พระเจ้าจึงเข้ามา	มาถึงตรีอัศจรรย์
มีแพะแม่ลูก...(ขาดหาย)...	กินนมแม่ด้วยพลัน
แพะจึงเจรจากัน	แม่แพะนั้นห้ามลูกตน
.....(ขาดหาย).....	ลูกชายโหดชั่วทรพล
จะมาหาแม่ตน	เมื่อคิดมาน่าบัดสี
ฟังแพะเจรจากัน	...(ขาดหาย)... เป็นลั่นที่
ยามนี้มีสู้ดี	พระภูมิเจ้ากลับมา

ครั้นดีกถึงยามสาม
เจ้าเสด็จถึงปราสาทปรา
แม่ลูกทั้งสองสม
แม่แมวจิ้งพาทิ
นึ่งอยู่คอยดูเล่น
ลูกรักจักมาหา
พระฟังแมวจิ้งพาทิ
ยามนี้มีขอบกล
ด้วยสัตว์มันพาทิ
ด้วยสัตว์เจรจา
สงสัยพระทัยนัก
หรือว่านิรมล
จำจะไปถามดู
ด้วยสัตว์นั้นมิว่าจา
ยามสี่พระภูธร
ฝูงสัตว์ไม่สันถาร
ขึ้นนั่งบนแท่นที่
ยังไม่รู้ที่สำคัญ
นางประทุมเกสร
ขอลามพระมารดา
ขอพระองค์จงบอกเรา
พระองค์นี้เป็นไฉน
ไม่เหมือนท้าวพรหมทัต
หรือว่าพระราชา
ขอพระบอกคดี
.....(ขาดหาย).....
เมื่อนั้นเจ้ากฤษณา
ท้าวไปพิพาสไพร
ได้มาแต่ป่าใหญ่
จึงให้พระนามข้า
ข้านี้ยังเด็กอยู่
สงสัยใครจะปาน
มาถึงทวารพลัน
พระ...(ขาดหาย)...ที่นั่นมา

พระโหมงามเจ้าโคลคลา
แมวมแม่มลูกมาพาทิ
วอนกินนมแม่ด้วยดี
อย่า...(ขาดหาย)...กินหนาลูกอา
ไม่เคยเห็นแต่ก่อนมา
ทำมีจฉาดด้วยแม่ตน
พระมีจิตคิดงน
อัมมกมลเป็นหนักหนา
พระภูมิเร่งสงกา
ว่าลูกยากับแม่ตน
พระช่างหลากคิดงน
เจ้านี้เป็นพระมารดา
จึงจะรู้แจ้งคดี
คิดขึ้นมาว่ารำคาญ
ค่อยบพจรมิทันนาน
ผลักทวารเข้าไปพลัน
พระภูมิใจกระสัน
ว่านางนั้นเป็นมารดา
เจ้าบังอรมีว่าจา
บอกข้านี้ให้เข้าใจ
ข้าพเจ้าคิดสงสัย
ประหลาดใจเป็นหนักหนา
จอมกษัตริย์ปิ่นโลกา
เอามาเลี้ยงเป็นบุญธรรม
พระภูมิอย่าอิมอำ
บอกข้านี้ให้แจ้งใจ
มีว่าจาบอกทราวม้วย
พระองค์ได้ตัวข้ามา
ไต่ต้นไม้กฤษณา
ซึ่งกฤษณาพระกุมาร
จึงมีรูซึ่งอาการ
ให้บันดาลเมื่อจะมา
นางม้านั้นเจรจา
มาถึงตริกัจจรรย

นางแพะจึงพาที	ตัวข้านี้คิดไหวหวั่น
มาจากที่อัศจรรย์	จึง...(ขาดหาย)...นางวิมาลา
มากล่าวอนุสนธิ	ห้ามลูกตนว่าอย่า
อย่าลูกคนจะเข้าหา	เอาแม่ตนทำเมียขวัญ
ข้านี้ได้ยินเนื้อความ	สัตว์ทั้งนี้ว่าเหมือนกัน
เป็นน้าอัศจรรย์	นางยังเป็นฉันใด
นางฟังพระลูกยา	มีวาจาไปทันใด
คือตัวข้านี้ไซ้	ใช้อื่นไกลคือมารดา
จะเล่าให้เจ้าฟัง	ทองร้อยชั่งเจ้าแม่อา
แม่ทรงครรภ์เจ้าออกมา	ด้วยบิดามาทางบน
...(ขาดหาย)...บนกลางหน	ชักหงส์ย่นตร้อนลงมา
.....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....
ชัถยนต์ลงอาศัย	ใต้ต้นไม้กฤษณา
จึงคลอตพระลูกยา	แล้วบิดาไปหาไฟ
ไม่เห็นกลับมา	พระมารดาจึงรำไร
คอยหาพระภูวไนย	แม่นี้ไซ้ให้โศกา
แม่ลูก...(ขาดหาย)...เล่าไซ้	ใต้ต้นไม้กฤษณา
แม่นี้ไปเที่ยวหา	ไม่พบท้าวที่ในไพร
แม่นี้จึงกลับมา	หาลูกยาที่ร่มไทร
ไม่เห็นพระทราวม้วย	เห็นรอยพลโยธา
แม่จึงรู้ว่าคน	แม่นี้ติดตามมา
พาพบสองเฒ่าเข้าอาศัย(ขาดหาย).....
เล่าพลางทางโศกา	คร่าวน้ำตาลลงลามไหล
สวมกอดยอดดอกล้วย	กันแสงให้อยู่ไปมา
กฤษณาพระกุมาร	ก้มกราบกรานกับบาทา
รู้จักว่ามารดา	เจ้าโศกาให้รำไร
จากมาลูกช้านาน	ทรมารนานเหลือใจ
จนลูกเติบโตใหญ่	ลูกนี้ไซ้ไม่รู้ตัว
แม่เจ้าละห้อย	คอยลูกน้อยนี้เฝ้ามา
.....(ขาดหาย).....	มาเป็นองค์พระมารดา
ลูกน้อยขออภัย	ขออย่าได้มีเวรอา
กราบลงกับบาทา	ขอโทษแล้วรำไร
จึงทูลแก่มารดา	อย่าโศกาว่านวยไป
เมื่อความทั้งนี้ไซ้	จะเล่าถึงบิดา

พระแม่อย่าร้องไห้	กลั่นไต่กไว้อยาโคกา
เกลือกรูถึงบิดา	ทำวจะมาหยาหยา
กลางคืนทำคำรบ	เจ้านอบนบพระชนนี
กลางวันพระพันปี	ทำอย่างอัครณา
ปิดงำเนื้อความไว้	ไม่ให้ใครมาสงกา
ล่อลวงพระบิดา	เจ้าแกล้งเอาเนื้อความไว้
แม่ลูกพบกันแล้ว	ค่อยผ่องแผ้วในพระทัย
ค่อยนิ่งค่อยอยู่ไป	ไม่ให้ใครมาสงกา

กาพย์สุรางคนางค์ ๒๘

เรื่องนี่ยกไว้	จะกล่าวบทไป	ถึงนายเกตรา	
บรรทุกสิ่งของ	เต็มห้องนาวา	ออกจากพารา	คันทารวิสัย
.....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....	
.....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....	ใช้ใบเล่นมา	ในกลางชลธาร

กาพย์ยานี ๑๑

ครั้นเห็นหวานคลานเคล้ากัน(ขาดหาย).....
.....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....
ฝูงหญิงในโลกา	อันเกิดมาในแผ่นดิน
นางหญิงมิเคยกิน	พบรถแล้วหวานเอาใจ
ว่าพลาทางแนบน้อง	เจ้าทั้งสองร่วมพิสมัย
กามกวนให้ยวนใจ	ยอมหลงไหลให้ด้วยเร็วรา
สองสมเซยชมชิด	ร่วมสนิทเสนาหา
ยียวนป่วนไปมา	ตั้งคองคานลามไหล
เมื่อต้องพายุพัด	คลื่นซัดครืนเครงไป
ครืนครั้นอยู่หวั่นไหว	กระทบฝั่งอยู่วังเวง
พระพายชายพัด	ต้องเป็นห้องอยู่ครืนเครง
ครั้นแล้วก็หายเอง	ทั้งสองเจ้าไกลฤดี
ครั้นแล้วนางทรามวัย	จึงบังคม...(ขาดหาย)...
.....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....
.....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....
.....(ขาดหาย).....(ขาดหาย).....

(ต้นฉบับส่วนปลายขาดหาย)

บทละครเรื่องพิกุลทอง ฉบับวัดภุมรินทร์กุฎีทอง จังหวัดสมุทรสงคราม

อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล^๑

ภูมิหลังต้นฉบับ

สมุทรสงคราม เส้นดินสอขาว เป็นฉบับพลัด แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน พบที่วัดภุมรินทร์กุฎีทอง จังหวัดสมุทรสงคราม ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง หรือผู้สร้าง จากการสำรวจโดยโครงการนามานุกรมวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลางได้ระบุหมายเลขเอกสารโบราณ บทละครเรื่องพิกุลทอง ของวัดภุมรินทร์กุฎีทอง เป็น ภก ๐๒๗

ลักษณะคำประพันธ์

กลอนบทละคร

เนื้อเรื่องย่อ

บทละครเรื่องพิกุลทอง ฉบับวัดภุมรินทร์กุฎีทอง จังหวัดสมุทรสงคราม มีเนื้อความไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ เนื่องจากต้นฉบับบางแห่งเลือน และบางแห่งชำรุดขาดหาย เนื้อความเท่าที่พบเริ่มต้นจากเหตุการณ์ที่นางยักษ์กาขาว วางแผนแปลงตัวเป็นนางพิกุลทอง จึงนิมิตดอกบัวแล้วซ่อนตัวอยู่ในน้ำ เมื่อนางพิกุลทองเห็นดอกบัวก็ประสงค์จะได้ด้วยถึงที่วิบากกรรม นางยักษ์เห็นนางพิกุลทองเอื้อมมือมาเด็ดดอกบัวสมดังใจคิด จึงจุดนางพิกุลทองลงน้ำแล้วสาปให้เป็นชะนีจนกว่าจะได้เลือดของนางกาขาวไปชโลมทา จึงจะกลับคืนร่างเดิม แล้วนางกาขาวแปลงกายเป็นนางพิกุลทอง ส่วนนางชะนีพิกุลทองก็ป็นขึ้นฝั่งแล้ววิ่งตามสามีกับลูกชายทั้งสองด้วยความโศกเศร้า

พระวรวงศ์ หรือพระพิชัยมงกุฎ สามีของนางพิกุลทองไม่รู้เท่าทันกลียุทธ์ก็เข้าใจว่าเป็นนางพิกุลทอง และช่วยพานางกลับขึ้นมาบนเรือ นางกาขาวที่แปลงเป็นนางพิกุลทองอุ้มเจ้ายม ลูกชายคนสุดท้องมากินนมแต่เจ้ายมไม่กินเพราะเหม็นสาบยักษ์และร้องไห้ จนเจ้ารักผู้เป็นพี่ต้องชิงตัวน้องชายคืนมา พระวรวงศ์รู้ลูกชายทั้งสองคน ที่กล่าวว่านางยักษ์แปลงมิใช่แม่ และบอกว่าชะนีบนฝั่งน้ำคือแม่ของตนพระวรวงศ์จึงไล่ลูกชายสองคนขึ้นฝั่งและเดินทางกลับวังพร้อมนางยักษ์แปลง

เจ้ารักและเจ้ายมต้องอาศัยในป่าร่วมกับมารดา ซึ่งมีสติไม่สมบูรณ์ กล่าวคือ เมื่อนางได้สติ จะรับรู้ว่าเป็นเจ้ารักเจ้ายมคือลูก และอุ้มให้กินนม แต่เมื่อคลุ้มคลั่ง สูญเสียสติจะแสดงพฤติกรรมตามสัญชาตญาณของชะนี ซึ่งเป็นสัตว์ป่า เจ้ารักและเจ้ายมจึงต้องนำดอกพิกุลทอง ซึ่งจะร่วงหล่นจากปากของนางพิกุลทองทุกครั้งเมื่อนางกล่าววาจา มาใช้ในการซื้อหาอาหารในตลาด กระทั่งพบนางวิเสทในวังซึ่งมาซื้ออาหารที่ตลาด เจ้ารักยมนจึงเล่า

^๑ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่องนามานุกรมวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

เหตุการณ์ให้นางวิเสทพิง นางจึงกลับไปทูลพระเจ้าย่าของเจ้ารักเจ้ายม ซึ่งเป็นมารดาของพระวงกุฎ พระเจ้าย่าจึงให้นางวิเสทพาหลานสองคนเข้าวังเป็นการลับ

เมื่อพระเจ้าย่าทราบเรื่องทั้งหมดจากเจ้ารักเจ้ายม จึงเรียกให้พระไชยมงกุฎ และนางพิกุลทองแปลงเข้าเฝ้า โดยแกล้งถามถึงหลานทั้งสองคน พระวงกุฎจึงเล่าเรื่องวันนั้นให้พระเจ้าย่าฟัง พระเจ้าย่าเรียกพระวงกุฎไปสนทนาส่วนตัว โดยกล่าวข้อสังเกตว่านางพิกุลทองนี้พูดแล้วไม่มีดอกพิกุลทองร่วงมาจากปากต่างจากปกติ และเรียกหลานทั้งสองออกมา พระวงกุฎได้ฟังเหตุการณ์จากโอรส และทราบวิธีทางแก้ไขที่นางพิกุลทองเคยบอกไว้กับโอรสทั้งสองแล้วจึงวางแผนไปพาตัวนางชนะนี้พิกุลทองกลับเข้าวัง โดยพระไชยมงกุฎให้ทหารตั้งค่ายรอบป่าและทำจันตักนางชนะนี้พิกุลทอง จากนั้นพาเข้ามายังอุทยานในวังโดยไม่ให้ใครล่วงรู้

จากนั้นพระวงกุฎชวนนางยักษ์แปลงออกมาชมอุทยาน แล้วร้ายเวทให้นางหลับ แล้วให้เพชรฆาตสังหารนางยักษ์แปลง เมื่อนางยักษ์กาขาวเสียชีวิตจึงนำเลือดนางกาขาวผสมน้ำารตราดบนตัวนางชนะนี้พิกุลทองทำให้นางกลับคืนร่างเป็นมนุษย์ดังเดิม จากนั้นพระมงกุฎโปรดให้พานางพิกุลทองเข้าเฝ้าพระบิดาและมารดาของพระวงกุศ เนื้อความสิ้นสุดเพียงเท่านี้

คุณค่าโดยสังเขป

บทละครนอกเรื่องพิกุลทอง ฉบับวัดภุมรินทร์กุฎีทอง เท่าที่ปรากฏเนื้อความมีเนื้อเรื่องสอดคล้องกับบทละครนอกพิกุลทอง ที่กรมศิลปากร จัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๒ หากแต่มีลักษณะเฉพาะที่ต่างกัน ทำให้บทละครนอกเรื่องพิกุลทอง ฉบับวัดภุมรินทร์กุฎีทอง มีความน่าสนใจ เช่น

๑. การขยายรายละเอียดในบางเหตุการณ์ ดังตัวอย่างเหตุการณ์ที่นางชนะนี้พิกุลทองครวญกับลูกชายสองคน บทครวญฉบับกรมศิลปากร เน้นกล่าวถึงความแค้นใจของนางต่อสามี ส่วนในฉบับวัดภุมรินทร์กุฎีทองเพิ่มส่วนที่กล่าวถึงความรักความหวังใยที่แม่มีต่อลูก เอื้อให้เกิดอารมณ์กระทบใจต่อผู้ชมหรืออ่าน ทำให้เกิดอารมณ์โศกและความสงสารเห็นใจได้มากยิ่งขึ้น ดังความต่อไปนี้

ฉบับวัดภุมรินทร์กุฎีทอง		ฉบับกรมศิลปากร	
พิงเอยพิงลูกน้อย	จิตใจละห้อยหมองศรี	๑ พิงลูกน้อย	นางแสนโศกสร้อยละห้อยให้
รับของมาเสวยด้วยทันที	ชลเนตรเทวีอาบพักตรา	แม่จะกินอาหารประการใด	ให้อัดอั้นตันใจทุกเวลา
เจ้ากินอิมหันสำราญแล้ว	จูบสั่งลูกแก้วเสนาหา	แค้นด้วยบิดาของเจ้านัก	ไม่คิดถึงลูกรักเสนาหา
ลูกรักแม่เอ๋ยเป็นกำพว้า	จะได้เห็นหน้าพ่อดวงใจ	หลงไหลไปด้วยอิมมารยา	เวราของแม่มาตามทัน
จิตใจของแม่ตั้งไฟป่า	ถ้าแม่นแม่.....ขึ้นมาไม่อยู่ได้	สงสารแต่แม่จะจากไกล	เจ้าจะเห็นหน้าใครพ่อจอมขวัญ
แม่จะได้เห็นหน้าเจ้าสักเท่าใด	นับวันจะไกลพระลูกยา	จะได้เห็นแม่นี้สักกี่วัน	นางกอดจอมขวัญเข้ารำไร ๆ
องค์บิดาของเจ้าเป็นคน	คงวอยงไปด้วยอัยกษา		
มันตัวเจ้ากรรมของมารดา	จำจากลูกยาไปทั้งเป็น		
กอดลูกทั้งสองเข้าร้องไห้	แม่จากเจ้าไปมิได้เห็น		
เลี้ยงน้องจงดีพื่อนื้อเย็น	เจ้าก็เป็นกำพว้าจะเห็นหน้าใคร		
อันตัวแม่นี้ไม่เป็น.....	อันพื้นกลับเป็นคนอย่าสงสัย		
สองกรเจ้ากอดลูกเข้าไว้	ตั้งใจนางจะ.....ด้วยลูกยา		

๒. ลักษณะคำที่ใช้ในวรรณคดี ฉบับวัดกุฎีทอง มักขึ้นต้นแบบดอกสร้อย คือ ใช้คำ “เอ๋ย” ในคำที่ ๒ และคำที่ ๑ และ ๓ เป็นคำซ้ำกัน คล้ายกับบทละครสมัยอยุธยา และต่างจากฉบับกรมศิลปากร

ฉบับวัดกุฎีทอง		ฉบับกรมศิลปากร	
ฟังเอ๋ยฟังลูกยา	พระราชาคีวงศ์อชฌาศัย	๑ ฟังลูกว่า	พระราชาคีวงศ์อชฌาศัย
โน้นอีบัตสีชะนีไพร	ไปเรียกได้พระมารดา	นี่อีบัตสีชะนีไพร	ไปเรียกว่าเป็นพระมารดา
๑ เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น	นางยักษ์ดีใจเกษมสันต์	๑ เมื่อนั้น	นางยักษ์ดีใจกระเซมสันต์
ได้ฟังเสนามาทูลพลัน	ว่าพระทรงธรรมให้หา	ได้ฟังเสนามาพลัน	ว่าพระทรงธรรมให้เชิญไป

นอกจากนี้ การใช้เมื่อนั้น บัดนั้น ในฉบับวัดกุฎีทอง ยังต่างจากฉบับกรมศิลปากร กวีมักใช้ “เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น” เป็นส่วนใหญ่ และไม่เคร่งครัดกับการใช้ตามสถานภาพของตัวละคร ใกล้เคียงกับลักษณะการใช้เมื่อนั้น บัดนั้น ในบทละครสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วย

ฉบับวัดกุฎีทอง		ฉบับกรมศิลปากร	
๑ ^{พยางค์} ร่าย เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น	ชาวตลาดนั่งร้านอยู่ถั่วหน้า	๑ บัดนั้น	ชาวตลาดนั่งร้านอยู่แน่นหนา

๓. การระบุเพลงหน้าพาทย์ ฉบับวัดกุฎีทอง มีการระบุเพลงหน้าพาทย์ที่หลากหลาย และรูปแบบการระบุเพลงหน้าพาทย์ มีทั้งเพลงที่ระบุบนฟองมัน และเพลงที่ระบุข้างฟองมัน ซึ่งการระบุเพลงหน้าพาทย์ หรือเพลงละครไว้ที่ต้นบท คล้ายคลึงกับบทละครนอกสมัยอยุธยา (เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, ๒๕๑๕, น. ๒๔๔) นอกจากนี้ยังมีการระบุเพลงหน้าพาทย์ที่แตกต่างหรือไม่ปรากฏในฉบับกรมศิลปากร เช่น

ฉบับวัดกุฎีทอง		ฉบับกรมศิลปากร	
รอรับลูกด้วยพระมารดา	น้องช้อยากนมเป็นเหลือใจ	มารับลูกด้วยพระมารดา	น้องช้อยากนมเป็นเหลือใจ ๑
๑ โอด ร่าย ฟังเอ๋ยฟังลูกยา	พระราชาคีวงศ์อชฌาศัย	๑ ฟังลูกว่า	พระราชาคีวงศ์อชฌาศัย
โน้นอีบัตสีชะนีไพร	ไปเรียกได้พระมารดา	นี่อีบัตสีชะนีไพร	ไปเรียกว่าเป็นพระมารดา
...
กระที่บเรือพระที่นั่งไม่ยั้งดู	โถมตรูเสด็จเข้าวังใน	กระที่บเรือพระที่นั่งไม่ยั้งดู	โถมตรูเร่งฝีพายเข้าวังใน ๑
๑ ^ก ร่าย เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น	เจ้ารักอุ้มน้องเดินร้องไห้	๑ เมื่อนั้น	เจ้ารักอุ้มน้องเดินร้องไห้
เดินตามมารดาากลางไพร	แม่เอ๋ยเป็นไรไม่นำพา	วิ่งตามมารดาโตกาลัย	เดินหนีลูกโยพระมารดา
...
ขอเชิญสมเด็จพระแม่เจ้า	ทูลเกล้าส่งนมลูกน้อยรา	ขอเชิญพระมารดาเจ้า	ผ่านเกล้าทรงนมพระลูกยา ๑
๑ โอด ร่าย เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น	โถมนางพิกุลทองชะนีป่า	๑ เมื่อนั้น	โถมนางพิกุลทองชะนีป่า
ปิ่นปายร้ายไม้บนพฤกษา	วิญญูณณ์ไม่เป็นสมประดี	ปิ่นปายร้ายไม้บนพฤกษา	วิญญูณณ์ไม่เป็นสมประดี

๔. การใช้คำภาษาพูดแบบชาวบ้าน ส่วนนวนภาษาบางส่วนในบทละครเรื่องพิกุลทอง ฉบับวัดภูมรินทร์กุฎีทอง มีการใช้ภาษาพูดแบบชาวบ้าน ซึ่งช่วยเสริมสร้างความบันเทิง ตลกขบขันให้แก่ผู้ชมหรือผู้อ่าน แม้ว่าตัวละครที่พูดจะมีสถานภาพสูงศักดิ์ก็ตาม ลักษณะเช่นนี้เป็นลักษณะสำคัญของบทละครนอกแบบชาวบ้าน ซึ่งปรากฏมาตั้งแต่ในบทละครนอกสมัยอยุธยา (เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, ๒๕๑๕, น.๑๔๘) เช่น คำพูดของนางสุพรรณ พระมารดาของพระวรวงศ์ ความบางตอนว่า

ฉบับวัดภูมรินทร์กุฎีทอง		ฉบับกรมศิลปากร	
ทั้งนางผู้เป็นมารดา	มีอิตายท่ามาแต่ไหน	ทั้งนางผู้เป็นพระมารดา	ไม่รักลูกยาฤไฉน
ถึงผัวจะโกรธสักเพียงใด	ช่างนึ่งเสียได้ไม่เมตตา	ถึงผัวจะโกรธพิโรธใจ	ช่างทิ้งเสียได้ไม่เมตตา

๕. คำเรียกชื่อตัวละครที่แตกต่างกัน ในต้นฉบับบทละครเรื่องพิกุลทอง ฉบับวัดภูมรินทร์กุฎีทอง ปรากฏชื่อตัวละครที่แตกต่างไปจากฉบับกรมศิลปากร อาทิ ชื่อ “พระพิชัยวงกุฎ” “พระไชยวงกุฎ” หรือ “พระวงกุฎ” ต่างกับฉบับกรมศิลปากรที่เป็นชื่อพระพิไชยมงกุฎ เป็นต้น น่าสังเกตว่า ชื่อดังกล่าวนี้ ใกล้เคียงอย่างมากกับชื่อพระพิชัยวงศ์กุฎ ที่ปรากฏในต้นฉบับสมุดไทย เรื่องพิกุลทอง สมัยอยุธยา ซึ่งเสาวลักษณ์ อนันตศานต์ ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “บทละครนอกสมัยกรุงศรีอยุธยา”

จากการศึกษาเทียบเคียงเบื้องต้นกับบทละครนอกเรื่องพิกุลทอง ที่กรมศิลปากรจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๒ พบว่ามีบางส่วนที่มีสำนวนคล้ายกัน และบางส่วนก็มีความแตกต่างกันจึงเป็นไปได้ว่า บทละครเรื่องพิกุลทอง ฉบับวัดภูมรินทร์กุฎีทองนี้ น่าจะมีที่มาจากต้นฉบับเดียวกันกับบทละครเรื่องพิกุลทอง ฉบับกรมศิลปากรจัดพิมพ์ หากแต่ส่วนที่แตกต่างกันสะท้อนให้เห็นลักษณะเฉพาะของบทละครนอกเรื่องพิกุลทอง ฉบับวัดภูมรินทร์กุฎีทอง ทั้งในฐานะตัวบทที่ยังคงสืบทอดแบบบทละครสมัยอยุธยา และในฐานะวรรณคดีท้องถิ่นที่อาจมีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของการใช้ตัวบท เช่น การแสดงจริง การคัดลอก หรือการท่องจำ เป็นต้น

บรรณานุกรม

บทละครนอก เรื่อง พิกุลทอง. (๒๕๕๒). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. (๒๕๑๕). *บทละครนอกสมัยกรุงศรีอยุธยา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บทปริวรรต บทละครเรื่องพิกุลทอง ฉบับวัดภูมรินทร์กุฎีทอง จังหวัดสมุทรสงคราม

.....ก็ยินดี
๑ ^{เจรา} เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น	นวลนางกาชาวยักษ์
.....องค์พระภูมิ	...อัครมเหสีเสด็จมา
นางยักษ์ขึ้นชมภิรมย์ใจ	เห็นจะใคร่ได้ตั้งปรารถนา
ออกจากสุมทุมพุ่มป่า	เลี้ยวลอดลัดมาในนที
๑ มาเอ๋ยมาใกล้	แอบไปเห็นองค์พระโฉมศรี
พิศดูรูปทรง.....	อสุรียัยวนอยู่ไปมา
จึงเนรมิตเป็นดอกบัวใหญ่	อันงามวิไลดังเลขา
ซ่อนตัวอยู่ในพระคงคา	จึงผุดเคียงนาวาที่พาไป
๑ เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น	โฉมนางพิกุลทองศรีใส
เมื่อกรรมจะถึงนางทราวม้วย	เหลียวแลเข้าไปในนที
เห็นดอกบัวบานทะยานใจ	ไม่รู้วากภายในของยักษ์
เอื้อมพระหัตถ์ไปเด็ดเอาทันที	อสุรีผุดลงในคงคา
๑ ^{เข็คร่ำ} ตีแล้วสาปเวทย์ของยักษ์	ให้มึงเป็นอีชะนีในป่า
ต่อเมื่อไรได้เลือดกูปาทา	กายามึงจึงจะเป็นสมประดี
แล้วเนรมิตให้เหมือนนางกัลยา	แล้วก็ผุดขึ้นร้องอึงมี ^๑
มาช่วยเมียด้วยพระพันปี	แต่งการพาทีให้เชื่อใจ
พระวงกุฎชวชนขึ้นนาวา	จะรู้กลมารยาที่หาไม่
สำคัญว่าองค์นางทราวม้วย	ตระหนกตกใจพระภูมิ
๑ เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น	นางพิกุลทองก็ทมองศรี
ต้องเวทย์มนตราอสุรี	กลายเป็นชะนีไปพันใจ
ขึ้นเลียบตามริมพระคงคา	ติดตามลูกยาพิศมัย
ความแสนพิศวาสจะขาดใจ	ชลเนตรเจ้าไหลตามเรือมา
๑ ^{โศค} ร่าย เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น	นวลนางอสุรีเร่งหรรษา
รับพระกุมารลูกน้อยมา	เสวยนมมารดาเจ้ายาใจ
เจ้าพิศนมพระมารดา	เหม็นสาบยักซาไม่กินได้
ร้องให้กันแสงแล้วรำไร	โผไปหาองค์พระพี่ยา
๑ เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น	เจ้ารักชัดใจเป็นหนักหนา
เข้าชิงเอาองค์พระน้องมา	นี่เป็นมารดาข้าเมื่อไร

^๑ ในฉบับกรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๒ เป็น “แล้วผุดขึ้นนาวาร้องอึงมี”

ปลอบน้องนึ่งเถิดอย่าโศกา
ฟังที่เกิดตัวน้องอย่าร้องไห้
นางยักษ์เจ้าทำเป็นซัดใจ
ว่าดูเอาเถิดพระราชา

๑^{๑๐๐} ร่าย เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น

สำคัญว่าองค์นางเทวี
เป็นไรเจ้ารักซิงน้องยม
มิ่งว่าแม่มีงอยู่ที่ไหน

๑^{๑๐๑} ร่าย เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น

นางนี้มีไซ้ชนนี
เจ้ายมพิศนมนของมารดร
คนนี้มีไซ้เป็นแม่ข้า
เหลือบเห็นชนนีเลียบริมน้ำ
(โน่นแน่มารดาของข้าไซ้^๑)
(แม่เจ้าประคุณของลูกแก้ว)
รอรับลูกด้วยพระมารดา

๑^{๑๐๒} ร่าย ฟังเอ๋ยฟังลูกยา

โน่นอืบดสีชะนีไพร
พระทรงกริ้วโกรธพิโรธใจ
ไอ้ผีพายवादเรื่องเงี้ยว
ครั้งเรือเข้าประทับหน้าท่า
เป็นของนางใดสร้างไว้
ขับลูกเสียแล้วออกเรือไป
กระต๊อบเรือพระที่นั่งไม่ยั้งดู

๑^{๑๐๓} ร่าย เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น

เดินตามมารดามากกลางไพร
เห็นองค์มารดาเจ้าแล่นไป
อออุ้มน้องเจ้าร้องเรียกมารดา

ชลนาแถวถั่งลงหลังไหล
กรรมเราชื่อไรได้ทำมา
มิให้ภูวนัยเจ้ากังขา
ไม่เสวยนมข้าแล้วโศกี
พระวงกุฎโกรธลูกทั้งสองศรี
ภูมิพิโรธกริ้วโกรธใจ
มิให้เสวยนมมิ่งว่าไร
ลูกอุบาทว์จิงไรหนาใครดี
เจ้ารักโศกเศร้าหมองศรี
น้องข้าคานานหินแล้วโศกา
ร้องไห้วิงวอนเส่นหา
บิดาจงทราบในพระทัย
เรียกพลางทางรำสะอื้นไห้
(ตามร้องไห้มาริมคงคา)
ใจลูกจะขาดแล้วไม่เห็นหน้า
น้องข้าอยากนมเป็นเหลือใจ
พระราชาเคืองขัดอชฌาสัย
ไปเรียกได้พระมารดา
ลูกขั้วจิงไรมาขายหน้า
เอาขึ้นส่งมารดาให้สาใจ
ขับลูกสองราไม่ซ้ำได้
พระมิได้พินิจพิเคราะห์ดู
พระทัยอภัยศให้อดสู
โฉมตรูเสด็จเข้าวังใน
เจ้ารักอุ้มน้องเดินร้องไห้
แม่เอ๋ยเป็นไรไม่นำพา
ขึ้นสู่ต้นไทรที่ในป่า
เจ้าประคุณลูกยาไม่ปราณี

^๑ ความในขลิขิต หรือวงเล็บ () เป็นข้อความที่นำมาจากบทละครเรื่องพิภูลทอง ฉบับกรมศิลปากร (พ.ศ. ๒๕๕๒) เนื่องจากข้อความในต้นฉบับวัดภูมรินทร์กุฎีทองขาดหาย แต่สำนวนในส่วนนี้ใกล้เคียงอย่างมากกับสำนวนฉบับกรมศิลปากร จึงได้นำมาแสดงไว้ในวงเล็บเพื่อความครบถ้วนสมบูรณ์

ผู้วิจัยจะใช้วิธีเดียวกันนี้ในการปริวรรตบทละครเรื่องพิภูลทอง ฉบับวัดภูมรินทร์กุฎีทอง ส่วนที่ขาดหายชำรุด โดยจะนำข้อความจากฉบับกรมศิลปากรมาแสดงในวงเล็บเฉพาะในส่วนที่คากลอนในฉบับวัดภูมรินทร์กุฎีทองมีความเหมือนหรือคล้ายคลึงอย่างมากกับฉบับกรมศิลปากรเท่านั้น

ลูกตามแม่มามารดาเจ้า
 ลงมาหาลูกก่อนพระพันปี
 บัดนี้น้องยมอยากนมหนัก
 ขอเชิญสมเด็จพระแม่เจ้า

๑ โอค ร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น

ปิ่นปายร้ายไม้บนพฤษภา
 ครั้นค่อยเคลื่อยคลายสบายใจ
 อารมณ์ค่อยสร้างสมประดี

๑ เสมอ ใ้อโหย จับเอาลูกน้อยมาเชยชม

อียักษ์มันตีแม่แทบบรลัย
 แม่นี้มีกรรมจำพลัดพราว
 จิตใจของแม่ให้มืดมัว
 กิณนมแม่เสียเถิดหนาพระทอง
 นางสั่งลูกพลางทางรำไร

๑ บัดเดี่ยวลั้งคลุ้มกลุ่มใจ

(ร้องเป็นชนะนีที่ในป่า)

.....
 วังเข้ารับน้องมาทันที
 แลเห็นมารดาเจ้าขึ้นไป
 (เก็บพิกุลทองของมารดา)
 (อุ้มน้องร้องส่งชนะนี)
 (ลูกนี้แสบท้องเป็นพันใจ)
 (อุ้มน้องเดินพลางทางเหลียวหลัง)
 (กลัวว่าสมเด็จพระมารดา)
 เจ้าเดินมาแล้วเฝ้าเหลียวดู
 รีบลัดลินลาคลาไคล

๑ พลง ร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น

แลเห็นกุมารทั้งสองรา
 รูปเห็นจะเป็นลูกผู้ดี
 อุ้มน้องเที่ยวท่องตลาดใหญ่
 ถามว่าพ่อจะซื้อสิ่งอะไร
 มานี้ก่อนเถิดมาพ้อมา

ปิ่นเกล้าบิดาพระชนนี
 ปราณี่ลูกน้อยที่ยังเยาว์
 เจ้ารักผู้พี่นี้เอยากข้าว
 ทูลเกล้าส่งนมลูกน้อยรา
 โฉมนางพิกุลทองชนะนีป่า
 วิญญาณไม่เป็นสมประดี
 แลไปเห็นลูกทั้งสองศรี
 นางเทวีเจ้าก็ลงจากต้นไทร
 ให้เจ้าเสวยนมแล้วร้องให้
 ที่ไหนแม่นี้จะเป็นตัว
 จำจากเจ้าแล้วพ้อขุนหัว
 ทูลหัวแม่เอยจะจากไป
 เจ้ารักเลี้ยงน้องเอยาร้องให้
 ตั้งใจนางจะขาดด้วยลูกยา
 (ทิ้งลูกน้อยไว้ขึ้นพฤษภา)
 สองตาเจ้าแดงดังอัคคี
 เจ้ารักเศร้าสร้อยหมองศรี
 ชลนัยไหลร้อาบพักตรา
 บนต้นพระไทรในป่า
 (ขอชชายภูเขาเข้าทันใด)
 (แม่เจ้าอยู่นีเอย่าไปไหน)
 (ลูกไปสักครู่จะกลับมา)
 (ให้พะว้าพะวังเป็นนักษณา)
 (ลงจากพฤษภาสัจจรไป)
 เห็นแม่ยังอยู่ที่ต้นไทร
 ถึงท้องตลาดใหญ่มิได้เข้า
 ชาวตลาดนั่งร้านอยู่ถ้วนหน้า
 ลูกอ่อนนี้มาแต่ข้างไหน
 พักตราราศีก็แจ่มใส
 นำรักพอใจเจ้าพ้ออา
 ตามแต่น้ำใจจะปรารถนา
 ชาวร้านเมตตาเป็นพันใจ

๑ พระกุมารจึงตอบซึ่งวาจา
พิกุลทองอันงาม [ห่อผ้าไว้]^๑

๑ แม่ค้ารับเอาพิกุลทอง
จะชอบใจสิ่งไรเจ้าพี่อา
กล้วยอ้อยขนมชาวร้านให้
เจ้าป้อนน้องพลางทางนั่งกิน

๑^{เรไร} ร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น
ตะวันบ่ายชายเย็นลงไรไร
๑^{เพลง} เทียบชื่อของตามร้านไป

จึงเข้ากอดบาทกุมารา
มาซื้อหาสิ่งอันใดเจ้าพี่อา
ถามพลางทางว่าไศกาสัย

๑^{เรไร} ร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น

วันออกไปเล่นทุ่งนอกพารา
อียักษ์นุดแม่พาลงไป
น้องจึงไศกาจาบัลย์
แม่เป็นชะนีตามเรือมา
บิดากริ้วโกรธพิโรธใจ
บัดนี้สมเด็จพระแม่เจ้า
ข้าจะกลับไปหาพระมารดา
พี่จงกราบทูลพระเจ้าย่า
สั่งแล้วเจ้านั้นก็คลาไคล

๑ เมื่อเอยเมื่อนั้น

รีบเร่งตะเบ็งตะเบ็งมา

๑^{เข็ดถึง} ร่าย ถึงเอยถึงพลัน

ว่าไปพบ.....

พระกุมารชาญชัย
เอาพิกุลทองมาซื้อจ่าย

เบี่ยงหอยของข้าหามีได้
ว่าแล้วหยิบให้ได้เมตตา
อันรามเรื่องรองเลขา
จัดแจงแต่งหาให้นั่งกิน
จะกินสักเท่าไรก็ไม่สิ้น
พระนรินทร์อิมหนำสำราญใจ

ฝายนางวิเสทน้อยใหญ่
ตลาด[ชื่อ]ขายเที่ยวจ่ายมา
เห็นกุมารชาญชัยเสนาหา
ไศการ้ารักแล้วถามไถ่
องค์พระมารดาอยู่ถึงไหน
ซักไซ้จะใคร่แจ้ง.....^๒

กุมารแจ้งที่กังขา

มารดาเอื้อมเต็ดบัวพลัน

มันไซ้ไร่แปลงตัวเหมือนจอมขวัญ

ไม่กินนมมันร้องขึ้นไป

ข้าจึงไศการ้องให้

จึงขับเข้าไปตามพระมารดา

ยังเฝ้าซึ่งอยู่พฤกษา

น้องข้าอยากนม.....

เอากิจจาไปแจ้งแกล้งไซ

อุ่มน้อมเค้านิมหิวา

นางวิเสททาสา

มิซ้าก็ถึงเข้าวังใน

สาวสรรค์ทูลแจ้งแกล้งไซ

.....

อุ่มน้องเที่ยวไปในพารา

สั่งให้กราบทูลพระเจ้าย่า

^๑ กรณีที่ความในต้นฉบับสมุดไทย บทละครเรื่องพิกุลทอง ฉบับวัดกุฎีรัตนทร์กุฎีทอง ค่อนข้างเลื่อนแต่สามารถอนุมานคำได้ ผู้วิจัยจะแสดงคำในวงเล็บเหลี่ยม [] เพื่อให้ความสมบูรณ์ครบถ้วน

^๒ กรณีที่ความในต้นฉบับสมุดไทย บทละครเรื่องพิกุลทอง ฉบับวัดกุฎีรัตนทร์กุฎีทอง ขำรุดขาดหายหรือไม่สามารถถ่ายถอดตัวอักษรได้ และสำนวนในส่วนนั้น ๆ ไม่เหมือนคล้ายกับฉบับกรมศิลปากร ผู้วิจัยจะใช้จุดไข่ปลา ... แทนคำหรือวรรคที่ขาดหายไป

แกลงแจ้งคดีแต่หลังมา
 พระเจ้าย่าได้ฟังต่อตอก
 อนิจจาตัวกูไม่รู้เลย
 ตรัสสั่งวิเสททั้งนอกใน
 แม้นพบพระกุมารบอกคดี
 เคยเคยเคยชมภริมย์ใจ
 ไม่เห็นมาเฝ้าหลายเวลา
 ๑ เมื่อเอยเมื่อนั้น
 ออกจากวังในด้วยฉับพลัน

ได้ความเวทนาไม่ควรเลย
 น้ำตาถูกตาก็เด้กเอย
 ออกเอยมาเป็นถึงเช่นนี้
 เร่งให้ไปหาเจ้าสองศรี
 ว่ากูนี้ให้มาแจ้งซึ่งกิจจา
 กันแสงรำไรแล้วโหยหา
 ไปเชิญนัดดาเข้ามาพลัน
 นางวิเสทรับสั่งแล้วผายผัน
 ขมิขมันคลาไคลเร่งกิจจา

(ต้นฉบับเลือนและขาดหาย ความต่อจากนี้คือ นางวิเสททูลพระเจ้าย่าว่าพบสองพระกุมาร และพระเจ้าย่าให้ตามพระนัดดาทั้งสององค์เข้าวัง หลังจากที่ถูกและยกกลับจากตลาด ก็นำอาหารกลับไปให้นางชะนีพิกุลทอง)

๑ ได้เอยได้ยิน
 ค่อยสว่างสร้างสมประดีแล้ว
 ๑ โอคโอโห รับเอาลูกน้อยมาเชยชม
 วันนี้พ่อพาพระน้องไป
 ๑ ไอ้ เมื่อเอยเมื่อนั้น
 ทูลบอกสมเด็จพระมารดา
 ลูกเก็บพิกุลทองของมารดา
 ลูกซื้อจ่ายกินสำราญใจ
 ขอเชิญพระแม่เสวยบ้าง
 ลูกเห็นนอกอยากหลายวันมา
 ฟังเอยฟังลูกน้อย
 รับของมาเสวยด้วยทันที
 เจ้ากินอิมหนาสำราญแล้ว
 ลูกรักแม่เอยเป็นกำพริ้ว
 จิตใจของแม่ดังไฟป่า
 แม่จะได้เห็นหน้าเจ้าสักเท่าใด
 องค์บิดาของเจ้าเป็นคน
 มันตัวเจ้ากรรมของมารดา
 กอดลูกทั้งสองเข้าร้องไห้
 เลี้ยงน้องจงดีพื่อเนื้อเย็น

นางผินพัศตร์มาหาลูกแก้ว
 นางแก้วเจ้าก็ลงจากต้นไทร
 ให้เจ้าเสวยนมแล้วร้องไห้
 เทียวเล่นถึงไหนพาน้องมา
 เจ้ารักบังคมเหนือเกศา
 ลูกยาแสบท้องเป็นเหลือใจ
 ขอดชายภูษาประสมไว้
 นี่ลูกห่อมาฝาก(ให้)พระมารดา
 ให้สว่างสร้างร้อนค่อยหนา
 ชูบผอมหนักหนาแล้วชนนี้
 จิตใจละห้อยหมองศรี
 ชลเนตรเทวีอาบพัศตรา
 จูบสั่งลูกแก้วเสนาหา
 จะได้เห็นหน้าพ่อดวงใจ
 ถ้าแม่นแม่.....ขึ้นมาไม่อยู่ได้
 นับวันจะไกลพระลูกยา
 คงวางงงไปด้วยอัยกษา
 จำจากลูกยาไปทั้งเป็น
 แม่จากเจ้าไปมิได้เห็น
 เจ้าก็เป็นกำพริ้วจะเห็นหน้าใคร

อันตัวแม่นี้ไม่เป็น.....

สองกรเจ้ากอดลูกเข้าไว้

๑^{โอด} ร่าย บัดเดี๋ยวลั่งคลุ้มคลุ้มใจ

ทิ้งลูกลงปล้นมิทันช้า

๑^{เข็ด} ปีนปายรายไม้แล้วแผดเสียง

เสียงโหวงเวงวิเวกใจ

๑^{ร้าย} เมื่อเอยเมื่อนั้น

ร้องสั่งพระมารดาฉันจะลาไป

อุ้มน้องร้องสั่งพระแม่แล้ว

รีบเร่งดำเนินเดินมา

๑^{เข็ด} ร่าย ครั้นถึงจึงเอาพิกุลทอง

ขวาร้านเมตตาเป็นพันใจ

๑^{เจรจา} ร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น

ออกจากวังในแล้วเที่ยวมา

๑^{เพลง} ร่าย มาเอยมาพบ

อุ้มน้องเที่ยวท่องตลาดใหญ่

ทูลว่าพระเจ้าย่าก็ตกใจ

ให้มาเชิญพระยอดฟ้า

๑^{เพลง} ร่าย ถึงเอยถึง...

นางสุพรรณสวมกอดเอาหลานไว้

๑^{โอด} ...รู้ประการใด

ชั้นนี้ให้เจ้าไปได้หลายวัน

อันองค์มารดาของเจ้านั้น

อนิจจาเอยเจ้าไม่เคยตกเชื้อใจ

๑ เมื่อเอยเมื่อนั้น

กราบทูลพระเจ้าย่าไปทันที

เล่นทุ่งชมผลดอกไม้

พระชนนีเอื้อมพระหัตถ์ไปเด็ดมา

แล้วมีนางองค์หนึ่งงามบรรจง

จริตมารยาทำโกรธเกรี้ยว

เจ้ายมพิศนมพระมารดา

โผมาหา.....

อันพินกลับเป็นคนอย่าสงสัย

ตั้งใจนางจะ.....ด้วยลูกยา

หมายมุ่งขึ้นไปบนพุกษา

นางกัลยาเจ้าขึ้นบนต้นพระไทร

สำเนียงกึกก้องอยู่หวั่นไหว

คำรามร้องก้องเสียงสนั่นไพร

พระกุมารเห็นแม่ขึ้นต้นไทร

บัดใจลูกรักจะกลับมา

ตลาดแคล้วออกจากไพรพุกษา

มิช้าก็ถึงตลาดใหญ่

แลกขนมป้อนพอตามได้

เข้าไปร้านไหนเต็มห่อพา

นวลนางวิเสททาทา

หากุมาราทั้งสองไท

สบสองกุมารไม่เข้าได้

นางตาเข้าไปแล้วเจรจา

ทรงโศกาอาลัยเป็นหนักหนา

ว่าแล้วก็พาเข้าวังใน

พระกุมารก้มเกล้าสะอื้นไห้

รำไรโศกาให้จาบัลย์

เหตุผลเป็นไฉนพระหลานขวัญ

หลานขวัญบอกอย่าให้แจ้งใจ

แจ่มจันทร์เจ้าไปอยู่แห่งไหน

เจ้าเล่าไป.....

พระภูบาลก้มเกล้าเหนือเกสี

วันประพาสไพรศรีเล่นคองคา

ดอกบัวยิ่งใหญ่เป็นหนักหนา

อสุรา..สายน้ำเชียว

เหมือนองค์มารดาดังพิมพ์เดียว

บัดเดี๋ยวก้ม.....

โศกาผลึกเสียวหากินไม่

.....พระมารดา

เป็นชะนีเสียบมาตามริมน้ำ
 บิดา.....พระโอรธา
 หลานรักวิ่งตามมารดาไป

 ซื่อจ่ายอาหารเลี้ยงตัว....
 ๑ เมื่อเอยเมื่อนั้น

หาตัวมาบัดนี้

ชวนกันลงไป
พิกุลทอง.....
 ให้มาบัดนี้.....
 ๑ เมื่อเอยเมื่อนั้น
 ลูกเล่นลง.....
 ๑ มาเอยมาถึง
 กราบพูลไปปล้นมิทันช้า
 ให้เชิญเสด็จไคลคลา
 ให้เร่งขึ้นไปในบัดนี้
 ๑ เมื่อเอยเมื่อนั้น
 ชวนโฉมกัลยาเจ้าคลาไคล
 ๑ ^{พลง} ร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น
 กับนางพิกุลทองกัลยา
 ๑ เมื่อเอยเมื่อนั้น
 ตรัสถามความปล้น(ทันที)
 เคยขึ้นมาเฝ้าทุกเวลา
 (ไม่เห็นขึ้นมานี้ว่าไร)
 ๑ เมื่อเอยเมื่อนั้น
 จึงทูลแถลงแจ้งเหตุกับมารดา
 ไปเที่ยวประพาสมบุปผา

ข้าบาทร้องรำกันแสงหา
 จึงขับข้าให้ไปตามชนนี

แมร์้องให้

ทำได้ไม่เวทนา

 ..สั่ง[นาง]กำนัลไม่ซ้ำได้
 เชิญให้ลูกรักกูขึ้นมา
 เร่งไป.....อิทาสา
ในบัดนี้
 สาวใช้รับสั่งใส่เกศี

 จึงถวายบังคมเหนือเกศา
 พระมารดาให้เชิญจรัส
 ทั้งโฉมกัลยามเหสี
 ขอพระภูมิจงแจ้งใจ
 พระไชยมงกุฎได้ฟังไซ
 ขึ้นไปเฝ้าองค์พระมารดา
 จึงประนมเหนือเกศา
 น้อมเกล้าวันทาพระชนนี
 พระชนนีขุนช้องหมองศรี
 หลานข้าสองศรีเจ้าอยู่ไหน
 นัตดาสองราอยู่แห่งใด
 เจ็บปวดเป็นไฉนจงบอกมา^๑
 พระพิไชยวงกุฎกัมเกศา
 วันไปในป่าชาล้าย
 กับสาวสรรคกัลยาน้อยใหญ่

^๑ ต้นฉบับปรากฏความต่อว่า “เจ็บปวดเป็นไฉนจงบอกมาเอาให้แจ้งใจ” แต่จำนวนคำเกินมากและไม่ตรงกับสัมผัสระหว่างบท

เจ้าพิกุลทองเก็บดอกไม้
ชวนกันตระหนกตกใจ
ประเดี๋ยวจนใจดอกมารดา
ไปเห็นชะนีอีสีป่า
ลูกจึงโกรธน่าชังใจ

๑ ฟังเอ๋ยฟังวาที
น้อยหรือทำไมไม่เวทนา
หลานรักทราวม้วยไม่นำพา
ใจคอบอย่างนี้ภูมิเคย
ทั้งนางผู้เป็นมารดา
ถึงผิวจะโกรธสักเพียงใด
มันต่อมิใช่เป็นแม่ลูก
พิกุลทองอะไรที่เหนหนา
หลานกุเซยชมอยู่ทุกวัน
นางทำโกรธาร้องด่าให้

๑ เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น
แก้ไขป่วยเป็ยด้วยปัญญา
ครั้นว่าข้าน้อยจะทูลขัด
ถึงลูกรักก็รักอยู่ในใจ
ถึงลูกนี้เธอจะขับไปเสียด้วย
ลูกแล้วไม่รักเมื่อไรมี

๑ ฟังเอ๋ยฟังพาที
จริงเหมือนถ้อยคำพระนัตดา
จึงเรียกลูกชายมาลินลา
กระซิบบอกลูกแม่หลากใจ
อี่เมียของเจ้าแม่สงสัย
พิกุลทองไม่มาตกเหมือนทุกที่
ตรัสเรียกหลานมาปล้นมิทันช้า
พระกุมารอุ้มน้องออกมาหา
พระเจ้าย่าเรียกข้าออกมาไย

๑ เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น
ชลเนตรไหลซาบอาบพักตรา
พ่อขับเจ้าผิดพ่อขอโทษ

พลัดตกลงไปในคงคา
พยุคนางทราวม้วยเจ้าขึ้นมา
มันช่างแกล้งว่าน่าชังใจ
ว่าเป็นมารดาแล้วร้องไห้
จึงขับมันไปตามพระมารดา
ชนนี้เคืองชังเป็นหนักหนา
จะเกรงกูเป็นมารดาไม่มีเลย
ขับหลานเสีย(เป็นถึงป่าเสียแล้วเหวย)
(ไม่รักลูกเลยมาตัดได้)
มีอิตายห่ามาแต่ไหน
ช่างนิงเสียได้ไม่เมตตา
ไม่ผูกไม่พันเท่าเกศา
หน้าตาขวยเขินสะเท็นใจ
ช่างไม่เกรงใจกันมาทำได้
มันจะว่ากูไว้อย่างไรมา
นางยักษ์ขวยเขินทำเมินหน้า
ทูลพระมารดาขึ้นทันใจ
จะขึ้นขัดสามีกระไรได้
จะทิ้งเสียอย่างไรเล่าชนนี้
จะขึ้นอยู่สู้ม้วยก็ใช่ที่
สุดใจลูกนี้พระมารดา
พระชนนีเห็นผิดเป็นหนักหนา
พิกุลทองไม่มาตกกลาตไป
เข้าปรางปราอันสุกใส
มาเป็นกระไรถึงอย่างนี้
ดีร้ายมันไซ้รู้เป็นยักษ์
แม่นี่สงสัยเป็นหนักหนา
ออกมาบอกบิดาให้แจ้งใจ
วันทาแล้วเมินกันแสงให้
ลูกคนจิ้งไรขายบาทา
พระวงกุฎเห็นลูกเส่นหา
เข้ามาปลอบลูก(รักไว้)
อย่าโกรธพ่อเลยช่วยบอกให้

๑ บัดนี้มารดาของเจ้าไชรั
 แม้นแท้แน่จริงดั่งนั้นไชรั

เหตุผลสิ่งใดพระลูกยา

๑ เมื่อเอ๋ยเมื่อนั้น

องค์พระมารดาของข้าไชรั

ถ้าแม้นคลั่งขึ้นเมื่อใด

เก็บพิกุลทองของมารดา

๑^{โอด} ฟังเอ๋ยฟังลูกรัก

คิดถึงโฉมขององค์ครเทพิน

อุ้มเอาเจ้ายมใส่ตักซ้าย

ทรงพระกันแสงโศกา

๑^{โอด} ครั้นว่าค้อยคลายโศกาแล้ว

พรั่งนี้เจ้าจงพาบิดาไป

เราจะคิดอ่านไฉนดี

สอบถามมารดาให้แจ้งการณ

ว่าเอ๋ยว่าแล้ว

ลาองค์สมเด็จพระมารดา

(๑ ครั้นถึงจึงชวนเจ้าไฉยา)

(บรรทมนิทราสำราญใจ)

๑ ครั้นว่ารุ่งรางสว่างแล้ว

วันนี้พี่จะไปพนาวา

เผื่อผู้ตัวหนึ่งนั้น (โคบุตร)

สั่งแล้วทรงเครื่องอันพรายพรรณ

๑^{เสมอ} ร่าย ครั้นถึงจึงสั่งเสนาใน

เราจะออกไปพนาวา

๑^{เรธา} ร่าย สั่งเสร็จพระเสด็จคลาไคล

บังคมสมเด็จพระชนนี

(๑ ครั้นถึงจึงขึ้นบนปราสาท)

พรั่งพร้อมจตุรงค์โยธา

๑^{กรานอก} ร่าย พระกุมารนำหน้าเดินไคลคลา

ทูลบอกบิดาขึ้นทันใจ

แม่อยู่ตรงนี้ลูกชี้ไป

รู้พลอ้ออิงเป็นโกลา

ไปอยู่แห่งไหนบอกบิดา

จะเอามันไว้เฝ้ารักษา

พระมารดาเจ้าบอกประการใด

พระกุมารทูลแจ้งแถลงไข

รำไรรักลูกทุกเวลา

ทิ้งลูกลงไว้ขึ้นพฤกษา

แลกขนมข้าวปลาสู่น้องกิน

ประจักษ์วิญญูณทุกข์ถวิล

พระภูมิทร์กันแสงให้โหยหา

เจ้ารักพี่ชายใส่ตักขวา

พ่างเพียงราชาจะขาดใจ

ตรัสสั่งลูกแก้วพิศมัย

ถามไถ่ให้รู้ซึ่งเหตุการณ์

ชนนีเจ้าจึงขึ้นยังสถาน

จะคิดอ่านจับเอาแม่เจ้าเข้ามา

จูบสั่งลูกแก้วเสนาหา

พานางรักษาไปปรางชัย

(ลีลาเข้าห้องอันผ่องใส)

(พอพระสุริยไสสว่างฟ้า)

พระแก้วตรัสสั่ง (เป็นมารยา)

เขาบอกว่าได้ข้างตัวสำคัญ

(นงนุช) เจ้าค้อยอยู่เกษมสันต์

จับพระขรรค์ (แก้วออกมา)

ให้เร่งจัดพลไว้มิให้ช้า

อย่าช้าเร่งจัดในบัดนี้

ขึ้นไปปรางค์มาศปราสาทศรี

ชวนลูกสองศรีแล้วอำลา

.....

ออกจากพาราด้วยทันที

เกือบจะใกล้ชายป่าที่อาศัย

ให้หยุดพลไว้จงเร็วรา

บนต้นพระไทรที่ในป่า

ถึงพระมารดาจะตกใจ

๑^{๑๖๖} ร่าย พระราชาตรัสสั่งไปทันที
ให้ห้ามปากเสียงอย่าอึงไป

๑^{๑๖๗} ร่าย พระกุมารอุ้มน้องนำบิดุรงค์
เห็นเกือบจะถึงพระมารดา

๑^{๑๖๘} ร่าย พระบิดุรงค์จ้องนอนอยู่แต่นี้
จึงสั่งพระบิดาว่าพระโณงยง

๑^{๑๖๙} ร่าย ครั้นถึงจึงเรียกพระมารดา
น้องข้าอยากนมแม่ (เป็นพันใจ)
มาเถิดแม่ทุลกระหม่อมแก้ว
เชิญลงมาเถิดพระมารดา

๑^{๑๗๐} ร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น
กู่ร้องร้องเป็นชนะนี้ไพร
แผดเสียงเดือดดาลทะยานใจ
ลูกเรียกไขหูไม่ดูดี
ครั้นค่อยเคลื่อนคลายสบายใจ
กุมารเห็นสมเด็จพระมารดา
จึงเข้าวอนถามพระมารดา
ว่าจะคิดอ่านประการใด
โปรดกล่าวลูกเถิดพระมารดา
ลูกเห็นแม่เจ้าเฝ้าทุกซัชน

๑^{๑๗๑} ร่าย ลูกเอยลูกแก้ว
อันจะให้แม่คืนเป็นคนนั้น
อาบแม่ลงเมื่อใดจะเป็นคน
นั้นแหละแม่จะคืนเป็นคนมา
ครั้นนางบอกลูกได้เท่านั้น
ทิ้งลูกเสียพลันทันใจ

๑^{๑๗๒} ร่าย โอร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น
วังมารบองค์กุมารพลัน
ที่นี้ประจักษ์แก่ใจแล้ว
ผิตรูปชুবอมถึงเพียงนี้
ผินพักตร์มาหาผัวก่อน
พื่อออกมาหานางยาใจ
พื่อจะลาพาลูกเข้าวังใน
อย่าแค้นเคืองผัวเลยเจ้าแก้วตา

ให้หยุดโยธิน้อยใหญ่
กำชับจงได้นะเสนา
แอบองค์เข้าไปชายพฤกษา
ให้บิดาเข้าสู่ในพุ่มพง
จะได้แจ้งคดีที่ประสงค์
อุ้มน้องเดินตรงเข้าตันไพร
เชิญแม่ลงมาอย่าช้าได้
ลงมาส่งนม(ให้)ลูกน้อยรา
อยากนมหนักแล้วกันแสงหา
เรียกพลางโศกาแล้วรำไร
โณมนางพิฤกทองให้หมองไหม้
จิตใจไม่เป็นสมประดี
นางมุ่งหมายจะไปยังไพรศรี
นางเทวีไม่รู้สีกายา
แลไปเห็นลูกเสนหา
ค่อยสร้างโศกากันแสงให้
ลูกยาขอถามให้แจ้งใจ
แม่ไซ้จึงคืนกลับเป็นคน
ลูกยาขอแจ้งอนุสนธิ์
กัมกินน้ำตาไม่ราวัน
สุดใจแม่แล้วพื่อจอมขวัญ
แม่นพันได้เลือดอียักษ์มา
ชนเพชรแม่หล่นจากเกศา
จะได้อยู่เห็นหน้าพ่อดวงใจ
อกใจให้สิ้นไม่ทนได้
ขึ้นบนต้นไพรด้วยฉับพลัน
พระไชยมงกุฎกันแสงให้ (ศัลย์)
วิโยคโศกศัลย์ด้วยเทวี
ว่ามิ่งเมียแก้วผู้โฉมศรี
เจ้าแก้วของพี่มาเศร้าใจ
ในอุราผัวร้อนดังเพลิงไหม้
ควรเมินเสียได้ไม่เหลียวมา
อย่าทรงโศกาอาลัยฟังผัวว่า
เพลาสายัณห์จะด่วนไป

๑^{เพลง} พาลูกดำเนินแล้วเดินมา
แลเหลียวก่อนจนเลี้ยงลับไป

๑^{เชิด} ร่าย ถึงประชุมนุมนโยธิ
ให้กะเกณฑ์พลโยธา
ให้ตั้งข่ายรายรอบจงดี
ถ้าว่าชนะนืออกด้านใคร
แล้วเร่งทำจันในราตรี
สั่งเสด็จพระเสด็จจะยาตรา

๑^{เพลง} ร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น
เย็นค้ำย่ำแสงสุริยศัย
หาพินกองไปเรียงรายไป
กำซบปากเสียงกันหนักหนา
บ้างเกณฑ์กันตัดไม้มาทำจัน
ที่จะใส่กุมารอันชาญชัย

๑^{เจรจา} ร่าย ครั้นว่าสำเร็จเสร็จพลัน
พิทักษ์รักษาในราตรี

๑^{เจรจา} ร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น
จวนพระสุริโยโณทัย
ชำระพักตราสุมาโลย
ชวนลูกสองไทเจ้าโคลคลา
พร้อมด้วยเสนีถ้วนหน้า
ออกจาก (นิเวศ) พระเวียงชัย

๑^{กรานอก} ร่าย มาถึงพระจึงสั่งเสนาใน
ไปยังที่จันทันใด
พระราชพาพาลูกคลาโคล
บังเงาเข้าไปในพฤกษา

๑^{ไอ้ไทย} เมื่อเอยเมื่อนั้น
เข้าอยู่ในจันชั้นใน
ตะโกนร้องเรียกพระทูลเกล้า
ลงมาส่งนมลูกน้อยรยา
เชิญลงมาเกิดพระแม่เจ้า

พระจะกลับโศกาก็ไม่ได้

ออกจากร่มไทรเสด็จมา
พระตรัสสั่งเสนีทั้งซ้ายขวา

พิทักษ์รักษารอบต้นไทร
อย่าให้ชนะนือออกไปได้
จะตัดเกล้าเสียบไวนะเสนา
ทางหนีทางไล่ให้แน่นหนา

พาลูกสองราเข้าวังใน
เสนีรีพลทั้งน้อยใหญ่

ตั้งค้ำยันไว้ตรวจตรา
ล้อมรอบต้นไทรมิได้เข้า
อย่าให้อื้ออึงคะนึ่งไป
เร่งรัดกันไม่เข้าได้

ล่อให้ไหลหลงด้วยพันที
แบ่งกันนั่งยามอยู่ยังมี

กลัวว่าชนะนือจะหนีไป
พระไชยมงกุฎฤทธิไกร

ภูษณียกตั้งจากนิทรา
ท้าวไททรงเครื่องอันเลขา
ยาตรามาขึ้นพาชีไป

แห่แหนแน่นหนามาไสว
พาลูกสองไทเจ้าโคลคลา

พากุมารสองราพิสมัย
อย่าให้พันรุ่งสุริยา

เสนาผู้ใหญ่ก็นำหน้า
เสร็จแล้วก็พากันออกไป

องค์พระกุมารศรีใส
อโณทัยแสงทองจะส่องฟ้า

แม่เจ้าจงได้โปรดเกศา
โศกภาครวญหาพระชนนี

พระปิ่นเกล้าจึงได้โปรดเกศี

(ต้นฉบับขาดหาย ความหลังจากนี้คือ เมื่อนางพิกุลทองในร่างชนะนิตจันแล้ว จึงนำมาไว้ที่อุทยานในราชวัง)

.....กุมาร.....

๑^{เข็ค} ร่าย บัดนี้ ชะนี...

พรั่งพร้อมล้อมกันอยู่แน่นหนา

๑^{จรรจา} เมื่อเอย...

เสด็จจะมา...ด้วยทันที

ให้กลับเข้าไปในพารา

เชิญนางพิกุลทองเจ้าออกมา

กระซิบสั่งเสนาเร่งจัดหา

เกรียมอยู่แต่สวนขวัญทันใด

.....จันทร์ย.....

ว่าแล้วเสด็จโคลคลา

๑^{เสมอ} ร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น

.....เข้ามาวังใน

๑^{เข็ค} ให้...มาเชิญนาง...

ไปป่า.....พงพี

๑ เมื่อเอยเมื่อนั้น

ได้ฟังเสนามาทูลพลัน

เข้าที่ชำระสระสรง

พร้อมด้วยนักสนมกรมใน

๑^{เพลง} ร่าย มาเอยมาถึง

สิ่งที่พลับพลาพระภูบาล

๑^{ท้} เมื่อเอยเมื่อนั้น

ปราศรัยไปด้วยนางกัลยา

จนพระราชาบุตรา

บรรทมภิรมย์ให้เปรมปรีดิ์

พระ..เผย..หอมฟุ้ง

เรณูเฟื่องฟุ้งกระจายจร

(เมื่อเอยเมื่อนั้น)

(เมื่อตัวจะม้วยพิราลัย)

หอมชื่นสารพรรณดอกไม้

งงวยไปด้วยกลิ่นเกสร

๑^{กล่อม} ร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น

ร่ายเวทประทัประงับใจ

.....พระทัยมิได้ช้า

.....พระแก้วจง.....

.....ปี

.....พระชัย...ผู้เรืองศรี

พระภูมีละห้อยน้อยพระทัย

กำชับอย่าให้ผู้ใคร่รู้ว่ากุศกชะนีได้ที่ในป่า

ชมสวนอุทยานสารพรรณ

ให้เอากระออมมาซ่อนไว้

ตรัสแล้วภูวนัยสั่ง...

พ่อจะขอฆ่าสุริย์รักษา

กับทหารเสนาที่ร่วมใจ

เสนี.....

.....นางเทวี

...จะคอยทำอยู่สวนศรี

ชม.....พฤษีใน.....

นางยักษ์ดีใจเกษมสันต์

ว่าพระทรงธรรมให้หา

จัดแจงแต่งองค์ให้มองใส

เสนีนำไปอุทยาน

ยังที่สวนแก้วเกษมสันต์

นางมารบังคมแล้ววันทา

พระชัยวงกุฎ...

เจ้าอยู่พารามากี่หลายปี

ยังไม่ได้ออกมาชมสวนศรี

อ่อนแสงสุริย์จึ่งเที่ยวจร

..กลิ่นเกสร

เชิญเจ้านอนเล่นให้เย็นใจ

(นางยักษ์ยิ้มย่องให้มองใส)

(จิตใจเจ้าให้หาวนอน)

..ไม่หยุดหย่อน

เอนองค์ลงนอนก็หลับไป

พระวงกุฎยินดีจะมีไหน

ค่อยย่องออกไปจากพลับพลา

๑^{เสมอ} ร่าย จึงส่งพระแสงให้เพชฌฆาต
 เพชฌฆาตค่อยย่อมองเข้ามา
 ๑^{เข็ด} กายาก็กลับเป็นยักษ์ไป
 เลือดมันไหล.....
 พระวงกุฏรัสสังเสนาใน
 ถ้ามั่นนางออก...เรียกลูกยา
 แม้นนางมีออกซึ่งวาจา
 เสนาเร่งรัดกันชนไป
 ๑^{เข็ด} ร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น
 นางค่อยพินขึ้นสมประติมา
 ไอ้พ่อรักพอมของแม่เอย
 เขาทารกรรมทำแม่เป็นพันใจ
 เลือกผาดที่ไหนมาเต็มตัว
 สุดที่แม่จะทนกายา
 ๑^{โศค} เมื่อเอยเมื่อนั้น
 ...สมประติขึ้นทันใจ
 ให้เอาวาริมาชำระ
 ...มณฑินด้วยทันใจ
 แล้วจึงให้พัศตรภูษี
 รูปทรงโฉมยงนางกัลยา
 ๑ เมื่อเอยเมื่อนั้น
 หายที่มีดมนสกนธ์กาย
 ทูลกระหม่อมมา...เจ้ารับขวัญ
 แม่คิดหมายใจของมารดา
 แล้วถวายบังคมพระภัสดา
 ชัดเคื่องเข็ญใจไม่รู้แล้ว
 ๑^{โศค} ร่าย เมื่อเอยเมื่อนั้น
 โลมลูบรับขวัญนางกัลยา
 พี่ก็ข้ามารม้วยมรณา
 อยู่ในสวนขวัญนั้นไซ้
 ๑^{เรธา} ร่าย พระตรัสสั่งมหาเสนาใน
 ป่าวให้พลเมืองทั้งนั้นมา
 พระจึงชวนองค์...
 เสด็จลินลาคลาโคล

อันชาติที่ใคร่ใจกล้า
 พาดพันยักษาม้วยชีวี
 โตใหญ่แทบเทียมคิริศรี
 เต็มที่ในสวนอุทยาน
 เร่งขึ้นไป...นางชนะนี้ป่า
 เสนาเปิดขันออกทันใจ
 เร่งรัดไฉยา...ฝัน.....
 มิได้หยุดหย่อนบัญชา
 โฉมนางพิกุลทองเสน่หา
 เรียกหาลูกยาผู้ร่วมใจ
 ทรามเขยเจ้าไปอยู่แห่งไหน
 ส่องให้ช่วยแม่ด้วยรา
 ทูลหัวแม่เอยไม่เห็นหน้า
 ...มาเลือดหนักหนาจะขาดใจ
 พระวงกุฏไม่กลั่นกันแสงให้
 สั่งให้เปิดจันออกทันที่
 จึงองค์.....กายา.....
 เอาสุคนธมาลัยมาสรงทา
 ที่.....
 ดูโสภาเฉิดฉั่นพรรณราย
 นวลนางพิกุลทองโฉมฉาย
 โฉมฉายสวมกอดพระลูกยา
 พ่อร่วมวันของแม่พึงเห็นหน้า
 ว่าจะไม่ได้มาพบลูกแล้ว
 ชลนาโรยร่วงดังพวงแก้ว
 นางแก้วก็มพิศตรลงโศกา
 พระไชยวงกุฏเร่งหรรษา
 จะโศกาแค้นเคื่องไปทำไม
 อัยักษ์แพศยาก็ตักษัย
 โตใหญ่เต็มสวนอุทยาน
 เร่งไปฝึ่งยักษา
 ชวนกัน.....ชนไป
 กับสองลูกยาพิสมัย
 กลับเข้าวังในด้วยทันที่

๑^{พด} มาถึงปราสาทรจนา

ถวายบังคมคัลลัญชุลี

๑ เมื่อเอยเมื่อนั้น

ทั้งองค์ชนนีศรีโสภา

แม่นี้คิดถึงลูกเข้าค่า

สงสารหลานน้อยกลอยใจ

.....

เฝ้าสองกษัตราเกศเกศี

บิตุเรศชนนีทั้งสองรา

พระบิตุเรศทรงโสมมันสา

สวมกอดกัลยาลูกสายใจ

มีกรรมสิ่งไรมาขัดให้

กำพริ้วแม่ได้ความทุกข์ทน

.....

(ต้นฉบับชำระดูขาดหาย)

ตำราคุณลักษณะปลากัด ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล^๑

ภูมิหลังต้นฉบับ

กระดาษฝรั่ง อักษรไทย ภาษาไทย เส้นพิมพ์ติด ๒๘ หน้า เลขที่ ๑๙๑ ตู ๑๑๒ หมวดสัตวศาสตร์ ต้นฉบับเก็บรักษา ณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง นามผู้คัดลอก และวันเดือนปีที่เขียน

ลักษณะคำประพันธ์

ร้อยแก้ว

เนื้อเรื่องย่อ

ตำราคุณลักษณะปลากัด ว่าด้วยการคัดเลือกปลากัด ตามลำดับชั้นตรี โท เอก มีเนื้อความต่าง ๆ ประกอบด้วย ๑๗ หัวข้อ ได้แก่

๑. วิธีหาแม่ปลาที่ดีจริง ๆ – วิธีคัดเลือก สังเกต และคัดแยกปลาเพศเมียสำหรับเป็นแม่พันธุ์
๒. วิธีปล้ำแม่ปลา – วิธีสังเกตลักษณะปลาที่กัดเก่ง อุปกรณ์และวิธีการปล้ำปลาเพื่อวิเคราะห์ทักษะของปลาและคัดแยกปลาที่มีทักษะ
๓. ชนิดปลาเอกกัดประจำ ๑ แห่ง – ลักษณะของปลากัดที่จัดอยู่ในชั้นปลาเอก อันเนื่องมาจากวิธีการกัด ๖ ตำแหน่ง ได้แก่ กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัดขั้วกระเบนหางที่หลอดโลหิต กัดกนก และกัดแก้มป๋อโลหิต โดยการกัดแต่ละตำแหน่ง จำแนกชั้นของปลาได้ ๓ ชั้น ตามทักษะการกัดของปลาทั้งจำนวนครั้งที่กัด ความแม่นยำ ความแรงของการกัด และผลของการกัด
๔. ชนิดปลาโทกัด ประจำ ๒ แห่ง – เกณฑ์จำแนก และวิธีการแบ่งชั้นของปลาเหมือนชนิดปลาเอก แต่ต้องใช้จำนวนครั้งที่กัดมากกว่า
๕. ชนิดปลาตรีกัด ประจำ ๓ แห่ง – เกณฑ์จำแนก และวิธีการแบ่งชั้นของปลาเหมือนชนิดปลาเอก แต่ต้องใช้จำนวนครั้งที่กัดมากกว่า
๖. ชนิดปลาพลชั้นเอกประจำ ๑ แห่ง – วิธีการแบ่งชั้นของปลาเหมือนชนิดปลาเอก และมีลักษณะการกัดใกล้เคียงกับปลาชั้นเอก แต่ต่างกันที่ตำแหน่งในการกัด ความแรงในการกัดที่น้อยกว่า และการใช้จำนวนครั้งที่กัดมากกว่า
๗. ชนิดปลาพลชั้นโทกัดประจำ ๒ แห่ง - เกณฑ์จำแนก และวิธีการแบ่งชั้นของปลาเหมือนชนิดปลาพลชั้นเอก แต่ต้องใช้จำนวนครั้งที่กัดมากกว่า

^๑ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และหัวหน้าโครงการวิจัย เรื่องนามานุกรมวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

๘. ปลาพลชั้นตรีกัดไม่ประจำที่ – เป็นปลาสำหรับเลี้ยงโชคสนุกสนาน ไม่ควรนำมาใช้เป็นพ่อหรือแม่พันธุ์

๙. ปลาพิเศษ – เป็นปลาที่เกิดขึ้นจำนวนน้อยมากในเหล่าที่เพาะเลี้ยง มีราคาสูงมากเพราะมีความสามารถในการกัดแบบจับบิตปาก

๑๐. ลักษณะปลาที่ดี – ลักษณะของปลาสีแดงและเขียวแบบปลาที่ดี คือ เป็นสีเข้ม ไม่มีเกร็ดสีอื่นแซม

๑๑. ลักษณะปลาที่ไม่ดี – ประกอบด้วยหน้า สัน โหนก ลำตัว กระเบนหาง หาง และรูปร่างที่ไม่ดี

๑๒. สีของปลาที่ไม่ดี – ลักษณะของสีที่ผิดไปจากลักษณะของปลาที่ดีในข้างต้น

๑๓. วิธีประสมปลา – อุปกรณ์และวิธีการเตรียมน้ำ เตรียมภาชนะสำหรับผสมพันธุ์ และวิธีการนำปลามาผสมพันธุ์กัน ซึ่งสัมพันธ์กับคติความเชื่อเรื่องทิศ และฤกษ์ยาม

๑๔. วิธีดูหวอดและไข่ของปลาจะดีหรือไม่ดี – ลักษณะหวอดและไข่ที่ดีจะเกาะกลุ่มกันเป็นลักษณะต่าง ๆ โดยมีไข้อยู่บนยอดสุด ส่วนหวอดไข่ที่ไม่ดีจะมีลักษณะตรงข้าม

๑๕. อาหารเลี้ยงลูกปลา – เนื้อกุ้ง ปลา หรือสดสับละเอียด

๑๖. วิธีคัดปลาขึ้นเลี้ยง – อุปกรณ์และวิธีการเตรียมน้ำ เตรียมภาชนะสำหรับบรรจุปลา การพิจารณา ลักษณะปลา และจำนวนวันที่เหมาะสมต่อการเลี้ยงปลากัด

๑๗. วิธีเลี้ยงปลาชน – เป็นขั้นตอนที่ต่อเนื่องมาจากการคัดปลาขึ้นเลี้ยง นอกจากการเตรียมภาชนะ และวิธีดูแลปลากัดในขวดเลี้ยง ยังกล่าวถึงวิธีการไล่ลูกไล่โดยใส่ปลาเพศผู้และเมียในภาชนะเดียวกัน สลับกันไป เพื่อประสิทธิภาพในการกัด และคาถาสำหรับช่วยให้ปลาแข็งแรง

คุณค่าโดยสังเขป

ตำราดูลักษณะปลากัด ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร เป็นตำราที่มุ่งให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปลากัด โดยมุ่งนำเสนอลักษณะของปลากัด และวิธีการเพาะเลี้ยงดูแลปลากัดให้เหมาะสมแก่การนำไปแข่งขันกัน กลวิธีสำคัญในการให้ความรู้ความเข้าใจ คือ กลวิธีการอธิบายความ นอกจากการอธิบาย โดยการจำแนกแจกแจงอย่างละเอียด อาทิ การจำแนกชนิดของปลากัดอย่างละเอียดชัดเจนแล้ว ยังมีกลวิธีการอธิบายความที่น่าสนใจ เช่น

การอธิบายความโดยการยกเหตุและผลมาประกอบกัน เช่น วิธีคัดลูกปลาเพื่อเก็บไว้สำหรับเป็นแม่พันธุ์ ผู้เขียนระบุเหตุ คือ วิธีการสังเกตพันธุ์ปลาและปล้ำปลา เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ คือ พันธุ์ปลาที่ดีต่อเนื่อง ความว่า “ปลาที่กักรมีหลักสำคัญอยู่ ๖ แห่งเท่านั้น เมื่อได้ลูกปลาลงเหล่าแล้ว เราต้องคัดปลาตัวเมียไว้สัก ๓๐ ตัวอย่างน้อย แล้วปล้ำดูให้ได้อย่างชั้น ๑ สัก ๒-๓ ตัว เก็บเอาไว้เป็นแม่ปลาต่อ ๆ ไป ปลานั้นจึงจะดีได้ทุก ๆ ปี ไม่เสีย” และตัวอย่างระบุข้อห้ามสับเหล่าพ่อพันธุ์ปลากัด โดยกล่าวถึงผล หากไม่ปฏิบัติตาม ดังตัวอย่าง “พ่อปลานั้นค่อยดูเมื่อเวลากัดชนะมาแล้วอย่างชั้นที่ ๑ เช่นเดียวกัน อย่าใช้พ่อปลาสับเหล่า (ต่างเหล่า) เป็นอันขาด ต่อไปปลานั้นจะเสีย” เป็นต้น

การระบุเคล็ดลับ หรือวิธีการพิเศษ เพื่อให้การเลี้ยงปลากัดได้ผลสูงสุด อาทิ เมื่อผู้เขียนกล่าวถึงชนิดและลักษณะของปลาแต่ละชนิด ได้ระบุวิธีการสังเกต และการจดจำไว้ ดังตัวอย่าง “ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ”

นอกจากนี้ยังระบุวิธีในการดูแลปลาที่เชื่อมโยงระหว่างการดูแลรักษาผสมผสานกับความเชื่อเรื่องทศ
ฤกษ์ยาม และการใช้คาถา วิธีเช่นนี้เอื้อให้ผู้เลี้ยงปลากัดเกิดความมั่นใจต่อผลที่เกิดกับปลากัดมากยิ่งขึ้น อันเป็น
ผลทางใจของผู้เลี้ยงปลากัดเอง ดังเช่น

เวลาจับขวดปลาให้ว่าคาถาดังนี้ นะกัตตังกะชะชะนะ ตัวข้ามีกำลังตั้งพระยาปลาใน
มหาสมุทร สุกุโย เกล็ดแก้วมณีห่มห่อตัวข้าตั้งเกราะเพชร พุดากะเก เขี้ยวแก้วทั้ง ๔ ดุจตรีเพชรหมุนาน
มะอะอุ ปลาตัวใดมารอนรายวินาศสันตืฯ แล้วนั่งเทพลาผินหน้าไปทางทิศในยามอัฐกาลนั้นเสมอ (ทาง
เทวดาจร) ก็ได้

การแสดงคุณค่าหรือมูลค่าของปลากัดที่เพาะเลี้ยง เช่น “ปลาจำพวกที่กล่าวมานี้มีราคาเล่นเงินได้
ตั้งแต่ ๑๐๐๐ บาทขึ้นไป” หรือคุณค่าและมูลค่าของปลาพิเศษ ความว่า “ปลาดัว ๑ เลี้ยงกักได้ ๕-๖ ครั้ง ท่าน
ควรถนอมเลี้ยงไว้ให้ดี ตามตำหรับท่านกล่าวว่า ปลานั้นมาให้คุณ (จะเกิดลาภอันใหญ่ยิ่ง) ปลา ๑ ตัว มีราคาตั้ง
๕๐๐๐ บาท หรืออาจจะมากกว่าก็ได้” ลักษณะเช่นนี้เอื้อให้เกิดแรงจูงใจต่อการอุตสาหกรรมเพาะเลี้ยง
และดูแลปลากัดให้เกิดผลและมีมูลค่าดังกล่าวได้

การใช้ความเปรียบและขยายความ เป็นกลวิธีที่ช่วยให้ผู้เลี้ยงเห็นภาพหรือเข้าใจสิ่งที่ผู้เขียนกำลัง
อธิบายได้ชัดเจนยิ่งขึ้น อาทิ การเปรียบปลากัดที่ฉลาดและว่องไว เหมือนนกมวยที่มีครุฝึกหัด แล้ว อธิบาย
ขยายความลักษณะที่บ่งบอกว่าปลากัดนั้นฉลาดและว่องไว ดังตัวอย่าง “ปลาที่ตีนั้น เป็นปลาที่กัดหลักฉลาด
และว่องไวไหวพริบเหมือนนกมวยที่มีครุฝึกหัด มีท่าทางล่อหลอก ไม่แบะทำให้คู่ต่อสู้กัดที่สำคัญได้ง่าย ๆ ดูเล่ห์
เหลี่ยมชั้นเชิงตามวิสัย ค่อย ๆ กัด ค่อย ๆ เคล้า กัดโต้ตอบกันบ้างเป็นธรรมดา ถ้าเห็นว่าคู่ที่ต่อสู้แบะทำให้เวลา
โต เวลานั้นและจึงกัดตรงที่หมายอย่างจัง”

การอธิบายความและรายละเอียดในตำราดูลักษณะปลากัดฉบับนี้ สะท้อนให้เห็นว่าผู้เขียน มีความรู้
ความสามารถทั้งด้านการเลี้ยงปลากัด และการถ่ายทอดความรู้ออกมาเป็นตำรา องค์ความรู้ต่าง ๆ ที่ปรากฏใน
ตำราฉบับนี้ย่อมเกิดจากการสังเกต เรียนรู้ ทดลอง บันทึก สังสม จนมั่นใจได้ว่าสามารถนำเสนอองค์ความรู้มา
ใช้เป็นแนวทางสำหรับผู้เลี้ยงหรือผู้สนใจต่อไปได้ ตำราปลากัดฉบับนี้จึงสะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาและ
ความสามารถของบรรพชนไทยได้เป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

ตำราดูลักษณะปลากัด ว่าด้วยการคัดเลือกปลากัด ชั้นตรี โท เอก. (ม.ป.ป.). กระจดาขฝรั่ง อักษรไทย ภาษาไทย
เส้นพิมพ์ดีด ๒๘ หน้า เลขที่ ๑๙๑ ตู ๑๑๒ หมวดสัตวศาสตร์.

บทปริวรรต ตำราดูลักษณะปลากัด ฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

ตำราดูลักษณะปลากัด ว่าด้วยการคัดเลือกปลากัด ชั้นตรี โท เอก

วิธีหาแม่ปลาที่ดีจริง ๆ

วิธีหาขั้นต้น เราต้องพยายามเที่ยวขอหางปลาตัวเล็ก ๆ เขามาให้ได้หลาย ๆ เหล่าแล้วแต่จะได้ ยิ่งได้มากยิ่งดี ได้สัก ๑๐๐๐ ตัว หรือ ๒๐๐๐ ตัวยิ่งดี

แล้วคัดแยกออกให้ตัวเท่า ๆ กัน ใส่โถงขนาดใหญ่ให้หลาย ๆ แห่ง ยิ่งมากยิ่งดี หรือเป็นบ่อด้วยยิ่งดี (ปรนลูกน้ำ, เนื้อกุ้ง, เนื้อปลา, เนื้อหมู) อาหารสดสับให้ละเอียดให้กินอ้อมอยู่เสมอ เห็นว่าโตพอรู้ตัวผู้ตัวเมียชัดเจนดีแล้ว ให้คัดแยกออกกันอีก ตัวผู้เก็บไว้ทางหนึ่ง ตัวเมียเก็บไว้อีกทางหนึ่ง

ต่อไปเห็นว่าปลานั้นโตควรที่จะคัดแยกใส่ขวด ๆ ละ ๑ ตัว (ทั้งตัวผู้และตัวเมีย) ทาอะไรปิดกันเสียไม่ให้แลเห็นกัน ทิ้งไว้สักสองวัน เปิดให้พองกันสัก ๑ ครั้งหรือ ๑ ครั้ง ทิ้งไว้สัก ๑๕ วัน เห็นว่าสู้กันดีแล้ว

ให้คัดปลาตัวเมียขนาดเท่า ๆ กัน แต่อย่าให้รูปร่างเหมือนกัน เช่น ปลาแดงกับปลาเขียวลงปล้ำดูทีละคู่ เช่นนี้ตลอดไป กว่าจะได้แม่ปลาที่ดี แล้วจึงคัดปลาตัวผู้เท่า ๆ กันปล้ำคู่ต่อไป

วิธีปล้ำแม่ปลา

๑. ปลาที่ดีนั้น เป็นปลาที่กัดหลักฉลาดและว่องไวไหวพริบเหมือนนกมวยที่มีครูฝึกหัด มีท่าทางล่อหลอก ไม่แบะท่าให้คู่ต่อสู้กัดที่สำคัญได้ง่าย ๆ ดูเล่ห์เหลี่ยมชั้นเชิงตามวิสัย ค่อย ๆ กัด ค่อย ๆ เคล้า กัดโต้ตอบกันบ้างเป็นธรรมดา ถ้าเห็นว่าคู่ที่ต่อสู้แบะท่าให้เวลาใด เวลานั้นและจึงกัดตรงที่หมายอย่างจิง นอกนั้นก็กัดและละอย่างธรรมดา (ไม่นับ)

๒. ใช้นาฬิกาตั้งนับตั้งแต่เทปลาทั้งคู่ใส่ขวดกลาง เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะเวลาต่างเท่าใด ตรงที่หมายแม่นยำหรือไม่ สมมติว่า ๒ ชั่วโมงหรือ ๓ ชั่วโมงก็แล้วแต่ ต้องจดจำไว้เสมอ ให้หมั่นเอาใจใส่ ตรวจสอบดูจริง ๆ ว่ากัดที่หมายนั้น ๑ ที แพ้หรือตาย ชนิดนี้เป็นปลาเอกชั้นที่ ๑ ถ้ายังไม่แพ้มีเวลาระยะห่างเท่าใดจึงกัดซ้ำอีก กัดซ้ำ ๆ มีระยะเร็วหรือช้า ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ เมื่อกัดชนะแล้วเก็บใส่โถงทอดไว้สัก ๑๐ วัน แล้วเอาขึ้นใส่ขวดเทียบต่อไป แล้วหาตัวอื่นที่ขนาดเท่า ๆ กันมาปล้ำดูใหม่ ทำเช่นนี้สัก ๒ - ๓ ครั้ง เห็นว่ายังคงกัดประจำที่อยู่ได้เวลาระยะดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเป็นใช้ได้ เก็บใส่โถงทอดไว้ แล้วจึงปล้ำตัวอื่น ๆ ต่อไป

๓. ให้หาสมุดไว้ ๑ เล่ม ทำเป็นบัญชีจดจำไว้ให้ดี อย่าให้สับสนกันได้เป็นอันขาด

๔. พ่อปลานั้น ถ้าได้ในเหล่าเดียวกันหรือได้คอกเดียวกันด้วยยิ่งดี เมื่อเราหาไม่ได้จริง ๆ จึงใช้ปลาเหล่าอื่น หาแต่รูปร่างลักษณะ สีสันปลาที่ดี กัดไม่ต้องแม่นยำนักก็ใช้ได้ แต่ปลาตัวเมียแดง ตัวผู้ต้องแดง แต่ปลาตัวเมียเขียว ตัวผู้ต้องเขียวเช่นเดียวกัน

๕. ชนิดปลาที่กัดมีอยู่ ๓ ชนิด ๑) ชนิดปลา (ตบ) ชนิดนี้คอยดูคู่ต่อสู้เมื่อเขมือน้ำหรือเบนหน้าหนี ๒) ชนิดปลา (เป่า) ชนิดนี้คอยดูคู่ต่อสู้เมื่อเบนตัวขวางหรือทำท่าจะตบ ๓) ชนิดปลา (แว้ง) ชนิดนี้เป็นปลากัดหางคอยดูคู่ต่อสู้เผลอตัวแล้วแว้งกัด

ชนิดปลาเอกกัตประจำ ๑ แห่ง

ก. ปลาเอกชั้นที่ ๑

๑. กัดสังกระวาด กัด ๑ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัดแมน แลกัดหนัก

ตรงที่หมาย

ปลาเอกชั้นที่ ๒

๒. กัดสังกระวาด กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก แต่กัดเบาตรง

ที่หมาย

ปลาเอกชั้นที่ ๓

๓. กัดสังกระวาด กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก แต่กัดเบาตรง

ที่หมาย

ข. ปลาเอกชั้นที่ ๑

๑. กัดกระเพาะ กัด ๑ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ) กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแมน และกัดหนัก

ตรงที่หมาย

ปลาเอกชั้นที่ ๒

๒. กัดกระเพาะ กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ) กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบาตรง

ที่หมาย

ปลาเอกชั้นที่ ๓

๓. กัดกระเพาะ กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ) กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบาตรง

ที่หมาย

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะเวลาเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ค. ปลาเอกชั้นที่ ๑

๑. กัดลูกตา กัด ๑ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน และกัดหนัก กัดตรง

ที่หมาย

ปลาเอกชั้นที่ ๒

๒. กัดลูกตา กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน แต่กัดเบาตรง

ที่หมาย

ปลาเอกชั้นที่ ๓

๓. กัดลูกตา กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน แต่กัดเบาตรง

ที่หมาย

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะเวลาเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ข. ปลาเอกชั้นที่ ๑

๑. กัดข้าวกระเบนทางที่หลอดโลหิต กัด ๑ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แพ้ (แว้ง) กัดกระแทก กัดแมน และกัดหนัก กัดตรงที่หมาย

ปลาเอกชั้นที่ ๒

๒. กัดข้าวกระเบนทางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แพ้ (แว้ง) แต่กัดเบาตรงที่หมาย

ปลาเอกชั้นที่ ๓

๓. กัดข้าวกระเบนทางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แพ้ (แว้ง) แต่กัดเบาตรงที่หมาย

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา

ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ง. ปลาเอกชั้นที่ ๑

๑. กัดกนก กัด ๑ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แพ้ (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน และกัดหนัก กัดตรงที่หมาย

ปลาเอกชั้นที่ ๒

๒. กัดกนก กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แพ้ (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน แต่กัดเบาตรงที่หมาย

ปลาเอกชั้นที่ ๓

๓. กัดกนก กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แพ้ (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน แต่กัดเบาตรงที่หมาย

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา

ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

จ. ปลาเอกชั้นที่ ๑

๑. กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แพ้ (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน และกัดหนัก กัดตรงที่หมาย

ปลาเอกชั้นที่ ๒

๒. กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แพ้ (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน แต่กัดเบาตรงที่หมาย

ที่หมาย

ปลาเอกชั้นที่ ๓

๓. กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แพ้ (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน แต่กัดเบาตรงที่หมาย

ที่หมาย

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้อง

จดจำไว้ด้วยเสมอ

ปลาที่กัดมีหลักสำคัญอยู่ ๖ แห่งเท่านั้น เมื่อได้ลูกปลาลงเหล่าแล้ว เราต้องคัดปลาตัวเมียไว้สัก ๓๐ ตัวอย่างน้อย แล้วปล้ำดูให้ได้อย่างชั้น ๑ สัก ๒ - ๓ ตัว เก็บเอาไว้เป็นแม่ปลาต่อ ๆ ไป ปลานั้นจึงจะดีได้ทุก ๆ ปีไม่เสีย

พ่อปลานั้นคอยดูเมื่อเวลากัดชนะมาแล้วอย่างชั้นที่ ๑ เช่นเดียวกัน อย่าใช้พ่อปลาสับเหล่า นั้นจะเสีย ปลาจำพวกที่กล่าวมานี้มีราคาเล่นเงินได้ตั้งแต่ ๑๐๐๐ บาทขึ้นไป

ชนิดปลาโทกัต ประจำ ๒ แห่ง

ฉ. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัด ๑ - ๒ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้อหรือตาย (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแมน แลกัดหนักตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัด ๑ - ๔ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้อหรือตาย (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแมน แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้อหรือตาย (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแมน แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ช. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดสังกระวาด กัดลูกตา กัด ๑ - ๔ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้อหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัดแมน และกัดหนักตรงที่หมาย ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดสังกระวาด กัดลูกตา กัด ๑ - ๔ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้อหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัดแมน แต่กัดเบาตรงที่หมาย ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดสังกระวาด กัดลูกตา กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้อหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัดแมน แต่กัดเบาตรงที่หมาย ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ฉ. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดสังกระวาด กัดขั้วกระเบนหางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๒ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้อหรือตาย (ตบ, แหว่ง) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัดแมน และกัดหนักตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดสังกระวาด กัดขั้วกระเบนหางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๔ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้อหรือตาย (ตบ, แหว่ง) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัดแมน และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดสังกระวาด กัดขั้วกระเบนหางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้อหรือตาย (ตบ, แหว่ง) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัดแมน และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ฎ. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดสังกระวาด กัดกกหู กัด ๑ - ๒ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัด
แน่น และกัดหนักตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดสังกระวาด กัดกกหู กัด ๑ - ๔ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัด
แน่น และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดสังกระวาด กัดกกหู กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัด
แน่น และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้อง
จดจำไว้ด้วยเสมอ

ฐ. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดสังกระวาด กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๒ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัด
กระแทก กัดแน่น และกัดหนักตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดสังกระวาด กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๔ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัด
กระแทก กัดแน่น และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดสังกระวาด กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัด
กระแทก กัดแน่น และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้อง
จดจำไว้ด้วยเสมอ

ฑ. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแทก กัด
แน่น และกัดหนักตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัด ๑ - ๔ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแทก กัด
แน่น และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแทก กัด
แน่น และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้อง
จดจำไว้ด้วยเสมอ

ฅ. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดกระเพาะ กัดข้าวกระเบนหางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๒ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมหรือตาย (ตบ, แวง) กัดช้อน กัดกระแทก กัดแมน และกัดหนักตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดกระเพาะ กัดข้าวกระเบนหางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๔ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมหรือตาย (ตบ, แวง) กัดช้อน กัดกระแทก กัดแมน และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดกระเพาะ กัดข้าวกระเบนหางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมหรือตาย (ตบ, แวง) กัดช้อน กัดกระแทก กัดแมน และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ฉ. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดกระเพาะ กัดกกหู กัด ๑ - ๒ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดช้อน กัดกระแทก กัดแมน และกัดหนักตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดกระเพาะ กัดกกหู กัด ๑ - ๔ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดช้อน กัดกระแทก กัดแมน และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดกระเพาะ กัดกกหู กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดช้อน กัดกระแทก กัดแมน และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ค. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดกระเพาะ กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๒ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัม (ตบ, เป่า) กัดช้อน กัดกระแทก กัดแมน และกัดหนัก กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๑. กัดกระเพาะ กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๔ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัม (ตบ, เป่า) กัดช้อน กัดกระแทก กัดแมน และกัดหนัก กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๒. กัดกระเพาะ กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัม (ตบ, เป่า) กัดช้อน กัดกระแทก กัดแมน แต่กัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ฉ. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดลูกตา กัดขั้วกระเบนทางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๒ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า, แฉ่ง)
กัดกระแทก กัดแมน และกัดหนักตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดลูกตา กัดขั้วกระเบนทางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๔ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า, แฉ่ง)
กัดกระแทก กัดแมน และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดลูกตา กัดขั้วกระเบนทางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า, แฉ่ง)
กัดกระแทก กัดแมน และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้อง
จดจำไว้ด้วยเสมอ

ช. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดลูกตา กัดกนกหู กัด ๑ - ๒ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน และกัด
หนักตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดลูกตา กัดกนกหู กัด ๑ - ๔ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน และกัด
เบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดลูกตา กัดกนกหู กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน และกัด
เบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้อง
จดจำไว้ด้วยเสมอ

ค. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดลูกตา กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๒ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน
และกัดหนักตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดลูกตา กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๔ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน
และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดลูกตา กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแมน
และกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้อง
จดจำไว้ด้วยเสมอ

น. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดชั่วคราวบนทางที่หลอดโลหิต กัดกนกหู กัด ๑ - ๒ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (แวง, ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแน่น และกัดหนักตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดชั่วคราวบนทางที่หลอดโลหิต กัดกนกหู กัด ๑ - ๔ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (แวง, ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแน่นและกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดชั่วคราวบนทางที่หลอดโลหิต กัดกนกหู กัด ๑ - ๖ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (แวง, ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแน่นและกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ป. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดชั่วคราวบนทางที่หลอดโลหิต กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๒ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (แวง, ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแน่น และกัดหนักตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดชั่วคราวบนทางที่หลอดโลหิต กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๔ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (แวง, ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแน่นและกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดชั่วคราวบนทางที่หลอดโลหิต กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๖ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (แวง, ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแน่นและกัดเบาตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ผ. ปลาโทชั้นที่ ๑

๑. กัดกนกหู กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๒ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่ง (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแน่น และกัดหนัก กัดตรงที่หมาย

ปลาโทชั้นที่ ๒

๒. กัดกนกหู กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๔ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่ง (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแน่น แต่กัดเบาตรงที่หมาย

ปลาโทชั้นที่ ๓

๓. กัดกนกหู กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๖ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่ง (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดแน่น แต่กัดเบาตรงที่หมาย

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ปลาที่กีดมีหลักสำคัญอยู่ ๖ แห่งเท่านี้ แต่แยกออก ปลา ๑ ตัว กัด ๒ แห่ง เมื่อได้ลูกปลาลงเหล่าแล้ว เราต้องคัดปลาตัวเมียไว้สัก ๓๐ ตัวอย่างน้อย แล้วปล้ำดูให้ได้อย่างขึ้น ๑ สัก ๒-๓ ตัว เก็บเอาไว้เป็นแม่ปลา ต่อ ๆ ไป ปลานั้นจึงจะดีได้ทุก ๆ ปีไม่เสีย

พ่อปลานั้นค่อยดูเมื่อเวลากัดชนะมาแล้วอย่างขึ้นที่ ๑ เช่นเดียวกัน อย่าใช้พ่อปลาสับเหล่า (ต่างเหล่า) เป็นอันขาด ต่อไปปลานั้นจะเสีย

ปลาจำพวกที่กล่าวมานี้มีราคาเล่นเงินได้ตั้งแต่ ๑๐๐ บาทขึ้นไป

ชนิดปลาที่กัด ประจำ ๓ แห่ง

พ. ปลาตรีชั้นที่ ๑

๑. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัดแมน กัดซ้อน กัดตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๒

๒. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัดแมน กัดซ้อน กัดตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๓

๓. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัดแมน กัดซ้อน กัดตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ภ. ปลาตรีชั้นที่ ๑

๑. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัดขั้วกระเบนหางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, แว้ง) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแมน กัดตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๒

๒. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัดขั้วกระเบนหางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, แว้ง) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแมน แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๓

๓. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัดขั้วกระเบนหางที่หลอดโลหิต กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, แว้ง) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแมน แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ม. ปลาตรีชั้นที่ ๑

๑. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัดกอกหู กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อันหนึ่งหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแมน กัดตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๒

๒. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัดกกหู กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแน่น แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๓

๓. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัดกกหู กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแน่น แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ย. ปลาตรีชั้นที่ ๑

๑. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแน่น กัดตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๒

๒. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแน่น แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๓

๓. กัดสังกระวาด กัดกระเพาะ กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแน่น แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ร. ปลาตรีชั้นที่ ๑

๑. กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัดขั้วกระเบนที่หางโลหิต กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, เป่า, แว้ง) กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแน่น กัดตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๒

๒. กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัดขั้วกระเบนที่หางโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, เป่า, แว้ง) กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแน่น แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๓

๓. กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัดขั้วกระเบนที่หางโลหิต กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, เป่า, แว้ง) กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแน่น แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ล. ปลาตรีชั้นที่ ๑

๑. กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัดกกหู กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแทก กัดแน่น กัดตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๒

๒. กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัดกกหู กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแตก กัดแมน แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๓

๓. กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัดกกหู กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแตก กัดแมน แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนนทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ว. ปลาตรีชั้นที่ ๑

๑. กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแตก กัดแมน กัดตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๒

๒. กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแตก กัดแมน แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๓

๓. กัดกระเพาะ กัดลูกตา กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแตก กัดแมน แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนนทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ข. ปลาตรีชั้นที่ ๑

๑. กัดลูกตา กัดขั้วกระเบนที่หางโลหิต กัดกกหู กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, แวง, เป่า) กัดกระแตก กัดแมน กัดตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๒

๒. กัดลูกตา กัดขั้วกระเบนที่หางโลหิต กัดกกหู กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, แวง, เป่า) กัดกระแตก กัดแมน แต่กัดเบา กัดไม่สู้ตรงตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๓

๓. กัดลูกตา กัดขั้วกระเบนที่หางโลหิต กัดกกหู กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, แวง, เป่า) กัดกระแตก กัดแมน แต่กัดเบา กัดไม่สู้ตรงตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนนทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ค. ปลาตรีชั้นที่ ๑

๑. กัดลูกตา กัดขั้วกระเบนที่หางโลหิต กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัมพาหรือตาย (ตบ, แวง, เป่า) กัดกระแตก กัดแมน กัดตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๒

๒. กัดลูกตา กัดข้อกระดูกที่หางโลหิต กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, แวง, เป่า) กัดกระดูก กัดแมน แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๓

๓. กัดลูกตา กัดข้อกระดูกที่หางโลหิต กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (ตบ, แวง, เป่า) กัดกระดูก กัดแมน แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

พ. ปลาตรีชั้นที่ ๑

๑. กัดข้อกระดูกที่หางโลหิต กัดกกหู กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (แวง, ตบ, เป่า) กัดกระดูก กัดแมน กัดตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๒

๒. กัดข้อกระดูกที่หางโลหิต กัดกกหู กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (แวง, ตบ, เป่า) กัดกระดูก กัดแมน แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ปลาตรีชั้นที่ ๓

๓. กัดข้อกระดูกที่หางโลหิต กัดกกหู กัดแก้มบ่อโลหิต กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้หรือตาย (แวง, ตบ, เป่า) กัดกระดูก กัดแมน แต่กัดเบาหรือกัดพลาดบ้างไม่สู้ตรงที่หมายทั้ง ๓ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ปลาที่กัดมีหลักสำคัญอยู่ ๖ แห่งเท่านั้น แต่แยกออก ปลา ๑ ตัว กัด ๒ แห่ง เมื่อได้ลูกปลาลงเหล่าแล้ว เราต้องคัดปลาตัวเมียไว้สัก ๓๐ ตัวอย่างน้อย แล้วปล้ำดูให้ได้อย่างขึ้น ๑ สัก ๒ - ๓ ตัว เก็บเอาไว้เป็นแม่ปลา ต่อ ๆ ไป ปลานั้นจึงจะดีได้ทุก ๆ ปีไม่เสีย

พ่อปลานั้นคอยดูเมื่อเวลากัดชนะมาแล้วอย่างขึ้นที่ ๑ เช่นเดียวกัน อย่ายใช้พ่อปลาสับเหล่า (ต่างเหล่า) เป็นอันขาด ต่อไปปลานั้นจะเสีย

ปลาจำพวกที่กล่าวมานี้มีราคาเล่นเงินได้ตั้งแต่ ๒๕ บาทขึ้นไป

ชนิดปลาพลชั้นเอกประจำ ๑ แห่ง

๑. ปลาพลชั้นเอกที่ ๑

๑. กัดคาง (ไม่ใช่สังกระวาด) กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้ (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดกระดูก กัดหนัก กัดตรงที่หมาย

ปลาพลชั้นเอกที่ ๒

๒. กัดคาง (ไม่ใช่สังกระวาด) กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้ (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดกระดูก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมาย

ปลาพลชั้นเอกที่ ๓

๓. กัดคาง (ไม่ใช่สังกระวาด) กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคุ้ยที่ต่อสู้น้ำ (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมาย

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

๒. ปลาพลชั้นเอกที่ ๑

๑. กัดอก (ไม่ใช่กระเพาะ) กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคุ้ยที่ต่อสู้น้ำ (ตบ) กัดซ้อน กัดกระแทก กัดหนัก กัดตรงที่หมาย

ปลาพลชั้นเอกที่ ๒

๒. กัดอก (ไม่ใช่กระเพาะ) กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคุ้ยที่ต่อสู้น้ำ (ตบ) กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมาย

ปลาพลชั้นเอกที่ ๓

๓. กัดอก (ไม่ใช่กระเพาะ) กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคุ้ยที่ต่อสู้น้ำ (ตบ) กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมาย

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

๓. ปลาพลชั้นเอกที่ ๑

๑. กัดหาง (เป็นหางใบหางไม่ใช่หลอดโลหิต) กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคุ้ยที่ต่อสู้น้ำ (แวง) กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมาย

ปลาพลชั้นเอกที่ ๒

๒. กัดหาง (เป็นหางใบหางไม่ใช่หลอดโลหิต) กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคุ้ยที่ต่อสู้น้ำ (แวง) กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมาย

ปลาพลชั้นเอกที่ ๓

๓. กัดหาง (เป็นหางใบหางไม่ใช่หลอดโลหิต) กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคุ้ยที่ต่อสู้น้ำ (แวง) กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมาย

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

๔. ปลาพลชั้นเอกที่ ๑

๑. กัดหน้า (ไม่ใช่ตา ไม่ใช่โลหิต) กัด ๑ - ๓ ที่ ปลาคุ้ยที่ต่อสู้น้ำ (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดหนัก กัดตรงที่หมาย

ปลาพลชั้นเอกที่ ๒

๒. กัดหน้า (ไม่ใช่ตา ไม่ใช่โลหิต) กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคุ้ยที่ต่อสู้น้ำ (ตบ, เป่า) กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมาย

ปลาพลชั้นเอกที่ ๓

๓. กัดหน้า (ไม่ใช่ตา ไม่ใช่โลหิต) กัด ๑ - ๙ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ, เป่า) กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมาย

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

๕. ปลาพลชั้นเอกที่ ๑

๑. กัดหู (ไม่ใช่ขั้วกหู) กัด ๑ - ๓ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดหนัก กัดตรงที่หมาย ปลาพลชั้นเอกที่ ๒

๒. กัดหู (ไม่ใช่ขั้วกหู) กัด ๑ - ๖ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดหนัก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมาย

ปลาพลชั้นเอกที่ ๓

๓. กัดหู (ไม่ใช่ขั้วกหู) กัด ๑ - ๙ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดหนัก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมาย

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ชนิดปลาพลชั้นโทกัดประจำ ๒ แห่ง**๖. ปลาพลชั้นโทที่ ๑**

๑. กัดคาง กัดอก กัด ๑ - ๖ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดหนัก กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๒

๒. กัดคาง กัดอก กัด ๑ - ๙ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๓

๓. กัดคาง กัดอก กัด ๑ - ๑๕ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

๗. ปลาพลชั้นโทที่ ๑

๑. กัดคาง กัดหาง กัด ๑ - ๖ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก กัดหนัก กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๒

๒. กัดคาง กัดหาง กัด ๑ - ๙ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๓

๓. กัดคาง กัดหาง กัด ๑ - ๑๕ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ) กัดเฉี่ยว กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

๘. ปลาพลชั้นโทที่ ๑

๑. กัดคาง กัดหน้า กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัดหนัก กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๒

๒. กัดคาง กัดหน้า กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๓

๓. กัดคาง กัดหน้า กัด ๑ - ๑๕ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

๙. ปลาพลชั้นโทที่ ๑

๑. กัดคาง กัดหู กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก กัดหนัก กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๒

๒. กัดคาง กัดก้นหู กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๓

๓. กัดคาง กัดก้นหู กัด ๑ - ๑๕ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ, เป่า) กัดเฉี่ยว กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

๑๐. ปลาพลชั้นโทที่ ๑

๑. กัดอก กัดหาง กัด ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ, แวง) กัดซ้อน กัดกระแทก กัดหนัก กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๒

๒. กัดคาง กัดหาง กัด ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อัน (ตบ, แวง) กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๓

๓. กัดคาง กัดหาง กัด ๑ - ๑๕ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้ (ตบ, แวง) กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

๑๑. ปลาพลชั้นโทที่ ๑

๑. กัดอก กัดหน้า กัด ๑ - ๖ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้ (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแทก กัดหนัก กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๒

๒. กัดคาง กัดหน้า กัด ๑ - ๙ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้ (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๓

๓. กัดคาง กัดหน้า กัด ๑ - ๑๕ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้ (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

๑๒. ปลาพลชั้นโทที่ ๑

๑. กัดอก กัดหู กัด ๑ - ๖ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้ (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแทก กัดหนัก กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๒

๒. กัดอก กัดหู กัด ๑ - ๙ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้ (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๓

๓. กัดอก กัดหู กัด ๑ - ๑๕ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้ (ตบ, เป่า) กัดซ้อน กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

๑๓. ปลาพลชั้นโทที่ ๑

๑. กัดหาง กัดหน้า ๑ - ๖ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้ (แวง, ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดหนัก กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๒

๒. กัดหาง กัดหน้า ๑ - ๙ ที ปลาคู่ที่ต่อสู้แพ้ (แวง, ตบ, เป่า) กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๓

๓. กัดหาง กัดหน้า ๑-๑๕ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แพ (แว้ง, ตบ, เป่า) กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมาย ทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

๑๔. ปลาพลชั้นโทที่ ๑

๑. กัดหาง กัดหู ๑ - ๖ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แพ (แว้ง, ตบ, เป่า) กัดกระแทก กัดหนัก กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง ปลาพลชั้นโทที่ ๒

๒. กัดหาง กัดหู ๑ - ๙ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แพ (แว้ง, ตบ, เป่า) กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมายทั้ง ๒ แห่ง

ปลาพลชั้นโทที่ ๓

๓. กัดหาง กัดหู ๑ - ๑๕ ที่ ปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แพ (แว้ง, ตบ, เป่า) กัดกระแทก แต่กัดเบา กัดตรงที่หมาย ทั้ง ๒ แห่ง

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เริ่มลงมือกัดเวลาเท่าใด กัดซ้ำ ๆ ระยะห่างเท่าใด ถนัดทางซ้ายหรือขวา ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

ปลาพลชั้นโทที่กัดมีลักษณะคล้ายปลาโท มีอยู่ ๕ แห่งเท่านั้น ปลาชนิดนี้ถ้าเราหาแม่ปลา เอก โท ตรี ไม่ได้จริง ๆ จึงคัดแม่ปลาที่กัดชั้นที่ ๑ เก็บไว้ประสมต่อไป ๆ ไป อาจได้ลูกปลานั้นดีชั้นพลัดมาบ้างบางตัว

ปลาจำพวกที่กล่าวมานี้มีราคาเล่นเงินได้ไม่สูงกว่า ๒๕ บาท แต่ข้าพเจ้าเคยได้เห็นมาที่ท่านเล่นเงินกันตั้ง ๑๐๐ บาทก็มี

ปลาพลชั้นตรีกัดไม่ประจำที่

๑. คือปลาธรรมชาติ กัดจะหาหลักฐานที่ไหนไม่ได้ เห็นปลาคู่ที่ต่อสู้อู่แล้วเป็นต้องกัด กัดไม่เลือกทั่วไป ทั้งตัวแล้วแต่เหมาะ (เหมือนมวยวัด)

๒. ปลาชนิดนี้ต้องอาศัยความคมเท่านั้น นอกจากความคมแล้วก็สู้ใครไม่ได้เลย ทั้งมีความคมเช่นนี้จริง ๆ ถ้าได้คู่เข้ากัดกับปลาที่มีหลัก ไม่ว่าจะชั้นเอกหรือชั้นโทชั้นตรี หรือปลาพลชั้นเอกชั้นโทดังที่กล่าวมาแล้ว ชั้นต้นจะเป็นต่อตั้ง ๑๐ เอา ๑ ก็ยังหวังชนะไม่ได้ เมื่อถึงกำหนดเวลาเข้าแล้ว ปลาที่กัดที่มีหลักกลับกัดเข้าบ้าง บางที่กัด ๑ ที่เท่านั้น ทั้งกำลังเป็นต่อตั้ง ๑๐ เอา ๑ แพ้โดยไม่รู้ตัว

๓. ปลาชนิดนี้เป็นปลาเสียงโชค (ที่คนจีนว่าเฮงหรือฮวย) เท่านั้น หาใช้ปลาดีปลาดี ไม่แต่เจ้าของปลาหรือใคร ๆ ที่ข้าพเจ้าเคยได้เห็นมาแล้ว อาจเล่นเงินกันได้มาก ๆ ตั้งแต่ ๕๐ ถึง ๑๐๐ บาท ก็มี แท้ที่จริงปลานั้นมีราคาเล่นเงินได้ไม่สูงกว่า ๑๐ บาท ตามตำหรับท่านกล่าวว่า (ปลาเด็กเล่น) ไม่ควรประสมเสียลูกน้ำ

ปลาพิเศษ

๑. ปลาชนิดนี้เป็นปลาที่เกิดขึ้นเองในเหล่าต่าง ๆ ไม่ว่าจะปลาชนิดใดจะเป็นปลาดีหรือปลาเลวก็เกิดขึ้นได้ แต่ในจำนวน ๑ คอก ก็จะมีมาได้บ้างสัก ๑-๒ ตัวเท่านั้น หามีมากมายไม่

๒. ปลาตัว ๑ เลี้ยงกันได้ ๕-๖ ครั้ง ท่านควรนอนเลี้ยงไว้ให้ดี ตามตำหรับท่านกล่าวว่า ปลานั้นมาให้คุณ (จะเกิดลาภอันใหญ่ยิ่ง) ปลา ๑ ตัว มีราคาตั้ง ๕๐๐๐ บาท หรืออาจจะมากกว่าก็ได้

๓. เป็นปลาเขียวแข็งเขี้ยวยาว กัดแล้วไม่เห็นแผลไม่คายเกล็ดเหมือนปลากัดไม่เข้า ถึงท่านผู้ใดจะดูในเวลากัดก็ดูไม่ออก ถ้าได้กัดกับปลาที่ดี ๆ มีชื่อด้วยแล้วจะได้เงินมากทีเดียว ชั้นต้นปลาผู้ที่ต่อสู้จะเป็นต่อตั้ง ๔ เอา ๑ หรือมากกว่าขึ้นไป (เราลองได้ทุก ๆ ชั้นขึ้นไป) จนถึงผลที่สุด

๔. จะรู้ได้ต่อเมื่อเวลาปลากัดนั้นจับบิต (จับปาก) ปลาผู้ที่ต่อสู้เป็นต่อนั้นจะไม่มีความสุขเลย ให้กระสับกระส่ายดิ้นรนอยากจะปล่อยปากอยู่เสมอ อย่างมากจับบิตสัก ๒ ครั้งเท่านั้น ต่อไปจะไม่กัดอีก เลยปล่อยให้กัดแต่ฝ่ายเดียวจนแพ้ (นอกจากปลาที่จะกัดให้แพ้ หรือตายได้ก่อนจับบิตเท่านั้นจึงจะชนะ)

ลักษณะปลาที่ดี

๑. หน้ายาว สันหนา โหนกใหม่ ตัวกลม กระเบนทางใหญ่หนา เครื่องน้อย ๆ รูปร่างเหมือนปลาช่อนหรือปลาชะโด

๒. หน้ายาว สันหนา โหนกใหญ่กว้าง ตัวแบน กระเบนทางใหญ่หนา เครื่องน้อย ๆ รูปร่างเหมือนปลากะโห้

๓. หน้ายาว สันหนา โหนกหนา ตัวกลมแบน กระเบนทางใหญ่หนา เครื่องน้อย ๆ รูปร่างเหมือนปลาหมอ

ลักษณะปลาที่ดี

๑. ปลาแดงเข้ม แดงดำ (แดงกำโกเมน) ไม่มีเกล็ดเขียวแซม

๒. ปลาเขียวแก่ (เข้ม) เขียวดำไม่มีเกล็ดแดงแซม

ลักษณะปลาที่ไม่ดี

๑. หน้าทุ่ (สั้น) สันบาง โหนกเล็ก ตัวแบนบาง กระเบนทางเล็กบาง เครื่องใหญ่ (หางใบโพ) รูปร่างเหมือนปลาตะเพียนหรือปลาสลิด

๒. หน้าทุ่ (สั้น) สันบาง โหนกบางกว้าง ตัวบาง กระเบนทางเล็กบาง เครื่องใหญ่ (หางใบโพ) รูปร่างเหมือนปลากะโห้

สีของปลาที่ไม่ดี

๑. แดงอ่อน แดงเหลือง แดงสีแสด ทั้ง ๓ ชนิดมีเกล็ดเขียวประดับตั้งแต่ ๑ เกล็ดขึ้นไป (หรือไม่มี)

๒. เขียวอ่อนสีโศก เขียวน้ำเงิน เขียวเหลือง (ตามตำราท่านว่าเลี้ยงเสียลูกน้ำ) ไม่ควรใช้ประสมต่อไป

วิธีประสมปลา

๑. เราต้องหาโองสามโคกขนาดใหญ่ไว้หลาย ๆ ใบยิ่งมากยิ่งดี โองปากกว้างหรือโองธรรมดา อย่างเราใส่ น้ำใช้ก็ได้ แต่อย่าให้น้ำขุ่นได้เป็นอันขาด ถ้าได้โองที่ใส่น้ำมาแล้วหลาย ๆ ปียิ่งดี

๒. เราต้องใช้หญ้าไทรสด ๆ หมักทำน้ำเนา (ใช้โองปากกว้าง) เห็นว่าน้ำนั้นเน่าจนใสสะอาดดีแล้ว ทิ้งไว้สำหรับเป็นน้ำประสมลัดปลาต่อไป

๓. เราต้องใช้ฟางข้าวเหนียวตากให้แห้ง หมักทำตัวไรแดงไว้สำหรับเลี้ยงลูกปลา (ใช้โองปากกว้าง) เห็นว่าตัวไรแดงดีแล้ว ต่อ ๗ วันจึงค่อยเติมทางลงไปอีกสัก ๑ ฟอนทุก ๆ ๗ วันต่อ ๑ ฟอนเสมอไป

๔. การเทียบปลาลัด ใช้โองสามโคกขนาดใหญ่อย่างธรรมดา (ปากแคบ) ๑ ใบ ต่อ ๑ ตัว ยิ่งได้โองเก่า ๆ เคยใส่น้ำมาแล้วหลาย ๆ ปียิ่งดี (ใช้ผ้าดีบอย่างดีเย็บเป็นกระชอนขนาดใหญ่ เก็บไว้สำหรับกรองน้ำ ๑ อัน) ตักน้ำคลองมาใส่กรอกไปให้ต่ำกว่าปากโองประมาณสัก ๑ คืบ แล้วตักเอาน้ำหมักหญ้าไทรเน่ามาสัก ๑ ชันลูกบาตร เทกรองลงไปประสมด้วย ขุดเอาดินเหนียวมาสัก ๑ ก้อน ขนาดลูกมะพร้าวอ่อนปอกเปลือกแล้วใส่ลงไว้ก้นโอง แล้วเอาผักบุงสดล้างเสียให้สะอาด เอามาขดลงในโองให้ได้สัก ๓ รอบ

๕. เอาปลาตัวเมียใส่ลงไว้ในโอง (มัดไข่ที่ติดอยู่ในท้องทิ้งเสียก่อน) เอาปลาตัวผู้ใส่ขวดกลมขนาดใหญ่ ยิ่งใหญ่ยิ่งดี ผูกปากขวดแขวนไว้กลางโองสัก ๓๐ วัน ถ้ายังไม่ตรงกับวันเสาร์หรือวันอังคารจะเกินไปบ้างสัก ๒ - ๓ วันก็ได้ เมื่อจะเทขวดปลาตัวผู้ลงในโอง ต้องผินหน้าไปทางทิศเหนือ

เวลาหยิบขวดปลาตัวผู้ให้ว่าคาถาดังนี้

นะกัตตังกะชะชะนะ ตัวขำมีกำลังตั้งพระยาปลาในมหาสมุทร สุกุโย เกล็ดแก้วมณีหุ้มห่อตัวขำตั้งเกราะเพชร พุทตะกะเก เขี้ยวแก้วทั้ง ๔ ดุจตรีเพชรหนุมาน มะอะอุ ปลาตัวใดมารอนรายวินาสสันติฯ

วันอังคาร

ตั้งแต่เวลา ๔ โมงเช้า ๓๐ นาที ถึงเวลาเที่ยง ให้ผินหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งแต่เที่ยงถึงบ่าย ๑ โมง ๓๐ นาที ให้ผินหน้าไปทางทิศตะวันออก ตั้งแต่บ่าย ๓ โมงถึง บ่าย ๔ โมง ๓๐ นาที ให้ผินหน้าไปทางทิศตะวันออก

วันเสาร์

ตั้งแต่เช้า ๑ โมง ๓๐ นาที ถึงเวลาเช้า ๓ โมง ให้ผินหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ตั้งแต่เที่ยงถึงบ่าย ๑ โมง ๓๐ นาที ให้ผินหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ตั้งแต่บ่าย ๓ โมงถึง บ่าย ๔ โมง ๓๐ นาที ให้ผินหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้

ใช้กะโหลกมะพร้าวอ่อน ๑ ใบ ที่กลางเก่ากลางใหม่ เอาไม้ระกำทำหุ่นขนาด ๒ ข้างให้ลอย เอาไปไว้ทางทิศที่เราผินหน้าไปนั้น ขัดเข้าไว้กับต้นผักบุงให้แน่น เพื่อให้ปลานั้นเข้าไปก่อกวนดัดไขตามความต้องการ

เมื่อปล่อยปลาตัวผู้เสร็จเรียบร้อยแล้ว ใช้ไม้จัดเป็นแผงตาข่ายขนาดนี้วก้อยลวดหรือจะใช้ลวดตาข่ายก็ได้ ใช้ไม้ขนาดทำเป็นตาข่ายปิดปากโองเสีย นับแต่เวลาเทปลาตัวผู้ลงไปแล้วได้ ๓ วัน จึงจับปลาตัวเมียนั้นขึ้นเสีย เอาผักบุงตากแห้งขดลงไว้สัก ๑ รอบของโอง เพื่อให้เป็นตัวไรละอองเลี้ยงลูกปลา

ปลาตัวเมียนั้นนำไปทอดใส่โอง (ทำน้ำประสมเช่นเดียวกันที่กล่าวมาแล้ว) จะใช้ปลาตัวผู้อื่นใส่ขวดเทียม หรือจะคอยปลาตัวผู้ที่ลัดไขแล้วก็ได้ แต่ต้องนับควาตั้งแต่ลัดไขแล้วให้ได้ตามกำหนดที่กล่าวมาแล้ว

ลูกปลาที่ลัดนั้นมีการกำหนดใช้กันอยู่ ๔ เดือน คือ เดือน ๗ - ๘ - ๙ - ๑๐ ดังนี้ ต้องจดจำไว้ด้วยเสมอ

พอลาที่ลัดไซ่นั้นนับตั้งแต่เทลงไปกำหนดได้ ๒๐ วัน จึงจับขึ้นใส่ขวดไปแขวนเทียบต่อไป แล้วคอยดูตัวลูกน้ำกับไขยุงในโองลูกปลา ถ้าเห็นมีให้ตักขึ้นหรือเก็บเสีย ไม่เช่นนั้นมันจะกินลูกปลาเสียวันหนึ่ง ๆ มันกินลูกปลาได้มาก ๆ ตัว ต้องหมั่นเอาใจสักหน่อย แล้วเอาผักบุงตากแห้งขดลงไว้อีกสัก ๑ รอบของโอง เพื่อให้เป็นตัวโรละองเลี้ยงลูกปลา เมื่อลูกปลานั้นมีอายุได้สัก ๑ เดือน เห็นว่าตัวขนาดเมล็ดถั่วเขียว พอลากินตัวไรแดงหรือไขยุงได้แล้ว ก็ให้ตักตัวไรแดงที่ทำไว้นั้นมาให้กินต่อไป

ใช้กระชอนผ้าตาข่ายกรองหรือกระชอนลวดก็ได้กรองตัวไรแดงขนาดเล็ก ๆ ให้กินต่อไปจนกินไรไม่กรองหรือลูกน้ำได้

วิธีดูหวอดและไขของปลาจะดีหรือไม่ดี

๑. หวอดของปลานั้นลักษณะแหลงสูงชันเหมือนเจดีย์ ไขนั้นอยู่บนยอด ลูกปลาคอกนั้นดีนัก

๒. ไขของปลานั้นลักษณะเหมือนจอมปลวกโทน ไขนั้นขึ้นอยู่บนยอด ลูกปลาคอกนั้นดีนัก

๓. หวอดของปลานั้นลักษณะกลมเป็นก้อน ไขนั้นขึ้นอยู่บนยอด ลูกปลาคอกนั้นดีนัก

ทั้ง ๓ ชนิดที่กล่าวมานี้ เป็นปลาที่ดีขึ้นเอก ชั้นโท ชั้นตรี ลูกปลามีราคาสูงขอให้ถนอมเลี้ยงไว้ให้ตีธรรมดาแม่ปลาพอลาที่ดีแล้ว เวลาลัดไขออกแล้วช่วยกันเก็บไขขึ้นใส่ในหวอด เฉพาะแต่ตรงกลางแค่แห่งเดียว หากกระจัดกระจายทั่วไปในหวอดนั้นไม่

หวอดปลาที่ไม่ดี

๑. หวอดแบนไขเต็มทั่วไปในหวอดทุก ๆ แห่ง

๒. หวอดกระจัดกระจายไม่รวมกันเป็นแห่งเดียว ไขมีทั่วไปในหวอดทุก ๆ แห่ง

ทั้ง ๒ ชนิดที่กล่าวมานี้ ท่านว่าให้พักทิ้งเสีย เปลี่ยนปลาตัวผู้ใหม่

ข้าพเจ้าเคยทดลองใช้เทียบขวดปลาทั้งตัวผู้กับปลาตัวเมียด้วยกัน แล้วลัดจนออกไขต่อมาอีก ๗ วัน พอลูกปลาเป็นตัวหมด เอนี่วจิตู้ตั้ง ๑๐ ครั้ง ลูกปลานั้นก็จะหนี ตั้งแต่ข้างโองกว่าจะถึงข้างโองอีกทางหนึ่ง แต่ลูกปลาไรแม่ปล่อยในโองนั้นอยู่ข้างโองทางนี้ ลองจิตู้ ๑ ครั้ง ลูกปลานั้นก็วิ่งที่เดียวถึงข้างโองอีกทางหนึ่ง เมื่อมีอายุ ๗ วันด้วยกันเท่านี้ ก็เห็นได้ว่ากำลังขึ้นต้นก็ผิดกันถึง ๑๐ เอา ๑ เสียแล้ว

ต่อเมื่อลูกปลามีอายุได้ ๒ เดือนหรือกว่า เห็นว่าลูกปลานั้นกินตัวไรแดง หรือลูกน้ำได้ดีแล้วจึงเอาลงใส่บ่อ

บ่อปลานั้นยิ่งทำได้มากยิ่งดี

๑. ขุดให้ลึก ๔ ศอก กว้าง ๒ ศอก รูปเป็นทรงหวอด มีน้ำประมาณ ๒ ศอก หรือกว่าขึ้นไป

๒. ใช้อิฐทุบให้เป็นก้อนขนาดไข่ห่านใส่ข้างบ่อ เอาตะลุมพุกทุบอัดให้แน่นจนรอบบ่อสูงสัก ๒ ศอก ก้นบ่อก็ต้องใส่อิฐทุบให้แน่นเช่นเดียวกัน ปากบ่อก็ต้องทุบดินให้แน่นเช่นเดียวกัน ถ้าเช่นนั้นฝนตกลงมาจะทำให้ดินพังหรือน้ำในบ่อขุ่น ปากบ่อขุดดินรอบนอกออกเป็นคัน แล้วเอาสังกะสีล้อมเสียให้รอบได้ยิ่งดี ใช้ลวดตาข่ายใช้ไม้ทำกรอบขนาบปิดปากบ่อให้มิดชิด เพื่อป้องกันสัตว์ต่าง ๆ ที่จะกินลูกปลา เช่น นกกินเปี้ยวตัวเขียว ๆ ปากแดง ๆ กบ เขียด ปาด ปลาแก้ง งู เป็นต้น

ในบ่อใช้ดอกจอกลอยให้เต็ม ทำได้เช่นนี้ทุก ๆ บ่อยิ่งดี เห็นว่าน้ำนั้นใสสะอาดดีแล้ว เอาลูกปลานั้นใส่ลงได้ ลูกปลา ๑ คอก ใส่ ๑ บ่อ มิให้ลูกปลาปะปนกัน เห็นว่าลูกปลานั้นตัวขนาดเม็ดข้าวเม่าควรจะกินอาหารอื่นได้บ้าง ก็เปลี่ยนอาหารอื่นให้กิน เวลาที่หาลูกน้ำไม่ได้

อาหารเลี้ยงลูกปลา

๑. เนื้อกุ้งสด ปอกเปลือกออกเสีย
๒. เนื้อปลาสด ไม่มีก้างหรือหนังปนเป็นอันตราย
๓. เนื้อหมูสด อย่าให้มีพังผืด

ทั้ง ๓ อย่างนี้สับให้ละเอียด ใส่กระชอนผ้าเอาไปจุ่มให้กินจนอิ่มแล้วเอาไปให้ลูกปลาบ่ออื่น ๆ กินต่อไปจนทั่ว ห้ามมิให้ใช้อาหารสุกเป็นอันตราย

เสกอาหารให้กินทุก ๆ ครั้ง

นระกัตตังกะชะชะนะ ตัวขำมีกำลังตั้งพระยาปลาในมหาสมุทร สุกุโย เกล็ดแก้วมณีหุ้มห่อตัวข้าตังเกราะเพชร พุทตะกะเก เขี้ยวแก้วทั้ง ๔ ดุจตรีเพชรหนุมาน มะอะอุ ปลาตัวโตมารอนรายวินาศสันติฯ

เมื่อลูกปลานั้นมีอายุได้ ๔ เดือน เห็นว่ารู้จักตัวผู้ตัวเมียได้ดีแล้ว ให้ตักขึ้นจากบ่อหมด แล้วคัดเอาแต่ตัวโต ๆ แยกออกไปทางหนึ่ง ตัวเล็ก ๆ ทางหนึ่ง

ให้คัดตัวโตก่อนคัดตัวผู้แยกออกไป เห็นว่าปลาตัวโตมีสีผิดไปจากลูกปลาในคอกเดียวกัน จะมีสี ๑ - ๒ - ๓ ตัวก็แล้วแต่ ให้จักทิ้งลงคลองเสีย (ถ้ามี เป็นปลากาลกีนีขายเจ้าของ) ท่านเรียกว่าปลาผ่าเหล่า ชั้นแต่กัตก็ผิดไปต่าง ๆ ไม่เหมือนในคอกเดียวกัน ปลาที่ต้องการนั้นให้ใส่ไว้ในบ่อตามเดิม ปลาตัวเมื่อนั้นคัดเอาไว้สัก ๓๐ ตัว อย่างน้อยเอาไปใส่โถงใหญ่เก็บไว้ให้ดี เมื่อเวลาใส่ขวดให้เขียนเบอร์เลขติดไว้ที่ขวด ใช้เลขอะไรก็ตามเหมือนกันหมดทุก ๆ ขวด ปลาตัวเล็ก ๆ นั้นให้ตรวจดูว่ามีตัวผู้หรือไม่ ถ้ามีก็ให้เอาไปใส่บ่อรวมไว้ตามเดิม ถ้าปลานั้นเห็นว่าน้อยตัว ควรรวม ๒ คอกต่อ ๑ บ่อก็ได้ แต่ต้องเขียน ๑ คอก แดง ๑ คอกรวมกัน หากปลาที่เหลือ นั้นจะเก็บไว้ทำลูกก็เอาไปรวมกันไว้แห่งเดียว เห็นว่ามากเกินต้องการก็ให้เอาเทลงคลองเสียบ้าง

เมื่อลูกปลามีอายุ ๖ เดือนให้เก็บเอาดอกจอกขึ้นเสียให้หมด แล้วคิดว่าลูกปลานั้นมีอายุเต็ม ๖ เดือนบริบูรณ์ ให้ตักเอาขึ้นใส่ชั้นตรวจดูว่าพินขึ้นขึ้นแล้วหรือยัง ถ้าพินขึ้นขึ้นแล้วจะเห็นได้เมื่อเวลาปลานั้นหาวเวลาหาวเห็นพินขาวเป็นละอองเต็มปาก ถ้ายังไม่ขึ้น ปากของปลานั้นแดง ให้เอาลงไว้ในบ่อเดิมต่อไป ปลาในคอกเดียวกัน พินขึ้นขึ้นไม่เหมือนกัน เวลาคัดขึ้นต้องตรวจดูทุก ๆ ตัว อย่าเห็นแต่ใหญ่หรืองามเป็นอันตราย

วิธีคัดปลาขึ้นเลี้ยง

๑. เมื่อลูกปลานั้นมีอายุครบบริบูรณ์ ๖ เดือนแล้ว ตักเอาขึ้นตรวจดูพินขึ้นแล้วหรือยังทุกคอก เห็นว่ามีพินแล้วคัดเอาคอกละ ๒ ตัว เหมือนพ่อ ๑ ตัว เหมือนแม่ ๑ ตัว ลองปล้ำกับปลาคลอกอื่น ๆ ว่าอย่าง เหมือนพ่ออย่างใดดีชั่วเร็วช้าเร็วอย่างใด กับตัวที่เหมือนแม่นั้นกัตคงที่เหมือนกับแม่หรือไม่ หรือกลับดีขึ้นหรือห้อยกว่าแม่อย่างใด ระยะเวลายังตรงกันอยู่หรือไม่ ต้องให้รู้อยู่เสมอ เมื่อเห็นความเป็นไปของลูกปลานั้นแล้ว ควรจะคัดขึ้นเลี้ยงกัตกับเขาได้ก็จับขึ้น คัดเอาที่ตัวได้ขนาดและมีพินแล้ว แยกใส่หม้อหรือกระปุกก็ได้แห่งละ ๑ ตัว ใช้กะลาแก่นกรวงทำฝาปิด

๒. หม้อหรือกระปุกนั้นใส่น้ำคลองกรองเสียก่อนทุก ๆ หม้อ แล้วเอาใบตองแห้งฉีกเป็นชิ้น ๆ ใส่ลงไว้ทุก ๆ หม้อ (ต้องล้างใบตองเสียให้สะอาดก่อน) ใส่หม้อหมักไว้สัก ๑๐ วัน จึงเอามาขึ้นใส่ขวดเลี้ยงได้

๓. คอกเลี้ยงปลานั้นต้องกว้างสัก ๔ ศอกกว่าขึ้นไป ยาวสัก ๖ ศอก ต้องอาศัยให้เป็นที่ร่มเย็นได้มากที่สุดยิ่งดี (ต้องอยู่กับพื้นดิน) ให้แสงสว่างได้มากที่สุด แต่อย่าให้แสงแดดส่องเข้าไปเป็นอันตราย

ใช้โอ่งขนาดใหญ่ ๑ ลูก มีฝาปิดมิให้น้ำฝนลงได้ เอากระซอนผ้าดิบกรองน้ำใส่ (ตั้งน้ำเลี้ยงปลา) เมื่อกรองแล้วเอาขวดเลี้ยงปลาใส่ทุก ๆ ขวด ใส่หญ้าหน่อใบพายขุดลพ ๑ มัด ทุก ๆ ขวด ในคอกเลี้ยงปลาต้องทำหิ้งไว้ให้มาก หิ้งสำหรับเลี้ยงปลาชน หิ้งสำหรับตัวเมีย ตั้งม้า ๑ ม้า สำหรับวางขวดโหลใส่ปลาให้ยาวตั้งได้ขนาด ๕ ขวด อยู่กลางคอก โถงมังกร ๔ ใบ สำหรับปล่อยปลาวิ่ง ตัวเมียอยู่ริมคอก

ถ้าจะเลี้ยงทยอยกันอยู่เสมอต่อ ๑๐ วันไปแล้ว ปลานั้นจะกัดได้ ๑ วัน ต่อ ๒ ปลา เพื่อค้ำไม้ได้กัดบ้าง ในระหว่าง ๑๕ วัน ใช้ขวดเลี้ยง ๑๖ ขวด หม้อนอน ๔ ลูก ขวดโหลใส่ปลา ๔ ลูก ขวดปลาตัวเมียเทียบสองข้างของขวดไล่ ๕ ขวด กำหนดเลี้ยงเต็มที่ ๑๕ วัน กัดได้อย่างราคาตั้ง ๑๐๐๐ บาทขึ้นไป ถ้าเลี้ยงกัดอย่างธรรมดาเพียง ๑๐ วันก็พอ

วิธีเลี้ยงปลาชน

๑. นับตั้งแต่เอาปลานั้นใส่ขวดเลี้ยงเป็นต้นไป วันแรกเปิดให้พองกันบ้าง วันละ ๒ - ๓๕ ครั้ง รุ่งขึ้นเอาลงใส่ลูกไล่ในขวดโหล ลูกไล่่นั้นใส่เพียง ๓ ตัวเท่านั้น ต้องเปลี่ยนทุก ๆ วัน ใช้ดอกจอกเล็ก ๆ ๑ ดอก ลอยอยู่กลางขวดโหล เวลาเย็น ๕ โมงเอาลูกน้ำให้กินทั้งหมดด้วยกันเรียบร้อย แล้วจับใส่หม้อนอน ๆ นั้นจุน้ำประมาณ ๑ โหลกระเทียมดอง ผิดฝาให้มิด หม้อนอนนั้นใช้ผักหน่อใบพาย ๑ มัด หรือจะใช้ดอกจอกก็ได้ แต่อย่าให้ปลานั้นใส่หม้อสับเปลี่ยนกัน ต้องหม้อไหน ก็หม้อนั้นเสมอไป ขวดเลี้ยงก็เช่นเดียวกันมิให้สับเปลี่ยนกันเป็นอันตราย

๒. เมื่อไล่ลูกไล่ไปแล้ววันนี้ ๔ ปลา ต่อรุ่งขึ้นเอาปลาตัวอื่นลงไล่ตัวไปอีก ๔ ปลาเช่นเดียวกัน ปลาที่ไล่แล้วเมื่อวานนี้เวลาเช้าเอาลง วิ่งตัวเมียในโอ่งมังกรประมาณ ๑ ชั่วโมง เห็นว่าจะกัดตัวเมียให้เอาขึ้นใส่ขวดเลี้ยงเสีย (ทำเช่นนี้ทยอย กันไป) เมื่อถึง ๗ วันแล้ว ให้เอาลงไล่ตัวเมียที่เข็นนั้นแก่ ๆ เหลือออกมาจุกช่องอยู่ให้หลุดไข่เสีย ๑ คราว แล้วพักไข่ทิ้งเสีย เมื่อเสร็จแล้วจับเอาขึ้นใส่ขวดเลี้ยงต่อไป ตัวเมียนั้นเอาขึ้นใส่ขวดไว้เปลี่ยนตัวอื่น ๆ ต่อไป (ที่ตัวคึก ๆ ตัวเมีย) เทียบขวดไล่ก็เช่นเดียวกัน เมื่อจะเลี้ยงให้เต็ม ๑๕ วัน กัดให้ไล่ตัวเมียเมื่อวันที่ ๑๒ รุ่งขึ้นไล่ลูกไล่ต่อไป

๓. รุ่งขึ้นวันที่ ๘ เอาลงไล่ลูกไล่ วันที่ ๙ พักวิ่งตัวเมีย วันที่ ๑๐ เอาวิ่งตัวเมียแล้วไปกัดได้ทีเดียว ถ้าค้ำไม้ได้กัดรุ่งขึ้นจะเอาไปกัดก็ต้องวิ่งตัวเมียเสียก่อน ถ้าไม่เอาไปกัดก็เอาลงไล่ลูกไล่ต่อไป ปลานอกนั้นก็ต้องทำเช่นนี้ทยอยกันไปในระหว่าง ๑๕ วัน ยังกัดได้เสมอ เมื่อพ้นไปแล้วต้องตั้งน้ำเลี้ยงใหม่เสมอไป เลี้ยงต่ออีกสัก ๗ วัน ไล่ลูกไล่สัก ๒ - ๓ วัน กัดได้ เมื่อปลานั้นเปรี้ยวได้คู่แล้ว เวลาจับขวดปลาให้ว่าคาถาดังนี้ นะกัดตั้ง กะชะชะนะ ตัวข้ามีกำลังตั้งพระยาปลาในมหาสมุทร สุขุโย เกล็ดแก้วมณีหุ้มห่อตัวข้าตั้งเกราะเพชร พุดากะเก เขี้ยวแก้วทั้ง ๔ ดุจตรีเพชรหนุมาน มะอะอุ ปลาตัวใดมารอนรายวินาศสันติฯ แล้วนั่งเทพลามินหน้าไปทางทิศ ในยามอัญญกาลนั้นเสมอ (ทางเทวดาจร) ก็ได้

สมุดไทยเรื่อง “หนังสือทำขวัญนาค”
ฉบับวัดสุวรรณาราม อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม
(ของท่านสมุห์นินสร้างไว้ในพระศาสนา นิพานปัจโยโหตุ)

อภิรักษ์ เกษมผลกุล*

ภูมิหลังต้นฉบับ

ประเพณีทำขวัญนาคเป็นประเพณีเนื่องในการบวช ซึ่งพบได้ทั่วไปในสังคมไทย การทำขวัญของคนไทย มักจะทำในช่วงเปลี่ยนผ่านของชีวิต เช่น เมื่อเกิด โคนจุก บวช แต่งงาน ป่วย หรือเกิดเหตุให้กังวลใจ สิ่งเหล่านี้ จำเป็นจะต้องเรียกขวัญ ขวัญยังแบ่งเป็นขวัญคน ขวัญสัตว์ และขวัญสิ่งของ

นักวิชาการหลายท่านให้ความหมายของขวัญไว้ว่า ขวัญ หมายถึง (๑) [ขวัญ] น. ผมหรือขนที่ขึ้นเวียน เป็นกันหอย (๒) น. มิ่งมงคล, สิริ, ความดี, เช่น ขวัญข้าว ขวัญเรือน (๓) น. สิ่งที่ไม่มีความดี เชื่อกันว่ามีอยู่ ประจำชีวิต ของคนตั้งแต่เกิดมา ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็เป็นสิริมงคล เป็นสุขสบายจิตใจมั่นคง ถ้าคนตกใจหรือเสีย ขวัญ ขวัญก็ออกจากร่างไป ซึ่งเรียกว่า ขวัญหาย ขวัญหนี ขวัญบิน เป็นต้น ทำให้คนนั้นได้รับผลร้ายต่าง ๆ เรียกผู้ตกใจง่ายคือ เด็กหรือหญิงซึ่งมักจะขวัญหายบ่อย ๆ ว่า ขวัญอ่อน และอนุโลมใช้ไปถึงสัตว์หรือสิ่งของ บางอย่าง เช่น ช้าง ม้า ข้าว เรือ ฯลฯ ว่ามีขวัญเช่นเดียวกับคนเหมือนกัน โดยปริยายหมายความว่า ยอด กำลังใจ เช่น ขวัญเมืองว่า ยอดกำลังใจของเมือง(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖) ขวัญ หรือ ขวน คือ สิ่งที่เป็นมิ่งมงคล สถิตอยู่กับชีวิตมนุษย์ สัตว์ พืช รวมทั้งสิ่งของเครื่องใช้ (ธวัช ปุณโณทก, ๒๕๔๖) ขวัญ หมายถึง ของที่ไม่มีตัวตนเห็นไม่ได้จับต้องไม่ได้ เชื่อว่าคล้ายจิตหรือวิญญาณ ซึ่งแฝงอยู่ในตัวตนของคนและสัตว์ ตั้งแต่เกิดมา และจะต้องอยู่ประจำตัวตลอดเวลาตกใจ เสียใจ ป่วยไข้ ขวัญจะหนี อาจทำให้ถึงตายได้ จึงต้องมีการเรียกขวัญ สูตรขวัญเพื่อให้ขวัญกลับมาอยู่ตัวตน จะได้สบาย (มนัส สุขสาย, (ม.ป.ป.))^๑

การทำขวัญนาคเป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นจากความคิดที่ว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านของชีวิต เปลี่ยนจากเพศฆราวาสเป็นเพศบรรพชิต หรือ จากคนดิบเป็นคนสุข เหตุนี้อาจทำให้ขวัญตระหนกหล่นหาย จำเป็นจะต้องมีพิธีเรียกขวัญแก่นาคที่กำลังจะเข้าพิธีอุปสมบท

หนังสือทำขวัญนาค ฉบับที่นำมาปริวรรตนี้เป็นวรรณกรรมประกอบพิธีกรรม เป็น บทสำหรับหมอบทำ ขวัญใช้หลักในพิธีทำขวัญนาค โดยมากมักทำพิธีในเย็นก่อนวันอุปสมบท ๑ วัน ที่บ้านของนาค ที่โบราณ เรียกว่า “วันสุกดิบ” คือวันก่อนวันงาน หลังจากเจริญพระพุทธมนต์เย็นแล้ว จึงเริ่มทำขวัญ

หนังสือทำขวัญนาคฉบับนี้พบที่วัดสุวรรณาราม เป็นวัดเก่าแก่ประจำอำเภอพุทธมณฑล จังหวัด นครปฐม พระครูวิชัยวุฒิกุล บันทึกไว้ว่าผู้ก่อตั้งวัดสุวรรณารามชื่อ ตากองค มี หลวงพ่อสาต เป็นเจ้าอาวาส รูปแรก และได้รับจัดตั้งจดทะเบียนเป็นวัดเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๔ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้รับพระราชทาน วิสุคามสีมา โดยมีหลวงพ่อนิยม โชติกาโร เป็นเจ้าอาวาสในสมัยนั้น โดยได้เริ่มก่อสร้างพระอุโบสถ และมีพระ ยาศิลาจารย์เป็นประธานการก่อสร้าง ภายหลังวัดสุวรรณารามได้กลายเป็นศูนย์กลางชุมชนที่สำคัญแห่งหนึ่งของ

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

^๑ พระสมชาย ส่วโร (สุขวินัย), พระณัฐวีร์ ฐานาวโร (สดีบุตร) และ ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม (๒๕๖๔). พิธีฮาวปลิง: คุณค่าและ ความสำคัญในวิถีชีวิตของชาวพุทธเขมรถิ่นสุรินทร์. วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๔)

พื้นที่สืบมา อนึ่ง เมื่อคนอพยพเข้ามาอยู่นานเข้าบางคนพอมิเงินบ้างจึงขอซื้อที่ดินจากเจ้าของเดิม ซึ่งเป็นของพระบรมวงศานุวงศ์ ในสมัยต่อมาที่ดินหลายแปลงจึงเปลี่ยนเจ้าของไป^๑

พิธีทำขวัญนาคของชาวอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

เรื่องหนังสือทำขวัญนาค ฉบับที่นำมาปริวรรตนี้ ต้นฉบับเป็นสมุดไทยดำ สภาพไม่สมบูรณ์ ปัจจุบันเก็บรักษาที่กุฏิเจ้าอาวาส วัดสุวรรณาราม อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

จากการสำรวจข้อมูลพบว่าในอดีตท้องถิ่นอำเภอพุทธมณฑลมี “หม่อมทำขวัญ” อยู่หลายท่าน ปัจจุบันเหลือเพียง นางบำรุง พินิจกุล อายุ ๗๗ ปี ยังคงสืบสานบทเพลงต่างๆ ที่นอกเหนือจากบทที่นำมาปริวรรตนี้อีกหลายบท เช่น แผล่สิทธารถชมสวน แผล่พญากงพญาพาน แผล่สุบินกุมาร

ลักษณะคำประพันธ์

หนังสือทำขวัญนาคนี้ แต่งเป็นร้อยยาว คือ ร่ายที่ไม่กำหนดจำนวนคำในวรรคหนึ่ง ๆ แต่ละวรรคจึงอาจมีคำน้อยมากแตกต่างกันไป การสัมผัส คำสุดท้ายของวรรคหน้าสัมผัสกับคำหนึ่งคำใดในวรรคถัดไป จะแต่งสั้นยาวเท่าไรเมื่อจบนิมิตลงท้ายด้วยคำว่า แล้วแล นั้นแล นี้เกิด โนนเกิด ฉะนี้ ฉะนั้น ฯลฯ เป็นต้น โดยส่วนใหญ่จะไม่เคร่งครัดจำนวนคำและสัมผัส

เนื้อเรื่องย่อ

เนื้อหา แบ่งเป็นสองนาค เรื่อง พระคุณบิดามารดา เนื้อหากล่าวถึงการพระคุณบิดามารดาและการทอแดนพระคุณ รวมถึงอานิสงส์การบวช และแผล่แกะบายศรี ซึ่งเป็นแผล่ที่จินตนาการว่าแกะบายศรีเป็นเรื่องราวตามนิทานต่างๆ โดยนิทานเรื่องที่น่าสนใจได้แก่ ๑) นิทานเรื่องหัวล้าน กล่าวถึง ชายหัวล้านมาขอน้ำมนต์พระฤาษีเพื่อให้ผมงอกขึ้นดกดำ แต่พระฤาษีบอกว่าที่หน้าศาลามีสระใหญ่ ใครลงไปดำ ๓ ครั้งผมจะดกดำด้วยความโลภ เมื่อดำได้ครบ ๓ ครั้ง ชายหัวล้านก็กลับมีผมดกดำ ต่อมาเกิดความโลภลงไปดำเป็นครั้งที่ ๔ จึงกลับล้านดังเดิม ๒) เรื่องพระอภัยมณี เล่าถึงตอนพระอภัยมณีกับศรีสุวรรณเรียนวิชาศิลปศาสตร์ และพบสามพราหมณ์

คุณค่าโดยสังเขป

๑. คุณค่าด้านการใช้ภาษาวรรณศิลป์

หนังสือทำขวัญนาค ฉบับวัดสุวรรณาราม แสดงให้เห็นการใช้ภาษาวรรณศิลป์อันงดงามในวัฒนธรรมชาวบ้าน ดังปรากฏ ดังนี้

^๑ เอี่ยม ทองดี และคณะ. เรื่องเดิม. หน้า ๕๘.

ก. การสรรคำ คือการเลือกใช้ถ้อยคำให้เกิดความงามทางภาษา เช่น การเลือกใช้คำที่มีเสียงพยัญชนะเดียวกัน หรือ การเล่นเสียง ดังตัวอย่าง ในแหล่งพระคุณมารดา

การเล่นเสียง /ส/ เขาเป็นสงฆ์ทรงศีลวิเศษสุดสวาท

การเล่นเสียง /ก/ ทั้งเทพูเจ้าก็กลาดเกลื่อนกลุ่มกันทุกชั้นฟ้า

การเล่นเสียง /บ/ เทพาเบื่องบนอย่าเบือนบิด จงเบี่ยงบายให้อุบาทว์บ่าบัดเบา

ข. การใช้ความเปรียบ คือ การใช้ถ้อยคำที่แสดงความเปรียบเทียบเพื่อแสดงหรือให้เกิดจินตภาพ หรือ ภาพพจน์ ดังตัวอย่าง ความเปรียบในแหล่งพระคุณบิดามารดา ที่ใช้ความเปรียบแสดงให้เห็นพระคุณอันยิ่งใหญ่ของบิดามารดา

อันกุศลที่พ่อนาคได้บรรพชาเล่าก็เป็นอนันต์อนเก ถึงว่าพ่อจะเอาพื้นแผ่นดินพสุธาแล
สมุทราศรคในเวียงเขานิเวศ ทั้งจังหวัดบริเวณทั้งขุนเขาพระสุเมรุมาชั้กัน ก็ไม่ตัดเท่า
เทียมทันคุณบิดรแลมารดา ดินและน้ำลมไฟลิ่งขรเขารุกขาก็เบาไปไม่มีสิ่งอันใดที่ว่าจะ
เปรียบปาน คุณท่านก็ไฉนพารเป็นมหันต์คุณ

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ แหล่งแกะบายศรีหัวล้าน ที่เปรียบชายหัวล้านกับปลาโลมา ดังนี้

แกะเป็นประสกเจ้ากรรมซ้ำด่าลงผุด แต่พ่อสั้ผุดไฉ้ผ้มก็หลุดลงเหล่เต้ ว้ายน้ำว้ายท่า
เหมือนปลาโลมาหัวเหม่ หัวล้านเลเตได้เต้เต็มดู พระฤชิจึงลุกขึ้นโหว่า ไชโย พ่ออ้อยู่ เพราะ
มึงไม่เชื่อคำกูหัวหูของมึงจึงล่อน ไฉ้บังก็โกรนไฉ้บังก็กรอนไฉ้บังก็ซ่อนดูราวกับกำปั้น

๒. คุณค่าด้านการถ่ายทอดความรู้

ก. ความรู้เรื่องโลกศาสตร์-จักรวาลวิทยาแบบไทย

ในตอนต้นแหล่งพระคุณบิดามารดา ผู้แต่งได้อัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ สะท้อนให้เห็นความรู้เรื่องโลกศาสตร์ – จักรวาลวิทยาแบบไทย เช่น ป่าหิมพานต์ เขาพระสุเมรุ สวรรค์ทั้ง ๖ ชั้น หรือ ฌกามาพจร ดังคำประพันธ์

ข้าพเจ้าขออัญเชิญเทพยดาเจ้า อันศักดิ์สิทธิ์อันสถิตเสถียรทุกแหล่งหล้า ทั้งทั้งหิม
วาเนินแนวจักรพาล ข้าพเจ้าขออัญเชิญท้าวแม่ขวานวราวุธฤทธิเวทย์ กระเดื่องตั้งด้วยพระ
เดชในแดนดาวดึงส์ ล้ำเทพไม่มีถึงทั่วทุกทิศไม่ตัดเทียม พิมาณยิ่งหยดเผยอเยียมอยู่บน
ยอดพระเมรุใหญ่ เธอเสด็จจรไรจากอมรมณเฑียรชูช่วงดวงวิเชียรอันเฉิดฉาย พระกรกรีด
กุมกรายพระแสงขรรค์ ทรงคชเอราวัณครรรไลเลื่อนทั้งเทพูเจ้าก็กลาดเกลื่อนกลุ่มกันทุก
ชั้นฟ้า ทั้งเทวานิมมานนรดิศชั้นดุสิต ดิศยามาผู้ทรงมเหษรมหามหิตินิที่ท้าวหาญ ทั้งหก
ห้องฝูงเทพภรณ์เนืองนองแนวอนันต์โลกธาตุ ทุกภูมิพฤษาอากาศจारी พระจักรราชีเสวย
สว่างพระเวทในพฤษพิมาณเมศพนัสเขาหลวง ทุกห้วยเหวหุบห้วยละหานหินเห็นท้าวหา
ฮักเวหาหน ทั้งเทพาเบื่องบนอย่าเบือนบิด จงเบี่ยงบายให้อุบาทว์บ่าบัดเบา อีกเทพลำเนา
แนวพนมเนินพนัสแน่นหนา ทั้งเทพเถื่อนท่าธารท่าเทียวท่องทั่วทุกแควประเทศทุ่งในเวียง
ว้าวะวาดวู้ง วางจังหวัดบริเวณวงทวีปจงเร่งรัดเร็วรีบอย่ารั้งรา ทั้งเทพจอมผาพื้นแผ่นดิน
พิภพลำเนาทุกสิ่งขร ขุนเขาเขื่อนโขดขอบคั่นนิคมเขต ทั้งทั้งท่องประเทศท่าธารทั้งเทพู
เจ้า ทุกพิมาณจงมาประชุมกัน ในบริเวณวันมงคลพิธิ จงกำจัดอุปัทวราศี ให้หายห่างแล้วจะ
ได้อนุโมทนาทางพระกุศล

(แหล่งพระคุณมารดา)

ข. ความรู้เรื่องนิทานวรรณคดี

หนังสือทำขวัญนาคในส่วนที่เป็นแหล่งแกะบายศรี ซึ่งเป็นแหล่งที่จินตนาการว่าแกะบายศรีเป็นเรื่องราวตามนิทานต่างๆ ได้ถ่ายทอดนิทาน ๒ เรื่องคือ

๑) นิทานเรื่องหัวล้าน กล่าวถึง ชายหัวล้านมาขอน้ำมนต์พระฤาษีเพื่อให้ผมงอกขึ้นดกดำ แต่พระฤาษีบอกว่าที่หน้าศาลามีสระใหญ่ ใครลงไปดำ ๓ ครั้งผมจะดกดำ ด้วยความโลภ เมื่อดำได้ครบ ๓ ครั้ง ชายหัวล้านก็กลับมีผมดกดำ ต่อมาเกิดความโลภลงไปดำเป็นครั้งที่ ๔ จึงกลับล้านดังเดิม

๒) เรื่องพระอภัยมณี เล่าถึงตอนพระอภัยมณีกับศรีสุวรรณเรียนวิชาศิลปศาสตร์ และพบสามพรามณ์

ค. ความรู้เรื่องคติธรรม

ด้วยเหตุที่หนังสือทำขวัญนาค เป็นหนังสือที่ใช้สอนนาคก่อนบวชเข้าร่วมกาสาวพัสดุ์ เนื้อหาจึงเน้นเรื่องถ่ายทอดความรู้เรื่องคติธรรมต่างๆ ด้วย โดยเฉพาะคติธรรมทางพระพุทธศาสนา ดังปรากฏในแหล่งพระคุณบิดามารดา ที่สอนให้หลุดพ้นจากโลกียสุข มุ่งสู่โลกุตระ ดังนี้

จงตั้งจิตระหัดระหาย พระรัตนตรัยเร่งเตือนคนตัดอาลัย ออกจากกิเลสमार ด้วย
อภินิหารปัญญาอันกล้าคม อันมิได้นิยมอยากยวนยินดี ในโลกียะสังวาสระวางโทษ แม้
ผู้ใดโศกโหมโห้หนัการ หมู่เบญจมารจะเยื้อแย่งย้อยุดเข้าเหนี่ยวหน่วง

ในตอนท้ายยังแสดงให้เห็นความสำคัญของการบวชว่าเป็นวิถีของการปฏิบัติธรรม เป็นปฏิบัติบูชา ซึ่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าแม่ผู้มีสุมุขาก็ไม่เทียบเท่า ดังนี้

สมเด็จพระทศพลตรัสประภาษ มีพระพุทธโฆษาทตรัสสั่งสอน ว่าบรรพชาก่อนนี้แล
เป็นปฏิบัติบูชาอันเฉยฉาย ถึงท่านอันลักหมิ่นแม้มากมายนานา ก็เป็นแต่ผู้มีสุมุขาก็ไม่เทียบ
เท่า

นอกจากนี้ในนิทานแหล่งแกะบายศรี อีก ๒ เรื่อง ก็ยังสะท้อนและถ่ายทอดคติธรรมเช่นกัน กล่าวคือเรื่อง แหล่งแกะบายศรีหัวล้าน แสดงคติเรื่องความไม่โลภ และความซื่อสัตย์ ส่วนแหล่งแกะบายศรีเรื่องพระอภัยมณี แสดงคติเรื่องคุณค่าของวิชาความรู้

๓. คุณค่าด้านวัฒนธรรม

ก. วัฒนธรรมความเชื่อในคติพุทธ-พราหมณ์ ในสังคมไทย

หนังสือสอนนาคแสดงให้เห็นความเชื่อในคติพุทธ-พราหมณ์ ดังปรากฏการอ้างถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ตามคติพุทธศาสนาในตอนต้นของแหล่งพระคุณบิดามารดา มีการกล่าวถึงพระอินทร์ และเทวดาในสวรรค์ชั้นต่างๆ ตลอดจนเทวดาที่อารักขาสถานที่ต่างๆ บนโลกมนุษย์ ส่วนในแหล่งเรื่องหัวล้าน และพระอภัยมณี ปรากฏตัวละครนักรบในคติพราหมณ์ และมีบทบาทในการถ่ายทอดสรรพวิชาความรู้

ข. วัฒนธรรมการแหล่งแกะบายศรี

ในหนังสือทำขวัญนาคนั้น เนื้อหาส่วนที่ ๒ คือ แหล่งแกะบายศรี ถือเป็นแหล่งนอก คือ แหล่งเนื้อเรื่อง นอกจากเรื่องมหาชาติ หรือ มหาเวสสันดรชาดก ในตอนต้นแหล่ง มักจะขึ้นต้นว่า “แกะเป็นเรื่อง ...” ซึ่งมาจากธรรมเนียมการทำขวัญนาคที่จะมีบายศรี และบายศรีมักมีผลไม้สดๆ หรือ ประดับด้วยเครื่องสดต่างๆ เช่น ดอกไม้ ใบตอง มาตกแต่งให้เป็นเรื่องในวรรณคดีต่างๆ หมอทำขวัญที่เป็นผู้แหล่งจะแหล่งชมบายศรี พรรณนา

ความงดงามต่างๆ ต่อมาบางท้องถิ่นอาจไม่มีช่างฝีมือแล้ว หรือลดขนาด ลดงบประมาณการจัดงาน เหลือเพียงบายศรีธรรมดา แต่หมอบท้าวญาก็ยังคงธรรมเนียมชมบายศรี โดยทำเสมือนว่าบายศรีที่ตั้งอยู่ตรงหน้าแกะเป็นเรื่องราวต่างๆ แล้วจึงเริ่มเล่าเรื่องเล่าหรือนิทาน

ในธรรมเนียมการแห่เหล่านี้ จะมีศัพท์ว่า “ติดเทียน” หรือการติดรางวัลถวายให้แก่ผู้แห่ที่เป็นพระภิกษุ หรือ ขรวาาสุผู้แห่ ดังปรากฏในแห่พระอภัยมณีตอนทำว่า “เอามาปิดเทียนเข้าอีกเถิดเอ๋ย”

บรรณานุกรม

สมชาย ส่วโร (สุขวินัย), พระ. ญัฐวีร์ ฐานวโร (สัตยบุตร), พระ และ ธนรัฐ สะอาดเยี่ยม (๒๕๖๔). พิธีฮาวปลิง: คุณค่าและความสำคัญในวิถีชีวิตของชาวพุทธเขมรถิ่นสุรินทร์. วารสารวิชาการสถาบันพัฒนาพระวิทยากร ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๔)
อภิรักษ์ณั เกษมผลกุล (๒๕๕๓). ๑๕๐ ปี มหาสวัสดิ์ มหานทีพระราชทาน. นครปฐม : โครงการศิลปศาสตร์
อาสา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

แหล่งคุณบิดามารดา

ร่าย

๑ โนมอันว่านมีสการ ด้วยสุเบญจางคประดิษฐ์ ข้าพเจ้าขออัญเชิญเทพยูเจ้า อันศักดิ์สิทธิ์อันสถิตเสถียรทุกแห่งเหล่า ทิวทั้งหิมวาเนนแนวจักรพาล ข้าพเจ้าขออัญเชิญท้าวฆวานวราวุธฤทธิเวทย์ กระเบื้องตั้งด้วยพระเดชในแดนดาวดิงส์ ล้ำเทพไม่มีถึงทั่วทุกทิศไม่ทัดเทียม พิมานยิ่งหยดเผยอเยียมอยู่บนยอดพระเมรุใหญ่ เธอเสด็จครรโลจากอมรมณเทียรชูช่วงดวงวิเชียรอันเฉิดฉาย พระกรกรีดกุมกรายพระแสงขรรค์ ทรงคชเอราวัณครรโลเลื่อนทั้งเทพยูเจ้าก็กลาดเกลื่อนกลุ่มกันทุกชั้นฟ้า ทั้งเทวานิมมานนรดิศชั้นดุสิต ดิศยามาผู้ทรงมเหษรมหามหิทธิที่ห้าวหาญ ทั้งหกห้องฝูงเทพกรณ์เนืองนองแนวอนันต์โลกธาตุ ทุกภูมิพฤษชาอากาศจารี พระจักรราชเสวยสว่างพระเวทในพฤษภพิมานเมศพนัสเซาหลวง ทุกห้วยเหวหุบห้วยละหานหินเหินห้าวเหาะฮักเวหาหน ทั้งเทพาเบื่องบนอย่าเปือนบิด จงเบี่ยงบายให้อุบาทว์บ่าบัดเบา อีกเทพลำนาวแนวพนมเนินพนัสแน่นหนา ทั้งเทพเถื่อนทำธารทำเทียวท่องทั่วทุกแควประเทศทุ่งในเวียงว่าวระวาดุ้ง วางจังหวัดบริเวณวงทวิปจรงเร่งรัดเร็วรีบอย่ารั้งรา ทั้งเทพจอมผาพื้นแผ่นดินพิภพลำนาวทุกสิงขร ขุนเขาเขื่อนโขดขอบคันนิคมเขต ทิวทั้งท่องประเทศทำธารทั้งเทพยูเจ้า ทุกพิมานจงมาประชุมกัน ในบริเวณวันมงคลพิธิ จงกำจัดอุปัทวราศี ให้อายห่างแล้วจะได้อนุโมทนาทางพระกุศล

๒ พ่อนาคเอ๋ยอันตัวของเจ้า ก็จจะย่อเมยกตนออกจากฆราวาส พ่อจะได้เป็นญาติเยื่อใยอันยากยิ่ง พ่ออุตส่าห์เพียรพากพิง ตามพงศ์พุทธเทศน์และหนาพ่อนาคเอ๋ย เขาเป็นสงฆ์ทรงศีลวิเศษสุดสวาท เขาจะได้นับว่าเป็นเนื้อหน่อมูนิบาลนี้แน่นัก จงเตือนตนตามติดตักเตือน ให้เต็มเต็มอย่าโลเลเหลาะแหละล่อยเล่นหลงระเรีงเป็นเชื้อชาติชั้นเชิงบุตรชาย ครั้นมาพบพระศาสนาของพระทศพลแล้ว อย่าเหน้อยหน่ายเร่งนอบนบ จงตั้งจิตเข้าคารบ พระรัตนตรัยเร่งเตือนคนตัดอาลัย ออกจากกิเลสสาร ด้วยอภินิหารปัญญาอันกล้าคม อันมิได้นิยมอยากยวนยินดี ในโลกียะสังวาสระวางโทษ แม้นผู้ใดโหดโมโหหั้นธการ หมูเบญจมารจะเยื่อแย่งยื้อยุดเข้าเหนี่ยวหน่วง

๓ พ่อนาคเอ๋ยพ่อจะจมอยู่ในหุบเหวห้วงมหรณพ พันทิวาจะลวงลัดหลีกหลบลุยเลย ละอบายหน้าทิวาจะเวะเวียนนวนวายอยู่ในวิภูลสงสาร อันกิเลสมารย่อเมยมีดมนมัวหมอง เป็นมลทินย่อเมยเคืองชุนเป็นราศีขัดข้อง อยู่ในช่วงบรรพชิต เจ้าจงตั้งปิติจิตให้เจือจางอย่าจำใจ ทั้งนี้ก็เป็นนิสัยแห่งเจ้า ได้สร้างสมอุปนิสัย ได้อบรมแต่ก่อนมาจึงตลจิตให้ศรัทธา ไม่ทอดถอยพ่อนาคเอ๋ย

๔ อันบุญบวชนี้ก็มีใช้น้อย อเนกนับถึงว่าพ่อจะเอาสารพัด สิ่งทรัพย์แลข้าวของจะกอบโกยกุศลองให้เกือบเกวียน อีกวัดถาและรูปเทียน ประทีปทองนาคทำทานเทิด บุญนั้นก็เหลือโลกเลิศละลานวิไลล้ำ ก็ยังไม่ทัดเท่าเทียมบุญทำที่บวชตน สมเด็จพระทศพลตรัสประภาษ มีพระพุทโธวาทตรัสสั่งสอน ว่าบรรพชาก่อนนี้แลเป็นปฏิบรูชาอันเฉยฉาย ถึงท่านอื่นสักหมื่นหมื่นมากมายคณนา ก็เป็นแต่อามิสบูชาไม่เทียบเท่า อันกุศลที่พ่อนาคได้บรรพชาก็เป็นอนันต์ต่อเนก ถึงว่าพ่อจะเอาพื้นแผ่นดินพสุธาแลสมุทรสาคเรศในเวียงเขานิเวศ ทั่วจังหวัดบริเวณทั้งขุนเขาพระสุเมรุมาชั่งกัน ก็ไม่ทัดเท่าเทียมทันคุณบิดรแลมารดา ดินและน้ำลมไฟสิงขรเขารุกขาก็เบา

ไปไม่มีสิ่งอันใดที่ว่าจะเปรียบปาน คุณท่านก็โอฬารเป็นมหันต์คุณ ถึงว่าพ่อจะเอาพระบิทรขึ้นแบกไว้บนบ่า
 บ่าซ้าย จะยกย้ายยอยคนนี้นาถขึ้นฝั่งผายไว้เหนือบ่าขวา พ่อก็สู้พิทักษ์รักษา เป็นนิตยนิรันดร เมื่อยามกินยาม
 นอนพ่อก็สู้ปรนนิบัติ สู้บำรุงบำเรอรับมิให้ร่วงลงโรยรา
 เอาไว้บนบ่าแบกไม่เบื้อเปื้อน จนสิ้นชีพพ่อก็มีได้เขื่อนเฝ้าแต่ชูเชิด ถึงทำได้ตั้งนั้นก็งามเลิศละลานวิไลล้ำ ก็
 ยังไม่ทัดเท่าเทียมบุญธรรมที่บวชตน สมเด็จพระทศพล ก็ตรัสรู้ซึ่งนัยธรรม อันยวดยิ่งด้วยพระปัญญา เมื่อ
 พระองค์เสด็จจะขึ้นไปเทศนาโปรดพระชนนี องค์พระชินสีห์จึงมาพินิจพิจารณา ด้วยพระปรีชาญาณแลด้วยพระ
 ปัญญาญาณ อันยวดยิ่งว่าไม่มีสารพัดสิ่งที่จะเปรียบได้ ถึงพระวิสุทธิพระวินัยก็ไม่เทียบเท่า สมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าตรัสรู้ซึ่งสารพัดสิ่งเสร็จ เห็นอยู่แต่พระธรรมทั้งเจ็ดพระคัมภีร์ สมเด็จพระจอมโมฬีโลกเชษฐ เมื่อ
 พระองค์เสด็จจะขึ้นไปเทศนา โปรดพระพุทธรมาตาในขณะนั้น

๑๖ พ่อภาคเอ๋ยจึงว่าปฤชนเราท่านทุกวันนี้ นี่เหลือยากอยู่แล้ว ที่ว่าจะได้แทนคุณพระทูลกระหม่อมแก้ว
 แม่บังเกิดเกล้า พ่อจะเอาสิ่งอันใดเล่ามาแทนคุณ แต่ค่าน้ำละมุนของแม่ยังติดมา พ่อเข้าสู่บรรพชาเป็นบรรพชิต
 อุตส่าห์รักษากิจในสมณเพศ คันถุระอันวิเศษ อุตส่าห์เรียนวิปัสสนา อุตส่าห์เพียรบำเพ็ญไปนั้นแลหนาพ่อนาค
 เอ๋ย จึงจะจัดว่าใช้หนี้แลค่าน้ำนมได้เป็นแม่มั่น เจ้าจึงโน้มน้อมจิตนั้นให้แน่วแน่อย่าเหนื่อยหน่าย จงบากบั่นเปียง
 บ่าย อุปสมบทบรรพชา ปฐมบทกำหนดมาเป็นทีหนึ่ง ท่านผู้ใดอยู่ใกล้ซ้องถองเข้าสามห้องหรือห้าห้อง

๑๗ ศรีศรีพิพัฒมมงคลกรบวรอดีแรก ประสิทธิ์ฤกษ์ควรที่ว่าจะเอิกเกริกชวนกันมา ซ้องสาธุการอยู่
 กึกก้อง ร้องอวยชัยอยู่แข่งแซ่ฝูงประชากรนี้หอมแห่อยู่แจจัน ส่วนตัวเจ้านาคนั้นนั่งรับพร แห่งบิทรและมารดา
 จะทนายทอนประสาทประสิทธิ์ให้ ตั้งวาระจิตเข้าเลื่อมใสไม่ย่อท้อ ด้วยกตัญญูต่อท่านผู้ส่งคัมภีร์มหันต์คุณ
 ควรที่ว่าจะแทนสนองต้องอารมณปกป้อง จะปรนนิบัติตามกระแสพระพุทธรองค์ทรงบำเพ็ญ ตริสอนุญาติหวังว่าจะ
 เป็นกุศล ละกองโทษธาตุในพระศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะอกุศลศรัทธา มาอุปปฏิฐากทดยศเชิดชู ด้วยว่าจะได้ปิด
 ประตูดุรบาย

๑๘ กิจโฉมมนุษย์ปะลาภ พ่อนาคเอ๋ยเกิดมาเป็นมนุษย์มิใช่ง่าย ครั้นประสบพบแสงสายนระรังสี ด้วยรัศมี
 ส่องสว่าง ควรที่พ่อจะสะสงาล้างบาปอลูมกคือมิหมกมุ่น เจ้าจงหว่านพืชไว้ในน้อนานบุญไปเบื้องบูรพิภพ เจ้า
 จงเลี้ยงลัดหลีกหลบให้พ้นภัย ตัดอาลัยในกรรมฉันทะสงสาร ด้วยแสนทุกข์ทรมานมิใช่ชั่ว ก็ยอมมีทั่วทุกตัวสัตว์
 ตั้งแต่ปฏิสนธิ หนทุกขมันสแสนทเวช เจ้าจงสังเกตด้วยกองกุลพุนด้วยอสุจิเป็นที่จะตรองตริให้เห็นเป็นธรรม
 สังเวช ให้สัตว์สลตตั้งแต่ปฏิสนธิ จนถ้วนทศมาศแสนเวทนา น่าอนาจิตเปลือกไปด้วยโลหิต ติดไปด้วยเครื่อง
 โสโครกอันครันครบ เจ้าจงพิจารณาให้เจนจบประจักษ์แจ้งกระจ่างจริง ไม่เห็นสิ่งที่จะเป็นแก่นสาร ส่วน
 ทารกที่ทรมานอยู่ในอุทรแม่เจ้าก็ตั้งแต่

(สิ้นเนื้อความแต่เพียงเท่านั้น)

ແຫລ່ແກະบายศรีเรื่องหัวล้าน

ร่าย

๕ บายศรีชั้นต้น แกะเป็นคนผมโล้นชุกชอนชอกแซก คั้นดงพงมามาถึงหลังคามุงแฝก ปะฤษี (ตาแห่น) ศีรษะก็แตกอยู่ครึ่งกบาล แกะเป็นประสกเดินดงนั่งลงกราบกราน จึงถามว่าพระอาจารย์นี้ค้อยสำราญฤฤ อย่างไร พระฤษีจึงถามว่า ประสกนี้มาแก่งข้างไหน มีธุระประสงค์ด้วยสิ่งอันใดฤฤว่าใครใช้ให้มา ประสกจึงว่า ยุกตกระหม่อมฉันนี้จนเกศา จึงเตร็ดเตร่เร่มาหวังว่าจะหาน้ำมันตรวด ข้อที่พระท่านทำน้ำมันตรวดให้หัวงอกขน ให้พันตนเข้าไผ่ พระฤษีจึงตอบว่ามีพอเป็นกระไร น้ำมันต้นนั้นถมไป ในสระใหญ่นั้นแน่ประสก ถ้าวาใคร ดำได้สามยกไอ้ผมก็คกขึ้นมา ประสกจึงหัวเราะเริงรำ จึงชวนพระสิทธิธามายังสระศรี ครั้นถึงพระอาจารย์เข้า กราบกรานสองสามที กระโดดลงในสระศรีก็ยืนดีในเหตุภัย ดำไผ่ลงไปทีแรกดูมันช่างแปลกกลืนถนัดใจ อุ่นใจ อุ่นคอ ซ้ำดำลงไปที่สองดูเป็นกองเป็นกอ ซ้ำดำลงไปอีกพอผุดพอขึ้นมาแล้ว ประสกจึงลุกขึ้นโหว่าไชโย

๖ พ้ออีแก้ว ผมเราตีขึ้นมาแล้วดูราวกับแก้วกอกก พระฤษีแกจึงว่า ขึ้นมาเสียเถิดประสก เท่านั้นก็เต็ม ดกจะให้มันรักขึ้นดี แกะเป็นศกเต็นเสื่อ ไม่เชื่อคำพระฤษี ด้วยหลงโลกีย์ จะให้ตีเป็นที่สุด แกะเป็นประสกเจ้า กรรมซ้ำดำลงผุด แต่พอสี่ผุดไอ้ผมก็หลุดลงเหล่าแต่ วายน้ำวายท่าเหมือนปลาโลมาหัวเหม่ หัวล้านเลเดโตเดเต็มดู พระฤษีจึงลุกขึ้นโหว่า ไชโย พ้อออยู่ เพราะมึงไม่เชื่อคำหัวหูของมึงจึงล่อน ไอ้บ้างก็โกรนไอ้บ้างก็กร้อนไอ้บ้าง ก็ช้อนดูราวกับกำปั้น มึงจะผะยอเลยแมงวันทาตีนไปมันปากคองแตก ไอ้บ้างก็แซกไอ้บ้างก็แตกจนท้ายทอย หัวล้านอกขมตีมักเป็นคนใจน้อยจะนั่งจะน้อยเสียมันเป็นไร ทำปากขยุบขยิบแล้วตากระพริบเข้าให้ หัวล้านอะไรที่ไหนช่างไม่เอาลงเลย ๗๕๐

ແຫລ່พระอภัยมณี

๕ ท้าวเธอจึงบังคมแก่ชาวงาน ให้มาแต่งการบายศรี แกะเป็นเรื่องพระอภัยมณีกับองค์ศรีสุวรรณ พระ บิตรงค์ทรงธรรม เธอขับเสียดจากพระพารา พระสุริยาบคายคล้อย ชะนิกี้ห้อยโหยหาร้องเรียกผัวไวย ๆ ว่าไอ้ อนินจาเหมือนอย่างคน ทั้งฝูงสุกษิที่ร้อนเร่าเข้ารังตน ทั้งคู่เคียงไข้ชนเมื่อยามเย็นนั้นหนาเฮย พระเปลี่ยวพระ นื่องชะนี ถ้าวาโศกาเลย นื่องเอ๋ย ดูนกกระตัวตัวนั้นแน่ทราชมเขย เขาเรียกนกโนรี มีปากสีแดงดั่งชาด(สีปี) ประหลาดหลายสี บ้างช้อนสรรพสละสลวยดีดูสมศรีสวยจริง บ้างพุดจ้ออยู่แจ้ว ๆ โนนนกแก้วนั้นนกกะลิง นก สาลิกาเกาะกิ่ง บนตัวปริงนั้นนกกะระยง พระชมสัตว์จัดบุพท มฤคชาติขมนาง มฤคินเคียงข้างดูท่าทางเหมือน อย่างคน โคกระทิงมิงหงสา อัครวราเริงรน โผนลำพองขนของตน เทียวกินชลในวาริ สระใหญ่ริมศิรินระรินกลิ่น สุมาลี โนมพระอภัยมณีกับองค์พระศรีสุวรรณ พระชมเพลินเดินประพาสประทุมชาติเผื่อนผัน โนนสัตตบุษย์ที่ สัตตบรรณ อุปลผันจงกลนี ประดับดอกกระจอกกระจับ แลสลอนสลับหลายสีประทุมมาลย์บานคลี่ภูมรีร้อย ร่าย พระลดองค์ลงนั่งกำลังฮ่อ พระสองกรประกอประกอประกอเสสสาย เสวยร่างค้อยสร้างสบาย ชำระพระกายขัดสี องค์ สระศรีก็ส่องแสงพง (พัว) กลางดงในหิมวา พระชวนนวลน่องประคองนุช ให้หยุดสำนักริมเนินผา แลเห็น ทะเลเหวว่าที่ต่างทำนั้นท้ายเตียน พอพบองค์พระโถมงามทั้งสามพราหมณ์วิเชียร เจ้าโมราเพียรได้รำเรียนซึ่ง

วิทยา เอาหญ้ามาผูกเป็นสำเภาแล้วปลุกเป่าด้วยพระคาถา สำเภาก็ลอยล่องมาเที่ยวชมปลาสำราญใจ ใกล้เคียงพระโสมงามทั้งสามพราหมณ์ยิ่งสงสัย ฉันชื่อวิเชียรพี่ชายใหญ่ น้องถดลงไปซื้อसानน ได้เรียนรำสำเนียงวิชาการ้องเรียกแดดลมฝน ที่เสกสำเภาผ้าพยนต์ น้องเล็กกว่าคนชื่อโมรา แต่ตัวฉันได้เรียนรู้หัตถ์นุศีก ทำเสสรวลสำราญร่าหัววิชาพระอภัย อย่างอื่น ๆ นั้นคืนไปพระองค์ไม่ไยดี มาเรียนวิชาเป่าปี่ซาสงเพราะตีฤๅไน

แล้วแกะเป็นองค์พระอภัย ภูวนันตร์สประภาษ ในกัศิลปศาสตร์ท่านอย่าประมาทกับปี่ไฉน พระหีบปี่ทรงขึ้นเป่าไปช่างเพราะวิไลเลิศดี เสียงดังอยู่หว่างแหวง แล้วเป็นเพลงดนตรี ว่าคน (ฝ่าคุณแม่มานหนี) ศรีทธานี้ดีเลิศประมาณมีทั้งอรรคครบครัน มีทั้งสารพันควาหวาน ท่านตั้งใส่โต๊ะโตกพานมีทั้งข้าวสารผักปลา ขนมนั้นที่ทำขวัญนาค ดูหลาก ๆ หนักหนา มีทั้งเสื่ออ่อนหมอนผา มีทั้งที่ (ซากาเรียน) ต้อยตะริดติดดี เอากาที่เนื้อที่ฉันนี้ไม่มีเทียม หน่อระน้อย ๆ นอย บัดใจยังอยู่ที่เทียน ขอเชิญแม่สินเจ้าเข้ามาไปเสียดกะพี ไม้ให้ต๋องตีเฉียง จะสอนให้ล้วนเรา เรียนเอามาปีเทียนเข้าอีกเถิดเออ ฯ๑๓

สมุดไทยเรื่อง “สุบินกุมารกลอนสวด”
ฉบับวัดสุวรรณาราม อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล^๑

กุสุมา โภคา^๒

ภูมิหลังต้นฉบับ

“สุบินกุมาร” เป็นตำนานพื้นบ้านเรื่องสำคัญของภาคกลางและภาคใต้ เรื่องสุบินนี้ จะเรียกชื่อต่างกัน เช่น สุบิน สุบินกุมาร สุบินคำภีร์ สุบินสำนวนเก่า สุบินชาดก ฯลฯ ซึ่งขุนอาเทศคดี สันนิษฐานว่าผู้แต่งเรื่องสุบินคือพระครูวินัยธร ตำบลนา อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช ซึ่งมีชีวิตอยู่ร่วมสมัยเดียวกับพระยาตรังคือสมัยรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และพระราชปัญญาภรณ์ กล่าวว่ารกรรณกรรมเรื่องนี้ เคยเป็นหนังสือหัดอ่านของชาวบ้านภาคใต้ในยุคก่อนที่จะมีโรงเรียน^๓

จังหวัดนครปฐม มีศาลเจ้าสุบินกุมารอยู่ริมแม่น้ำนครชัยศรี ปากคลองมหาสวัสดิ์ ไม่ไกลจากวัดสุวรรณารามซึ่งเป็นแหล่งค้นพบต้นฉบับ มีประวัติว่ามีมาแต่ครั้งก่อนขุดคลองมหาสวัสดิ์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ดังปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๔ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ฯ (ข้า บุนนาค) ว่า

ขุดคลองมหาสวัสดิ์

ในปีนั้น โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้เจ้าพระยาวังฆมหาโกษาธิบดี พระศิริสมบัติ
จ้างจีนขุดคลองขึ้นตำบลหนึ่ง ตั้งแต่วัดไชยพุทธขมาลา ตลอดออกกรมศาลเจ้าสุบินตักแม่น้ำ
เมืองนครไชยศรี

ศาลเจ้าพ่อสุบินนี้เดิมเป็นศาลไทยต่อมาได้รับการอุปถัมภ์จากพ่อค้าชาวจีนจึงแปลงเป็นศาลเจ้าอย่างจีน รูปเคารพเป็นเทพเจ้าแห่งเจีย อาศัยจากการกร่อนคำ จากสุบิน เป็น กบิล แล้วจึงกลายเป็น ลิง และแห่งเจียในที่สุด ชาวบ้านสมัยก่อนมักไหว้ด้วยขนมไข่จิ้งหรีด ศาลนี้สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นโดยได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมเรื่องสุบินกุมาร

ต้นฉบับเรื่องสุบินกุมารนี้ เป็นสมุดไทยชาวฉบับพลัด เส้นหมึก เขียนร่วมกับเรื่องพระพุทธเจ้าเข้านิพพาน เก็บรักษาไว้ ณ กุฏิเจ้าอาวาสวัดสุวรรณาราม อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

ลักษณะคำประพันธ์

แต่งเป็นกลอนสวด คือ ประกอบด้วยกาพย์ชนิดต่างๆ ได้แก่ กาพย์ ๑๑ (ยานี) กาพย์ ๑๖ (ฉบับ) และกาพย์ ๒๘ (สุรางคนางค์ และพิลาป)

^๑ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล และหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่องนามานุกรมวรรณคดีท้องถิ่นภาคกลาง

^๒ ผู้ช่วยนักวิจัย

^๓ เกษม ขนบแก้ว อ่างใน อภิขญา แก้วอุทัย และ จอมขวัญ สุทธิพันธ์. (๒๕๕๖). วรรณกรรมสุบินกุมาร: การศึกษาเชิงเปรียบเทียบ. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม-มิถุนายน .

เนื้อเรื่องย่อ

เนื้อเรื่องก่อนต้นฉบับวัดสุวรรณาราม

เรื่องสุบินกุมารเนื้อเรื่องมีว่า ที่เมืองสาวัดถีนายพรานป่าคนหนึ่งเชี่ยวชาญในการล่าสัตว์ เจ้าเมืองจึงตั้งให้เป็นขุนพุกษาดูแลพรานป่าทั้งหลายและมีหน้าที่ส่งส่วยเนื้อให้เจ้าเมือง ต่อมานางสุภาคีเฌียนายพรานป่าตั้งครรรค์ ได้ลูกชายชื่อสุบินกุมาร วันหนึ่งนายพรานล่าวัวทองได้ นำหนังและเขาวัวทองไปถวายเจ้าเมือง เจ้าเมืองจึงเลื่อนตำแหน่งให้เป็นพระยาเป็นที่ยำเกรงของชาวบ้านมากขึ้น

เนื้อเรื่องฉบับวัดสุวรรณาราม

เมื่อสุบินกุมารอายุได้ ๗ ปี บิดาเสียชีวิต (ฐานะครอบครัวก็ยากจนลง นางสุภาคีต้องเข้าป่าเก็บผักผลไม้มาขายยังชีพ ฝ่ายลูกชายมีนิสัยฝึกฝนในการศาสนาตั้งแต่วัยเป็นเด็กจึงขอลา มารดาไปบวชเรียนเป็นสามเณรอยู่ที่วัดใกล้บ้าน นางสุภาคีโกรธมากแต่ไม่สามารถทัดทานได้ ในที่สุดเจ้าสุบินก็ไปบวชเรียนเป็นสามเณรมีความรู้เป็นที่ยกย่องของคนทั่วไป) มีเทศนาพระคุณมารดาตอนท้าย

เนื้อเรื่องต่อจากต้นฉบับวัดสุวรรณาราม

วันหนึ่งพระยมใช้ให้ท้าวจตุโลกบาลไปค้นหามนุษย์ในชมพูทวีปที่ประพฤตินอนอยู่ในศีลธรรมนำยกย่องเพื่อนำมาจารึกชื่อไว้ในแผ่นทองคำ ส่วนคนใจบาปหยาบช้าทั้งหลายก็ให้บันทึกชื่อไว้ด้วยเลือดในแผ่นหนังสุนัข ท้าวจตุโลกบาลไปพบนางสุภาคีผู้ไม่รู้จักรบาปบุญจึงพามาเฝ้าพระยม ซึ่งให้นำไปลงนรกไฟ สีเหลืองของไฟนรกทำให้นางนึกถึงสีจิวรของลูกจึงได้ร้องขอให้ลูกช่วย ปรากฏเป็นอัศจรรย์ว่าเกิดเป็นดอกบัวบานผุดขึ้นมารับร่างของนางและเกิดผ่นสวรรค์ตกลงในนรกพาให้สัตว์นรกได้ทุเลาความร้อนด้วยบุญของเณรสุบิน พระยมจึงให้ส่งนางคืนกลับโลกมนุษย์

เมื่อนางตื่นขึ้นมาจึงตรงไปที่วัดและเล่าให้เณรและชาวบ้านทั้งหลายฟัง คนที่ได้ฟังต่างก็กลัวบาป กลับใจประพฤตินอนอยู่ในศีลธรรม นางสุภาคีเองก็เกิดศรัทธาบวชเป็นนางชีถือศีลแปดอยู่ที่วัด เรื่องที่นางไปนรกแล้วกลับมาได้แพร่ออกไปถึงเจ้าเมือง เจ้าเมืองจึงสั่งให้นางมาเล่าเรื่องเมืองนรกและเหตุที่ทำให้ต้องตกนรก ชุมต่าง ๆ เมื่อได้ฟังแล้วก็เกิดศรัทธาจึงประกาศจะเป็นเจ้าภาพจัดพิธีบวชเณรสุบินเป็นภิกษุ ฝ่ายนางชีสุภาคีคิดถึงคุณของลูกชายจึงจัดงานฉลองให้โดยไม่ลืมที่จะกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้สามเณรที่ล่วงลับ

ส่วนนายพรานผู้เป็นพ่อตายไปเป็นเปรตอยู่ในนรก เมื่อภรรยาทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ก็เริ่มสบายขึ้น ครั้นถึงวันอุโบสถ พระยมได้ปล่อยให้ขึ้นไปบนโลกมนุษย์ เปรตนายพรานได้ไปหาลูกชาย เล่าความทุกข์ให้ฟังพร้อมทั้งขอร้องให้หาทางช่วยให้พ้นจากสภาพเปรต เณรสงสารพ่อจึงไปถามพระอุปัชฌาย์ พระอุปัชฌาย์บอกว่าในพระคัมภีร์เขียนไว้ว่าถ้าบวชเป็นเณร ผลบุญจะตกแก่แม่ แต่ถ้าบวชเป็นพระภิกษุผลบุญจะตกที่พ่อ เจ้าเณรจึงตัดสินใจบวชช่วยพ่อโดยมีเจ้าเมืองเป็นเจ้าภาพ ผลบุญในการบวชครั้งนี้ส่งผลให้เปรตนายพรานพ้นทุกข์ ได้ไปเกิดใหม่ในเมืองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ส่วนเจ้าสุบินนั้นก็มุ่งนิพพาน ไม่กลับมาเกิดอีกเลย^๑

คุณค่าโดยสังเขป

๑. คุณค่าด้านการใช้ภาษาวรรณศิลป์

ในสุบินกุมารกลอนสวดผู้แต่งแสดงให้เห็นวรรณศิลป์ในวัฒนธรรมชาวบ้านอย่างงดงาม ผ่านการพรรณนาและการใช้ความเปรียบ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดจินตภาพตามเรื่องราว ดังตัวอย่างที่ปรากฏในเรื่องสุบินกุมารกลอนสวด ดังนี้

^๑ สุกัญญา สุจฉายา. (๒๕๕๗). "สุบินคำกาพย์". นามานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ ๑ ชื่อวรรณคดี. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา

การพรรณนาภาพของแมลงที่ตอมศพบิดาของสุบินกุมาร

ลูกเต้าไม่เข้ามาหา	เห็นหน้า
แต่ฝูงแมลงวัน	
แมงหวี่ว่าคืออยู่ย่น	โผนเข้าชิงกัน
แมงวันมันไล่ชอกหนี	
เสียดายกุเล็กเสียดายที่	เท่ากันไม่หนี
กูนี่ไม่เคยทำใคร	
แมงวันได้ย่นบินไป	ต่อยุทธ์ชิงชัย
จับได้มันถองสองสามตัง	
แมงหวี่ทำหน้าที่มึงทิ้ง	ถูกถองสองสามตัง
โกรธซึ่งคอยด่าแต่ในใจ	
ชิงกันกินเลือดหนองไหล	บินร่อนบินไป
ตอมใต้ไล่จับเรียงรัน	

การพรรณนาภาพการลงทัณฑ์ของยมบาลในนรก

หม้อเหล็กเขี้ยวเดือดพล่าน	ยมบาลทอดลงไป
หัวขาดตีนขาดไป	ตามนั้นให้เกิดขึ้นมา
เกิดขึ้นกลางเปลวไฟ	ยับย่อยไปไม่มรณา
บัดเดี้ยมมีทันช้า	เกิดขึ้นมาเป็นจุมไฟ
เหล็กแดงเดือดซ้ำซ้ำ	ลูกขึ้นมาเป็นเปลวไฟ
เหล็กแดงตรอกลงไป	ตัวมึงไซร์กินสุรา
ไล่พุ่งเป็นจุมไป	ด้วยเปลวไฟขาดออกมา
ปอดดับเป็นภักษา	ยับมรณาด้วยเปลวไฟ

การใช้ความเปรียบภาระของแม่ในการเลี้ยงบุตรเหมือนภูเขาใหญ่ในอก

ชีวิตของแม่	ที่ไหนจะรอดแล้ว	เที่ยงแท้บรรลีย์
มันใหญ่กันทุกกลุ่ม	เร้ารู้มหัวใจ	<u>ดังภูเขาใหญ่</u> <u>ในทรวงมารดา</u>

การใช้ความเปรียบพระคุณของแม่ยิ่งใหญ่มากว่าแผ่นดินฟ้าและแผ่นดินน้ำ

คุณแม่นี้ไซร์	ลูกขอกราบไหว้	ทั่วทั้งบาทา
ปกเกล้าเกศี	ลูกนี้หนักหนา	<u>ดุจดั่งแผ่นดินฟ้า</u> <u>ครอบพระธรณี</u>
จะเอาสิ่งไร	<u>เปรียบคุณแม่ได้</u>	<u>สิ่งไรจะมี</u>
<u>ซังด้วยตราชู</u>	ให้รู้ถ้วนถึ	<u>ว่าคุณชนนี</u> <u>อยู่ที่เกศา</u>

คุณพระมารดา	<u>ดุจดั่งมหา</u>	<u>คงคานที</u>
ห้วยหนองคลองใหญ่	เปรียบได้ไม่มี	เทียมทดนที <u>พระสมุทราคร</u>

๒. คุณค่าด้านการถ่ายทอดความรู้

ก. การถ่ายทอดความรู้เรื่องคติธรรม

เรื่องสุบินกุมารกลอนสวด นับเป็นวรรณกรรมคำสอนที่มุ่งให้เยาวชนและผู้ใหญ่ที่ฟังได้นำคติธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ดังปรากฏการแทรกคำสอนคติธรรมในหลายตอน ดังตัวอย่าง ดังนี้

คติเรื่องชีวิตไม่เที่ยง จงเร่งทำความดี

คตินี้พบในตอนที่เป็นดาของสุบินกุมาร ลงไปในนรก ยมบาลสั่งสอนไว้ ความว่า

เงินทองสะสมไว้	ครั้นตายไปมิได้มา
เสียวเปล่าไม่เข้าหา	สังขารไม่อยู่นาน
เวียนตายแล้วเวียนเกิด	เอากำเนิดในสังสาร
อายุไม่ยืนนาน	ไม่คิดอ่านสร้างกุศล

คติเรื่องทำได้ดีทำได้ชั่ว

คตินี้พบในตอนพรรณนาเหตุการณ์การลงทัณฑ์ในนรก ความว่า

ฆ่าสัตว์ไม่ปราณี	ตัวมีงนื้ออย่าสงสัย
มีงแทงเข้าแห่งไร	กูแฉงใจอยู่ทุกอัน
แทงสัตว์ดิ้นไขว่ไขว่	ไม่ทันตายเข้าเถื่อพลัน
กูทำให้เหมือนกัน	ยิ่งกว่านั้นอย่าสงกา
คิมเหล็กลูกเป็นไฟ	ทรัพย์สินใดจุกออกมา
ลับลับมีงมูสา	ตัวนินทาตำพระสงฆ์
ลื่นมีงซังล่อลวง	คนทั้งปวงให้ลุ่มหลง
ลื่นมีงไม่ซื่อตรง	ให้เขาหลงด้วยวาจา
ม้อนเหล็กเข้าตบปาก	คิมกระชากลื่นออกมา
แล่ลับเป็นริ้วปลา	คิมเหล็กกล้ำลูกเป็นไฟ

ข. การถ่ายทอดความรู้เรื่องร่างกายตามคติโบราณ

เรื่องสุบินกุมาร ยังมีกรกล่าวถึงเรื่องร่างกายในทัศนะของคนโบราณที่เชื่อว่าแรกเริ่มเป็นก้อนเนื้อ แล้วยแยกเป็น ปัญจสาขา คือ ศีรษะ ๑ มือ ๒ เท้า ๒ ต่อมาจึงมีอวัยวะ ๓๒ หรือ อากา ๓๒ เช่น ผม สมอ ใส่ฟง ดังความว่า

พระเจ้าพรรณนา	ยากยิ่งแสนเช็ญ	ยังมีเป็นกาย	
รู้ตายรู้เป็น	รำพึงให้เห็น	เป็นอนิจจา	
เมื่อเป็นเลือดชั้น	กว่าจะได้เป็นคน	ลำบากหนักหนา	
เป็นก้อนมังสัง	แต่ตั้งออกมา	เป็นปัญจสาขา	ห้าแห่งอันมี
อากาทั้งสิ้น	ชีวหาตาลัน	มีลื่นถ้วนถี่	
พระธรรมแต่งให้	ให้บังเกิดมี	ครบครันถ้วนถี่	มีสามสิบสอง
ตั้งแต่เกศา	ที่สุคนั้นมา	มัดถูกลงค้โดยปอง	
ใส่ฟงน้อยใหญ่	แต่งให้ทั้งฟอง	อย่าได้นึกปอง	ของพระธรรมมา

๓. คุณค่าด้านวัฒนธรรม

ก. วัฒนธรรมความเชื่อเรื่องโลกหลังความตาย

เรื่องสุบินกุมารสะท้อนให้เห็นความเชื่อที่ว่า เมื่อตายแล้วจะมีการพิพากษาตามผลของกรรมตามคติพุทธศาสนา โดยมียมบาลเป็นผู้ตัดสินจากกรรมที่เคยทำไว้ก่อนตาย

ยมบาลท่านทั้งสี่	เอาบัญชีทุกคน
เมื่อตายมาวายชนม์	เขาจับมัดผูกคอไป
เขากามเมื่อเป็น	ทำกุศลสิ่งอันใด
เขารู้อยู่เต็มใจ	เขาเขียนไว้ในบัญชี
บอกเราให้จงแจ้ง	คิมเหล็กแดงไม่ปราณี
บอกเราให้ถ้วนถี่	ตัวเรานี้จะขอฟัง
จะใคร่บอกกุศล	ด้วยบาปตนทำแต่หลัง
บาปนั้นเจ้ากำบัง	บอกว่าซังซังกุศล

ข. วัฒนธรรมประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับความตาย

ในตอนงานศพบิดาของสุบินกุมาร ผู้แต่งได้บันทึกประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายของไทยไว้อย่างน่าสนใจ ดังรายละเอียดดังนี้

๑) การอาบน้ำศพและมัดตราสัง^๑

ขั้นตอนนี้เป็นชำระล้างและทำความสะอาดศพ และขอขมาศพก่อนที่จะบรรจุศพ เป็นพิธีสำหรับญาติหรือมิตรที่สนิทสนมกับผู้ตาย จากนั้นจึงมัดตราสัง นำหมากเคี้ยวและเงินเหรียญใส่ปากศพ ปรากฏในเรื่องสุบินกุมารดังนี้

พี่น้องพวกพ้องชายชวา	ชวนกันเข้ามา
เรียกหาเอาน้ำมาอาบผี	
ลูกเข้าช่วยกันล้างศรี	กันปากตามที่
ขัดสีแล้วขอขมา	
กราบลงกับตื้นพระบิดา	ผิดพลั้งแต่หลังมา
ลูกยาขอโทษพระบิดร	
ฝูงคนช่วยกันมาสลอน	ยกขวางวางนอน
ผ้าผ่อนเข้าพันกายา	
ผูกคอผูกมือบาทา	รัดรั้งตรึงตรา
อธิษฐานทำตามที	
เคี้ยวหมากแล้วใส่ปากผี	เงินทองอันมี
ตามที่จะใส่ปากไป	
เข้าผูกเข้าพันทันใจ	ต่างคนต่างไป
ทิ้งไว้นอนเหยียดกายา	

^๑ คำ “สัง” นี้ คือ สาง ที่หมายถึงคนตาย หรือ ผี ที่มักเรียกว่า ผีสาง ในวัฒนธรรมไทยเดิม เมื่อจะเรียกชื่อคนที่ตายไปแล้ว จะต้องเอ่ยคำว่า สัง หรือ สาง หรือ สางผี นำหน้าก่อน เช่น สางผียายแซม สางผีตาเรือง จะไม่ออกชื่อปกติเหมือนคนเป็น

๒) การสุก้าและเปลื้องเครื่องสุก้า (รูตเนื้อเลาะกระดูก)

ในงานศพชาวบ้านเมื่อแรกทำพิธีศพ หรือภายหลังเสร็จพิธีศพแล้วมักเก็บศพไว้อีกหลายปีจึงจะฌาปนกิจ โดยมากสัปเหร่อจะรูตเนื้อแล้วเผา เก็บไว้เฉพาะกระดูกใส่โกศขนาดเล็กเก็บไว้รอเผา ดั่งบทที่สัปเหร่อเลาะเนื้อ ความว่า

ฝูงคนจึงร้องเรียกล่า	สัปเหร่อเข้ามา
มีดพร้าของเขาครบครัน	
สัปเหร่อจึงเข้ามาปล้น	เข้ากลุ่มรุ่มกัน
ห้าห้าเข้าฟันตามที	
แล้วเนื้อเถื่อนหนึ่งไม่มี	กลิ้งกลางธรณี
เถื่อนเนื้อออกเป็นภักษา	

๓) การบำเพ็ญกุศลศพ

ขั้นตอนนี้เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ศพ ปรากฏในบททั้งการบังสุกุล และการกรวดน้ำ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมบำเพ็ญกุศลให้แก่ศพ ดังนี้

ครั้นถึงจึงเข้าปรึกษา	นิมนต์พระสงฆ์มา
เรียกล่าเกลาชไล่ฟาน	
ครั้นถึงจึงเข้ากราบกราน	ประเคนสมภาร
ดิฉันนิมนต์บังสุกุล	
อันคืบให้ต่อตัวพระคุณ	ไปเอาบังสุกุล
พระคุณไปยังเชิงตะกอน	
พระสงฆ์ลงมานั่งสลอน	รับศีลรับพร
ย่อกรขึ้นเหนือเกศี	
เลื่อมใสน้ำใจยินดี	แจกท่านตามมี
บุญนี้จะให้แก่บิดา	
สมภารทานใหญ่ยถา	ตรวจหน้ากรุณา
มิช้าไปยังกุฎี	

ค. วัฒนธรรมเรื่องการวิพากษ์ศาสนาผ่านตัวละครตาเถร-ยายซี

สังคมไทยเป็นสังคมที่เคร่งครัดและศรัทธาในพระพุทธศาสนามาแต่โบราณ อย่างไรก็ตาม ในความเคร่งครัดและศรัทธานั้น กลับทำให้เกิดตัวละครตาเถร - ยายซี ที่มีพฤติกรรมเชิงชู้สาวและสร้างความขบขันด้วยมุขตลกเรื่องเพศ แทรกอยู่ในนิทานต่างๆ ของชาวบ้าน เสมือนเป็นการระบายออกจากความคับข้องใจของชาวบ้านและเป็นการวิพากษ์ รวมถึงปรัมพพฤติกรรมของภิกษุนอกรีตไปพร้อมกันด้วย ในเรื่องสุบินกุมาร ปรากฏในตอนทำศพบิดาของสุบินกุมาร ความว่า

พระสงฆ์ท่านไปไม่มี	ยังเถรกับซี
เรานี้จะให้ยถา	
ยายซีนิมนต์เข้ามา	เข้าทูลกับหลวงตา
อย่าช้านิมนต์จงเร็วไว	

ยายซีจึ่งรีบเรไป	พบเถรตกใจ
แลไปมิใคร่จะเข้ามา	
ตาเถรชำเลื่องหางตา	ยายซีเฟิ่งมา
อย่าช้าจะจวนเผาผี	
ตาเถรตั้งนโมสามที	ตัวข้าพอดี
ยายซีส่งท้ายกุขึ้นมา	
หลวงยายส่งท้ายหลายครา	ช่วยแรงหลวงตา
ยถาพอบก็สัพพี	
หลวงตาชักผ้ากับยายซี	จับกันทันที
หลวงซีก็ไปยังวัดวา	

หรือในตอนท้ายเรื่องที่แสดงพฤติกรรมชู้สาวอย่างชัดเจน ดังความว่า

ตาเถรทำจู้จี้	ปล้ำยายซีอยู่ในห้อง
ตาเถรเข้าชิงชัย	สัประยุทธ์กันกับยายซี
สัประยุทธ์อยู่ในห้อง	สองต่อสองในกุฎิ
น่ากลัวแต่หลวงซี	เห็นจะ...หลวงตา

ง. วัฒนธรรมความเชื่อเรื่องบวชลูกชายพ่อแม่จะได้ “เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์”

เกาะชายผ้าเหลือง เป็นสำนวน มีความหมายว่า อาศัยบุญจากการบวชเป็นภิกษุของลูกช่วยให้พ้นบาป. สำนวนนี้มีที่มาจากเรื่อง สุบินกลอนสวด เล่าว่า สุบินมีพ่อแม่เป็นคนใจบาป พ่อตายไปแล้วและเป็นเปรตอยู่ สุบินบวชเป็นเณร วันหนึ่งพญายมให้ยมทูตออกตรวจโลกมนุษย์และได้มาพบแม่ของสุบินนอนหลับอยู่ จึงนำตัวมาสอบประวัติและพบว่า นางไม่เคยทำบุญเลย พญายมจึงสั่งให้ลงโทษ แต่ขณะที่ไฟนรกกำลังจะไหม้ นางนั้นนางเห็นแสงไฟเหมือนจีวรของลูกที่บวชเป็นเณรอยู่ ทันใดนั้นก็มิดอกบัวผุดขึ้นมารับและไฟนรกก็ดับไป เพราะนางนึกเห็นผ้าเหลืองของลูกชายจึงพ้นจากโทษที่กำลังจะได้รับ และเมื่อสุบินได้บวชเป็นภิกษุก็ช่วยพ่อให้พ้นจากการเป็นเปรต. เรื่องของสุบินกุมารทำให้ผู้ชายไทยเชื่อว่าเมื่อตนบวชจะทำให้ได้กุศล และพ่อแม่ได้อาศัยกุศลนั้นจึงพ้นบาป เกิดเป็นคำกล่าวที่ว่า ลูกบวชให้พ่อแม่ได้เกาะชายผ้าเหลือง และเกิดเป็นความเชื่อเพิ่มเติมอีกว่า “บวชเณร (บุญ) ได้แม่บวชพระ (บุญ) ได้พ่อ”

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร.(๒๕๐๙). *สุบินคำกาพย์*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพขุนอภิพัฒน์ภักดี (ตา เจริญยิ่ง)วันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๐๙)
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา (๒๕๕๔). “เกาะชายผ้าเหลือง” *บทวิทยุรายการ “รู้ รัก ภาษาไทย”* ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๔ เข้าถึงได้จาก <http://legacy.orst.go.th> เข้าถึงเมื่อ ๕ ตุลาคม ๒๕๖๕
- สุกัญญา สุจฉายา. (๒๕๕๗). “สุบินคำกาพย์”. *นทานุกรมวรรณคดีไทย ชุดที่ ๑ ชื่อวรรณคดี*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- อภิขญา แก้วอุทัย และ จอมขวัญ สุทธินนท์. (๒๕๕๖). *วรรณกรรมสุบินกุมาร: การศึกษาเชิงเปรียบเทียบ. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม-มิถุนายน.*

หนังสือนี้สำหรับบุรุษชายเพื่อจะได้กลับใจเสียใหม่ได้ดี ๆ

...ไม่ฟัง	
...	...ดูใจ	ไม่ว่าเลยหนา	เงินทอง...
...สิ่งอยู่	พิศแลดูตา
...	...	รักลั่น...	ลูกเมียมีอยู่
...	...ใหญ่	ลูก...เกศา	
พระกาฬนี้ไซ้	มิได้เมตตา	ยากไร้ไม่ว่า	ผู้ดีเสียใจ
	ถึงมีความรู้	จะเอาออกสู้	ต่อยุทธ์ชิงชัย
ดัดด้วยพระกาฬ	กล้าหาญเสียใจ	แต่ก่อนเคยได้	มิใช่ทุกที
	รำเรียนป้องกัน	อยู่คงกระพัน	แทงฟันไม่หนี
ความรู้วิชา	เรียนมาดีดี	มีอิทธิฤทธิ์	มีพื้นมรณา
	ความรู้ท่วมหัว	ไม่ป้องกันตัว	ซึ่งความโรคา
ไอ้ที่นี้แล	เที่ยงแท้แลหนา	พระกาฬท่านมา	จะพาเอาไป
	ดูเอ๋ยที่นี้	เห็นว่าชีวี	จะม้วยบรรลัย
ทรัพย์สินเงินทอง	ข้าวของสิ่งไร	ช่างม้าฆ่าให้	ใครจะรักษา
	ลูกเมียทั้งหลาย	ข้าหญิงข้าชาย	วัวควายไรนา
แต่ล้วนของกู	ไม่อยู่รักษา	ใครจักนำพา	รักษาปกครอง
	เอาไปมิได้	สิ่งเสียเมียไว้	แก้วแหวนเงินทอง
ตัวพีหาไม่	ให้ไว้ทั้งผอง	แม่ลูกปกป้อง	ครอบครองรักษา
	ลูกเมียพร้อมพร้อม	พิไรให้สิ่ง	มานั่งซ้ายขวา
กอดจูบลูบลี้	รำไรโศกา	พอนี้มีข้า	เห็นหน้าสับไป
	ความรักหนักหน่วง	ลูกเมียทั้งปวง	เป็นห่วงเป็นใย
พิศแลดูหน้า	น้ำตาหลังไหล	สั่งลูกเมียไว้	ให้อยู่จงดี
	อย่ามีผิวใหม่	บวชเรียนให้ได้	อยู่เป็นนางชี
ลูกเมียน้อยใหญ่	อย่าได้โดยดี	ลูกเต้าทั้งนี้	คอยเลี้ยงรักษา
	คิดถึงลูกน้อย	ยังมีรู้ถ้อย	จะคร่ำครวญหา
ว่าพ่อไปไหน	เมื่อไรจะมา	รำไรให้หา	พ่อเข้าไปไหน
	ไม่เห็นบิดา	รำไรให้อ่อน	วอนแม่พาไป
พ่อคิดขึ้นมา	น้ำตาหลังไหล	พอนี้มีได้	อยู่เลี้ยงรักษา
	ตัวพ่อหาไม่	จะเรียกหาใคร	ว่าเป็นบิดา
นับวันจะใกล้	พ่อไม่ได้มา	อยู่เถิด ณ ลูกอา	กับพระชนนี
	พอนี้จะขอลา	อยู่ด้วยมารดา	โรคาอย่ามี
คอยเลี้ยงรักษา	ลูกข้าจงดี	แม่อย่าด่าตี	ลูกนี้จะโศกา

	ลูกผิดสิ่งไร	อย่าตีด้วยไม้	หลังไหล่ลูกยา
แตกพดกใจ	รำไรโศกา	น้ำหูน้าตา	อาบหน้ายูยี่
	จะเรียกหาใคร	เมื่อพ่อหาไม่	ตายไปเป็นผี
ลูกในอุทร	สั่งสอนแต่ดี	สอนสั่งทั้งนี้	อย่ามีอาญา
	นะลูกน้อยลูกใหญ่	มือสอดกอดไว้	รำไรโศกา
รำไรให้สิ่ง	ฝากฝังน้องยา	น้องเด็กเล็กกว่า	พ่ออย่าดำตี
	อย่าตู่รู้น้อง	ตีดำขัดข้อง	น้องจักหมองศรี
ถึงน้องผิดชอบ	ปลอบให้จงดี	อย่าได้โดยตี	น้องนี้จะตกใจ
	ปกปักษ์รักน้อง	จะกินสิ่งของ	น้องชิงเอาไป
ตามใจให้น้อง	พ่ออย่าหมองใจ	น้องเห็นแต่จะได้	ตามใจยินดี
	แก้วแหวนเงินทอง	ปันกันพี่น้อง	ข้าวของอันมี
อย่าทุมเถียงกัน	อย่างนั้นไม่ดี	สุดแต่ชนนี้	เป็นที่ปรึกษา
	ข้าวของทั้งนั้น	อย่าช่วงชิงกัน	วิวาทวาทา
เห็นกับพี่น้อง	ปรองดองปรึกษา	วิวควายข้างม้า	ข้าทาสทาสี
	มารดาวยังอยู่	คือตั้งตราชู	อยู่กับชนนี้
ข้างม้าข้าไท	ให้ไว้ถ้วนถี่	ให้พระชนนี	เป็นที่แบ่งปัน
	อันแม่กับลูก	ใจจิตคิดผูก	รักลูกเท่ากัน
ทุกชั่วร้อนสิ่งไร	เจ็บไขรับขวัญ	ว่าแม่อาธรรม	อย่างนั้นไม่ดี
	พ่ออย่ากล่าวเกลียด	ว่าแม่ลำเอียง	ทุมเถียงชนนี้
ขัดข้องหมองใจ	โทษภัยจะมี	อย่าให้หมองศรี	แม่นี้โศกศัลย์
	ให้คิดปรองดอง	สามสี่พี่น้อง	ร่วมท้องเดียวกัน
ผิดชอบหนักเบา	อย่าเอาโทษทัณฑ์	ยากเย็นเห็นกัน	เมื่อตกเชิญใจ
	เห็นกันพี่น้อง	ปรกติริร้อง	ข้าวของสิ่งไร
ถ้าใครผิดพลั้ง	หยุดยั้งชั่งใจ	พี่น้องจะได้	ยากเย็นเห็นกัน
	มั่นน้องว่าพี่	ผิดพลั้งกลางที่	พี่อย่าเด็ดฉันท
ครั้นว่ามาผิด	ถอยคิดไม่ทัน	เงือดอดทนอดกัน	อย่างนั้นจึงดี
	พี่น้องร่วมไส้	ผิดบ้างพลั้งไป	โทษภัยอย่ามี
เมตตาปราณี	พ่อสั่งทั้งนี้	อย่ามีโทษทัณฑ์	
	อย่าคุมความโกรธ	ยึดยาวกล่าวโทษ	โกรธเขียดเด็ดฉันท
มีสุขทุกข์ภัย	จะได้เห็นกัน	นอกไส้ไปนั้น	พ่ออย่าไว้ใจ
	ถ้าน้องได้ยาก	จะมาออกปาก	ฟังพาอาศัย
จนเงินจนทอง	น้องตกเชิญใจ	หยิบยืมยื่นให้	น้องบ้างเถิดรา
	ถ้าน้องได้ดี	อย่าให้เสียพี่	ร่วมท้องมารดา
ขัดสนจนใจ	ยากไร้มาหา	อย่าเห็นเมินหน้า	พ่ออย่าเสียกัน

	พอสอนถ้วนถี่	ใสในเกศี	ลูกรักจอมขวัญ
เติบโตใหญ่ได้เมีย	พ่อย่าเสียกัน	รักลูกผูกพัน	ตัวนั้นเป็นผี
	เป็นห่วงห่วงหนัก	ตัวเองไม่รัก	จักสิ้นชีวี
ไม่คิดรำพึง	ถึงพระชินสีห์	สั่งไว้ให้ดี	ก็ปีจะกลับมา
	คุณพระทั้งสาม	ประทีปอันตาม	สองทางโลกา
จะได้เห็นคุณ	บุญพระศาสดา	ครั้นสิ้นชีวา	นำหน้าตนไป
	คุณพระชินสีห์	หยุดห่วงให้ดี	สู่ที่ตรึงษ์ไทร
ลูกเมียฆ่าคน	ทำจนไม่ใหญ่	เขาไม่ช่วยได้	เหมือนในเมืองคน
	ครั้นว่าตายไป	ลูกเมียฆ่าไท	ไม่ไปกับตน
บุญบาปสิ่งไร	ทำไว้เมื่อเป็นคน	ตามติดชีวิตตน	จนถึงเมืองผี
	จะตามไปได้	นำหนทางไป	แต่พระชินสีห์
ลูกเมียนี่ไซ้ไร	ช่วยได้ไม่มี	คุณพระชินสีห์	สู่ที่เมืองสวรรค์
	...ดับจิต	เป็นไรไม่คิด	เอาจิตผูกพัน
หนทางอันใด	จะไปสวรรค์	...ห่วงห่วงนั้น	ตัดเสียยาวนาน
	หนทางทั้งสี่	หลงไปทางนี้	เห็นมิเป็นการ
ผิดทางสวรรค์	ทางนั้นกันดาร	ทางเปรตเดรัจฉาน	ทางนรกอสุรกาย
	ห่วงหนักรักเมีย	ละห้อยละเหี่ย	รักเมียเสียตาย
ลืมเสียคุณแก้ว	ผิดแล้วโดยหมาย	สู่ทางอบาย	สุรกายเดรัจฉาน
	เอาดวงปัญญา	พระชั้นธัมมิกัลลา	ฤทธากล้าหาญ
ตัดบ่วงห่วงใหญ่	ขาดไปห้าประการ	ตัดบ่วงสงสาร	ขาดกันทัน
	ตัดบ่วงมิได้	วางจิตผิดไป	สู่ในเมืองผี
ลูกเมียข้างหลัง	พร้อมพรั่งอยู่ดี	สุขเกษมเปรมปรี	ตัวนี้เวทนา
	เป็นผีนี้ไซ้ไร	ทรัพย์สินสิ่งใด	มิได้ติดตาม
กระดุกกับเนื้อ	เป็นเหยื่อปากษา	สำหรับแรงกา	หมูหมาตามที่
	ถ้าพาไปได้	รูปกายนี้ไซ้ไร	ทิ้งไว้ใหญ่มี
อนิจจาสูญเปล่า	เปื่อยเน่ามิดี	รูปเราเท่านี้	ยังมีตามไป
	เมื่อยังเป็นคน	อันการกุศล	ออกชื่อเมื่อไร
ทำบุญแต่ละเฟื้อง	กลัวจะเปลืองสิ้นไป	นอนกลิ้งอยู่ไย	จึงไม่นำพา
	ทำไว้ให้เขา	เหน้อยตัวเสียเปล่า	เกียกกายมาหา
มิได้ออกปาก	เหน้อยยากเลยหนา	เป็นคำค้นหา	จนสิ้นชีวี
	หลงรักเมียเปล่า	เขาจะโคกเศร้า	ไม่ถึงครึ่งปี
ไม่มีอาลัย	จะคิดถึงคุณ	ทำบุญสักที	ครั้นตายหลายปี
	นับวันนับคืน	หาไม่ได้อื่น	ขึ้นจิตพิสมัย
ความรักนี้แล	เที่ยงแท้เมื่อไร	ได้อื่นชื่นใจ	เขาไม่ไยดี

แต่ล้นหาไม่	รับคำสั่งไว้	จะบวชเป็นชี	
จะเอาบุญให้	ครั้งไปเมืองผี	คอยบุญหลวงชี	เห็นมิเป็นการ
ตั้งจิตคิดมัน	ตัดเสียดงพลัน	ซึ่งห้วงสงสาร	
ใครจะช่วยได้	ห้ามไว้พระกาฬ	ไม่เห็นตัวท่าน	อยู่แห่งหนใด
รูปขันธทั้งห้า	ยืมเอาเขามา	อย่าได้นอนใจ	
เจ้าของมาทวง	ล่อลวงต่อไป	แต่ผลัดนัดไว้	หลายครั้งหลายครา
หัวหงอกพันหัก	เจ้าของทวงทัก	เจ็บไข้โรคา	
ทวงแล้วกลับไป	เร่งให้รักษา	เจ็บไข้โรคา	เคลื่อนคล้ายหายไป
ถึงผัดนัดเจ้า	ท่านกลับมาเล่า	ทวงขันธห้าใบ	
ที่นี้มีฟัง	หลายครั้งผลัดไป	พระกาฬมิได้	ลวงวางเลยหนา
ครางอยู่ออออ	เรียกหาแม่พ่อ	ต่อจะสิ้นชีวา	
เสือกสนรนาย	พลิกซ้ายพลิกขวา	มือสอดกอดคว่า	น้ำตาหลังไหล
เรียกหาโน่นนี่	อยู่นั่นคนนี่	กลิ้งเกลือกเสือกไป	
ดินมือเร่คว่า	น้ำตาหลังไหล	เสียงซออ่อนอ่อนไป	ไม่สมปฤติ
ตาหูตูแข็ง	ผมชันพันแห่ง	เรียวแรงไม่มี	
พูดจามีออก	กลิ้งหลอกเกศี	จะสิ้นชีวี	เดี๋ยวนี้แลหนา
เสมหะปะไว้	ปิดทางหายใจ	ปิดในวิญญา	
ชักแขนเอนกลับ	จับไปจับมา	พุทโธ่อนิจจา	เวทนาเหลือใจ
รณรายตายยาก	ลืมนตาอาฆาต	มิใคร่จะไป	
ธาตุดับทั้งสี่	เป็นผีทันใจ	แข็งดั่งต้นไม้	จากในสงสาร

ฉบับ

เมื่อนั้นสมเด็จพระกาฬ	เข้าบุกรุกราน
หักหาญเข้าผูกคอไป	
ลูกเมียห้อมล้อมไว้	นั่งดูอยู่ไย
เป็นไรไม่ติดตามมา	
ผูกมัด...ตริงตรา	ลูกเมียดูตา
มิซ้าทะยานเหาะไป	
ลูกเต้าเฝ้าอยู่ดูใจ	เห็นนั่งแนไป
ร้องไห้จิ้งจู้ว่าผี	
ร้องไห้ไม่สมปฤติ	กลิ้งเกลือกตามที่
เกศีเข้ารองบาทา	
ครวญคร่ำรำไรไปมา	เจ้าประคุณของลูกอา
ลูกยาจะพึงบุญใคร	

เจ็บใจได้ทุกซึ่สิ่งใด	ลูกจะเห็นใคร
อ่อนใจเหมือนดังพระบิดา	
ที่นี้เจ็บไข้โรคา	ใครจักกรุณา
หยูกยามาปลอบเอาใจ	
ทุ่มทอดกอดตื่นรำไร	โธ่ตั้งแต่นี้ไป
ลูกไซ้ไรไม่เห็นบิดา	
ลัดเลี้ยวจะเที่ยวแลหา	ไม่พบบิดา
ลูกยามาคิดวังเวงใจ	
ที่นี้ผิดชอบสิ่งไร	หนักเบาเล่าไซ้ไร
รำไรให้รักบิดา	
พี่น้องพวกพ้องซ้ายขวา	ชวนกันเข้ามา
เรียกหาเอาน้ำมาอาบผี	
ลูกเข้าช่วยกันล้างศรี	กันปากตามที่
ขัดสีแล้วขอขมา	
กราบลงกับดินพระบิดา	ผิดพลั้งแต่หลังมา
ลูกยาขอโทษพระบิดร	
ฝูงคนช่วยกันมาสลอน	ยกขวางวางนอน
ผ้าผ่อนเข้าพันกายา	
ผูกคอผูกมือบาทา	รัดรั้งตรึงตรา
อธิษฐานทำตามที	
เคี้ยวหมากแล้วใส่ปากผี	เงินทองอันมี
ตามที่จะใส่ปากไป	
เข้าผูกเข้าพันพันใจ	ต่างคนต่างไป
ทิ้งไว้นอนเหยียดกายา	
ลูกเต่าไม่เข้ามาหา	เห็นหน้า
แต่ฝูงแมลงวัน	
แมงหวี่ว่าดีอยู่ขยัน	โผนเข้าชิงกัน
แมงวันมันไล่ชอกหนี	
เสียดายกุเล็กเสียดี	เท่ากันไม่หนี
กูนี้ไม่เคยทำใคร	
แมงวันไต่ยิบินไป	ต่อยุทธ์ชิงชัย
จับได้มันถองสองสามตึง	
แมงหวี่ทำหน้าที่สมิงทึง	ถูกถองสองสามตึง
โกรธซึ้งคอยด่าแต่ในใจ	

ชิงกันกินเลือดหนองไหล	บินร่อนบินไป
ตอมไต่ไล่จับเรียงรัน	
ฝูงคนถ้วนหน้ามาปล้น	เอาเรือผูกพัน
เรียกกันมาช่วยหามผี	
เร็วพลันพร้อมกันทันที	ซ้ำไวโยมี
หามผีไปสู่เชิงตะกอน	
บ้างยกบ้างลากที่นอน	ลูกเมียสลอน
ร้องให้ตามกันออกมา	
ครั้นถึงจึงเข้าปรึกษา	นิมนต์พระสงฆ์มา
เรียกหาเภสัชใส่พาน	
ครั้นถึงจึงเข้ากราบกราน	ประเคนสมภาร
ดิฉันนิมนต์บังสุกุล	
อันดับให้ต่อตัวพระคุณ	ไปเอาบังสุกุล
พระคุณไปยังเชิงตะกอน	
พระสงฆ์ลงมานั่งสลอน	รับศีลรับพร
ย่อกรขึ้นเหนือเกศี	
เลื่อมใสน้ำใจยินดี	แจกท่านตามมี
บุญนี้จะให้แก่บิดา	
สมภารทานใหญ่ยถา	ตรวจน้ำกรูณา
มิเข้าไปยังกุฎี	
พระสงฆ์ท่านไปไม่มี	ยังเถรกับชี
เรานี้จะให้ยถา	
ยายชีนิมนต์เข้ามา	เข้าทูลกับหลวงตา
อย่าช้านิมนต์จงเร็วไว	
ยายชีจึงรีบเรไป	พบเถรตกใจ
แลไปมีใครจะเข้ามา	
ตาเถรชำเลื่องหางตา	ยายชีเพิ่งมา
อย่าช้าจะจวนเผาผี	
ตาเถรตั้งนโมสามที	ตัวข้าพอดี
ยายชีส่งท้ายกุขึ้นมา	
หลวงยายส่งท้ายหลายครา	ช่วยแรงหลวงตา
ยถาพอจบก็สัพพี	
หลวงตาชักผ้ากับยายชี	จบกันทันที
หลวงชีก็ไปยังวัดวา	

ผู้คนจึงร้องเรียกหา	สัปเหร่อเข้ามา
มีศพร้ายของเขาครบครัน	
สัปเหร่อจึงเข้ามาพลับ	เข้ากลุ่มรุมกัน
ห้าหันเข้าพินตามที่	
แล้วเนื้อเถื่อนหนังไม่มี	กลิ้งกลางธรณี
เถื่อนเนื้อออกเป็นภักษา	
เชื้อเชิญเกริ่นร้องเรียกหา	เหวี่ยงเหวี่ยงแรงกา
ภักษาให้เป็นรางวัล	

ยานี

เมื่อนั้นหมู่มุขแรงกา	อื้ออึงบินมาผายผัน
มิเข้ามาถึงพลับ	เข้าจิกกินเป็นภักษา
แรงกามาคุมตัว	บ้างจับหัวจิกหน่วยตา
ตัวหนึ่งเพ่งบินมา	เข้ายื้อคร่าไม่ปราสย
กลางตัวมันขยั่น	ปากมันนั้นคมเหลือใจ
จิกกินสิ้นตบไต	ลากเอาใส่ชูดออกมา
ตัวหนึ่งจิกลิ้นขาด	บินวูควาดไปเวหา
บ้างไปบ้างบินมา	กินอิมแล้วไปรวงรัง
นกกดรูปไธหัวเม	เดินโซเซมาที่หลัง
หัวหูตุรุงรัง	กินที่หลังเดินแรงกา
แข่งขายังติดกัน	เขาจึงพินโยนออกมา
คาบได้ไปเวหา	บินร่อนร่ามาฉับพลัน
กระดุกตกเรียราย	คนทั้งหลายชวนกัน
เก็บเข้าเผาเสียพลับ	กระดุกนั้นเป็นผงคลี
เผาแล้วเขากลับไป	ทิ้งตนไว้ป่าช้าผี
นอนอยู่กลางอัคคี	ป่าช้าผีมิเห็นใคร
แรงกาบินว่าว่อน	หมูหมาหอนลึงโลดใจ
บ้างจับบนต้นไม้	ร้องโจกเจกกินซากผี
จักจั่นเสียงเรไร	ร้องจับใจในราตรี
เฉื่อยเฉื่อยป่าช้าผี	เสียงชะนีวังเวงใจ
นกเขาแลนกแสก	เสียงร้องแรกแถกบินไป
น่ากลัวเย็นหัวใจ	เซ็งแซ่ในป่าช้าผี
คิดมาหน้าลึงโลด	คนเดียวโสดในราตรี
ครั้นว่าตายเป็นผี	ให้เร่งคิดอนิจจา

เงินทองสะสมไว้	ครั้นตายไปมิได้มา
เสียเปล่าไม่เข้าหา	สังขารไม่อยู่นาน
เวียนตายแล้วเวียนเกิด	เอากำเนิดในสังสาร
อายุไม่ยืนนาน	ไม่คิดอ่านสร้างกุศล
ยมบาลท่านทั้งสี่	เอาบัญชีทุกคน
เมื่อตายมาวายชนม์	เขาจับมัดผูกคอไป
เขากามเมื่อเป็น	ทำกุศลสิ่งอันใด
เขารู้อยู่เต็มใจ	เขาเขียนไว้ในบัญชี
บอกเราให้จงแจ้ง	คิมเหล็กแดงไม่ปราณี
บอกเราให้ถ้วนถี่	ตัวเรานี้จะขอฟัง
จะใคร่บอกกุศล	ด้วยบาปตนทำแต่หลัง
บาปนั้นเจ้ากำบัง	บอกว่าซังซังกุศล
ฆ่าสัตว์ให้จำตาย	มาซื้อขายเลี้ยงเมียตน
มิได้ทำกุศล	เมื่อเป็นคนนั้นเลยหนา
ยมบาลเข้าตบตี	ฟังคดีโกรธหนักหนา
...	เข้าจำจองไม่ปราสัย
ตรึงเข้าทั้งห้าแห่ง	ตรวนเหล็กแดงลูกเป็นไฟ
ทำได้มีงทำไป	โซ่ตรวนใสใจมีงแข็ง
ตรวนเหล็กลูกเป็น	เข้าซังไว้แผ่นเหล็กแดง
ยมบาลเอาหอกแทง	มีงใจแข็งไซ้พอดี
หอกดาบแทงย่อยยับ	เขาแลสับไม่ปราณี
หนังเนื้อเถื่อไม่มี	คมดาบเหล็กลูกเป็นไฟ
เขาเถื่อร้องโหยโหย	ขอโทษโทษตั้งจะขาดใจ
เขาซังตรึงลงไว้	เชือดเนื้อได้ให้กินเอง
ตัวเขามีชีวิต	มีงไม่คิดทำข่มเหง
ฆ่าสัตว์ไม่กลัวเกรง	ตัวของเอ็งร้องโยหนา
เข้าตีดินหุบหุบ	ค้อนเหล็กทุบดินไปมา
ตายไปมีทันช้า	เกิดขึ้นมาบัดเดียวใจ
ฆ่าสัตว์ไม่ปราณี	ตัวมีงนี้อย่าสงสัย
มีงแทงเข้าแห่งไร	กูแจ้งใจอยู่ทุกอัน
แทงสัตว์ดินไขว้ไขว่	ไม่ทันตายเข้าเถื่อปล้น
กูทำให้เหมือนกัน	ยิ่งกว่านั้นอย่าสงกา
คิมเหล็กลูกเป็นไฟ	ทรัพย์สินใดหลุดออกมา
สับปลับมีงมุสา	ด่วนนิทาตาพระสงฆ์

ลีนมิ่งซั่งล่อลวง
ลีนมิ่งไม่ซื่อตรง
ซ้ออันเหล็กเข้าตบปาก
แล่สับเป็นรื้อปลา
เขาเอาน้ำทองแดง
ร้อนร่ำเผาต้บไต
กินเหล้ามิได้เว้น
เปรตไก่อโลเอามา
ขมิ่งกินเนื้อของเขา
ตัวเขานั่นกะไร
ฆ่าสัตว์ให้พลัดคู่
ตัวเดียวเที่ยวร้องหา
ฆ่าแม่ให้อวดวาย
ฆ่าสัตว์ให้พลัดกัน
ทำเขามิ่งไม่คิด
กินเล่นเป็นภักษา
หม้อเหล็กเขียวเดือดพล่าน
หัวขาดตีนขาดไป
เกิดขึ้นกลางเปลวไฟ
บัดเดียวมิทันช้า
เหล็กแดงเดือดซ่าซ่า
เหล็กแดงตรอกลงไป
ใส่ฟุ้งเป็นจุนไป
ปอดดับเป็นภักษา
ตายแล้วไปเวียนตก
เดือนปีเรานี้ไซ้ไร
วันเดียวในสวรรค์
ร้อยปีเรานี้หนา
วันหนึ่งในนรก
ร้อยปีที่สวรรค์
ปีเดือนนับเหมือนกัน
เซ็ดหลายบาปนี้หนา
เมื่อยังมิได้มา
ขอเกิดในเมืองคน

คนทั้งปวงให้ลุ่มหลง
ให้เขาหลงด้วยวาจา
คิมกระชากลีนออกมา
คิมเหล็กกล้าลูกเป็นไฟ
ลูกเป็นแสงตรอกเข้าไป
ฟุ้งแลใส่ขาดออกมา
ทุกเข้าเย็นเป็นอัตรา
เป็นภักษามากินไป
ตัวมิ่งเล่าให้หน้าใจ
มิ่งมิได้เวทนา
ที่ยังอยู่เศร้ายุทธกา
เวทนาเขารักกัน
ลูกทั้งหลายเที่ยวกระสัน
แม่ลูกนั้นเวทนา
ล้างชีวิตของเขามา
มิ่งนี้หนาอย่าสงสัย
ยมบาลทอดลงไป
ตามนั้นให้เกิดขึ้นมา
ยับย้อยไปไม่มรณา
เกิดขึ้นมาเป็นจุนไฟ
ลูกขึ้นมาเป็นเปลวไฟ
ตัวมิ่งไซ้ไรกินสุรา
ด้วยเปลวไฟขาดออกมา
ยับมรณาด้วยเปลวไฟ
ในนรกอยู่กลางไฟ
เปรียบมิได้สักพริบตา
มาเปรียบกับมรณา
มิทันช้ามาถึงวัน
ครู่เดียวตกยกเปรียบกัน
ไม่ถึงวันนั้นเลยหนา
ไม่เร็วพลันเหมือนโลกา
ไปเมื่อหน้าทำกุศล
ปรารถนาทุกตัวคน
สร้างกุศลให้หนักหนา

บุญเราทั้งนี้ไซ้	เกิดมาได้ตั้งจินดา
ได้สบพบศาสนา	จึงได้เกิดมาเป็นคน
กลางที่เกิดเสียเปล่า	เกิดมาแล้วไม่เป็นผล
กลางที่เป็นนิครนถ์	แขกฝรั่งวิลันดา
เกิดมาดังนี้ไซ้	เกิดมาโดยไม่เข้ายา
เสียทีที่เกิดมา	ไม่รู้ว่แก้วทั้งสาม
สิ่งใดมิได้รู้	รำพึงดูตามเนื้อความ
สงสัยให้ไต่ถาม	ตามเนื้อความท่านกล่าวมา
ตั้งใจมาหาแล้ว	ครั้นพบแล้วมินำพา
ตั้งใจจะมาหา	จึงได้มาปฏิสนธิ์
บุญนั้นเขานำมา	จึงได้มาเกิดเป็นคน
ไม่รู้ว่กุศล	มายกตนอหังการ์
ครั้นมาได้พบแก้ว	ลืมเสียแล้วมินำพา
มาหลงด้วยตณหา	เสียทีมาเกิดเป็นคน
จะได้เป็นมนุษย์	ยากที่สุดร้อยพันหน
เมื่อไรได้เป็นคน	บุญกุศลชักนำมา
เกิดมาเป็นคนหลง	มางวยงด้วยราคา
อายุน้อยหนักหนา	มิทันเข้ามาบรรลัย
เราเกิดตั้งสายฟ้า	แลบขึ้นมาบัดเดียวใจ
เมื่อเรามาอาศัย	อยู่ริมไม้ในศาลา
เกิดมาไม่ชำนาญ	ตั้งหยุดพักกรมพฤษษา
เหมือนหนึ่งเราเกิดมา	หยุดพฤษษาบัดเดียวใจ
อ่านแล้วเร่งรำพึง	คิดให้ถึงจึงสวดไป
คนดีที่เลื่อมใส	เห็นแจ้งใจในปัญญา
คนพาลอ่านเสียเปล่า	คนดีเศร้าใส่เกศา
คนพาลอ่านลับตา	เหล่าคนป่าวว่ารำคาญ
อ่านแล้วมิเข้าใจ	คนนั้นไซ้ไอ้คนพาล
ตัวมันใจห้าวหาญ	ที่เกี่ยวพาลจึงพอใจ
สวดเล่นแต่สนุก	ไม่เห็นทุกข์สนุกใจ
ไอ้เฒ่าไม่เข้าใจ	สวดไปเียให้ป่วยการ
ตัวมึงไอ้คนโหด	ไม่เห็นโทษในสงสาร
น้ำใจไอ้คนพาล	ถึงจะอ่านไม่ยินดี
พอใจสวดโสวัต	ใจสนัดทั้งโลกีย
คนชั่วเอาตัวหนี	ไม่ยินดีทางสั่งสอน

สวดไปใจไม่ฟัง	ทั้งผู้ฟังนั่งหาวนอน
คนพาลอย่าสั่งสอน	ไม้อ่อนอ่อนสอนคนพาล
มันชั่วแต่กำเนิด	ซึ่งมาเกิดให้ป่วยการ
เหมือนหนึ่งสัตว์เดรัจฉาน	ไม่เข้าการนักครุณี
ฤมิงเป็นลูกหลาน	เหล่าคนพาลใจกระสี
โคตรเผ่าเหล่ามิงนี้	ไม่ยินดีในศาสนา
ที่เขาเหล่าใจบุญ	เชื้อสกุลเขามีมา
คำรพพระศาสนา	มิงนี้หนาไอคนหลง
โคตรเผ่าเหล่าวงวาร	มิงคนพาลเป็นมันคง
เผ่าพันธุ์มิงคนหลง	จึงวงงด้วยราคา
เกิดใหญ่ใจทมิฬ	หนักแผ่นดินพสุธา
สุนัขจ๊กดีกว่า	ยังรู้ว่าใจกุศล
เห่าหอนถวายเสียง	เสียแรงเลี้ยงดีกว่าคน
เราเป็นสัตว์หน้าขน	มิงเป็นคนไม่ศรัทธา
มิงกินแต่บุญเก่า	ทำไว้เล่าแต่หลังมา
ชาตินี้มีศรัทธา	ไปชาติหน้าจะเชียวใจ
คนคืออย่าพลอยโกรธ	เราขอโทษโกรธเราไย
บทกลอนสิ่งไร	จงจำไว้ใส่เกศา
เกิดมาทั้งชายหญิง	บุญเราจริงจึงได้มา
ประสบพบศาสนา	จึงได้มาเกิดเป็นคน

สุรางคนางค์

พระเจ้าเทศนา	หญิงชายเกิดมา	ว่าบุญกุศล (ของเรานักหนา)
กลางที่เป็นสัตว์	พลัดมาเป็นคน	เพราะว่ากุศล ของเราหนักหนา
เมื่อแรกจะเข้า	ปฏิสนธินั้นเล่า	ในครรภ์มารดา
เล็กเท่าขนทราย	จามรี	เล็กนักเล็กหนา ว่ามาให้เห็น
พระเจ้าพรณนา	ยากยิ่งแสนเชียว	ยังมีเป็นกาย
รู้ตายรู้เป็น	รำพึงให้เห็น	เป็นอนิจจา
เมื่อเป็นเลือดชั้น	กว่าจะได้เป็นคน	ลำบากหนักหนา
เป็นก้อนมั่งสัง	แต่ตั้งออกมา	เป็นปัญจสาขา ห้าแห่งอันมี
อาการทั้งสิ้น	ชีวหตาลิ้น	มีสิ้นถ้วนถี่
พระธรรมแต่ให้	ให้บังเกิดมี	ครบครันถ้วนถี่ มีสามสิบสอง
ตั้งแต่เกศา	ที่สุดนั้นมา	มัตถลู่ค้โดยปอง
ใส่พุงน้อยใหญ่	แต่ให้ทั้งพอง	อย่าได้นึกปอง ของพระธรรมมา

เมื่ออยู่ในครรภ์	มิได้ผายผัน	ลำบากหนักหนา	
นั่งอยู่จ้องงอง	ในท้องมารดา	ประนมภาวนา	ในครรภ์มารดร
ยากที่จะเกิดได้	ลำบากยากใจ	อยู่ในอุทร	
วางที่ตายด้าน	ในครรภ์มารดร	พาแม่มีวันมรณ	ถึงความมรณา
ตัวเรานี้ไซ้ไร	แต่สลับไป	ในครรภ์มารดา	
เมื่อแม่ตักน้ำ	ตำข้าวตำปลา	แทบจะมรณา	มาม้วยในครรภ์
ทุกขังบังเกิด	แต่เอากำเนิด	เกิดลูกมาพลัน	
ทุกขังนี้ไซ้ไร	แต่อยู่ในครรภ์	ต่อเมื่อใหญ่มา	
ตัวเรานี้ไซ้ไร	ทนทุกข์อยู่ใน	อุทรมารดา	
เมื่อแม่ล้มลูก	เจ็บไข้โรคา	กินหยูกกินยา	สลับร้อนเข้าไป
ปีมปี้มบรรลัย	ในครรภ์มารดา	กว่าจะคลอดได้	
ทนทุกข์อยู่ใน	ให้คิดอนิจจา	เมื่อได้สืบเดือน	บุญเดือนเคลื่อนคลา
มีลมอันกล้า	พัดมาในครรภ์		
ลมพัดย้ายขึ้น	บัดเดียวกลับกลาย	วุ่นวายในครรภ์	
ลมกรรมชวาต	แรงพัดผาดผัน	เคลื่อนคลาไม่ทัน	ขวางครรภ์ชนนี
พระคุณแม่เจ้า	แม่เจ็บนักเล่า	ลั่นเกล้าเกศี	
ทุรนทุราย	ความอายุไม่มี	สยายเกศี	กลิ้งเกลือกเสือกไป
ครางไม่วางปาก	น้ำตาไหลพราก	กลัวจักบรรลัย	
คิดถึงลูกน้อย	จะพลอยตายไป	มาม้วยบรรลัย	ด้วยพระมารดา
ตัวแม่ทำเนา	คิดถึงแต่เจ้า	คลอดเล่าเถิดรา	
บุญพลอดรอดไป	เติบโตใหญ่ขึ้นมา	คิดถึงมารดา	กรรณบุญไป
ชีวิตของแม่	ที่ไหนจะรอดแล้ว	เพียงแท้บรรลัย	
มันใหญ่กันทุกกลุ่ม	เรารู้มหัใจ	ดังภูเขาใหญ่	ในทรวงมารดา
เจ็บทนพันกลัน	ตัวสั้นย่นย่น	ตั้งต้องป็นยา	
แทบจะดับจิต	ชีวิจสังขา	เจ็บไข้โรคา	ไม่มาเทียมทัน
แม่หมอต้าแยะ	คมตีแข็งแะ	ผันแปลเป็นขวัญ	
ชีวิตมารดา	แทบมาอาศัย	ปากปิดชิดฟัน	สั้นทั่วกายา
พินั่งร้องไห้	ตืออกชกใจ	รำไรไปมา	
ฤผีจัดไว้	มิให้เคลื่อนคลา	คิดแลมิช้า	ทำตามสงสัย
ผีสางทั้งหลาย	ปู้ย่าตายาย	มาช่วยบัดใจ	
ข้าจะตักบาตร	กรวดน้ำส่งไป	ให้คลอดออกได้	เร็วไว้เถิดรา
บนผีแล้วไซ้ไร	ผันแปรแก้ไข	มิได้เคลื่อนคลา	
แม่หมอกคนหนึ่ง	ถึงได้ตัวมา	เหมือนหนึ่งตุ๊กตา	มาถึงทันใจ

นมนานทายาด	คุมดาบเลื้อยพาด	โตงเตงลงไป	
เป็นอุ้งรุ้ง	นำซังเหลือใจ	เนียนมหมดไร่	ดุจตั้งเชิงกราน
ล่าสั่นใจหาย	เรื่อร้างแม่หม้าย	เป็นนายนมนาน	
เต็งเคล้งลงไป	ยานใหญ่สะท้าน	รับสิ้นทั้งบ้าน	เจ้ายานคนเดียว
จึงเข้าแปลผัน	ผลักใสในครรภ์	ตัวสั่นเป็นเกลียว	
คัดง้างขวางอยู่	สูงขึ้นไปเดี่ยว	ขัดสนจนเจียว	เหลียวดูหน้ากัน
ฝ่ายพระบิดา	ไหว้เทพเทพา	ห้องฟ้าเมืองสวรรค์	
จงช่วยลูกข้า	อันอยู่ในครรภ์	ให้รอดตลอดพลัน	จากครรภ์มารดา
ขออย่าให้ตาย	บุญปลอดตลอดง่าย	เป็นชายเถอดรา	
แต่พอเติบโตใหญ่	บวชในศาสนา	ขอให้เคลื่อนคลา	ออกมาจากครรภ์
จึงพระบิดา	ตั้งความสัจจา	เทวาช่วยปล้น	
กุศลนั้นช่วย	เรื่อออกมาพลัน	บัดเดียวผายผัน	จากครรภ์มารดา

พิลาป

ไอ้พระชนนี	แทบจะสิ้นชีวี	ด้วยพระลูกยา	
แต่เข้าจนคำ	ทรกรรมมารดา	ทูนหัวลูกยา	แทบมาเป็นผี
ครั้นลูกคลอดได้	ลืมตาแลไป	น้ำใจปราณี	
ทูลกระหม่อมของลูกแก้ว	เห็นแล้วยินดี	ใครเลยจะปราณี	ดุจตั้งมารดา
ตัวลูกนี้ไซ้ไร	เขี้ยวซ้ำดำไป	ทั่วทั้งกายา	
เข้าเหยียบข่มขี่	ลูกนี้หนักหนา	คุณพระมารดา	แม่มาสลับไป
ลูกตายตายด้วย	แม่มาพลอยม้วย	ด้วยลูกอยู่ใน	
ตัวลูกนี้แล	พาแม่บรรลัย	ก่อกรรมทำให้	พระคุณมารดา
แทบมาวายจิต	สูญสิ้นชีวิต	เพราะด้วยลูกยา	
ครั้นเห็นลูกแก้ว	คลอดแล้วออกมา	ดีใจหนักหนา	รู้ว่าเป็นชาย
ฝ่ายพระมารดา	ครั้นเห็นลูกยา	ตัวสั่นขวัญหาย	
กลิ้งเกลือกเสือกอยู่	รู้ว่าเป็นชาย	เหมือนหนึ่งใจหมาย	เป็นชายโสกา
แลดูลูกรัก	แจ่มใสดวงพักตร์	น่ารักหนักหนา	
แม่ได้ใจปอง	อุ้มท้องเจ้ามา	แต่ตริกนี้กว่า	ให้บวชเป็นชี
ชื่นชมหนักหนา	ยกเอาลูกยา	อาบน้ำขัดศรี	
หน้าตาใสสด	หมดจดราศี	ชำระสระศรี	ปราณีหนักหนา
ผ้าผ่อนสิ่งไร	เบาะหมอนหาไว้	แต่งให้ลูกยา	
อาบน้ำลูกแก้ว	ครั้นแล้วเอามา	ปูลองลูกยา	มิให้อนาทร
เพียงลูกคลอดได้	ลำบากยากใจ	พระคุณมารดา	
ชี้เยี่ยวต้องถูก	อุ้มลูกให้นอน	แปดเปื้อนผ้าผ่อน	แม่ชนอัครา

	ลูกซี้เยี้ยวรด	เปี้ยกเป๋อไปหมด	บนตักมารดา	
แล้วให้กินนม	เชยชมลูกยา	พระคุณมารดา	แม่มาพัดวี	
	เมื่อลูกล้มไข้	สะดุ้งตกใจ	รับขวัญทุกที	
ว่าไอ้เจ้าแม่	อยู่ดีกินดี	คุณของชนนี้	มียิ่งหนักหนา	
	ครั้นลูกตื่นแล้ว	อุ้มเอาลูกแก้ว	จูบเกล้าเกศา	
ป้อนข้าวอาบน้ำ	วันละสามเวลา	ลูบไล้ลาทา	แม่มาเห็นนอน	
	ลูกทอดใจใหญ่	กอดลูกเอาไว้	ตกใจมารดร	
รับมิ่งสิ่งขวัญ	สารพันให้พร	ทูนหัวตัวร้อน	พ่อไม่กินนม	
	แม่คุณตกใจ	เห็นลูกล้มไข้	ร้องไห้ปรารมภ์	
อดหลับอดนอน	ทุกข์ตรอมเตรียมกรม	อกใหม่ใส่ชม	ปรารมภ์หนักหนา	
	ลูกเจ็บหนักไป	ซ้อนทรวงเขาให้	ตัวคือตีปลา	
มดหมอแห่งใด	แม่ไปหามา	ลดเลี้ยวเที่ยวหา	หมอยาทั้งหลาย	
	รักลูกพันใจ	เงินทองเท่าใด	แม่ไม่เสียดาย	
ทั้งผีทั้งคน	พร่ำบ่นมากมาย	หวังจะให้ลูกคลาย	จำหน่ายจ่ายไป	
	บนบานเทวา	ในสวรรค์ชั้นฟ้า	ลงมาทันใจ	
จงช่วยลูกข้า	อย่าให้บรรลัย	เทพเจ้าจงได้	เมตตาปราณี	
	กอดลูกเข้าไว้	ปากบนผีไป	รู้ไรถ้วนถี่	
แม่ซ้อแม่หา	จงมาปราณี	อย่าให้ซี้วี	ลูกข้าบรรลัย	
	บนทั้งพระกาฬ	ไหว้ท้าวมัฆวาน	เป็นเจ้าของไตรษ์ตรีง	
ขอให้โรคา	ลูกข้าหายไป	เคลื่อนคลายบัดใจ	อย่าให้มรณา	
	ลูกฟื้นขึ้นได้	เดชะคุณไท	ของพระมารดา	
ปกเกล้าเกศี	ลูกนี้หนักหนา	บนบานเทวา	หยูกยาทั้งหลาย	
	ครั้นลูกคลายไข้	ข้าวตอกดอกไม้	แต่งไว้มากมาย	
กลัวยอ้อยแดงกวา	ข้าวงาทั้งหลาย	ใส่กระทงเรียงราย	บวงสรวงเทวา	
	แม่มาร้อนรน	จึงให้สินบน	บนหมอรักษา	
เงินทองเท่าไร	เสียไปดีกว่า	ความรักลูกยา	ยิ่งกว่าเงินทอง	
	เมื่อลูกหายแล้ว	แม่ทูลกระหม่อมแก้ว	ทำขวัญโดยปอง	
ซ้อมือซ้ายขวา	แม่ผูกเงินทอง	คอยจับคอยตอง	มือของลูกยา	
	ทำขวัญลูกแก้ว	อยู่จำเนียรมา	ของแสงสิ่งใด	
แม่ไม่นำพา	ผ่านปากมารดา	เท่ากึ่งเกศี		
	ถึงยากเท่าใด	สดคาวเล่าไซ้	แม่ไม่ยินดี	
ว่าลูกกินนม	โรคาจะมี	กรุณาปราณี	ลูกนี้หนักหนา	
	ยามเมื่อกินข้าว	อุ้มลูกไว้เล่า	บนตักมารดา	
ซี้เยี้ยวกระเซ็น	กระเด็นทุก...	เมื่อจะได้โกรธา	ลูกยาไม่มี	

	วางเสียค่าเช่า	ตักน้ำมาเล่า	อาบล้างสระศรี
เซ็ดล้างกันปาก	ให้หมดราศี	เอามือสาขาศรี	ไม่มีเกลียดอาย
	ผ้าผ่อนแปดเปื้อน	แม่คุณอุ่นเรือน	เปื้อนสิ้นทั้งกาย
เวลาป้อนข้าว	ค่าเช่าเพรางาย	เหม็นสาบเหม็นอาย	ด้วยพระลูกยา
	ครั้นลูกร้องไห้	อุ้มเตรไรรไป	ปลอบน้กหลอบหนา
จะเล่นสิ่งใด	ตามใจลูกยา	มิให้โศกา	คร่ำครวญร่ำไป
	แม่อุ้มเที่ยวลุด	เห็นลูกกำสรด	ลตเลี้ยวเที่ยวไป
คุณีดูโน่น	ปลอบโยนเอาใจ	พอกันแสงให้	กินนมมารดา
	ลูกวายโกรธแล้ว	อุ้มเอาลูกแก้ว	มาอาบคงคา
วางลูกลงไว้	ปลอบให้ลูกยา	เครื่องเล่นตุ๊กตา	ช่างม้าวัวควาย
	น้ำตาน้ำมูก	กระเด็นเซ็นถูก	น้ำมูกน้ำลาย
เวลากินข้าว	ค่าเช่าเพรางาย	ลูกทำวุ่นวาย	แม่ไม่โกรธา
	เลี้ยงลูกมายาก	ได้ความลำบาก	ยากยิ่งหนักหนา
พาเยี่ยวพาขี้	...	ลูกคิดขึ้นมา	ถึงพระชนนี
	แต่งให้ลูกนอน	ฟูกเบาะเมาะหมอน	อรศรีสำลี
เรือดยุ้งรินภัย	มิให้พาลศรี	ตอมไต้ไม่มี	ลูกนี้เลยหนา
	เมื่อลูกคลานได้	รู้จักตั้งไข่	สอนอย่างไรมา
สร้อยตาบกำไล	ใส่ให้ชายขวา	ข้อมือลูกยา	รุ่งเรืองมีศรี
	รักลูกแต่งให้	ทองคำกำไล	แต่งให้อันดี
เสมา...	ทองคำมีศรี	แต่งให้ถ้วนถี่	ลูกนี้ครบครัน
	เมื่อรู้เจรจา	เมื่อสั่งสอนซ้ำ	ถี่ถ้วนทุกอัน
สอนเจ้าสอนซ้ำ	แม่มารับขวัญ	สอนให้ลูกนั้น	มือประนมเกศี
	สอนให้ลูกไหว้	ผู้หลักผู้ใหญ่	เจ้าให้พรหมณ์ซี
ให้ไหว้พระสงฆ์	องค์ชินสีห์	สั่งสอนถ้วนถี่	ลูกนี้ทุกอัน
	แม่เข้าสวมกอด	สอนให้ลูกพลอด	จูบกอดรับขวัญ
ก้มกราบผู้ใหญ่	อย่าให้ตี้อริ้น	กุมมิ่งอย่างนั้น	ลูกอย่าเจรจา
	สอนให้ลูกนอน	ไหว้กราบเสียก่อน	บิดามารดา
สอนให้คำรพ	นอนบนวันทา	แม่สั่งสอนซ้ำ	ถี่ถ้วนทุกอัน
	สอนให้เจรจา	มิให้มุสา	ถ้อยคำอ่อนหวาน
สบพบพระสงฆ์	นั่งลงกราบกราน	อย่าฟังคนพาล	ป่วยการพาที่
	ผู้เฒ่าผู้แก่	เหมือนกันดั่งแม่	พ่ออย่าอย่า
เจรจามิ่งกุ	สู้รู้ไม่ตี	อย่าได้พาที่	ดั่งนี้ลูกอา
	อย่าได้ดูหมิ่น	พ่ออย่าตีฉิน	คนแก่ชรา
ยากไร้ทรพล	เป็นคน...	เสียหูเสียตา	พ่ออย่าใหญ่ภัย

อยากแล้วจึงเร่ขอ	พ่ออย่าด่าทอ	ล้อเลียนสิ่งไร
ไม่ควรลูก...	ด่าว่าออกไป	ถึงมิหาไม่
อย่าเดินตื่นหนัก	สั่งสอนลูกรัก	ชวนักอภัย
เดินกระเทือนเรือนไหว	อยากไร้ไม่ดี	เสียดสง่าราศี
เดินเห็นอย่างนี้	กิริยาพาที	ไม่ดีลูกอา
เมื่อจะเข้านอน	สั่งสอนลูกยา	ให้ล้างบาบา
สอนลูกทั้งนี้	เป็นสง่าราศี	สวัสดิภาพ
ประนมก้มเกล้า	จบท้าวมารดร	เทพดาอวยพร
พ่อแห่งใด	ไปลามาไหว้	บิดามารดา
เป็นที่สรรเสริญ	จำเรณูลูกอา	ไปไหนให้ลา
พลอดด้วยพ่อแม่	อย่าว่ากุแกล	หยาบเข้าห้าวหาญ
อย่าทำเสียงดัง	เยี่ยงอย่างคนพาล	คอยก้อมคอยกราน
แม่นพ่อเติบโตใหญ่	จำคำแม่ไว้	อย่าได้นินทา
ท่านเป็นผู้ดี	ภาชีหนักหนา	พ่ออย่านินทา
บุญวาสนาน้อย	ท่านจักตบต้อย	ทุบท้องโบายดี
พ่ออย่าจาบจ้วง	ลามล่วงพาที	ท่านมีศักดิ์ศรี
อชฌาไม่มี	เจรจาพาที	ไม่ดีลูกอา
มักเกิดถ้อยความ	วิวาทวาทา	เพราะไม่อชฌา
อชฌาตั้งไว้	พูดจาปราศัย	ไพเราะมีศรี
ถึงว่าอยากจน	มีคนปรานี	เจรจาพาที
ชวนลูกเข้านอน	จูบพลาทางสอน	กอดนอนลูกยา
อิงแอบแนบชิด	ติดทรวงมารดา	แม่คุณสอนข้า
เมื่อจำความได้	ลูกผิดสิงใด	แม่ไม่ตีรัน
กลัวลูกตกใจ	รำไรโศกศัลย์	แม่จะได้ตีรัน
กลางที่เจ็บไข้	ลูกย่องเข้าไป	ร้องให้...
อ่อนวอนกินนม	...ซึกผลักสี	ความโกรธไม่มี
ถึงเจ็บเท่าไร	เห็นลูกร้องให้	พุ่มพายน้าตา
...	ลูกล้มออกมา	เห็นลูกโศกา
อ้อมเอาลูกแก้ว	ให้กินนมแล้ว	ลูกแก้วกลับไป
บนตักมารดา	ลูกมาหลับไหล	พระคุณพันใจ
คุณแม่นี้ไซ้	ลูกขอกราบไหว้	ทั่วทั้งบาบา
ปกเกล้าเกศี	ลูกนี้หนักหนา	ดุจดั่งแผ่นฟ้า
จะเอาสิ่งไร	เปรียบคุณแม่ได้	สิ่งไรจะมี
ซังด้วยตราชู	ให้รู้ถ้วนถึ	ว่าคุณชนนี
		อยู่ที่เกศา

	เอาแผ่นดินไซร์	ไม่ทรงไว้ได้	คุณพระมารดา
ดูจดังหึ่งห้อย	แสงน้อยหนักหนา	เทียมแสงสุริยา	อย่าถึงสงสัย
	แผ่นฟ้าอากาศ	ไยนะสามารถ	กวาดมาทันใจ
ขึ้นชั่งกับคุณ	คุณแม่หนักไป	ดินฟ้าหน้าใหญ่	เบาไปหนักหนา
	ใส่น้ำข้างหนึ่ง	น้ำนั้นไม่ถึง	กึ่งคุณมารดา
เอาลมใส่เข้า	ยังเบาเลยหนา	คุณพระมารดา	มากกว่าแสนทวี
	เอาเข้าเมรุมาศ	สูงเทียมอากาศ	ใหญ่กว้างสิ้นที่
เอาชั่งขึ้นเล่า	เบาว่าคุณศรี	คุณพระชนนี	นี้มากหนักหนา
	แผ่นฟ้าแผ่นดิน	เอาชั่งหมดสิ้น	ทั้งเขาเมรุมา
ขึ้นชั่งก็เบา	ไม่เท่าเลยหนา	คุณพระมารดา	หนักกว่าศิริ
	จะเอาอันใด	เปรียบคุณแม่ได้	เท่าคุณชนนี
เอาพระธรรมเจ้า	ปกเกล้าเกศี	ทั้งเจ็ดพระคัมภีร์	ชั่งคุณพระมารดา
	เอาพระธรรมใส่	พอดีพอดี	เที่ยงธรรมหนักหนา
คุณพระธรรมเจ้า	กับคุณชนนี	ปกเกล้าเกศี	ลูกนี้หนักหนา
	ผู้ใดไม่รู้	เป็นอกตัญญู	ลบหลู่มารดา
ไม่รู้จักคุณ	บุญบาปเลยหนา	เสียที่เกิดมา	เหยียบพระธรณี
	เกิดมาใจห้าว	โหดเขลาเมาแก้ว	ไม่กลัวไพร่
รุกรานมารดา	ให้มาหมองศรี	ฝูงคนเหล่านี้	บาปยิ่งหนักหนา
	ครั้งว่าเติบโตใหญ่	ลืมคุณแม่ไป	มิได้ล่ำพา
ตั้งใจมีเมีย	ลืมเสียมารดา	รักเมียหนักหนา	...พระชนนี
	ลูกเมียหาได้	อย่าลืมแม่ไป	คิดให้จงดี
คุณแม่ไซร์	อยู่ในเกศี	พระคุณชนนี	เป็นที่บูชา
	ได้เมียลืมแม่	เจ็บไข้ไม่แล	พุ่มพีกรักษา
หยูกยาสิ่งไร	มิได้นำพา	เจ็บไข้โรค	ไม่มาแลเหลียว
	ทุกข์ร้อนสิ่งไร	ทั้งแม่เสียได้	เจ็บไข้คนเดียว
คอยหาหยูกยา	ไม่มาแลเหลียว	ยากจนคนเดียว	ไม่เหลียวมารดา
	ครั้งลูกได้ทุกข์	แม่ไม่มี...	ทุกข์ด้วยลูกยา
กลัวลูกจะยากจน	ร้อนรนหนักหนา	ครั้งทุกข์มารดา	ลูกมาลืมเสีย
	ยากเย็นเข็ญใจ	ไม่เอาใจใส่	รักไปแต่เมีย
ทุกข์ร้อนสิ่งไร	เจ็บไข้เมินเสีย	เติบโตใหญ่ได้เมีย	ลืมเสียมารดา
	ลูกเมียทั้งนี้	มันดีก็ดี	กลางที่แลหนา
ครั้งผัวยากไร้	มิได้ล่ำพา	คิดอายุขายหน้า	ไม่มายินดี
	ครั้งได้ความยาก	เอาใจออกหัก	ชากเอาตัวหนี
ไปหาผัวใหม่	ตั้งใจให้ดี	นอกใจสามี	บ่มีเกรงกลัว

เมียดีเท่าดี	ไม่เหมือนชนนี	แม่บังเกิดหัว	
นางที่ยากไร้	เมื่อไม่เกรงกลัว	ไม่ซื้อตัวผิว	เกรงกลัวสามี
ลูกเมียนี่ไซ้	อย่าเพิ่งหลงไหล	ไวใจสตรี	
อย่าทำลวนลาม	ชักชวนพาที	น้ำใจสตรี	มีกลมารยา
หลงด้วยโลกีย์	มารยาสตรี	ยียวนไปมา	
ลืมหองแม่ไป	มิได้นำพา	เพราะกลมารยา	หลงด้วยสตรี
ลุ่มหลงด้วยเมีย	แล้วลืมหองเสีย	ด้วยเมียสายตาย	
แม่นี่เลี้ยงมา	จะได้ฝากผี	ลืมหองชนนี	ไม่ดีหนักหนา
คุณของชนนี	อยู่ในเกสี	ลูกนี้หนักหนา	
แต่อยู่ในห้อง	ของพระมารดา	ลำบากหนักหนา	แม่คุณชนนี
ลูกคิดมาแล้ว	แม่คุณทูลเกล้า	บังเกิดเกสี	
ลูกจักแทนได้	สิ่งไรจะดี	แทนคุณชนนี	อยู่ที่เกศา
จักเอาอันใด	แทนคุณแม่ได้	ยากนักยากหนา	
เป็นค่าน้ำนม	ของพระมารดา	เอาเงินทองมา	กองให้ชนนี
เงินทองกองให้	พระมารดาไซ้	สูงเทียมศิริ	
ยังมีแทนได้	ยังมีแทนได้	คุณไ้พระศรี	เงินทองทั้งนี้
เป็นที่บูชา	เงินทองนี้ไซ้	ทดแทนไม่ได้	
คุณพระมารดา	ยกแม่ขึ้นเกล้า	ทูลเกล้าเกศา	มิให้มารดา
เหยียบพระธรณี	แบกชูมารดร	มิให้อนาทร	
เหยียบพระปฐพี	เดินเหินไปไกล	มิให้จรัล	ให้พระชนนี
เกศีนี่เกล้า	ลูกขอรองเท้า	แม่คุณมารดา	เดินบนเกศา
ทรงทุกข์หนักเบา	บนเกล้าเกศา	ให้พระมารดา	เหยียบต่างธรณี
ให้พระมารดร	เดินเหินบจร	บนเหนือเกศ	
กลางวันกลางคืน	ต่างพื้นปฐพี	มิให้ชนนี	ทำการสิ่งไร
ปรนนิบัติรักษา	เลี้ยงคุณมารดา	มิให้เคืองใจ	
จนแม่จะดับจิต	ชีวิตบรรลัย	ยังมีแทนได้	คุณพระชนนี
คุณพระมารดา	ดุจดั่งมหา	คงคานที	
ห้วยหนองคลองใหญ่	เปรียบได้ไม่มี	เทียมทนต์ที่	พระสมุทสาคร
แต่คุณป้อนข้าว	อาบน้าคำเช้า	แกว่งไกวให้นอน	
ทดแทนไม่ถึง	ซึ่งคุณมารดร	คุณเคี้ยวข้าวป้อน	อย่างก่อนแลหนา
ถึงว่ายากจน	ขายตัวเจ็ดหน	เลี้ยงพระมารดา	
แทนค่าน้ำนม	ไม่สมเลยหนา	หยดเดียวออกมา	มากกว่าแสนทวี
ลูกระลึกขึ้นได้	พระเทศนาไว้	แทนคุณชนนี	
...เกล้าเข้าบวช	เป็นพฤตพราหมณ์ชี	เป็นสามเณรรี	แทนคุณมารดา

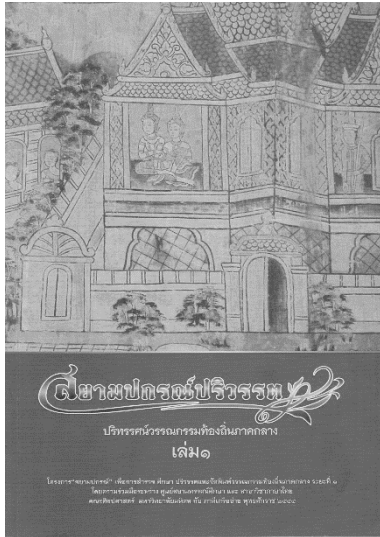
กุศลที่บวช	เป็นที่ยิ่งยวด	บวชตัวนี้หนา
จึงทดแทนได้	คุณให้มารดา	บวชในพระศาสนา
บุญนี้เล่าไซ้	ไซ้จะสิ้นไป	แต่พระชินสีห์
ญาติกาตายไป	อยู่ในเมืองผี	รับส่วนบุญนี้
ลูกค้อยเติบโตใหญ่	พอบวชเรียนได้	แทนคุณมารดา
อย่าให้ชนนี้	เสียที่เลี้ยงมา	คิดแล้วมิช้า
จัดแจงแต่งผ้า	...	รูปเทียนครบครัน
กราบกับบาทา	อำลาด้วยพลัน	แม่อย่าไศกศัลย์
ตัวลูกนี้ไซ้	ไม่มีอันใด	แทนคุณชนนี้
จะทรงผนวช	ไปบวชเป็นชี	จะเอาบุญนี้
ลาแล้วชนนี้	ให้โกนเกศ	ยินดีหนักหนา
ชำระสระสรง	ลูบไล้...	แต่งตัวนุ่งผ้า
กรวยพลุหน่อยใหญ่	รูปเทียนดอกไม้	มิได้ลืมหลง
ด้วยนำใจรัก	สมัครมันคง	ใจจิตคิดปลง
ชื่นชมดีใจ	อย่างเท้าก้าวไป	ออกจาก...
กุศลนี้ไซ้	ได้ทุกอย่างมา	บุญนี้หนักหนา
แบกชูไตรผ้า	เทวนชั้นฟ้า	ในห้องวิมาน
ชวนกันโมทนา	ร้องสาธุการ	ศรัทธากล้าหาญ
โลกบาลทั้งสี่	จดใส่บัญชี	ผู้มีศรัทธา
ไว้ในแผ่นทอง	ทูลเกล้าเกศา	ฝูงเทพเทวา
เทวดาชั้นบน	กราบไหว้ทุกตน	ชมโพธิสมภาร
เปิดแต่เอี่ยมมอง	ตามช่องวิมาน	ร้องสาธุการ
		ท้าวไตรตรึงษ์ศรี

ยานี

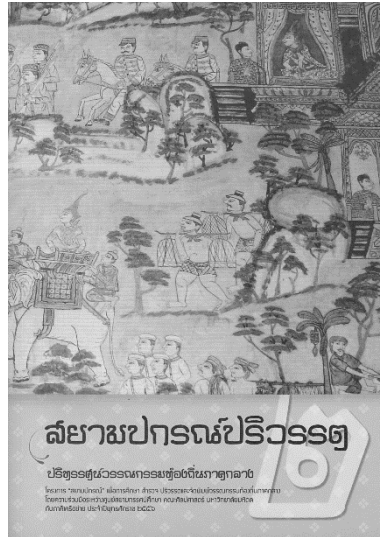
ครั้นไปถึงอาราม	จึงไถ่ถามหากุฎิ
เจ้าเณรได้ปราณี	บอกกุฎิข้าดิฉัน
เจ้าเณรจึงบอกให้	ชี้มือไปมีทันนาน
โน่นแน่กุฎิสมภาร	คอยก้มกรานไปจงดี
ตาเณรทำจู้จี้	ปล้ำย้ายชื้ออยู่ในห้อง
ตาเณรเข้าชิงชัย	สัประยุทธ์กันกับยายชี
สัประยุทธ์อยู่ในห้อง	สองต่อสองในกุฎิ
น่ากลัวแต่หลวงซี	เห็นจะ... หลวงตา

สิ้นฉบับเท่านี้แล้วนะท่านเอยสุบิน พระเจ้าเข้านิพพานต่อไป...

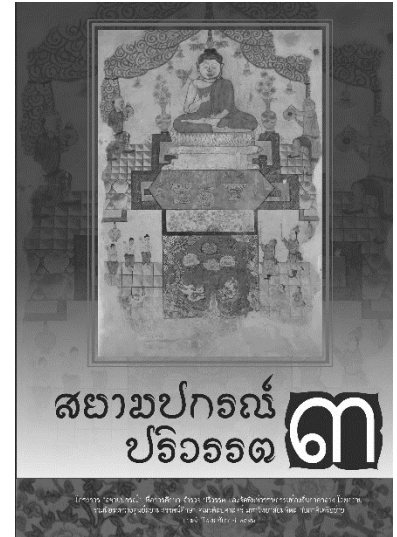
หนังสือชุดสยามปรกรณ์ปริวรรต ปริทรรศน์วรรณกรรมท้องถิ่นภาคกลาง

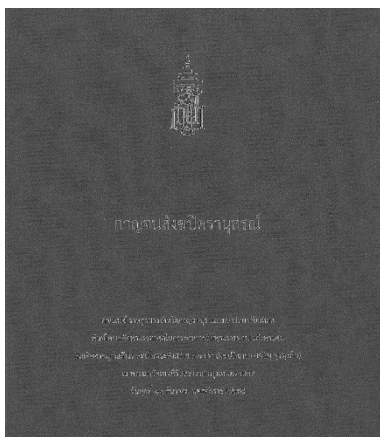
เล่ม ๑
พ.ศ. ๒๕๕๔

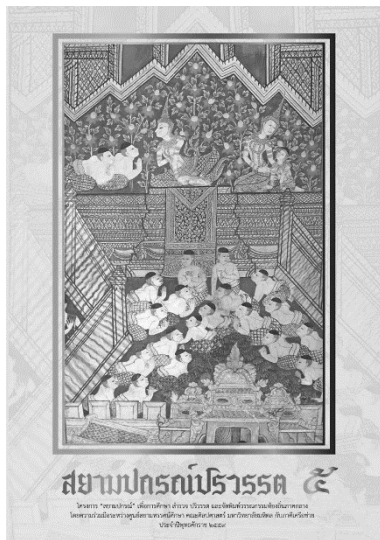
เล่ม ๒
พ.ศ. ๒๕๕๖

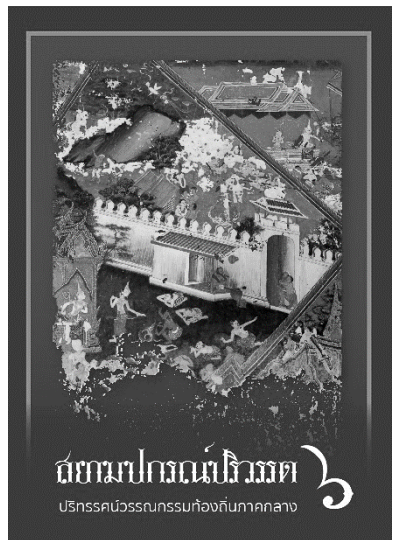
เล่ม ๓
พ.ศ. ๒๕๕๗

เล่ม ๔
(กัญจนปิธานุสรณ์)
พ.ศ. ๒๕๕๘

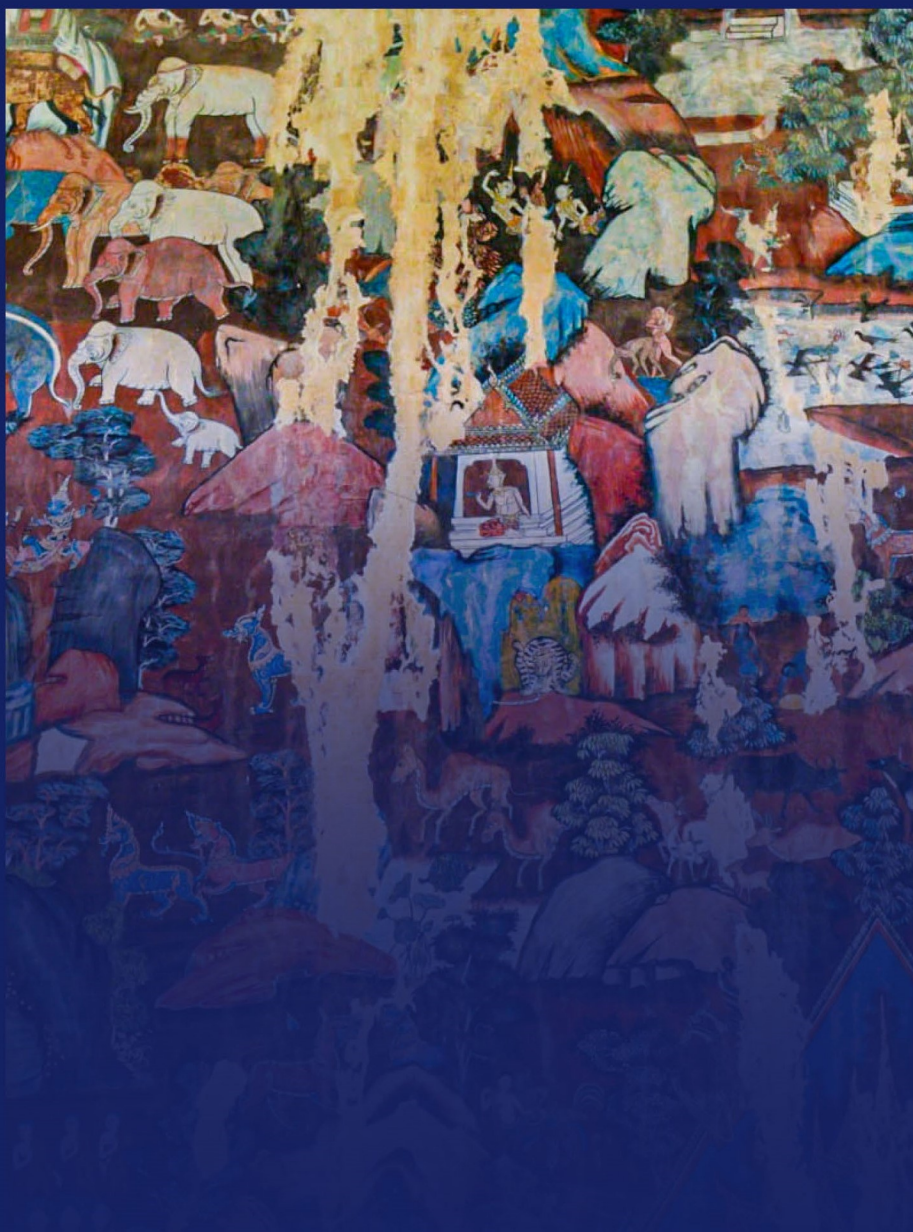

เล่ม ๕
พ.ศ. ๒๕๖๑

เล่ม ๖
พ.ศ. ๒๕๖๕

ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

๙๙๙ ถนนพุทธมณฑล สาย ๔ ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๔๔๑ ๔๔๐๑ - ๔ ต่อ ๑๗๓๑ โทรสาร ๐ ๒๔๔๑ ๔๔๑๐